maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

SUSRETI

ISSN 2303-5072

God. 7, br. 7

MATICA HRVATSKA GRUDE
S U S R E T I
2013.

Broj 7.

Nakladnik
OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE
Republike Hrvatske bb
88 340 Grude
www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik
Mario Bušić

Uredništvo
Andrijana Mlinarević-Cvetković
fra Ante Marić
Jozo Marić
Ljubo Grizelj
Marija Martić
Mario Bušić
Mile Pejić
Mladen Leko
Petar Majić
Srećko Mikulić
Srećko Tomas
Stjepan Glavaš
Tihomir Glavaš
Vinko Čuljak
Vinko Zorić
Zorica Zorić

Grafička urednica
Andrijana Mlinarević-Cvetković
Edita Grubišić

ISSN 2303-5072

7

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

Grude, 2013.

SADRŽAJ

Uvodni članak - Mario Bušić 7

Povijest 9

Anzelmo Katić, trebinjsko-mrkanski biskup (1760.-1792.) - Bazilije Pandžić 11

Od Drinovaca do Zemuna, Zagreba i Amerike - Domagoj Tomas - Srećo Tomas 34

Naši korijeni - Božidar Majić 48

Andrija Šimić - Anđelko Mijatović 71

Politika 79

Federalizam kao mehanizam očuvanja posebnosti - Gordana Iličić 81

Kultura 93

Petorica Drinovčana urednika i suradnika "Travničkog Smilja" - Srećko Tomas 95

Ljetopis Osnovne glazbene škole Grude - Katarina Katura 134

Glazbena škola iz pera učenice - Marina Tomić 136

Književnost 139

Poezija - Mirjana Mima Vlašić 141

Ciklus pjasama Dnevnik odsutnosti - Sanja Zadro 155

Tekstovi prof. dr. sc. Vlade Nuića - Vlado Nuić 184

Tekstovi Marka Čuljka - Marko Čuljak 196

Fratri mučenici Širokoga Brijega 1945. - Ante Prlić 200

Kome je Hercegovina duhovni odmor? - Zora Palac 204

"Balkanska Kaljuža" - Zora Palac 205

Religija 209

Prvi katolički i franjevački žrtvoslov u Hercegovini - fra Andrija Nikić 211

Učenički pokušaji 277

Učenički radovi - Anamarija Čolak 279

Pjesme - Antonija Jurčić 283

Leonardo da Vinci - Anica Šimunović, Vlatka Arambašić, Karla Kordić, Antonija Jurčić, Božana Ćorluka 285

Kronika 289

Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude - Mario Bušić 291

In memorian Zvonko Bušić Taik 1946.-2013. 319

Sprovodni obred na Mirogoju - propovjed fra Ante Marića - fra Ante Marić 321

Misa zadušnica za pokojnog Zvonku Bušića - fra Ante Marić 323

Zvonko Bušić - Poslijednji hrvatski idealist - fra Jozo Grbeš 325

Zvonko Bušić Taik - Mario Bušić 328

Zvonko Bušić Taik (1946.-2013.) Velika priča za koju nije bilo sluha - Nino Raspudić 333

Taik - Petar Majić 336

Pjesme o Zvonki Bušiću Taiku - Stjepan Glavaš, Petar Majić 338

UVODNI ČLANAK

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga! Amen!

Nekoć, u starije hrvatsko doba nije bilo pisana dokumenta u kojemu na početku ne bi stajao zaziv Presvetomu Trojstvu: U ime Oca i Sina i Duha Svetoga ili na latinskomu In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti! I na kraju usklik: Amen! Sjetimo se najstarijega hrvatskog pisanog spomenika na glagoljici - Baščanske ploče. U ime Božje, u znaku križa u nas se vazda ustajalo, počinjalo se jesti, započinjalo se raditi, pred odmor i pred spavanje se redovito križalo i molilo! Formula, ako tako možemo kazati, sakramenta krštenja je Mario, ja te krstim u ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Da se razumijemo, nema sakramenta kršćanske inicijacije (Krštenja) bez znaka križa. Jedino je krštenje valjano i ispravno ako se krsti izgovarajući prethodne riječi i uranjajući krštenika u vodu ili polijevajući ga vodom. Križanje je duboki čin vjere i znak da smo pripadnici Kristove Crkve, da smo kršćani. Ako smo dakle kršćani, tada se kršćanski trebamo i ponašati i kao kršćani živjeti i svjedočiti svoju vjeru.

Započeo sam upravo zbog svega navedenoga ovaj Uvod u Susrete broj 7 znakom križa, kako su to činili naši stari. Držim kako znak križa nije radikalna mjera kojom želimo nekome nametnuti svoje stavove i vjeru, nego naprotiv znak kojim se želimo svakome otvoriti i svakoga dobronamjernoga prihvatiti ma odakle bio.

Zato su i Susreti tu da tu otvorenost kažu i svjedoče. Najbolje Susreti 7 govore kroz svoj sadržaj. Kao i do sada u njima susrećemo različite teme, stvaralački duh osoba koje pišu i svoje znanje prenose na buduće naraštaje. To je svrha ovih naših Susreta, Godišnjaka Matice hrvatske Grude. Želimo i dalje to činiti! U tome nam treba dakako i pomoć onoga kojega zazivasmo u prvoj rečenici ove uvodne riječi!

Mario Bušić

POVIJEST

BAZILIJE PANDŽIĆ
Anzelmo Katić, trebinjsko-mrkanski biskup (1760.-1792.) 11
DOMAGOJ TOMAS - SREĆKO TOMAS
Od Drinovaca do Zemuna, Zagreba i Amerike.....34
BOŽIDAR MAJIĆ
Naši korijeni.....48
ANĐELKO MIJATOVIĆ
Andrija Šimić 71

ANZELMO KATIĆ
TREBINJSKO-MRKANSKI BISKUP (1760.-1792.)

U Dubrovniku je umro 15. lipnja 1760. trebinjsko-mrkanski biskup Sigismund Tudišić. Dubrovački senat je predložio fra Anzelma Katića, dubrovačkog franjevca,da ga naslijedi[1]. Nakon te odluke dubrovačkog senata fra Anzelmo je otišao u Rim da taj izbor potvrdi Sveti Otac. Bio je u Rimu po ustaljenim pravilima ispitan, a onda ga je Klement XIII (1758.-1740.) 15. prosinca 1760. imenovao trebinjsko-mrkanskim biskupom[2]. Njegov tadanji boravak u Rimu trajao je 8 mjeseci budući da je tom prigodom i posvećen za biskupa [3]. Vratio se u Dubrovnik 7. ožujka 1761. Koji dan kasnije, 19. ožujka, u Dubrovnik je došao i bivši generalni vikar trebinjsko-mrkanske biskupije Andrija Lazarević da upozna novoga trebinjsko-mrkanskog biskupa o prilikama u biskupiji i preda mu je na upravu. Biskup Anzelmo Katić je saslušao njegov izvještaj o biskupiji i odmah mu je tom prigodom produžio službu generalnog vikara u trebinjsko-mrkanskoj biskupiji[4].

1. Djetinjstvo i mladost Anzelma Katića

Fra Anzelmo Katić je rođen 23. rujna 1715. u Konavlima, u mjestu Jasenica župe Stravča. Ocu mu je bilo ime Miho, a majci Stana Pavić-Kolić (Pavlikoli). Kršten je 28. rujna 1715. Na krštenju su mu dali ime Nikola[5]. Kao dječak učio je u Isusovačkom kolegiju u Dubrovniku, a kad je došlo za to vrijeme stupio je u Franjevački red. Filozofiju i teologiju završio je u talijanskom gradu Melfi-ju, u Bazilikati, gdje je 7. veljače 1740. od nazaretskog nadbiskupa, koji je imao sjedište u Barletti, zaređen za svećenika[6].

---

[1] B. Rode, *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia provinciae S. Francisci Ragusii,* Ad Claras Aquas (Quaracchi*)* 1914, 96,br.766,

[2] Vatikanski Arhiv, *Acta Camerarii*. vol. 35 f.212r.

[3] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali,* vol 805, f.112r.

[4] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia,* vol 12, f. 24r-25r.

[5] *Dumo i njegov narod*, Vjesnik župe Hrasno, br. 16,svibanj 1973, 21-22.

[6] Vatikanski arhiv, *Processus consistoriales,* vol. 149, f. 331r-339v.

Nakon završenih nauka u Italiji vratio se u Dubrovnik gdje je djelovao kao profesor filozofije i teologije, odgojitelj franjevačke mladeži i propovjednik, a cijenjen je bio i kao pjesnik latinskom i hrvatskom jeziku[7].

2. Teška prošlost trebinjsko-mrkanske biskupije

Imenovan trebinjsko-mrkanskim biskupom fra Anzelmo je kao Dubrovčanin uglavnom znao stanje biskupije koja mu je dana da se o njoj brine i za nju djeluje. Poznato mu je bilo da ta biskupija ima dugu povijest , da je njezina prošlost bila teška i naporna , a da i njezino tadanje stanje nije bilo zavidno. Ukratko, imao je pred očima njezinu mučnu prošlost.

a)Trebinjsko-mrkanska biskupija. Trebinjsko-mrkanska biskupija potječe iz devetog stoljeća kada je osnovana za slavensku kneževinu Travunju, a spominje se prvi put 27. rujna 1022. u jednomu papinskom pismu, kojim ju je papa Benedikt VIII (1012.-1024.) proglasio podložnom biskupijom dubrovačkog nadbiskupa[8].

Sudbonosno je utjecao na kneževinu Travunju i njezino vjersko stanje raški vladar Stjepan Nemanja kad je god. 1189. zauzeo Travunju. Iako Stjepan Nemanja (1186.-1195.) nije bio prekinuo odnose s katoličkom crkvom, kao pristaša istočnog obreda omogućio je da se istočni crkveni obred širi i u Travunji. Tim više kada se Uroš I (1242.-1276.) zaratio s Dubrovnikom i god.1252. protjerao travunjskog biskupa Salvija koji je bio Dubrovčanin[9]. God 1284. papa Martin IV (1281.-1285.) je dozvolio dubrovačkom nadbiskupu da bira i posvećuje trebinjskog biskupa[10].

S vremenom, kako trebinjski biskup nije mogao u svoju biskupiju, dobio je benediktinski samostan na otoku Mrkanu, po kojem se trebinjski biskup zvao i mrkanski biskup, i u njemu s početka pretežno stanovao. U dosada poznatim dokumentima prvi put se spominje naslov mrkanski biskup god. 1322. kad mu je dana neka milostinja od dubrovačke republike[11]. Dubrovačka republika god. 1423., 28. srpnja, dala je trebinjsko-mrkanskom biskupu otok Molunat i time svojatala pravo imenovati trebinjske biskupe[12]. A prvi put god. 1436. u papinskom pismu trebinjski biskup ima naslov trebinjski i mrkanski[13].

---

[7] B. Rode *Necrologium, 96-97, br.766;* M.Brlek, *Rukopisi knjižnice Male Braće u Dubrovniku,* Zagreb 1952,172.

[8] I. Kukuljević, *Codex diplomaticus I,* Zagreb 1874, 104-105 br.115.

[9] B. Pandžić, De dioecesi tribuniensi et mercanensi, Romae 1959, 16.

[10] T.Smičiklas, *Codex diplomaticus*, vol. VI, Zagreb 1908, 488-449, br. 405.

[11] B.Pandžić *De dioecesi*, 17.

[12] Isto mjesto, 23.

[13] Vatikanski arhiv, *Regesta Lateranensia*, vol. 337, f.289v-290v.

Kako je svaki biskup morao boraviti u svojoj biskupiji, trebinjski biskup mogao je reći da stoji u svojoj biskupiji, jer je katkada boravio na otoku Mrkanu koji je pripadao trebinjskoj biskupiji, iako na Mrkanu nije bilo stanovnika.

b) Zahumska biskupija. Sličnu sudbinu kao trebinjski biskup doživio je i biskup susjedne kneževine Huma, Humske zemlje ili Zahumlja, koji je imao sjedište u Stonu. God. 1219. Sava Nemanjić imenovao humskog biskupa istočnog obreda sa sjedištem u Stonu. Ondje je taj biskup istočnog obreda boravio do god. 1252. kada je preselio u samostan sv. Petra i Pavla na Limu. Stonski biskup latinskog obreda prenio je god. 1300. svoje sjedište na Korčulu. Kad je god. 1420. Korčula pala pod venecijansku vlast, biskup s Korčule nadzirao je stonsku biskupiju pod dubrovačkom vlašću. To je smetalo upravu dubrovačke republike pa je tražila da se obnovi stonska biskupija. Uspjela je to postići tek 1541. Te godine papa Pavao III (1534.-1549.) je obnovio stonsku biskupiju sa sjedištem u Stonu koja je opstojala do 1828[14].

c) Hercegovina. Stare kneževine Travunja i Hum postale su god. 1448. dio nove građanske ustanove nazvane Hercegovina, koja je god. 1482. zauzeta od Turaka. Već prije dolaska Turaka obje kneževine, koje su prije imale svaka svoga biskupa, ostale su bez biskupa. Trebinjski biskup stao je na Mrkanu, a zahumski u Stonu, koji je dubrovačka republika dobila 1333., pa su se oni malo ili nimalo mogli baviti vjernicima svojih biskupija pod Turcima. A vjernici tih biskupija u tako teškim prilikama nastojali su spasiti svoje živote. Neki su pobjegli na dubrovačko područje i onda u Italiju, drugi su prihvatili istočni obred koji je pod Turcima bio u boljem položaju ili su prešli na islam da bi se tako osigurali; samo je mali dio uza sve poteškoće nastojao sačuvati svoju vjeru[15] .

d) Početak novog doba trebinjsko-mrkanske biskupije. Nakon tridentskog sabora (1545.-1563.), na kojem je jasnije istaknuto što kršćani moraju vjerovati i kako po vjeri moraju živjeti, Sveta Stolica okrenula je posebno zanimanje i za katolike na balkanskom poluotoku pod Turcima. To je pokušala u prvom redu preko fra Bonifacija Drkolice , stonskog biskupa, koji je uspješno djelovao s Turcima kad je bio kustos Svete Zemlje, i malo kasnije preko Tome Medvjedovića rodom iz Orahova Dola, kojega je 1599. imenovala barskim nadbiskupom[16].

Nadbiskup Toma Medvjedović obišao je barsku nadbiskupiju i okolne krajeve i o svemu izvijestio Svetu Stolicu. Posebno je uzeo u obzir nekadanje biskupije u Travunji i Humskoj zemlji. Njemu je papa Klement VIII (1592.-

---

[14] Don Ante Dračevac. *Srednjovjekovna stonsko-zahumska biskupija*, u *Studia Vrhbosnesnia* 2, Sarajevo 1988,83-89.

[15] B.Pandžić, *De dioecesi*, 33-35; *Trebinjska biskupija u tursko doba*, u *Studia Vrhbosnensia*, Sarajevo 1988,91-92.

[16] Isti , De dioecesi, 35-36.

1605.) dao dozvolu 10. srpnja 1604. da može u te zapuštene krajeve poslati bilo kojeg svećenika koji je spreman tamo otići [17].

Na temelju papine dozvole Toma Medvjedović osnovao je 10. prosinca 1604. dvije župe za katolike u blizini dubrovačke granice - jednu u Popovu, a drugu u mjestu Gradac - koje je trebinjski biskup smatrao župe svoje biskupije[18].

3. Prve godine biskupskog djelovanja Anzelma Katića

Kad se vratio iz Rima u Dubrovnik kao biskup, Anzelmo Katić ozbiljno je počeo baviti se svojom biskupijom. Budući da je dotadanji svoj život proveo uglavnom na području dubrovačke republike, znao je donekle prilike u kojima se ona nalazila. Osim toga pobliže ga je o svemu izvijestio generalni vikar Andrija Lazarević pa je nekako pripravljen mogao se s njom na licu mjesta susresti i sve bolje upoznati.

U mjesecu svibnju zaputio se u svoju biskupiju. Ona se nalazila pod turskom vlašću, osim jednog dijela koji su držali Venecijanci. U njoj su bile četiri župe: Gradac koja je imala 17 sela, a glavna su Moševići i Gradac; Dubrave u kojoj se nalazilo 50 sela, a glavna su Pobrđe, Glumina i Crnići; Trebinja s 18 sela, a glavna su Rupni do i Trebinja; Ravno s glavnim mjestima Orahovi do, Belenići i Ravno. Kako je župa Dubrave bila prevelika razdijelio ju je god. 1761. na dvije župe ,na Dubrave i Hrasno.

Za vrijeme prvog pohoda biskupiji našao je katoličke crkve u Belenićima sv. Ilije i sv. Brune, u Ravnom Rođenja Bl. Djevice Marije te sv. Evarista i sv. Demetrija mučenika, u Rupnom Dolu sv. Nikole. U Gracu je bila glavna crkva Uznesenja Bl.Djevice Marije,a župa je imala i drugu crkvu pod nazivom sv. Ane. Sedam ih je bilo srušenih od potresa ili od starosti.

Uz dubrovačku granicu nalazile su se tri katoličke župe: Ravno, Trebinja i Gradac, u kojima se živjeli samo katolici, jedino su se u Trebinji nalazile tri muslimanske kuće. Katolici su mogli živjeti po svojoj vjeri, ali im je bilo zabranjeno je propovijedati Turcima, tj. muslimanima.

Nakon što je obišao svu biskupiju vratio se u Dubrovnik i poslao u Rim Kongregaciji de Propaganda fide 5. kolovoza 1761. pismeni izvještaj o tomu svome pohodu biskupiji [19].

---

[17] Vatikanski Arhiv, *Secretaria Brevium*, vol. 347, f.208r-209r.

[18] Toma Medvjedović, a posebno Dominik Andrijašević i Benedikt MedvJedović, mislili su da ove dvije župe ne pripadaju trebinjskoj biskupiji, ali nisu znali kojoj. Kako je u blizini,u Gabeli, bila crkva sv. Stjepana, mislili su da se ona morala zvati Stjepanska. I Sveta Stolica jedno vrijeme je mislila da je opstojala ta stjepanska biskupija, jer je u svojim popisima našla stjepansku biskupiju pod dubrovačkom nadbiskupijom. Ali kako je, bolje istražujući, našla tu stjepansku biskupiju u Albaniji, promijenila je mišljenje. Usp. R. Perić, *Da im spomen očuvamo*, Mostar 2000,384-399.

[19] Arhiv Propagande,*Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 790, f.163r-168v.

Od svoga imenovanja za trebinjsko-mrkanskog biskupa fra Anzelmo je bio stalno opterećen mišlju svoga boravka. Bilo mu je jasno da svaki biskup mora boraviti u svojoj biskupiji kako bi se mogao za nju dostatno brinuti. Ali čudna je bila prošlost trebinjske biskupije budući da njezin biskup kroz stoljeća nije boravio na njezinom području nego je živio u Dubrovniku i samo povremeno na otoku Mrkanu. Kada je god. 1667. potres srušio Dubrovnik, srušio je i dvije kuće koje trebinjski biskup imao u Dubrovniku i gdje je stanovao. I zbog toga nastalo je pitanje gdje će trebinjski biskup boraviti. Iako ga je pitanje boravka osobno mučilo , zbog onih prilika nije se moglo ni misliti da bi se nastanio na području svoje biskupije. Nije imao kuće gdje bi stanovao, nije imao novca da bi iznajmio kakvu kuću, a teško je bilo misliti da bi za to dobio dozvolu od turskih vlasti. Došlo se onda na misao da bi našao kakav boravak na dubrovačkom području, ali u blizini biskupije. Tako je tadanji trebinjski biskup Anton Prvić (Primi, Primović) dobio 17. rujna 1669. dozvolu da stanuje u Ombli, Dubrovačkoj Rijeci[20]. Ali kako je zbog zemljopisnog položaja bila nezgodno da bi tu trebinjski vjernici mogli dolaziti do svoga biskupa, na prijedlog tadanjeg predstavnika Propagande u Dubrovnika Franje Ricciardija, Propaganda je odobrila 14. siječnja 1679 . da trebinjski biskup može stanovati u Slanom[21]. Međutim ni Slano nije bilo pogodno za boravak biskupa, pa mu je Propaganda dala dozvolu17. travnja 1684. da boravi u Dubrovniku i da u njemu može vršiti kroz tri godine biskupske obrede (pontificalia). Tom prigodom obećala mu je 50 skuda godišnje ako posjeti biskupiju[22].

I slijedeće godine biskup Katić pošao je u pohod svojoj biskupiji. I ovaj put ga pratila misao o dužnosti boravka na njezinom području. Ali ovaj put mu je izgledalo da će riješiti to pitanje. Sa župnikom Trebinje Matom Ančićem dogovorio se da će kod njega boraviti. Iako je župnikova kuća u Trebinji bila malena, ali kako su obojica bila od malih zahtijeva, izgledalo mu je da će kod njega naći rješenje pitanja boravka koje ga je stalno mučilo, to jest da će stalno moći boraviti u biskupiji koju mora voditi kao biskup[23].

Tako je biskup Katić počeo stalno boraviti na području svoje biskupije. Ali ubrzo muslimanskom upravitelju u Stocu postalo je sumnjivo što radi biskup ondje toliko vremena. Odlučio je to ispitati. Priliku mu je dao župnik Hrasna Mijo Nikolić koji se zamjerio turskim vlastima svojim ponašanjem. Stoga je pozvao biskupa da dođe na razgovor u kulu u Hutovo kako bi s njim razgovorio. Biskupu Katiću bio je taj poziv sumnjiv, ali ipak misleći da nije previše opasan odazvao se pozivu i i 18. prosinca 1763. otišao Hutovo na razgovor. Našao

[20] D. Mandić, *Acta franciscana Hercegovinae*, I, Mostar 1934, 185-186 br.188.

[21] Isto mjesto, 224-225 br.212,

[22] Arhiv Propagande, *Udienze*, vol. 2, f. 210rv.

[23] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 805, f.111v-112r.

je muslimanskog upravitelja vrlo ljuta i stroga. Pitao ga je načinu djelovanja Mije Nikolića i što on kao biskup radi toliko vremena u ovom kraju, gdje se nalazi godinu dana i sedam mjeseci. Naravno biskup je nastojao obrazložiti svoj boravak i svoje djelovanje, ali upravitelj nije dozvoljavao obranu i prijetio se da će biskupu odrezati jezik, stavio ga u zatvor od podne do ponoći i kaznio ga da u roku od 10 dana mora platiti 40 cekina[24] .

Kad je pušten iz zatvora, biskup Katić je uvidio da njegov boravak na području biskupije nije siguran. Stoga je 23. prosinca 1763. pješice pobjegao na područje dubrovačke republike s namjerom da poradi kod vlasti te republike kako bi one u Carigradu isposlovale trebinjskom biskupu slobodan boravak u njegovoj biskupiji[25].

U Dubrovniku je nastojao da se za njegov položaj zauzme dubrovačka republika i od turskih vlasti u Carigradu dobije odluku kojom se trebinjskom biskupu dozvoljava slobodno djelovanje među katolicima trebinjske biskupije. Ali to nije išlo. Dubrovačka republika nije smatrala da je bilo vrijeme to tražiti. Tek u kolovozu 1777. dobili su jedan turski ferman kojim se trebinjskom biskupu dozvoljava slobodno djelovanje među katolicima trebinjske biskupije[26].

Međutim biskup Katić nije ni čekao to rješenje nego je osobno tražio način kako slobodnije vršiti biskupsku službu u svojoj biskupiji. Na granici biskupije upoznao je nekog Ivelju Ohmučevića iz Slanog koji je imao kuću u mjestu Čepikuće. Budući da je to mjesto na području dubrovačke republike i gotovo na granici trebinjske biskupije, biskupu Katiću bilo je zgodno u tom mjestu stanovati i odatle od vremena do vremena otići u biskupiju ili tu primiti vjernike iz biskupije koji su k njemu dolazili. Kako vlasnik te kuće nije u njoj stanovao nego samo povremeno, biskup Katić ga je najprije zamolio da bi mu dozvolio katkada u njoj proboraviti. Uz tu kuću Ivelje Ohmučevića jedan od njegovih seljaka, Đuro Lalić, imao je svoju kućicu. Biskupu Katiću je izgledalo da bi pomoću te kućice mogao riješiti pitanje svoga boravka. Iako je kućica bila malena,imala je samo jednu prostoriju, smatrao je da bi kao siromašni franjevac u njoj mogao riješiti svoje životno pitanje boravka i odatle dostatno se brinuti o svojoj biskupiji. Stoga ju je iznajmio, malo je daskama preuredio i u njoj se nastanio[27]- U toj kućici ostao je do smrti.

---

[24] Isto mjesto, f.99rv; *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 12, f. 474rv

[25] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 805,f.97r.

[26] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia* ,vol .14, f.19r-21r.

[27] Isto mjesto, f.31r-32r. God. 1780. kaže da je to učinio pred 12 godina (Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 857, f.449r).

4. Župe i župnici trebinjsko-mrkanske biskupije za vrijeme Anzelma Katića

Na području trebinjske biskupije, kad je biskup Anzelmo Katić god.1761. pošao prvi put da je službeno pohodi, bile su četiri crkvene župe: Ravno, Gradac, Trebinja i Dubrave. Na tom prvom pohodu biskupiji dali su mu o župama glavne vijesti:

Župa Ravno imala je oko 900 vjernika u 14 sela, a glavna sela su Ravno, Belenići i Orahovi Do. Župa Gradac imala je oko 740 vjernika u u 17 sela, a glavna su Gradac i Moševići. Župa Trebinja imala je oko 744 vjernika u 17 sela, a glavna su Rupni Do i Trebinja. Župa Dubrave imala je 1400 vjernika u 20 sela, a glavna su Pobrđe, Glumina i Crnići[28] .

U tim župama odvijala se biskupska služba biskupa Katića. Na njih je stalno kao biskup mislio, za njih radio i nastojao osigurati sve što je mogao da vjernici njegove biskupije žive pravim kršćanskim životom.

a) Ravno. U selu Ravnom jedan franjevac rodom iz tog mjesta, fra Bazilije iz Ravnog, pozvao je god. 1579. stonskog biskupa Bonifacija Drkolicu da blagoslovi crkvu koji su stanovnici onog mjesta sagradili [29]. Barski nadbiskup fra Toma Medvjedović uspostavio je 10. prosinca 1604. župu Popovo sa sjedištem u Ravnom i postavio za župnika fra Filipa Dobrosaljića, franjevca dubrovačke provincije[30].

Kad je biskup Anzelmo Katić došao prvi put u posjet svojoj biskupiji, našao je župnika u Ravnom Petra Bukvića. On je rođen u Ravnom po svoj prilici 1716., jer kršten te godine[31], a trebinjski biskup Sigismund Tudišić kaže god. 1749. da Bukvić ima 33 godine[32]. Škole je završio u Fermu, u koji je otišao 10. lipnja 1731. i ostao do 5. kolovoza 1739., kad ga je napustio kao đakon. Nije čekao u Fermu na svećeničko ređenje da ne bi izgubio brod koji je polazio u Dubrovnik[33]. Nakon svećeničkog ređenja bio je jednu godinu župnik u Dubravama, a god. 1742. premješten je u Ravno gdje je neko vrijeme dobro djelovao dok ga je zdravlje služilo. Ali već god. 1768. biskup Katić je došao do uvjerenja da je Bukvić oslabio i ne uspijeva obavljati svoje dužnosti kako treba. Stoga mu je htio naći pomoćnika koji bi ga od vremena do vremena pomogao. U tu svrhu molio je Propagandu neka dobije dozvolu od Generala franjevačkog reda da dubrovački franjevac Feliks Amadio Nona dođe kao pomoćnik župniku Bukviću u Ravno[34].

---

[28] Isto mjesto, Scritture riferite nelle congregazioni generali ,vol. 790, f. 165r; vol. 805, f.96r.

[29] D. Mandić, *Acta franciscana Hercegovinae* I, Mostar 1934, 41 br.29.

[30] Arhiv Propagande. *Scritture riferite nelle congregazioni generali*. vol. 263,f.317r.

[31] Isto mjesto, *Collegi*, vol. 19 Tavola 55.

[32] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle* congregazioni *generali* , vol. 742, f. 191v

[33] Isto mjesto, Collegi, vol. 19, Tavola 55.

[34] Isto mjesto, *Scriture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 823, f.342r

Ta molba nije uspješno završena i Bukvić i nadalje nastavio vršiti službu koliko je mogao. Tek kad Bukvić nije mogao obavljati dužnost i dubrovački nadbiskup Gregorije Lazzari zamolio 20. kolovoza 1778. Propagandu[35], da bi Feliks Amadio Nona došao zamijeniti Petra Bukvića.

Kao župnik župe Ravno Amadio Nona je boravio u Belinićima. Djelovao je u toj župi nekoliko godina, a onda i on obolio. U svibnju god. 1784. otišao u Dubrovnik na liječenje, a u kolovozu iste godine već zdrav odlučio se na put u Rim da Propagandu izvijesti o stanju u trebinjskoj biskupiji. U Ankoni se morao zadržati neko vrijeme u lazaretu da dobije dozvolu proslijediti put u Rim. Tu je doznao da kao franjevac mora dobiti dozvolu od Generala reda da dođe u Rim. Stoga se 6. kolovoza 1784. obratio na Propagandu da mu dobije tu dozvolu od Generala franjevačkog reda[36].

Tajnik je Propagande zatražio od franjevačkog Generala traženu dozvolu, očito pod prezimenom Nona. Generalov zamjenik poslao je dozvolu, ali je upozorio da se u franjevačkim spisima ne nalazi nikakav fratar s prezimenom Nona. Ne poznaju ga ni dva franjevca dubrovačke provincije koji se nalaze u kuriji[37].

Amadio Nona došao je u Rim 2. rujna 1784. i htio odmah ići u urede Propagande, ali mu je zamjenik Generala reda naredio da ne izlazi iz kuće bez njegove dozvole jer treba najprije riješiti neku žalbu protiv njega[38]. Kad se pitanje tko je franjevac s prezimenom Nona povoljno riješilo , on je otišao u urede Propagande gdje je izložio stanje u trebinjsko-mrkanskoj biskupiji i svoje poteškoće u njoj[39].

Nona se vratio u Dubrovnik 6. studenog te godine i odmah otišao u Ravno jer je čuo da je obolio župnik Trebinje Josip Cvjetković Škurla, koji ga je savjetovao da ode u Rim i zamjenjivao ga dok je bio odsutan[40]. Nona je ostao je kao župnik u Ravnom sve do 1788. Te godine, 2. veljače, zatražio je od Propagande da ga oslobodi od dužnost župnika u Ravnom[41]. Umro je 27. veljače 1796.[42]

Fra Feliksa Amadei Nona zamijenio je Ivan Kristić, rodom iz Trebinje, kojega je biskup Katić poslao 28. kolovoza 1777. u kolegij Urbanum u Rimu

---

[35] Isto mjesto *Scritture riferite nei congressi*, *Dalmazia*, vol. 14, f. 101rv -103rv.
[36] Isto mjesto, f. 611rv
[37] Isto mjesto, f.612r
[38] Iasto mjesto f. 617r.
[39] Isto mjesto, f.630r-631v.
[40] Isto mjesto, f, 638rv.
[41] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi,Dalmazia*, vol 15, f.259r.
[42] R. Rode,*Necrologium*, 493,br. 777.

da se pripravi za svećenika[43]. Nakon završenih studija vratio se u biskupiju. Imenovan je god. 1788. župnikom u župi Ravno[44].

b) **Gradac.** Toma Medvjedović, barski nadbiskup, osnovao je god. 1604. župu u Gracu. Prvi župnik bio je fra Blaž iz Graca. Na njegov poziv trebinjsko-mrkanski biskup Krizostom Antica posvetio je god. 1620. tri crkve: 10. lipnja 1620. crkvu Uznešenja Bl.Dj. Marije u Gracu, i crkvu sv Ivana Krstitelja u Vidonje, a 12. lipnja te godine crkvu Rođenja B.Dj.Marije u mjestu Dobranje[45].

Oko god. 1675 trebinjsko-mrkanski biskup Prvić (Primi, Primović) odijelio je od župe Gradac jedan dio i uspostavio novu župu sa sjedištem u Dobranje. Nakon bečkog rata 1683-1699. dio župe Dobranje ostao je pod Venecijancima (Slivno, Vidonje, Dobranje) pa je župa Dobranje, svoje sjedište prenijela god. 1704. najprije u Gluminu, a onda u Crniće i nazvala se župa Dubrave[46].

Biskup Anzelmo Katić u Gracu je našao Andriju Lazarevića. On se je već godine 1758. odrekao dužnosti župnika, jer je bio slaba zdravlja, ali je ostao generalni vikar biskupa Sigismunda Tudišića. U toj ga je dužnosti potvrdio i biskup Katić kad su se god 1761.prvi put susreli u Dubrovniku[47].

Kad je biskup Anzelmo Katić prvi put pohodio župu Gradac, župnik je bio Petar Milošević. On je god. 1737. imenovan kapelanom Andrije Lazarevića, a kada se je Lazarević god. 1758. odrekao dužnosti župnika, naslijedio ga je na toj dužnosti. Biskupu Katiću nije se sviđao način djelovanja župnika Miloševića, posebno nije mogao podnijeti da on nikada ne propovijeda pa ga je nastojao uvjeriti da on kao župnik mora narodu propovijedati evanđelje. Župnik Milošević ubrzo se umorio od biskupovih opomena. Taj svoj umor htio je pokazati. God. 1763. biskup Katić najavio je svoj službeni pohod župi Gradac. Župnik Milošević pomislio je da mu je to dobra prigoda. Nikomu nije kazao za dolazak biskupa, a sam se sakrio. Kad je došao biskup, nitko ga nije čekao. S kim je uspio govoriti, svatko se pravio da nije čuo za njegov dolazak. Kako se približavala večer, nije znao gdje će prenoćiti pa je pješice ostavio tu župu i otišao preko brda na dubrovačko područje da nađe prenoćište[48].

To ponašanje župnika Miloševića biskup Katić nije mogao shvatiti, a pogotovo nije ga mogao trpjeti. Odmah mu je oduzeo župu i poslao ga da bude pomoćnik u župi Dubrave, što on nije primio nego je otišao u Dubrovnik i ostao bez posla do god. 1774[49] .

---

[43] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 848, 179r.

[44] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi*, *Dalmazia* , vol. 15, f. 385r; usp. R.Perić, *Da im spomen očuvamo*, 143.

[45] Isto mjesto,*Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 263,f.346v.

[46] Isto mjesto vol.538,f.44r.

[47] Usp. B. Pandžić, *Tragom don Andrije Lazarevića (1692.-1775.),* u *Kršni Zavičaj,* br. 20, Hercegovina 1987, 13-15.

[48] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 805, f. 97v-100r.

49 U srpnju 1774., s preporukom Propagande došao je u Trebinju da bude pomoćnik župniku Mati Ančiću. A kad je 19. ožujka 1775. Mate Ančić umro, Petar Milošević postao je župnik. Tu službu župnika napustio je 19. ožujka i780., a naslijedio ga je nećak Đuro (Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*,vol. 857, f.444r).

Petra Miloševića zamijenio je god. 1763. Josip Pažin koji se rodio u Glumini oko 1719. Škole je završio u Dubrovniku. Od trebinjskog je biskupa Tudišića dobio 20. studenog 1748. potrebne dozvole da se redi za svećenika[50]. Kao svećenik djelovao je dosta na području trebnjsko-mrkanske biskupije, ali je više djelovao na području dubrovačke nadbiskupije God. 1761. bio postavljen kao prvi župnik u novoosnovanoj župi Hrasno .

Jedno vrijeme djelovao je u kući biskupa Tudišića[51] pa biskup biskupije Skoplje, koji je tada boravio u Dubrovniku, Toma Tomičić kaže 22. prosinca 1768. da je Pažin bio sluga biskupa Tudišića[52]. Na župi u Gracu je ostao do 1776., kad je biskup Katić primio njegovu ostavku[53].

Nakon odreke Pažina u Gradac je došao za župnika Ilija Raič, ali je ostao samo godinu dana, jer je 1777. premješten za župnika u Dubrave[54].

Župnik je u Gracu god. 1777. postao Mate Bogojević i ostao do smrti 1803. Prije župničke službe u Gracu bio je župnik u Dubravama gdje je službovao 1762. do 1777[55].

Mate Bogojević rođen je u Moševićima 7. ožujka 1728. Ujak mu je bio Andrija Lazarević koji ga je krstio 28. ožujka te godine. Škole je završio u Dubrovniku. Župnikom je u Dubravama imenovan je 12. svibnja 1762. i ostao do 1777[56].

c) Trebinja. Zapadno od župe Ravno biskup Prvić uspostavio je župu Trebinja, koja se katkada zove Trebimnja. Biskup Anzelmo Katić misli da je Trebinja nastala od izbjeglica iz grada Trebinja. Kada su Tatari razorili taj grad, njegovi su stanovnici pobjegli i osnovali na zapadu svoje naselje koje su nazvali Trebinja[57]. Bila je to treća župa trebinjske biskupije, jedno vrijeme zvana Rupni do, a od god. 1728. zvana obično Trebinja,jer je to mjesto bilo sjedište župe[58].

Biskup Katić našao je Matu Ančića župnika u Trebinji, koji je rođen u Jasoču, mjestu župe Dubrave, oko god. 1705. U svojem prvom pohodu biskup Franjo Jerko Bunić (1828.-1831.) susreo s njim. U tom susretu Mate Ančić je rekao biskupu da bi želio biti svećenik. Biskup ga je povjerio Andriji Lazareviću da ga poduči i nakon godinu dana dao mu niže redove. Početkom god. 1731. dao mu dozvolu da se redi za svećenika, a zbog kuge on ga nije mogao rediti pa ga je redio dubrovački nadbiskup[59].

---

[50] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 790, f.171r.

[51] B. Pandžić, *De dioecesi*, 155.

[52] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 823, f.348r.

[53] R.Perić, *Da im spomen očuvamo*. 131 n.9.

[54] Isto mjesto, 135.

[55] Isto mjesto,132-133.

[56] Isto mjesto.

[57] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 857, f. 433rv.

[58] Isto mjesto, vol. 681, f.493v.

[59] Isto mjesto, vol. 670, f.527r-530v.

Malo nakon ređenja Mate Ančića umro je 8. lipnja 173l. župnik u Dubravama Pavao Jelić[60]. Kako tadanji administrator trebinjsko-mrkanske biskupije Marko Andrijašević nije mogao naći nekoga da ga postavi župnikom Dubravama , god. 1732. imenovao je na to mjesto Matu Ančića[61]. U Dubravama je ostao preko 20 godina, bilo kao župnik bilo kao kapelan, a 10. prosinca 1753. biskup Sigismund Tudišić premjestio ga je na župu u Trebinju[62]. I tu je ostao sve do smrti koja je bila po svoj prilici 19. ožujka 1775[63].

U srpnju 1774 za pomoćnika Mati Ančiću imenovan je Petar Milošević , koji se nakon smrti Mate Ančića obvezao da će ostati 5 godina u Trebinji kao župnik. I stvarno službu je napustio 19. ožujka 1780. Na župi u Trebinji ga je naslijedio njegov nećak Đuro[64].

Đuro Milošević je rođen u Prijevoru. Kao mladić došao je u Dubrovnik i pošao u školu. Kad je završio započetu školu, zamolio je biskupa Katića da ga primi za svećenika. Biskup je vidio njegove razloge i zaključio da ima pravo zvanje. Stoga ga je poslao da se pripravi kao što se pripravljaju dubrovački svećenici. Redio ga je za svećenika dubrovački nadbiskup god. 1778[65].

Ubrzo nakon što je Đuro Milošević imenovan župnikom Trebinje, vratio se god.1780. iz Italije Josip Cvjetković Škurla, gdje učio od 1771. na papinskom kineskom učilištu u Napulju. Iako je on rođen u Dubrovniku, njegov je otac rođen u Trebinji, pa je smatrao da on kao pitomac papinskog učilišta ima pravo biti župnik u Trebinji. To njegovo pravo priznala je i Propaganda pa ga je biskup Katić morao staviti za župnika u Trebinji, a Đuri Miloševiću dao je župu Hrasno[66].

d) Dubrave. Biskup Prvić već na prvom pohodu uvidio je da je župa Gradac prevelika za jednoga župnika i da je treba razdijeliti. Stvarno je tako učinio i god. 1683. osnovao župu Dobranje i za prvog župnika te župe postavio Petra Radunovića[67]. Nova župa imala je mjesta, Dobranje, Crnovo, Dašnica i Svitava. A kada se god 1685. vratio iz Ferma Jure Sentić i bio zaređen za svećenika, njega je biskup Prvić poslao za župnika u Dobranje. Mađutim kao župnik župe Dobranje Sentić nije ostao dugo jer su u svibnju 1687. došli Venecijanci i odveli gotovo sav svijet župa Gradac i Dobranje na venecijansko područje. Sa svijetom su otišla i oba župnika, župnik Graca Petar Dragobratović i župnik Dobranja Jure Sentić[68].

---

[60] Isto mjesto, vol. 670A, f. 220r.

[61] Isto mjesto, *Acta*, vol. 102, f.139v-144r, br.21.

[62] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 11,f.71r.

[63] Isto mjeto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali,*vol. 857, f.438v.

[64] Isto mjesto, f. 444r.

[65] Isto mjesto, f.438rv.

[66] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 13, f. 370r-375v; vol.14, f.395r.

[67] M. Vidović, *Župa Dobranje-matica župe Dubrave,u 300 godina župe Dubrave*, Aladinići 2006,62.

[68] Isto mjesto, 64.

Nakon Karlovačkog mira 1699. neko vrijeme je izgledalo da će u župi Gradac vladati mir. Za župnika je došao Andrija Šumanović i započeo djelovati u napola opustjeloj župi. Nju je ipak zbog ratnih prilika god. 1714. morao napustiti[69] .

U mjesta župe Dobranje koja su ostala pod Turcima trebinjsko-mrkanski biskup poslao je mladog svećenika Savu Vukića (Lupi) čim je došao iz Ferma. Napustio je kolegij u Fermu 28. svibnja 1704. [70], a već 5. srpnja 1704. javlja se Propagandi kao župnik u Zažablju, nastanjen u selu Glumini[71]. Slijedeće godine 29. rujna 1705 piše Propagandi iz župe Dubrave[72]. I u god. 1710. pišući 3. lipnja te godine Propagandi svoju župu naziva Zažablje[73].

Kad je osnovana župa Dobranje, zvala se i Zažablje. Tako biskup Prvić piše Propagandi 18. srpnja 1701.da je u biskupiji našao samo dvije župe : Popovo i Zažablje. Od te dvije župe on je napravio četiri: Ravno, Trebinja, Gradac i Zažablje[74] .

Dobiva se dojam da je Savo Vukić spočetka nastavio zvati svoju župu Zažablje premda se je nalazio u Glumini ,mjesto blizu Zažablja, ali na području župe Dubrave. Tek kada je otišao daleko od Zažablja i premjestio se u Crniće, svoju župu stalno naziva Dubrave.

Kad se Anzelmo Katić 7. ožujka 1761. vratio se iz Rima već posvećen biskup, došao je k njemu u Dubrovnik 19. istog mjeseca Andrija Lazarević, generalni vikar bivšeg biskupa Tudišića, da izvijesti novog biskupa o stanju u biskupiji. Tom prigodom biskup Katić produžio je Andriji Lazareviću službu generalnog vikara u biskupiji trebinjsko-mrkanskoj i počeo se pripravljati za posjet svojoj biskupiji.

Prvi pohod biskupa Katića biskupiji bio je u svibnju i lipnju 1761. Pratila su ga 4 svećenika i njegov tajnik Ivan Kiriko, brat Luke Kiriko dubrovačkog konzula u Carigradu. Župu Dubrave našao je bez svećenika. A kako je ta župa je bila prostorno najveća, imala je 50 sela, odlučio je razdijeliti je. Osim toga ona je bila i najteža jer se nalazila u unutrašnjosti, daleko od dubrovačke granice koja drugim župama, koje su se nalazile uz dubrovačku granicu, davala neku

---

[69] Rođen je god. 1672. u selu Dobrovo u župi Gradac. Pripravio se za svećenika u kolegiju Fermo, u kojem je bio od 17. srpnja 1690. do 2. srpnja 1698. U Dubrovniku je zaređen za svećenika i odmah nakon ređenja postavljen župnikom župe Gradac. Ali god.1714. zbog rata između Mlečana i Turaka morao ju je napustiti jer je njegova župa ostala pusta pa je i on otišao sa svojim svijetom u blizinu tvrđave Kleka (Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 601,f. 464r). Umro je u franjevačkom samostanu Zaostrogu (V. Vrčić,*Neretvanske župe*, Metković 1974,189)

[70] Arhiv Propagande, C ollegi, vol. 19, Tavola, 13).

[71] Isto mjesto,Scrittureriferite nelle congregazini generali, vol.549,f.44r.

[72] Isto mjesto, *Scritture riferite dei congressi, Dalmazia*, vol. 4 f.249r.

[73] Isto mjesto, *Dalmazia*, vol.5, f. 81r.

[74] Isto mjesto, *Dalmazia* ,vol. 4, f. 159r-160v. Pojam imena Zažablje nije u dokumentima jasno izražen. Fra Dominik Andrijaš god. 1629.razlikuje Zažablje i Gradac. Za Zažablje kaže:„Zazabia è cosi detta dal castello Zabiach, destrutto da Turchi, nel quale vi è una parrochia buona che comprende queste ville: Dobranni, Cernovo, Dasniza et Suitava, dove sono più di 50 famiglie de cattolici. Hanno la chiesa con titolo S. Maria Natività"(Isto mjesto, *Collegi e visite*, vol. 8, f.230rv).Po njemu župu Gradac sačinjavaju mjesta Gradac, Dubravica, Zelenikovac, Hutovo, Papratnica, Broćanac, Drien, Vlaka i Moševići (Isto mjesto).

sigurnost. Od župe Dubrave odcijepio je sela koja se nazivaju Hrasno i od njih napravio novu župu. Iako je on imao pravo napraviti podjelu, ipak je zatražio 5. kolovoza 1761. od Propagande da mu dozvoli tu podjelu učiniti[75]. Očito tim je htio upozoriti Propagandu da novom župniku treba dati i novčanu pomoć, kako to daje drugim župnicima.

Bjskup Katić imao je na raspolaganju dva svećenika, Andriju Zvonića i Josipa Pažina. Za župnika u Hrasno imenovao je 30. studenog 1961. Josipa Pažina, a za Dubrave imao je samo Andriju Zvonića. Kako se Zvonić skanjivao uzeti župu Dubrave jer je želio dobiti župu Trebinju, u kojoj je rođen i u kojoj je prije bio župnik 12 godina, nerado je primio Dubrave i ostao samo nekoliko mjeseci[76].

Kad je Andrija Zvonić napustio župu Dubrave, biskup Katić je imenovao 12. svibnja 1762. za župnika u Dubravama Matu Bogojevića , koji je škole završio u Dubrovniku kod Dominikanaca[77].

Za vrijeme svoga boravka u Dubravama Mate Bogojević je mnogo trpio od Turaka. God.1772. bio je 5 sedmica u zatvoru. Morao je dobro platiti da bude oslobođen[78]. Optužili su njegovu braću da su ubili nekog Turčina. Da spasi svoju braću od Turaka, Bogojević je imao mnogo muke. Za njih je Turcima morao mnogo plaćati pa je potrošio sve što je imao i što je uspio dobiti od drugih. Zbog toga je dosta vremena smatran kao puka sirotinja[79].

U svojoj župničkoj službi bio je revan i nastojao svima udovoljiti. Imao je velikih poteškoća i zbog toga što župa Hrasno ponajviše nije imala župnika pa je morao biti na uslugu i vjernicima te župe.

Stjecajem prilika naučio se vješto braniti svoja prava. To se pokazalo posebno god. 1777. Grčki patrijarha u Carigradu dobio je dozvolu od turskih vlasti da svi kršćani moraju davati novčanu pomoć za potrebe kršćanske crkve. Prema toj odredbi i katolici su morali davati tu novčanu pomoć Grčkom patrijarhu i grčkim vladikama. S tom namjerom pravoslavne crkvene vlasti tražile su od turskih vlasti u Stocu da prisile katoličke župnike pokoravati se toj odredbi turskih vlasti u Carigradu po kojoj katolici moraju pomagati grčke biskupe kao i pravoslavni. Župnici trebinjske biskupije trebali su se braniti u Stocu. Za tu obranu izabrali su Matu Bogojevića da on ide u Stolac braniti katoličke župnike od tog zahtjeva. Na sudu je vješto pobio sve zahtjeve pravoslavnih vladika: 1) katolici nisu nikada ovisili o grčkim vladikama; 2) nije istina da katolički svećenici sile pravoslavne djevojke da prijeđu na katolicizam i udaju

[75] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 12, f. 90rv.

[76] Isto mjesto, f.44rv+47rv; f.169r-170r; f.175r-176r; f.481rv.

[77] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali,* vol. 742, f.191rv.

[78] Isto mjesto, vol. 837, f.743v.

[79] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi,Dalmazia*, vol. 15, f. 226rv.

ih za katolike; 3) nije istina da trebinjski svećenici pripadaju rimskoj državi i da kupe novac i šalju ga Papi[80].

God. 1778. Mate Bogojević premješten je za župnika u Gradac, a na njegovo mjesto je došao sa župe Gradac u Dubrave Ilija Raič. Vršio je župničku službu ne samo u Dubravama nego također i u župi Hrasno kad ona nije imala svoga župnika. Zbog toga se spominje katkada kao župnik u Dubravama, a katkada u Hrasnom. Tako ga na pr. Josip Pažin god. 1778. zove župnik u Hrasnom: biskup je bio u pohodu biskupiji, ali nije se usuđivao ići u Dubrave zbog nemira, nego je poslao župnika iz Hrasnog da mjesto njih pohodi župu Dubrave[81]. God. 1783. vladala je u Dubravama kuga. Ilija Raič, župnik župe Dubrave-Rasno, došao je u Dubrovnik da se liječi. Nakon 4 mjeseca izbivanja nije se usuđivao vratiti u župu bojeći se kuge. To o njemu piše 6. rujna 1783. iz Dubrovnika Josip Pažin[82]. Skopljanski nadbiskup Toma Tomičić, tada nastanjen u Dubrovniku, piše 24. srpnja 1786. da je Ilija Raič već nesposoban za župnika[83].

e) Hrasno. Na prvom pohodu biskupiji, izvršenom u svibnju i lipnju 1761., biskup Anzelmo Katić se uvjerio da je župa Dubrave preteška za jednoga svećenika. Odlučio je odcijepiti od župe Dubrave kraj koji se zove Hrasno i u njemu osnovati novu župu. Za župnike te nove župe imenovao je 30. studenog 1761. Josipa Pažina[84]. Kao župnik Hrasna Pažin je ostao godinu dana. Nakon toga bio je premješten na župu Gradac[85] A za župnika u Hrasno postavljen je 18. svibnja 1763. Mijo Nikolić iz Češljara.

Djelovanje Mije Nikolića nije se svidjelo turskom zapovjedniku u Stocu. Zbog njegova djelovanja pozvao je biskupa Katića u Hutovo i žestoko protiv njega postupio. Naprotiv Mijo Nikolić je ostavio Hrasno otišavši u svoju kuću koja nije bila pod upraviteljem Stoca nego pod upraviteljem Ljubinja. Odlučio je ostaviti trebinjsku biskupiju i ići u Bugarsku[86].

Odlaskom Mije Nikolića sa župe Hrasno župa je ostala dugo bez svećenika. Za nju se brinuo župnik iz Dubrava. Samo katkada dolazio je koji svećenik da bi bio kroz neko vrijeme na raspolaganju vjernicima one župe.

Posebno je ostavio dojam dolazak Mate Raiča u studenom 1772. koji je ondje umro ubrzo nakon dolaska: „appena giunto è morto“ kaže dubrovački nadbiskup[87]. Mate Raič je rođen na području trebinjske biskupije i kao dijete

---

[80] Isto mjesto, vol. 14, f . 19r-21r; f. 31v. Vidi *Dumo i njegov narod*, br.24 (977),27.

[81] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 14, f.59r-60r.

[82] Isto mjesto , f. 536rv.

[83] Isto mjesto, vol. 15, f.122rv.

[84] Isto mjesto, vol. 12, f. 138r-139v, 380rv

[85] Isto mjesto, f.359rv

[86] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 805, f.102v.

[87] Isto mjesto, vol. 837, f. 745r. Umro je 31. prosinca 1772. ((Usp. R. Perić,*Da im spomen očuvamo*,135,bilj.10).

oko 1744. otišao u Dubrovnik. Služio je u kući Mije Bunića, koji ga je i školovao. Za vrijeme školovanja odlučio je postati svećenik. A kako je rođen na području trebinjske biskupije, tražio je dozvolu od trebinjskog biskupa. Kao svećenik djelovao je uglavnom na području dubrovačke biskupije[88].

God. 1778. Dubrovački nadbiskup redio je za svećenika Đuru Miloševića koji je bio rodom iz Prijevora. Biskup Katić malo nakon njegova ređenja postavio ga je za kapelana župniku u Trebinji. A kada je tadanji župnik napustio god. 1780. župu Trebinju, biskup Katić je imenovao Đuru Miloševića za župnika te župe[89].

Malo vremena nakon što je Đuro Milošević postao župnik župe Trebinje, vratio se iz Italije Josip Cvjetković Škurla,svećenik trebinjsko-mrkanske biskupije, koji je bio na naukama od 1771. na papinskom kineskom sveučilištu u Napulju. Iako je on rođen u Dubrovniku, njegov je otac bio iz Trebinje, pa je smatrao da ima pravo kao papin gojenac postati župnikom u Trebinji[90]. Biskup Katić nije ga mogao odmah zadovoljiti, jer je malo prije ondje postavio župnikom Đuru Miloševića i smatrao je da ga nije mogao premještati i tako brzo, pa je nudio Cvjetkoviću župu Hrasno. Ali Cvjetković nije bio zadovoljan takvim rješenjem. Iznio je slučaj Propagandi koja je naredila biskupu Katiću da postavi Cvjetkovića župnikom u Trebinji[91]. Iako nerado Đuro Milošević je primio promjenu i preuzeo župu Hrasno 26.srpnja 1782[92]. Djelovao je kao župnik pun poleta nastojeći zadovoljiti vjernike,ali njegovo djelovanje nije dugo trajalo jer je početkom 1784 umro[93].

Ubrzo nakon smrti Đure Miloševića došao je kao župnik u Hrasno Grgo Matušković, rođen 1755. u Moševićima župe Gradac. Redio ga za svećenika biskup Katić u crkvi sv. Martina župe Lisac[94]. Umro je god. 1824[95].

4. Djelovanje iz Čepikuća

Biskup Anzelmo Katić je znao za pravilo da svaki biskup mora boraviti u svojoj biskupiji. Bilo mu je ipak poznato da usprkos toga pravila biskupi trebinjske biskupije kroz četiri stoljeća nisu boravili u svojoj biskupiji nego u Dubrovniku i katkada privremeno na otoku Mrkanu, dapače da je u prošlosti 8 biskupa trebinjske biskupije obnašalo službu generalnog vikara dubrovačke

[88] Isto mjesto, vol.790, f.169r.
[89] Isto mjesto, vol. 857, f.438rv.
[90] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 13, f.370r-375v.
[91] Isto mjesto, vol 14, f. 395r.
[92] Isto mjesto, f.551r.
[93] Isto mjesto, f. 595r.
[94] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 873, f. 123v- 124r.
[95] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 19, f.59r-60v.

nadbiskupije[96]. Ipak imenovan biskupom trebinjsko-mrkanske biskupije odlučio je tražiti načina da u biskupiji stanuje. Ali to mu nije uspjelo. Prigodom tih pokušaja da stanuje u biskupiji osam je puta bio u pogibelji da bude ubijen,a da ga Turci puste u miru, morao im je plaćati . God. 1764. ponadao se da će dubrovačka republika riješiti u Carigradu to njegovo pitanje kad su njezini predstavnici god. 1765.[97] išli službeno u Carigrad, ali republika smatrala da joj nije uputno u ono vrijeme zanimati se tim pitanjem.

Nakon neuspjelog pokušaja da mu se preko dubrovačke republike osigura boravak u biskupiji, biskup Katić je shvatio da mu ne preostaje drugo nego osobno riješiti to pitanje. Odlučio je nastaniti se na granici biskupije odakle će moći lakše po potrebi otići u biskupiju ili će oni koji ga trebaju lako k njemu doći. Kad se naselio u Čepikuće, mislio je da je nekako riješio pitanje svoga boravka[98]. Osjećao se slobodnim jer nije uvijek strepio da li će doći koji turski predstavnik tražiti novac misleći da ga on ima premda se on uvijek bojao da neće moći s onim što ima udovoljiti potrebama koje su ga neprestano mučile. Izgledalo mu je da će iz Čepikuća moći bolje koristiti biskupiji i da će donekle upravljati svojom biskupijom kako to mora činiti biskup[99].

a) Briga za župnike

U prvom redu nastojao je da župe imaju svoje župnike. Na početku svoje biskupske službe bio je zadovoljan što su sve župe imale vlastitog župnika. Međutim kako je župa Dubrave bila prostorno velika, bilo je teško jednom župniku zadovoljiti svim potrebama vjernika. Stoga je razdijelio tu župu na Dubrave i Hrasno. Ali u izboru župnika nije bio uvijek sretan . Stoga je dosta dugo jedan župnik služio obe župe.

Biskup Katić bio je dosta zadovoljan s načinom života svećenika na trebinjskim župama. Živjeli su u nezavidnim prilikama pa nije čudno da su te prilike utjecale na njihov život koji se ponešto razlikovao od života svećenika koji su živjeli u boljem ozračju kršćanskog i ljudskog života. Shvaćao je da se oni nisu mogli odijevati kao svećenici u kršćanskim mjestima svijeta, nego su se odijevali kao i drugi ljudi tih mjesta. Nije mu se sviđalo što su se neki svećenici igrali s drugim ljudina na nekim svečanostima, natjecali se u skakanju, bacali

[96] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 823, f. 342rv.

[97] Te godine dobio je nalog od Generala franjevačkog reda da službeno posjeti dubrovačku franjevačku provinciju (Isto mjesto, f. 338r).

[98] God. 1780 kaže da je to učinio prije 12 godina (Isto mjesto, vol. 857, f. 449r).

[99] Isto mjesto, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 873, f. 120rv.

se kamena s ramena, isticali se u pijankama. Iako nije smatrao da su takve igre sablazne, ipak je mislio da ne pristaju svećenicima pa bi ih trebalo izbjegavati[100].

b) Odgoj novih svećenika

Za njegove službe uglavnom su sve župe bile popunjene. Ali stalno mu je bila velika briga imati na raspolaganju kojeg svećenika više. U prvom redu, jer su i tadanji župnici katkada su trebali zamjenu, a to nije mogao uvijek imati. Osim toga i oni koji su bili tada u dobrom tjelesnom stanju s vremenom su malo po malo starjeli pa je trebalo misliti tko će uzeti njihovo mjesto.

Među svećenicima trebinjske biskupije razlikovali su se pitomci (alunni), oni koji su se odgojili u papinskim učilištima i koji su se obvezali biti na raspolaganju trebinjsko-mrkanskom biskupu, i dobrovoljci (volontari), koji su se odgojili vlastitim sredstvima i dobivali dozvolu da postanu svećenici od trebinjsko-mrkanskog biskupa pa su katkad dobrovoljno uzimali dužnosti u trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.

Odmah na početku svoje biskupske službe došavši u biskupiju Anzelmo Katić je odlučio razdijeliti župu Dubrave, jer je bila prostorno velika za jednoga svećenika. Dosta je teško nagovorio dva svećenika , koje je imao na raspolaganju, Andriju Zvonića i Josipa Pažina, da preuzmu župe Dubrave i Hrasno.

U to vrijeme u Dubrovniku bila su tri svećenika ili svećenička pripravnika na koje je trebinjsko-mrkanska biskupija kao dobrovoljce mogla računati budući da im je on dao dozvolu da postanu svećenici[101].

U prvom redu je bio Filip Koncul (Cunzuo) , već svećenik . Da se zaredi za svećenika dobio je dozvolu 10. veljače 1752. od trebinjsko-mrkanskog biskupa. Redio ga je dubrovački nadbiskup Hijacint Miljković. Bio je pomoćnik u župi Gradac 1753.-1757. Odatle je pobjegao iz straha pred Turcima i nije se više vraćao. Živio je u Dubrovniku u kući jednog građanina kao odgojitelj njegove djece[102]. Umro je god. 1771[103].

Drugi je bio Mate Raič , možda već zaređen. Kako je rođen na području trebinjske biskupije, dozvolu za ređenje dao mu je trebinjsko-mrkanjski biskup Tudišić. On je prigodom ređenja izjavio da želi biti pod vlašću dubrovačkog nadbiskupa. Od vremena do vremena dolazio je u trebinjsku biskupiju, u kojoj je 31. prosinca 1772. umro[104].

---

[100] Isto mjesto, vol. 857, f. 439v."Stanno in terra de Turchi, abitano tra Turchi, convivono con Turchi, succede ancora che alcuni sacerdoti sono in parentela con Turchi. Questo è male comune tanto agli alunni quanto alli volontari" (Isto mjesto, vol. 873, f.131v).

[101] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi, Dalmazia*, vol. 12, f.24r-25r.

[102] Isto mjesto, vol. 13, f. 274r-275r.

[103] Isto mjesto, f.373v.

[104] R.Perić, *Da im spomen očuvamo,* 135, bilj.10.

Treći je bio Nikola Bošković Boškov. On je već od Sigismunda Tudišića dobio dozvolu za ređenje , ali još nije bio ređen pa je Anzelmo Katić 5. kolovoza 1761. obnovio dozvolu[105]. Poznat je jer je bio unuk sestre nadbiskupa Marka Andrijaševića i Tome Boškovića. Kad je Marko Andrijašević god. 1740. umro, ovaj Nikola imao je 8 godina. Nadali su se da će mali Nikola postati svećenik. U oporuci nadbiskup Andrijašević mu je ostavio zlatni prsten i nešto knjiga[106]. Sestra Boška Boškovića predala 1786. prsten i knjige zastupniku Propagande u Dubrovniku Paškalu Vodopiću. Propaganda je odredila da se prsten i knjige prodaju, a iznos od prodaje pošalje Petru Fabbri , sofijskom apostolskom vikaru[107]. Nikola je postao svećenik. Djelovao je pretežno na području dubrovačke republike, a katkada i u trebinjsko-mrkanskoj biskupiji. Umro je 1797[108].

Svećenici trebinjsko-mrkanske biskupije odgajali su se ponajviše u kolegijima u Italiji. Jedno vrijeme bio je poznat kolegij u Fermu koji je odgajao svećenike iz hrvatskih krajeva 1663.-1746., i kolegij u Loretu, a za vrijeme biskupske službe Katića bilo je predviđeno da njegova biskupija može odgajati po jednog svećenika u kolegiju Urbanum u Rimu i jednoga u kineskom kolegiju u Napulju. U kineskom kolegiju u Napulju odgojio se Josip Cvjetković Škurla 1771. do 1780[109] , a u rimskom kolegiju Urbanum Ivan Kristić 1777.-1784[110].

c) Imovinske mogućnosti

Kad se nastanio u Čepikućima, biskup Anzelmo Katić je bio uvjeren da se samo odatle može sigurnije brinuti za biskupiju i u njoj kao biskup djelovati. Iako takav boravak ne odgovara propisima biskupske službe pa je morao dobivati svake treće godine papinsku dozvolu da može tu boraviti, nije mogao drukčije urediti pitanje svog boravka da bi mogao vršiti svoju službu kako treba. Ondje se nije morao uvijek bojati da će doći kakav Turčin uznemirivati ga i od njega nemoguće stvari tražiti. Ali bio je svjestan poteškoća koje mu je taj boravak nanosio. Morao je na sve misliti i sve osigurati. Iako je osobno je bio od malih zahtjeva, za takav način života nije se mogao provoditi bez posebnih briga: stao je u tuđoj kući za koju je trebalo plaćati, a morao je imati nekoga koji bi mu pripravljao potrebno za život. Usto, kako je bio biskup siromašnog naroda,

---

[105] Arhiv Propagande,*Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 790, f.171v.

[106] B. Pandžić,*Bosna Argentina*, Böhlau Verlag Köln Weimar Wien 1995, 430.

[107] Arhiv Propagande , *Lettere,* vol. 248,f. 559v-560r.

[108] M. Sivrić, *Oporuke svećenika trebinjsko-mrkanske biskupije*, u *Hercegovina*, broj 1(9), Mostar 1995,131-133.

[109] Kad je on završio učenje , poslan je u taj kolegij Baltazar Drašković iz Dobrog Dola župe Trebinje. Ali on je ostao u kolegiju nekoliko godina i napustio ne osjećajući se pozvan biti svećenik (Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle copngregazionu generali*, vol.873, f.144v).

[110] Isto mjesto, vol. 848, f.179r.

mnogi su mislili da on kao biskup mora imati i velike imovinske mogućnosti pa su se u svojim potrebama na nj obraćali uvjereni da ih on može pomoći [111].

Stvarno, kao biskup imao je 36 skudi od iznajmljene kuće koju je biskupija posjedovala u Dubrovniku[112]. Uz to rimska kongregacija Propaganda davala mu je 50 skudi za svaki obavljen službeni pohod biskupiji [113]. To je bila sva glavna imovina biskupa Katića. Tokom vremena možda mu je netko nešto dao. Ali tko mu je mogao dati? Njegov narod, za koji se kao biskup brinuo, bio je siromašan pa mu nije imao što dati i kad je to htio. Dapače, mnogi su pritisnuti raznim poteškoćama k njemu dolazili i od njega tražili pomoć. I on je stvarno od onoga što je imao često pomagao.

Ali bilo ih je koji su ga zbog takvog njegova ponašanja smatrali škrtim. Pa i sami svećenici. Kad su imali kakvu potrebu, obratili bi se biskupu da ih pomogne. On im je koliko je mogao izlazio ususret. Ali je zahtijevao da mu ono što su od njega dobili vrate kad budu imali. Kako su župnici od Propagande dobivali pomoći preko biskupa po 20 skudi, biskup bi od te pomoći uzeo ono što je posudio. To se župnicima nije sviđalo pa su uredili da im pomoć od Propagande dolazi preko dubrovačkog nadbiskupa[114].

d) Službeni pohodi

Najvidljiviji posao biskupa Katića za biskupiju bili su službeni pohodi biskupiji. Nastojao je da to učini svake godine. Nekada je pohodio sve župe, a nekada samo neke. Prema potrebi i dogovoru. U te pohode nije išao sam. Pratili su ga i drugi svećenici da bi lakše mogli obaviti sve što se obično čini u tim prigodama. Nakon obavljena pohoda o njemu bi napisao izvještaj i poslao u Rim Propagandi. Tom prigodom kongregacija bi mu poslala 50 skuda.

Kao primjer možemo uzeti pohod iz god. 1781. U tom pohodu s biskupom su išla 4 svećenika. Započeo je početkom lipnja u Trebinji. Svećenici su propovijedali, ispovijedali, držali vjeronauk djeci, slavili svete mise. Usto biskup je dijelio krizmu, svaki dan slavio zadnju svetu misu i na koncu davao papinski blagoslov.

U Trebinji su završili svoj rad 6. lipnja i prešli u Velju Među. I tu su obavljali iste poslove pa su 8. lipnja otišli u Prijevor, u kojem su se nalazile 3 katoličke kuće.

Nakon što su izvršili obrede u Prijevoru, 9. lipnja došli su u Ravno. U njemu su našli 40 katoličkih kuća. I tu su izvršili sve predviđene radove i 12.

---

[111] Isto mjesto, vol.873, f.134v.

[112] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazini generali*, vol. 823, f. 337r.

[113] Isto mjesto, vol.837, f.741r.

[114] Isto mjesto, f. 325v.

lipnja prešli u Beliniće, gdje je neko vrijeme boravio župnik Fra Feliks Amadei Nona. I u ovom mjestu su obavili sve obrede i 15. lipnja prešli u Golubinac, u kojem su našli također 12 katoličkih kuća. U njemu su izvršili sve što je trebalo i zaputili se u Orahovi do, u kojemu je bilo 15 katoličkih kuća. Nakon što su i tu obavili predviđeni posao završili su pohod biskupiji s namjerom da slijedeće godine pohode ostale tri župe[115].

Slijedeće godine biskup Katić započeo je pohod svojoj biskupiji 18. svibnja 1782. došavši u selo Moševići župe Gradac. Pratila su ga četiri svećenika: Josip Pažin, Josip Cvjetković Škurla, fra Feliks Amadei Nona i Đuro Milošević. S njima je pošao i klerik Nikola Andrijašević. Započeli su poučavajući djecu vjerske istine, ispovijedajući svijet, slaveći svete mise, propovijedajući i pričešćujući narod.

Iz Moševića prešli su u glavno mjesto župe Gradac, tj. u sam Gradac. U tom su mjestu bile dvije crkve. Jedna je posvećena Uznesenju Bl. Djevice Marije, a druga sv. Ani. U mjestu se skupilo mnogo svijeta s tri građanska područja: turskog, venecijanskog i dubrovačkog. U mjestu su ostali četiri dana. Biskup i svećenstvo obavljali su sve one obrede koji se običavaju vršiti u ovakvim slučajevima.

Iz župe Gradac pohoditelji su se zaustavili u mjestu Hutovo, koje se nalazi na granici župe Gradac. Tu su ostali samo jedan dan, a onda su krenuli prema mjestu Hrasno (Rasno). Odsjeli su u Grge Maslaća. Kako u ovom kraju nema crkve, svete mise slavljene su pod šatorom ili kakvoj kući. Tu su obavljani i svi drugi obredi koji se u ovim slučajevima čine.

Iz Hrasna biskup i njegovi pratioci krenuli su prema župi Dubrave. Prvo mjesto te župe u kojem su se zaustavili jest Baćnik. Zaustavili su se u obitelji Josipa Raguža (Aragusc). Odatle su otišli u Crniće, središte župe Dubrave, i odsjeli u obitelji Bošković. U Dubravama su ostali 7 dana obavljajući stalno predviđene crkvene obrede, a kad su završili preko Hrasna došli su u Lastvu. Ondje su odsjeli u kući Ivana Raguža (Aragusc). I tu su obavili sve crkvene obrede,a onda, kako je Popovo bilo pod vodom, iz Lastve lađom su prešli na drugu stranu i zaustavili se u Veljoj Međi, mjestu župe Trebinja. Odsjeli su u kući Andrije Draškovića. On je otac malog Baltazara Draškovića koji je nekoliko godina bio sjemeništarac u kineskom kolegiju u Napulju, a onda ga napustio.

U Veljoj Međi ostali su dva dana, a onda su otišli u mjesto Tarnčina. Kad su i tu obavili crkvene obrede, prešli su u Trebinju i odsjeli kod župnika. Tu su završili službeni pohod[116].

---

[115] Isto mjesto,vol. 873, f.122r-123v.

[116] Isto mjesto,vol. 873, f.136r+140r-143r.

Ove godine zavladala je kuga u biskupiji i van nje. Mnogo je svijeta umrlo od te bolesti. Biskup je nabavio za župnike mala limena kliješta (tanagliette d´ottone indorate) i poslao župnicima da bi pomoću njih mogli pričešćivati zaražene osobe[117].

Opisujući područje trebinjske biskupije biskup Katić kaže da se na tom prostoru nalaze mnogi gradovi. U njima su pretežno Turci, tako se u ono vrijeme nazivalo muslimane, manje je pravoslavnih, koje naziva šizmatici, a najmanje katolika. Katolici su pretežno naseljeni van gradova po selima i poljima gdje ih slobodnije župnici mogu pohoditi i posluživati. Rad župnika je otežan i zbog toga što su ceste slabe, a mjesta su udaljena jedno od drugog[118].

Katolici su izloženi teškim pritiscima sa strane Turaka, a i pravoslavni pokazuju ljutu mržnju prema njima[119].

Iako katolici nastoje živjeti po volji Božjoj, i oni imaju svojih pogrešaka koje svećenici gledaju iskorijeniti. Prema biskupovim izvještajima narod biskupije je po naravi narod je tvrdoglav, postojan u svom mišljenju, lako se kune Bogom, dušom i vjerom , lažno obećava, znade se žestoko naljutiti i u ljutnji žestoko psovati. Posebno je biskup htio da ih od tih pogrešaka oduči pa je naredio javnu pokoru za te prekršaje. Naročito je htio da se oduče od kletve pa je naložio da prekršitelji za svaku kletvu učine na zemlji križ jezikom. Neki previše piju pa ih treba stalno opominjati da to ne čine[120].

5. Konac djelovanja i života (1792.)

Kad je fra Anzelmo Katić postao biskup, bio je pun snage i s uvjerenjem gledao u dobru budućnost svoga djelovanja u biskupiji premda mu okolnosti nisu mnogo obećavale. Imao je 45 godina, završio škole teologije i filozofije, istakao se kao učitelj bogoslovnih nauka, vrlo rado slušan kad je po raznim crkvama propovijedao, bavio se pisanjem, posebno pjesništvom na hrvatskom i na latinskom jeziku. Iako biskupska čast po sebi otvara mogućnost vidljivog i korisnog djelovanja u svijetu, bilo mu teško priznati da u ovoj biskupiji, koja je pod turskom vlašću i u kojoj nije imao ni kuće ni kućišta, neće moći mnogo dobra učiniti kako je želio. Ipak bio je odlučan za dobro biskupije dati sve što može, a nadao se i u posebnu Božju pomoć.

Pun poleta pošao je na prvi službeni pohod svojoj biskupiji da je bolje upozna i da vidi što joj kao biskup u njezinim teškim prilikama može pružiti i kako joj može najbolje pomoći. Sa svojom pratnjom na konju išao je od

[117] Isto mjesto, f.144r.

[118] Isto mjesto, vol. 857, f. 432r-441v.

[119] „…conservano odio implacabile contro i Latini" (Isto mjesto, vol. 790, f.165v).

[120] Isto mesto, vol.805, f. 102r; vol.857,f. 441r.

mjesta do mjesta, razgledao je zemljopisni položaj i razgovarao s ljudima koje je susretao nastojeći upoznati što se od njega očekuje i kako može tim očekivanjima najbolje odgovoriti. Dok je upoznavao svoju biskupiju dogodio mu se jedan slučaj koji neće nikada zaboraviti: pao je s konja i slomio ruku pa je trebalo čekati dosta vremena da slomljena ruka ozdravi[121].

Nakon što je slomljena ruka ozdravila biskup Katić je po običaju nastavio svoj rad. Nije pokazivao da je onaj nezgodni slučaj ostavio posljedica u njegovu svakidanjem djelovanju. Spremno se odazivao u svim potrebama biskupije i od sebe davao sve što je mogao i znao. Jedino je god. 1772. ozbiljno obolio; od jeseni te godine pa do ljeta 1773. smatrao se bolesnim[122].

Međutim i ta je bolest prošla. Nastavio je kasnije raditi i obavljati svoje biskupske dužnosti. Iako je sve obavljao, s vremenom se počeo osjećati umorniji i teže mu je bilo vršiti ono što je trebao. Počeo je slabije vidjeti, ruke su mu se nekako čudno od vremena do vremena tresle, a i noge nisu ga služile kao prije. Bilo mu je nejasno što se s njim događa. Jedno je vrijeme mislio da drugi ne vide te njegove tjelesne manjkavosti pa je nastavio raditi kao da nema nikakvih poteškoća.

Zadnji put je pohodio biskupiju 1782. Kasnije se nije usuđivao bilo zbog kuge koja je vladala na području njegove biskupije bilo što se nije osjećao sposobnim obaviti pohod kao što je to prije činio. God. 1787. otišao je u Trebinju i ostao u njoj samo 24 sata[123].

Budući da se ta tjelesna slabost sve više povećavala, shvatio je da ne smije više tako čekati i da bi netko drugi morao posjetiti biskupiju mjesto njega. Stoga je 26. ožujka 1791. zamolio Propagandu neka imenuje stonskog biskupa Franju Sorgo Bobali da službeno pohodi trebinjsko-mrkansku biskupiju mjesto njega[124]. Nešto kasnije, po svoj prilici jer se osjećao malo bolje, javio je Propagandi 23. svibnja 1791. da je odlučio osobno pohoditi biskupiju pa se stonski biskup radi toga ne treba mučiti[125]. Ali to nije učinio. Bio je to posljednji izraz dobre volje da svojoj biskupiji učini što mu biskupska dužnost zahtijeva. Nakon toga počeo je iz dana u dan više slabiti. Nije vidio, ruke su mu se tresle, a noge nisu slušale, pa nije mogao ni iz kuće izaći. Na koncu nije preostajalo drugo nego da se njegova duša rastane s tijelom. To se dogodilo 24. siječnja 1792. nakon što ga je župnik župe Lisac po crkvenom obredu na to

[121] Arhiv Propagande, *Scritture riferite nelle congregazioni generali*, vol. 290, f.174v).

[122] Isto mjesto, vol. 837, f. 741.

[123] Isto mjesto, *Scritture riferite nei congressi* , *Dalmazia*, vol.15, f. 246rv.

[124] Isto mjesto, Dalmazia, vol. 16, f. 11rv.

[125] Isto mjesto, f.13rv.

pripravio. Njegovo mrtvo tijelo preneseno je sutradan u franjevačku crkvu u Slanom i u njoj pokopano[126].

Opći pogled na život Anđela Katića

Kad je trebinjsko-mrkanska biskupija 15. lipnja 1760. smrću Sigismunda Tudišića ostala bez biskupa, tadanje odgovorne vlasti smatrale su da bi fra Anzelmo Katić, dubrovački franjevac, mogao uspješno djelovati u onoj biskupiji koja je bila pod turskom vlašću. On je nakon završenih nauka u Italiji uspješno djelovao u Dubrovniku i s vremenom je smatran uglednim profesorom i cijenjenim propovjednikom. A 15. prosinca 1760. imenovan je biskupom trebinjsko-mrkanske biskupije.

Anzelmo Katić je iskreno htio svojim radom odgovoriti namjeri onih koji su ga predložili za biskupa. I kad je imenovan biskupom, odlučio je u prvom redu nastaniti se na području biskupije kako mu je kao biskupu bila dužnost, da bude na raspolaganju svojim vjernicima , premda njegovi predšasnici kroz nekoliko stoljeća nisu to činili. Kako u tomu nije uspio, nastanio se na granici biskupije, u Čepikućima, odakle je lakše prema potrebi mogao unići u biskupiju ili su njegovi vjernici lakše k njemu mogli doći. Iznajmio je u Čepikućima jednu seljačku kućicu, koja je imala samo jedan prostor, malo je daskama preuredio i u njoj proveo ostali dio života.

Iz Čepikuća biskup Anzelmo Katić upravljao je svojom biskupijom od 1768. do smrti 1792. Dok ga je zdravlje služilo radino je odgovarao svim potrebama i u biskupiji sve dužnosti marljivo obavljao. Ali s vremenom, kako to biva u ljudskom životu, njegove snage su počele slabiti: malo po malo gubio je vid, ruke su mu se tresle, slabije je hodao. To ga je sve sililo da smanjuje svoj rad dok ga nije potpuno zapriječilo u djelovanju. Umro je 24.siječnja 1792. i pokopan u franjevačkoj crkvi u Slanom.

Bazilije Pandžić

[126] B. Rode, *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. Francisci Ragusii* ,Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1914, 96 br. 766.

OD DRINOVACA DO ZEMUNA, ZAGREBA I AMERIKE

Uvod

U knjizi *Iseljena Hrvatska* navodi se da su Hrvati tipičan iseljenički narod.[1] Na iseljevanje su ih prisilili razni osvajači, počevši od osmanskih, preko raznih diktatura i nedemokratskih društvenih uređenja, pa do ekonomskih razloga, no ponajviše su tomu pogodovali razlozi nemogućnosti dovršenja nacionalne emancipacije uspostavom samostalne nacionalne države. Primjerice, početkom 1917., za vrijeme trajanja Prvoga svjetskog rata, zavladala je glad među Hrvatima i ostalim stanovnicima Hercegovine. Iz tog su razloga franjevci, na čelu s fra Didakom Buntićem, krenuli u akciju spašavanja naroda od gladi. Prema nekim procjenama, preseljenjem u bogate i plodne prekosavske krajeve spašeno je od gladi i do 23000 djece,[2] no taj podatak varira pa je tako brojka od 17000 djece ona koja se najčešće nalazi u literaturi.[3] S druge strane, ta dječja kolonizacija otvorila je put unutarhrvatskim migracijama i stalnoj kolonizaciji žilavog hrvatskog elementa, osobito iz Hercegovine i Dalmacije, u bogatu Slavoniju.[4] To je dovodilo do demografskog obogaćenja hrvatskim elementom krajeva u koje su useljavali, ali je dovodilo i do demografskog osiromašenja krajeva iz kojih su Hrvati odseljavali. Na valovima dječje kolonizacije odselio je i Ivan Bandić 1918. iz Drinovaca u Srijem, tada u cjelosti sastavu Hrvatske. Dakle, to je tada bilo unutarhrvatsko odseljavanje, no veći dio Srijema (istočni) naposljetku je nakon Drugoga svjetskog rata pripao Srbiji, odnosno AP Vojvodini. Na taj se način pored glavnih hrvatskih odselidbenih smjerova u zemlje Sjeverne Amerike, Južne Amerike, Australiju, Novi Zeland, zapadnu

---

[1] *Ivan ČIZMIĆ – Marin SOPTA – Vlado ŠAKIĆ,* Iseljena Hrvatska, *Zagreb, 2005., str. 7.*

[2] *Vlado PULJIZ, „Prilike u Hercegovini i spašavanje gladne djece u Prvom svjetskom ratu", u: Stipe TADIĆ - Marinko ŠAKOTA (ur.),* Fra Didak Buntić – čovjek i djelo, *Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Biblioteka Centra za religijske studije, knj. prva, Zagreb 2009., str. 201.*

[3] *Marinko ŠAKOTA (ur.), „Didak, 90. obljetnica spašavanja od gladi naroda u Hercegovini", u:* Glasilo Dana fra Didaka Buntića, *god. II., br. 2., str. 6.; Andrija. NIKIĆ,* Franjevci i širenje prosvjete u Ljubuškom kraju, *str. 217. - 226. i Srećko TOMAS, „Pokušaji odnarođivanja Hrvata Herceg-Bosne kroz obrazovanje", I. dio, u:* Susreti 6, *godišnjak MH ogranak Grude, 2012., str. ?*

[4] *Hrvoje MALČIĆ – Mislav GABELICA, „Spašavanje gladne djece iz Bosne i Hercegovine u vrijeme Prvog svjetskog rata", u: S. TADIĆ - M. ŠAKOTA (ur.),* Fra Didak Buntić – čovjek i djelo, *str. 270.*

Europu i neke afričke zemlje[5] i ta, nekad unutarhrvatska migracija, pretvorila, uz određene specifičnosti, u dio iseljene Hrvatske.

Bandić je nakon doseljenja u Srijem ostvario zavidnu poslovnu i životnu karijeru i zasnovao uspješnu obitelj. O značaju te obitelji svjedoči i dr. don Ivan Tomas, koji piše da u vrijeme mladosti njegova oca Jure[6] u Drinovcima nije bilo škole, te je on, kao i njegov stric Toma,[7] te dobar susjed Mato Bandić,[8] otac don Ivanova prijatelja i kuma mu Ivana, djed ugledna književnika dr. Miloša, profesora sveučilišta u Beogradu, sam naučio čitati i pisati.[9] Također navodi: „U komunističkoj Jugoslaviji poznat je književni kritik Dr. Miloš Bandić, sin moga susjeda i prijatelja. Bandić je negdje zabilježio i dokazao, da forma nije jedina bitna stvar u književnosti, važno je, kako je što smišljeno i izraženo, bez obzira, gdje se to tiska: u novinama, smotrama ili knjigama.“[10] To govori u prilog prirodne nadarenosti tih ljudi i njihovih potomaka. U knjizi *Hrvati stvaraoci u Zemunu,* pod poglavljem „Katalog zemunskih i srijemskih stvaralaca“, Vlatko Rukavina navodi da je Miloš Bandić bio književnik i kritičar, rođen u Zemunu 1930. (krivo, jer je rođen u Prištini, ali je već od ranoga djetinjstva živio u Zemunu, op. a.). Za njegova oca Ivana navodi da je bio državni i privatni činovnik te narodni poslanik.[11]

Ivan Bandić rodio se 20. travnja u Plocima, župa Drinovci, a krstio se 21. travnja 1901. (krštenje obavio župnik Blaž Jerković), kao zakonito dijete oca Mate i majke Matije, rođene Eljuga, iz Drinovaca. Kum je bio Ivan Alerić (piše Halerić, op. a.). Ubilježeno je da se vjenčao Ljubicom Ilić 14. srpnja 1929.[12]

Tragom tih i nekih drugih informacija, saznali smo da u Beogradu živi Zvonimir Bandić, mlađi sin Ivana Bandića, rođen 1935., nekadašnji istaknuti pravosudni djelatnik, a zatim odvjetnik u Zemunu i Beogradu. Posjetili smo ga u ljeto 2012. i s njim obavili razgovor o doseljavanju njegova oca Ivana u Srijem te životu njihove obitelji od tada do danas. Nažalost, Bandić je zbog bolesti ostao bez obje noge, vezan je uz invalidska kolica, a živi sam u stanu u Beogradu i bez pomoći ne može se nikamo kretati.

---

[5] *Ivan ROGIĆ – Ivan ČIZMIĆ,* Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba, *Zagreb, 2011., str. 73. – 74.*

[6] *Radi se o Juri Tomasu, rođenom 11. ožujka u Drinovcima (Ploca), od oca Petra i Vide, rođene Pandžić iz Bovana, a krštenom 12. ožujka 1890., Arhiv župe Drinovci (AŽD),* Matica krštenih, knjiga I., *str. 56., br. 363.*

[7] *Radi se o Tomi Tomasu, rođenom 20. prosinca, od oca Nikole i majke Jake, rođene Pandžić iz Bovana, krštenom 21. prosinca 1873., od župnika fra Paške Buconjića, kasnijeg znamenitog mostarso-duvanjskog biskupa, u Drinovcima (Ploca), kumovao je Ivan Stipić iz Ploca, AŽD,* Matica krštenih, knjiga I., *str. 19., br. 198.*

[8] *Radi se o Mati Bandiću, rođenom 11. veljače u Drinovcima (Ploca), od oca Andrije i majke Matije, rođene Tomić s Pogane Vlake, župa Ružići, a krštenom od strane Paške Buconjića 13. veljače 1873., kumovao je Petar Tomas iz Ploca, AŽD,* Matica krštenih, knjiga I., *str. 13., br. 125.*

9 *Ivan TOMAS,* Božji svjedoci *(objavljeno pod pseudonimom dr. Ivo Humski, Hrasno, 1971., kao posebni otisak članka objavljenog pod istim naslovom u mjesečniku „DUMO i njegov narod", vjesnika župe Hrasno – Hercegovina, broj 12 - Lipanj 1971. potpisanog "Ivo Dumin"), str. 21. i Domagoj TOMAS – Srećko TOMAS, „Baštinik mučeništva strpljivosti (povodom 100. godišnjice rođenja dr. don Ivana Tomasa)", u:* Susreti 5, *Ogranak Matice hrvatske Grude, 2011., str. 124. - 160.*

[10] *Ivan TOMAS,* Dragutin Kamber : Utrka sa smrću, *Rim, 1970., str. 149.*

[11] *Vlatko RUKAVINA,* Hrvati stvaraoci u Zemunu, *Zemun, 1999., str. 273.*

[12] *AŽD,* Matica krštenih, knjiga I., *str. 378., br. 377.*

Početci i napredovanje Ivana Bandića

Što se tiče doseljenja Ivana Bandića, Zvonimirova oca, nije nam mogao reći puno detalja, osim da je *doselio u 1918., obučen u haljinu, sa zobnicom preko ramena i unutra je imao 3 austrijske krune i valda malo pure. Od škole je imao 4 razreda osnovne škole. Zatim je u nekom selu kraj Beograda, radio: vuko džakove. Morao je da radi jer nije imao nikakvih sredstava za život, ali je odmah krenuo u daljnje školovanje.* Nakon školovanja *postao je činovnik, u Ministarstvu poljoprivrede, pa je iz Hercegovine doseljavao ljude u Banat i Srem, u sklopu Agrarne reforme. Pred Drugi svetski rat, dakle, 1939. – 1940., bio je pomoćnik ministra finacija dr. Juraja Šuteja.*

Na upit radi li se tu o Jurju Šuteju iz HSS-a, Bandić je odgovorio potvrdno i dodao da je njegov otac bio tajnik Hrvatskog kluba u Beogradu, pa je tako bio na listi kao hrvatski kadar te kao takav obavljao dužnost pomoćnika ministra financija. Vezano za ženidbu Ivana Bandića kaže: *Odbio je kao činovnik da primi kraljevo odlikovanje, za revnostan rad u službi, i to ne zbog odlikovanja, već zbog toga što je svaki činovnik morao da plati 50 dinara to odlikovanje i kad kraljevska kuća nema para ona podeli brzo odlikovanja i prikupi novčana sredstva. Zbog toga je on to odbio, kao i još neki činovnici. Odmah sutradan je dobio rešenje da se premešta iz Beograda u Prištinu. Moja majka, koja je inače Beograđanka, pravoslavna Srpkinja, a otac je, je li, katolik Hrvat, zna se, i mi smo po muškoj liniji svi Hrvati, katolici, a po ženskoj (smijeh)…: Moja kćerka se malo izjašnjava kao Hrvatica, malo kao Srpkinja, a sin mi je venčan u katoličkoj crkvi. U Prištinu je bila po kazni premeštena i moja majka, jer je branila neku koleginicu, učiteljicu, koja je ostala u drugom stanju s nekim sinom od nekog ministra. I to je bilo jako opasno, a pošto ju je ona branila, oni nju premeste po kazni u Prištinu. Tu se njih dvoje nađu i tu se rodi moj brat, u Prištini. Ali moj otac se vrlo brzo vratio u Beograd i nastavio tu karijeru.*

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata, odnosno na njegovu početku, Bandić kaže da su otišli živjeti nekih osam mjeseci u Zagreb, pa su nakon toga prodali kuću u Beogradu i kupili kuću u Zemunu te prešli živjeti u Zemun. Zaključuje da je do toga došlo vjerojatno iz razloga što mu se otac Ivan istaknuo kao hrvatski kadar, vezano uz izgradnju crkve, a uz to je bio tajnik Hrvatskog kluba, te pomoćnik ministra Hrvata. U Zemunu mu se otac zaposlio u Zemunskoj banci, a majka se zaposlila kao učiteljica. Međutim, otac je izgubio posao u Zemunskoj banci, jer je odbio ući u Ustaški pokret, a majka je izgubila posao jer je Srpkinja. I tada su kraće vrijeme prilično loše živjeli. Ipak, pošto mu je otac bio nevjerojatno snalažljiv čovjek, *uspeo je postati direktor jednog imanja u Inđiji. Što je vrlo zanimljivo, vlasnik tog imanja je bio jedan Srbin, neki Ika Panić, kasnije čak i ambasador. Ali, pošto je postojala opasnost da se to imanje oduzme,*

onda su oni, izgleda, pravili fiktivni ugovor o poklonu i moj otac je figurirao kao vlasnik tog velikog imanja u Inđiji. Istovremeno je naš kum Trohar, iz Bakra sa mora, Hrvat, također postao vlasnik jedne velike ciglane, također po toj liniji. Moj otac se nikad nije hvalio da je vlasnik. Sva ta dokumenta je uništio. U vreme rata je pomagao pravog vlasnika, jasno, a mi smo onda lepo živeli. Mi smo 1943./44., kad je glad vladala, jeli belo brašno, jer je tu bio mlin, ciglana, crepana i drugo. Naravno to je sve posle spaljeno, uništeno…

Slika 1.: *U društvu sa Zvonimirom Bandićem u jednom beogradskom kafiću, 27. srpnja 2012.*

Elokventni odvjetnik Bandić nastavlja kako mu je otac Ivan, poslije Drugoga svjetskog rata, bio poslanik prve Ustavotvorne skupštine, kao predstavnik kotara Ljubuški, no podnio je ostavku kada se raspala vlada Šubašić-Tito. Tada su mu nudili da bude ministar u vladi Bosne i Hercegovine, ali pod uvjetom da uđe u Komunističku partiju Jugoslavije. *Kad nije ušao u Ustaški pokret, nije hteo ni da uđe u partiju. Dakle, podneo je ostavku i stavili su ga 5 meseci u zatvor, valda tek toliko da vidi kako to izgleda u zatvoru. Nakon toga bio je bez službe negde do kraja 1947. ili početka 1948.. Majka je počela da radi posle rata kao učiteljica, ali je pozove Hrvatica, upraviteljica škole, i kaže: „Bandićka, ti se viđaš da ideš u crkvu, ti kao učiteljica ne smeš da ideš u crkvu i ti ne možeš da budeš učiteljica." I nju razreše i oteraju je u penziju. Inače, ova upraviteljica, kad je otišla u penziju, prva je bila u crkvi, ali je valda morala to da radi za partiju. Inače, posle toga jedan period smo jako loše živeli i čak dobijemo rešenje, ja ga negde imam, da u roku od tri dana napustimo našu kuću u Zemunu i da je predamo*

Narodnom odboru. I ja sam sačuvao original tog rešenja, ali sad ne znam gde mi je. Ah, silna dokumenta, više nisam pametan. Onda je otac počeo da radi u zastupstvu švedske fabrike SKF iz Geteborga. Tada se opet počelo dobro živeti, jer strano zastupstvo, lepa plata, paketi. Ja sam imao džemper sa kariranim dijelom na prsima, u gimnaziji. I ja sam često posuđivao taj džemper prijateljima, kad su imali sastanke s devojkama. I taj džemper je išao skroz okolo, jer tada toga nije bilo. Od Zvonimira Bandića saznajemo da mu je otac bio teški šećerni bolesnik i da je umro 1972., dok mu je majka još dugo živjela, sve do svoje 84 godine.

Inače, Ivan Bandić doveo je i svoje roditelje u Vojvodinu, u banatsko mjesto Vojvoda Stepa, gdje su i preminuli.

Druga generacija obitelji Ivana Bandića

Ivan Bandić imao je dva sina, i to Miloša I. (zvanog i Miša), rođenog 1930. i Zvonimira, rođenog 1935. Miloš I. Bandić (sam je inzistirao da mu između imena i prezimena stoji inicijal I., prema očevu imenu, te se tako svuda i potpisivao) gimnaziju je završio u Zemunu 1949. Diplomirao je engleski jezik, jugoslavensku književnost i nacionalnu povijest na Filozofskom fakultetu 1958., a doktorirao 1963. Bio je novinar u listu *Zadruga*, Beograd (1949- - 1952.), urednik kulturne rubrike listova *Naš vesnik* i *Mladost* (1955. – 1956.), urednik te glavni i odgovorni urednik *Književnih novina* (1957. – 1960. i 1978. – 1979.), jezični redaktor u *Vojnoj enciklopediji* (1961. – 1963.), docent, izvanredni profesor i redoviti profesor Filološkog fakulteta (1965. – 1990.), tajnik beogradskog PEN-kluba i glavni urednik časopisa *Literary Quarterly* (1965. – 1966.). Objavljivao je svoje radove od 1949. (*Polet, Izvor, Student, Letopis Matice srpske, Književnost, Politika, Književne novine);* knjigu kritika *Vreme romana* (1958.); monografije: *Ivo Andrić: Zagonetka vedrine* (1063.), *Mihajlo Lalić: Povest o ljudskoj hrabrosti* (1965.) i *Dobrica Cosić* (1968.); povijesna djela: *Cvet i steg. književnost NOB* (1975.), *Historija književnosti jugoslovenskih naroda 1941. – 1945.* (1993.). Dobio je zlatnu plaketu grada Beograda 1984. Bio je na studijskom boravku u Pragu, 1964. – 1965. i u SAD-u 1967. – 1968. Govorio je engleski, češki, ruski i slovački.[13] Zemunci su na kuću u kojoj je živio 2000. stavili spomen-ploču. Nakon toga su i ulicu u kojoj se nalazi kuća obitelji Bandić preimenovali u Ulicu Miloša Bandića, što se vidi na slici 2. Zanimljivo je da je ime ulice pisano ćiriličnim pismom, dok je natpis na ploči na Bandićevoj kući ispisan latinicom.

[13] *Vlatko RUKAVINA,* Hrvati stvaraoci u Zemunu, *Zemun, 1999., str. 273. – 274.*

Slike 2 i 3..: *Kuća u Zemunu u kojoj je živio i radio Ivan Bandić s obitelji, sa sinovima prof. dr. sc. Milošem I. Bandićem i odvjetnikom Zvonimirom Bandićem. Kuća s kućnim brojem 11 nalazi se u ulici koja je dobila ime po Milošu I. Bandiću.*

Za brata Miloša I. Zvonimir kaže da je, nažalost, *umro sa 65 godina, jako rano, iznenada, od srčanog udara*. Za sebe kaže da je rođen 1935. i da je imao pravničku karijeru, te dodaje: *Ja sam bio pripravnik, stručni suradnik i sudija u Zemunu. Predsednik suda 14 godina u Zemunu i Novom Beogradu. Bio sam i predsednik Vrhovnog suda u Beogradu 7 godina i jedno 15-16 godina advokat. Službu sam izgubio 1992., zato što sam Hrvat, pa mi je otvoreno rečeno: „Ti si Hrvat", mada nitko to nije mogao sa sigurnošću znati, jer ja sam rođen u Beogradu. U našim biografijama, kao što je bilo za vreme socijalizma, nije pisalo Hrvat, katolik, ovo-ono, nego rođen u Beogradu. Ljudi su mislili, to je naš čovek. No, odštampa se jedna knjiga „Tko je tko u Srbiji", i tu se moj brat izjasni da je Hrvat i katolik, a ja bez onog katolik, samo Hrvat. E, tu su nas uočili, i jednog i drugog! Nakon toga, moga brata u književnim krugovima nastoje na sve načine da zaborave u Beogradu i imao je velikih problema. Napustio je udruženje književnika. Napustio je i fakultet, pre vremena. U Hrvatskoj je izišao veliki prilog za mog brata u Enciklopediji. Bio je cenjen, a imao je problema i pre toga, kao s pojmom „dubrovačka književnost". Naime, ovde se nikad ne kaže hrvatska, nego „dubrovačka književnost", a on se protivio tome.*

Bandić nastavlja da je njegov brat Miloš I. radio na Filološkom fakultetu, predavajući srpsku književnost, dok je Mate Lončar predavao hrvatsku književnost. Mate Lončar još uvijek je živ, Hrvat je, ali od 90-ih više nije zaposlen na fakultetu.

Zvonimir prenosi da je u posjedu bogate intelektualne ostavštine u njihovoj kući u Zemunu, gdje se nalazi mnoštvo knjiga (8 do 10 tisuća knjiga, od biblioteke) njegova brata Miloša I. Miloš je samostalno objavio dvanaest do četrnaest knjiga, dok vjerojatno u ostavštini ima njegovih još neobjavljenih zapisa.

Zvonimir je bio sudac i predsjednik suda u Zemunu, pa zatim u Novom Beogradu. Potom je sedam godina bio sudac Vrhovnoga suda u Beogradu. Nakon toga nije dobio novi mandat, jer se izjasnio kao Hrvat, što mu je i rečeno. Tada novi mandat nisu dobili jedino on i nevjesta Ivana Stambolića. Tada je otišao u odvjetnike, koji su ga, prema vlastitim riječima, dobro primili, premda su svi znali razlog zbog kojeg nije ponovno izabran za suca Vrhovnoga suda. Sam je očekivao da bi i odvjetnici prema njemu kao Hrvatu mogli zauzeti odbojan stav,ali ipak se snašao tih 1992. – 1993., jer je imao dobre kontakte i kolege ga nisu opstruirali.

Zanimljiva je i jedna anegdota iz njihova života. Naime, kada je Miloš završio gimnaziju 1949., *odmah su ga šćapili da uđe u partiju. Nije znao šta će. Pitao je oca šta da radi i onda je on rekao: „Idemo u kafanu." I onda je otprilike ovo rekao, to pamtim dobro, barem tu rečenicu: „Znate šta, ja sam čeko i čeko, propustio neke šanse, mojih 5 minuta, a ovo će da traje najmanje 50 godina i vi morate da krenete sa bujicom." Drugim rečima, brat neka ide u partiju i brat je otišo, ali su ga tri puta isključivali i vraćali. Isključivali su ga upravo zbog hrvatsko-srpskog pitanja, na žalost, a to su književni krugovi.* Prema Bandićevim riječima, Miloš nije nailazio na simpatije ni u Zagrebu, jer se govorilo da je on profesor srpske književnosti koji živi u Beogradu, pa se Zvonimir ugodno iznenadio što je o njemu izišao prilično veliki tekst u Hrvatskoj enciklopediji prije nekoliko godina.

Treća generacija obitelji Ivana Bandića

Zvonimir s ponosom priča da ima kćerku Ivanu i sina Zvonimira, te da su oboje doktori znanosti (vidi slike 3.i 4.). Kćerka je doktorica klavira i zaštite glazbenih autorskih prava. Doktorirala je glazbenu umjetnost na klaviru na University of Southern California (Sveučilište južne Kalifornije). Primila je 2003., dok je studirala kod dr. Stewarta Gordona, nagradu Odjela za klavir na tom sveučilištu. Nakon doktoriranja, postala je profesionalna glazbenica, podučavajući glazbu i pišući o njoj te ljudima koji se glazbom bave. Trenutno živi u Los Angelesu i ima svoju školu klavira. Bila je udana, ali se razvela i sada živi sama.

Sin, kojemu je također ime Zvonimir, rodio se 4. ožujka 1971. u Beogradu, a završio je elektrotehnički fakultet te doktorirao je na primijenjenoj fizici 1999. na California Institute of Technology, Pasadena, USA. Radi kao istraživač u Hitachi San Jose Research Center u San Joseu u Kaliforniji. Zvonimir ističe da mu je sin jako uspješan, te da ima već preko 50 patenata i da financijski dobro stoji, da se oženio, vjenčao se u katoličkoj crkvi i ima kćerkicu, čime je

Slike 3. i 4.: *Dr. sc. Ivana i dr. sc. Zvonimir Bandić*

on postao ponosni djeda svoje unuke. Sin Zvonimir u Americi je kupio kuću i kao pravi Amerikanac ima tri auta. I sa sjetom Zvonimir kaže da će mu djeca najvjerojatnije ostati za stalno živjeti u Americi.

Pomaganja Ivana Bandića ljudima iz Hercegovine

Ivan Bandić pomagao je svom rodnom kraju, a o tome svjedoči i pismo Ivanu Tomasu, tada župniku u Šipovači, od 14. listopada 1940., koje je uputio kao tajnik ministra financija Kraljevine Jugoslavije iz ministrova kabineta u Beogradu. U pismu, između ostaloga, navodi da je vodio računa o molbama koje je Tomas dostavio za industriju „Cementa" i preporučio ih, te da je po tim molbama ministar Šutej ishodio pomoć župi Šipovača 4000,- dinara, Drinovcima 5000,- dinara i Vitini 3000,- dinara.[14]

Pomagao je Bandić i brojnim ljudima iz svog rodnog kraja, kako bi se odselili u nadi za boljim životom. To se također vidi iz pisma Tomasu, upućenog iz Zemuna 10. veljače 1942. na adresu Zavoda sv. Jeronima u Rimu. U tom pismu Bandić navodi da su prije preseljenja iz Beograda u Zemun bili par mjeseci u Zagrebu i dodaje: „Naši u Banatu još su svi tamo. Bio im je fra Dane Zubac u gostima o Božiću, pa mi priča da su dobro, naime imaju šta pojesti. Andrija,[15] njegovi, Glavaš, Boras Božo i drugi su u Zagrebu, a Leko je u Osijeku. Ima nas na sve strane. Ovdje je Zorić, Brkić, Bušić, S. Glavaš, Zelenika i drugi."[16] O tome svjedoči i njegov sin Zvonimir, navodeći primjer njegovih rođaka Tomasa koji žive u naselju Vojvoda Stepa u Vojvodini. Naime, njegova tetka Ivka,[17]

---

[14] Arhiv Biskupskog ordinarijata u Mostaru (ABOM), 14. listopada 1940., pismo Tomasu, župniku u Šipovači, od Ivana Bandića, tajnika ministra financija Kraljevine Jugoslavije iz Beograda.

[15] *Radi se o Andriji Bandiću, rođenom 3. veljače u Drinovcima, kao zakonitom sinu Mate Bandića i Anđe, rođene Kondža iz Ružića, te krštenom 4. veljače 1910. Krstio ga je župnik fra Vjenceslav Bašić, a kum je bio Mato Tomas iz Ploca; krizmao se u Beogradu 17. lipnja 1928. od o. I. Radića, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II*., str. 74.*

[16] *ABOM, 10. veljače 1942., pismo Tomasu, u Rim od Ivana Bandića iz Zemuna.*

[17] *Radi se o Ivi (Ivki) Bandić, rođenoj 16. studenoga u Drinovcima (Ploca), od oca Mate i majke Anđe, rođene Kondža iz Ružića, a krštenoj 17. studenoga 1903., od župnika fra Stanislava Kraljevića. Kumovala je Iva Alerić iz Ploca, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II*., str. 10., br. 102.*

zapravo polusestra njegova oca Ivana (Ivanov otac tri se puta ženio i iz prvog je braka imao Ivana, a iz drugoga Andriju, koji je živio u Zagrebu, te kćerku Ivku, op. a.), udala se za Jozu (Jozotu) Tomasa,[18] a njih je Ivan Bandić naselio u Vojvoda Stepu, u blizini granice s Rumunjskom.[19] Zvonimir zna da imaju sina Ivicu koji i sada živi u Vojvoda Stepi, kao vrlo uspješan poljoprivrednik. Ivan Bandić pomogao je i u doseljavanju dvojice Jozine braće, Petra i Ivana (Ike) Tomasa, u Vojvoda Stepu.[20]

Ivan Bandić doveo je i svoga polubrata Andriju, ali i Anku Eljugu,[21] također iz Drinovaca, najprije u Vojvoda Stepu, odakle su se preselili u Zrenjanin, a zatim u Beograd, gdje su se vjenčali 1937.[22] Početkom Drugoga svjetskog rata, u ljeto 1941., preselili su se iz Beograda u Zagreb, zajedno s obitelji Ivana Bandića, ali su oni ostali živjeti u Zagrebu, dok se obitelj Ivana Bandića nakon nekoliko mjeseci vratila živjeti u Zemun. Zanimljivo je spomenuti da je obitelj Andrije Bandića pružila utočište don Vladislavu Tomasu,[23] nakon dolaska partizana u Zagreb iza 8. svibnja 1945., te ga tako vjerojatno spasila od sigurne smrti. Spomenuti Tomas je rodom iz Drinovaca, a Bandići su mu rodbina, jer mu je majka Ruža rodom Bandić iz Ploca.[24] Tomas je i danas u svojoj 92. godini, kao jedan od najstarijih živućih (uz prof. dr. sc. fra Bazilija Pandžića, koji je u 96. godini života) svećenika rodom iz Drinovaca, aktivan u Zagrebu, pa je posvjedočio o tome u emisiji „Od Krista pozvani" na Hrvatskom katoličkom radiju.[25] Prije toga je Tomas morao bježati iz Drinovaca, jer su njega i drinovačkog kapelana fra Slobodana Lončara, pred Božić 1944., partizani lažno osumnjičili da su organizirali ubojstvo jednog partizanskog kurira, koji je poginuo u to vrijeme u Drinovcima. Na sjednici Komiteta, zapovjednik Ante Barbir naredio je da se njih dvojicu mora likvidirati kao odmazdu za ubijenog kurira. Međutim, Tomas je to uspio doznati i odmah je pobjegao zajedno s Lončarom i još desetak momaka iz Drinovaca, najprije prema Mostaru, pa preko Sarajeva i Slavonskog

---

[18] *Radi se o Jozi Tomasu, rođenom 23. kolovoza u Drinovcima (Ploca), od oca Stipana i majke Dome, rođene Vrdoljak s Brda, a krštenom 25. kolovoza 1899., od o. Blaža Jerkovića. Kumovao je Jozo Tomas iz Ploca, k. br. 115. Umro je 16. siječnja 1976. u Vojvoda Stepi, str. 347., br. 188.*

[19] *Vjerojatno nakon 1925. godine, jer su se tada vjenčali u Drinovcima (25. veljače 1925.), AŽD,* Knjiga vjenčanih, sv. II. (1902. – 1935.), *str. 79., br. 36.*

[20] *Radi se o Ivanu Tomasu, rođenom u Drinovcima 17. srpnja 1904., od oca Stipana i majke Dome, rođene Vrdoljak s Drinovačkoga Brda, a krštenom na dan rođenja župnika Vjenceslava Bašića. Kumovao je Šimun Mikrut iz Slivna, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 16., br. 173.*

[21] *Radi se o Anici Eljugi, rođenoj 16. ožujka u Drinovcima, kao zakonitoj kćeri Petra i Janje, rođene Majić, i krštenoj 17. ožujka 1915., AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 146.*

[22] *14. studenoga 1987., Zagreb, razglednica Tomasu (na adresi Ivan Jurin) od Anke i Andrije, supotpisali Josip i Zdenka Urek, Tomislav, Zvjezdana, Dragana (pisano ćirilicom!), Zvonko Bandić, Ljubica i Mile Erkapić, Miša, Mladen, Zvonimir ml. Pisac razglednice kaže da puno pozdravljaju Tomasa s proslave 50. godišnjice braka Andrije i Anke, ABOM,* Ostavština Ivana Tomasa. *Očito se radi o Anki i Andriji Bandiću, rodom iz Drinovaca i njihovoj rodbini.*

[23] *Radi se o don Vladislavu Tomasu, rođenom 20. lipnja 1921., od oca Nikole i majke Ruže Mande, rođene Bandić, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 177.*

[24] *Radi se o Ruži Bandić, rođenoj 5. rujna, od oca Nikole i majke Joze, rođene Alerić s Drinovačkoga Brda, a krštenoj 6. rujna 1888., od Blaža Jerkovića. Kumovao je Jozo Vrdoljak s Drinovačkoga Brda.*

[25] *Emisija „Od Krista pozvani" na Hrvatskom katoličkom radiju, ur. Svjetlana Đuran, 2013.*

Broda u Zagreb, gdje je upisao dovršetak bogoslovije, ali kada su partizani došli u Zagreb, morao se skrivati.[26] O istome je posvjedočio i dr. sc. Mladen Bandić, dipl. ing. građ., prof. visoke škole u Zagrebu, sin Andrije Bandića, kada smo s njim porazgovarali (vidi sliku 5.). Inače, on svjedoči, prema sjećanju iz razgovora s ocem, da je njegova obitelj, pored pomoći Tomasu, u tim teškim vremenima pružila pomoć još nekolicini ljudi nakon 8. svibnja 1945., kada su se u Zagrebu masovno izvršavale likvidacije politički nepoćudnih osoba, bez ikakvih sudskih procesa.[27] Spomenuo je samo još ime o. Ante Zvonimira Majića, D. I., koji je položio ispit zrelosti 1942. u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti u Travniku,[28] a prema pismu upućenom 5. XI. 1942., don Ivanu Tomasu u Rim iz Zagreba od rođaka Zvonka, saznaje se da je Zvonko na Jordanovcu u Novicijatu D. I., te da je stupio u kandidaturu 25. IX. 1942.[29]

Slika 5.: *Ugodni razgovor s dr. sc. Mladenom Bandićem, prof. visoke škole u Zagrebu, 26. V. 2013.*

Inače, Mladen je rođen 1944. u Zagrebu, a imao je brata Tomislava koji je umro 1998. Oženjen je Zagrepčankom Zvjezdanom, rođenom Urek te imaju troje djece, kćerku Martinu i sinove Matu i Miroslava. Više ljudi iz Drinovaca ispričalo nam je da su im, kako Andrija, tako i Mladen Bandić, bili od pomoći oko ishođenja određene dokumentacije u Zagrebu ili u nekim drugim prilikama i prigodama. Mladenovi roditelji Anka i Andrija održavali su veze s Ivanom Tomasom i međusobno su si bili pri ruci. Tako u razglednici od 15. svibnja 1980., pisanoj strojem, Andrija Bandić navodi da je nabavio knjigu Ive Smoljana *Hrvatski odisej, Antologija hrvatske poezije u iseljeništvu*, koju je Tomas

[26] *Vlado ČUTURA, „Padao sam pod križem, ali sam se i pridizao", u:* Glas Koncila, *br. 2, 13. siječnja 2008., str. 16.*

[27] *5. studenoga 1942., pismo Tomasu iz Zagreba od rođaka Zvonka, ABOM,* Ostavština Ivana Tomasa.

[28] *Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove (AFFDI), Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku:* Izvještaj za školsku godinu, 1941./42., *str. 12. i 14.*

[29] *Prema osobnom razgovoru u Zagrebu, od 26. svibnja 2013.*

zaželio imati, te mu je poklanja kao malu uspomenu.[30] Osim spomenutih, po do sada pronađenom u Tomasovoj ostavštini u Arhivu Biskupskog ordinarijata u Mostaru (ABOM), Andrija Bandić je poslao Tomasu razglednice i 26. prosinca 1945., 17. prosinca 1984., 21. prosinca 1988., 19. prosinca 1990. i 25. ožujka 1991. Sve su, vjerojatno po ugledu na Tomasa, pisane strojem, dok je njegov sin Tomislav poslao razglednicu 29. srpnja 1981., u kojoj spominje da mu je i prije pisao.[31]

Zvonimir Bandić potvrdio nam je da su održavali vezu s Tomasom i da im je on u više navrata pisao iz Rima, dok je njegov brat Miloš I. išao kod njega u Rim. O tome svjedoči i pismo pronađeno u Ostavštini Ivana Tomasa u ABOM, koje je Miloš I. Bandić 3. kolovoza 1983. uputio Tomasu, naslovljeno „Dragi gospo. Jurin".[32] Očito je tada bilo potrebno obraćanje Tomasu pod pseudonimom, kako jugoslavenski poštanski službenici i kontrolori pismovnih pošiljaka u inozemstvo ne bi znali na koga je pismo zaista naslovljeno, a pseudonim „Jurin" izveden je od stvarnoga imena Tomasova oca (Jure Tomas, op. a.). Bandić piše da Tomasu šalje pet članaka o Krleži, Selimoviću i Kulenoviću, koje je davno obećao i za koje kaže da možda tekstovi i nisu nešto naročito, ali da se Tomasu nađu pri ruci. Budući da je Bandić bio književni kritičar, po svemu sudeći radi se o njegovim člancima. U pismu Bandić navodi da su (vjerojatno misli na njegovu obitelj, majku Ljubicu, brata Zvonimira i njegovu djecu Ivanu i Zvonimira, jer mu je otac već bio umro, op. a.) bili 30. srpnja 1983. u Kukujevcima u svatovima Vlatka Bandića,[33] sina Stipinog iz Drinovaca, a da je taj Stipe[34] sin Jure Bandića.[35] Dodaje da je s ocem Ivanom bio i na Stipinoj svadbi u Drinovcima, u studenome 1950.,[36] pa su tada njih dvojica posjetili i Tomasovu sestru Milu,[37] udanu Praljak u Čapljini. Najavio je Bandić i svoj dolazak u Rim u listopadu te godine. Inače, Stipe (Stipan) Bandić je na poticaj Ivana Bandića doselio u Kukujevce odmah po odsluženju vojnog roka, a to je bilo pred Drugi svjetski rat. Ivan Bandić pomogao je i u doseljenju i zaposlenju

---

[30] *15. svibnja 1980., razglednica iz Zagreba potpisana od Anke i Andrije (Bandić), upućena Ivanu Tomasu (na adresi stoji: Jurin Ivan), ABOM,* Ostavština Ivana Tomasa.

[31] *ABOM,* Ostavština Ivana Tomasa

[32] *3. kolovoza 1983., pismo Ivanu Tomasu, naslovljeno „Dragi gospo. Jurin", od Miloša I. Bandića, ABOM,* Ostavština Ivana Tomasa

[33] *Nakon srpske agresije na Hrvatsku obitelj Vlatka Bandića protjerana je iz Kukujevaca i danas živi u Osijeku.*

[34] *Radi se o Stipanu (Stipi) Bandiću, rođenom u Drinovcima (Ploca) 9. siječnja, od oca Jure i majke Ruže, rođene Tolić, a krštenom 17. siječnja 1917., od župnika Milasa. Kumovao je Stipan Alerić iz Ploca, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 143., br. 10.*

[35] *Radi se o Juri Bandiću, rođenom u Drinovcima (Ploca) 19. listopada, od oca Nikole i majke Joze, rođene Alerić s Drinovačkoga Brda, krštenom 22. listopada 1882., od fra Gabriela Rozića. Kumovao je Nikola Alerić (piše Lerić, op. a.) iz Ploca, AŽD,* Matica krštenih, knjiga I., *str. 78., br. 157.*

[36] *21. studenoga 1950. Stjepan Bandić, rođen u Drinovcima 9. siječnja 1917., od oca Jure i majke Ruže, rođene Tolić, kao udovac, sa stanom u Kukujevcima, vjenčao je u Drinovcima Milu Pandžić, rođenu u Drinovcima 13. rujna 1921., od oca Marka i majke Anđe, rođene Šimić, kao djevojku. Svjedoci su bili Ivan Ljubičić i Ivan Bandić, a vjenčanje je obavio župnik fra Filip Sivrić, AŽD,* Matica vjenčanih, sv. IV. (1946. – 2010.), *str. 17., br. 9.*

[37] *Radi se o Mili Tomas, rođenoj u Drinovcima (Ploca) 31. prosinca 1914., od oca Jure i majke Matije, rođene Majić, krštenoj 1. siječnja 1915., od župnika fra Boška Ostovića. Kumovala je Iva Tomas, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 129., br. 1.*

Anđe Bandić[38] i Vinke Bandić,[39] sestara Stipe Bandića. One su napustile Srbiju nakon Domovinskog rata, doselivši u rodno mjesto Drinovce u Hercegovini, dok je njihov nećak Zvonko Bandić,[40] kojeg su svojevremeno doselile u svoju kuću u Šid, pod pritiscima napustio Srbiju, doselivši u Čepin kod Osijeka.

Zvonimir Bandić imao je desetak razglednica od Ivana Tomasa, otkucanih strojem, koje je pisao uglavnom adresirane na njegovu majku, a potpisivao sekao Juraj, rođak ili prijatelj, no Bandić je razglednice nekoliko dana prije našega razgovora u raščišćavanju starih dokumenata bacio u smeće. Kad je između dva svjetska rata Tomas dolazio u Beograd, oni su ga rado primali. Zvonimir dodaje: *Kod njega je išao mamin brat, advokat, moj ujak. Išao je sa nekim predrasudama. Čovek radi u Vatikanu, ko zna, samo se krsti. A ne, kaže, izašli smo u kafanu, pa je naručio vino, pa smo pili vino* (smijeh, op. a.). *Taj moj ujak advokat bio. I kaže, proveo se ko Bog, a mislio je sveštenik, pa Vatikan, šta će tu da bude?*

Nadalje, priča Zvonimir: *Kako je moja baka bila također Eljuga, to su nam neki od Eljuga rođaci, pa je moj otac, recimo, ovde u Beograd doveo i Miru Eljuga,*[41] *zatim Gojka Eljugu,*[42] *koji je moj parnjak* (rođen 1935., op. a.). *Gojka je otac doveo kad je imao 18 godina, dakle 1953. Tada je imao samo 4 razreda osnovne škole, no završio je električarski zanat, zatim za vozača i na kraju je taj Eljuga, kao pravi Hercegovac završio i fakultet. Nije išao u gimnaziju, nego je išao na kurs godinu dana i završio je Tehnološki fakultet za četri godine. I od šofera u firmi postao je šef mehanizacije. Mislim, neverovatno nešto. On je prodo stan u Beogradu i otišo na Hvar. Prvo je kupio neku kuću na Hvaru i sada tamo živi, odnosno malo živi u Drinovcima, malo na Hvaru. Ima rođenog brata Miru, koji je u Beogradu. Ima dva sina, ali i on ima nameru da proda stan i seli u Drinovce.*

Zvonimir nam je prenio kako je njegov otac doveo mnogo mladih ljudi u Beograd i Srijem, odnosno Vojvodinu te ih sve nastojao negdje zaposliti, nagovarajući ih da idu u školu. Recimo, doveo je i rođakinju Zoru Bandić,[43] koja se nije udavala i koju je Zvonimir prihvatio, zaposlio je da ima staž i

---

[38] *Radi se o Anđi (Angji) Bandić, rođenoj u Drinovcima 14. listopada od oca Jure i majke Ruže, rođene Tolić, a krštenoj 15. listopada 1913. od župnika Bože Ostovića, a kumovala je Matija Majić. Sklopila brak 29. srpnja 1963. s Petrom Tomasom u Osijeku i uzela prezime Tomas, ali presudom od 14. siječnja 1965. taj je brak razveden, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 114., br. 100.*

[39] *Radi se o Vinki Bandić, rođenoj u Drinovcima 14. srpnja od oca Jure i majke Ruže, rođene Tolić, a krštenoj 15. srpnja 1928. od župnika fra Darinka Brkića. Kumovala je Iva Stipić iz Ploca, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 260., br. 70.*

[40] *Radi se o Zvonku Bandiću, rođenom u Drinovcima 21. studenoga, od oca Ante i majke Matije, rođene Alerić, a krštenom 28. studenoga 1958. od župnika Alfonza Jukića, kumovao je Bosiljko Tomas. Krizmao se 25. kolovoza 1968., a vjenčao 20. prosinca 1980. sa Zorom Alerić (+ Ljube), AŽD,* Matica krštenih, knjiga Va., od 1946. do 1960., *str. 132., br. 103.*

[41] *Možda je to Miljenko Eljuga rođen 8. lipnja u Drinovcima, od oca Mate i majke Anice, rođene Majić, a kršten 10. lipnja 1939. od župnika Ratimira Kordića, kumovao je Nikola Eljuga, AŽD,* Matica krštenih, knjiga III., *str. 135., br. 61.*

[42] *Radi se o Gojku Eljugi, rođenom i krštenom 1. veljače 1935. u Drinovcima, od oca Mate i majke Anice, rođene Majić, kumovao je Ante Eljuga (Petrov), a krštenje obavio fra Miroslav Ivanković, župnik, AŽD,* Matica krštenih, knjiga III., *str. 74., br. 17.*

[43] *Radi se o Zorki (Zori) Bandić, rođenoj u Drinovcima (Ploca) 1. prosinca 1926., od oca Ivana i majke Cvite, rođene Glavaš, a krštenoj 21. studenoga 1926., od fra Ilije Rozića, kuma je bila Jaka Pandžić, AŽD,* Matica krštenih, knjiga II., *str. 241., br. 2. (Zorka (Zora) je inače spasila život jednom od pisaca ovih redaka - Srećku, kada ga je 1958., kao četverogodišnjeg dječaka, konj udario kopitom u glavu i razbio mu lubanju. Zora je prva dotrčala i odnijela ga kući da mu se pruži prva pomoć, da bi ga otac Marinko na zaprežnim kolima po seoskoj kaldrmi i poljskim putovima odvezao kod liječnika u petnaestak kilometara udaljeni Imotski. op. a.)*

mirovinu, a živjela je kod njih u kući u Zemunu. Otac mu je jedno vrijeme bio baš i službeno zadužen za rad na agrarnoj reformi i naseljavanju iz pasivnih krajeva, pa je tako primjerice pola sela Vojvoda Stepa doveo iz Hercegovine, s Korduna i iz drugih pasivnih krajeva.

Kada smo rekli Zvonimiru da danas nije tako loše živjeti u Drinovcima i da bi bilo dobro da dođe i vidi rodno mjesto svoga oca, sa sjetom nam je odgovorio da će to zacijelo ostati njegova neispunjena želja, jer kada to nije realizirao dok je bio zdrav, teško bi mogao sada kada je bespomoćno vezan za invalidska kolica. Njegov brat je valjda jednom bio na Šimićevim susretima, a poslije je bio nešto nezadovoljan i na sljedeći poziv se nije odazvao. Za njega je Zvonimir dodao kako je imao tešku narav, dodajući kako drži da pisci općenito imaju tešku narav. To je potkrijepio i jednim primjerom za brata, koji se stalno bavio pisanjem, objavljivanjem, javnim nastupanjem i sl., ali ako bi ga netko pitao: *Što pišeš?,* on bi se naljutio, nešto odbrusio i otišao u svome smjeru.

Umjesto zaključka

Životni put obitelji Bandić karakterističan je po tome što može biti pokazatelj mnogima kako se upornim radom i zauzimanjem, što je činio Ivan Bandić, može polučiti uspjeh, pa tako od jednog tek opismenjenog mladića doseći u sasvim novoj sredini razinu državnog tajnika i pomoćnika ministra u Vladi, imati uspješnu obitelj, tako da jedan sin postane sveučilišni profesor i književnik, a drugi vrlo uspješan pravosudni djelatnik, dok su dvoje unučadi doktori znanosti i grade zapažene znanstvene i poslovne karijere u SAD-u. Tome se može pridodati i da je nećak Ivana Bandića postao doktor znanosti i veleučilišni profesor u Zagrebu. Drinovčani mogu biti ponosni što su Bandići potekli iz Drinovaca, jer ipak, gdje god da bili, uvijek sa sobom nose pečat svoga porijekla.

Hrvatski tragovi u Zemunu još su uvijek brojni (vidi sliku 6.), ali ta hrvatska zajednica postaje vremenom sve malobrojnija, s osjećajem zapostavljenosti, prije svega od službenih institucija i ustanova Republike Hrvatske, koja ima ustavnu obvezu voditi brigu i o Hrvatima izvan domovine Hrvatske. Međutim, ona to nedovoljno čini, unatoč potpisanom bilateralnom sporazumu s Republikom Srbijom o reciprocitetu prava nacionalnih manjina, pa tako Hrvati u Republici Srbiji nemaju u srpskom parlamentu niti jednog autentičnog političkog predstavnika, izabranog s manjinske liste, dok Srbi u Republici Hrvatskoj imaju takva tri predstavnika u Hrvatskom saboru.

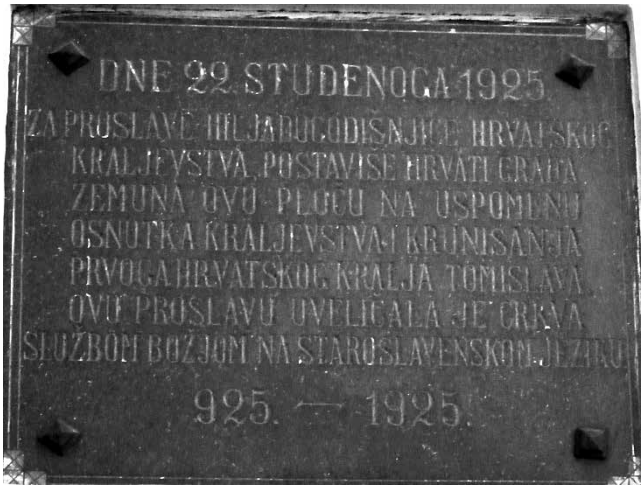

Slika 6.: *Natpis na pročelju Katoličke crkve u Zemunu:*

DNE 22. STUDENOGA 1925.
ZA PROSLAVE HILJADUGODIŠNJICE HRVATSKOG
KRALJEVSTVA, POSTAVIŠE HRVATI GRADA
ZEMUNA OVU PLOČU NA USPOMENU
OSNUTKA KRALJEVSTVA I KRUNISANJA
PRVOGA HRVATSKOG KRALJA TOMISLAVA.
OVU PROSLAVU UVELIČALA JE CRKVA
SLUŽBOM BOŽJOM NA STAROSLAVENSKOM JEZIKU
925. – 1925.

Zahvale

Iskreno zahvaljujemo:

- Biskupu Mostarsko-duvanjske biskupije dr. sc. Ratku Periću, koji nam je omogućio uvid u određenu građu Arhiva biskupskog ordinarijata u Mostaru.

- Župniku župe u Drinovcima, koji nam je omogućio uvid u arhivsku građu te župe.

Domagoj Tomas - Srećko Tomas

NAŠI KORIJENI

Proteklih godina svijet doista živi usred bure, preko pramca se pjene pobješnjeli valovi. Zabrinuti, čekamo da se bura smiri, a brod zaplovi mirnim morem. Svojevrsni kapetani broda, kormilari koji odabiru najbolji put, političari koje smo – svatko u svojoj zemlji – izabrali i povjerili im svoje sudbine, često nam izgledaju kao ljudi koji nisu dobro izučili vještinu upravljanja, koji su izgubili kompas. U središtu njihovih aktivnosti je ono što prosječnom čovjeku baš i nije najvažnije, a nije ono što valja definitivno i pravedno riješiti.

Kako u svijetu, tako i kod nas. Jedno od takvih pitanja su, primjerice, naše razgraničenje sa susjednim narodima i granice sa susjednim državama. Pitanje od prvorazredne važnosti, a kojemu se evo dvadeset godina od uspostave suvremene hrvatske države ne nazire konačni dogovor i pravo rješenje. No, ta nas zla kob prati odavna, pa je tako i 1699. godine, nakon mira dogovorenog u Srijemskim Karlovcima, Marsiglijeva komisija za razgraničenje s Osmanlijskim carstvom zakinula Hrvatsku za dio njezina povijesnog teritorija, isto kao i Požarevačkim mirom 1718. godine.

Grb Republike Hrvatske na simboličan način danas označava ujedinjenje povijesnih zemalja, krunicom iznad štita sa 25 crvenih i bijelih polja – polumjesec sa zvijezdom koji je korišten u vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda, zatim grb Dubrovačke Republike, Dalmacije, Istre i Slavonije. Grb, dokaz državnosti seže u našu daleku povijest, što dokazuje i niz četvrtastih polja uklesanih u kamenoj arkadi ciborija iz 9. stoljeća, a koji se danas čuva u muzeju crkve sv. Donata u Zadru.

Duboki su naši korijeni, no svakodnevni život, teškoće s kojima se naši ljudi danimice susreću, daju prednost sadašnjosti. Ipak, povijest ne smijemo zaboravljati jer ona je, kako se kaže, učiteljica života. Naša povijest treba nam biti nešto čime se ponosimo, nešto što nas nadahnjuje i ujedinjuje. Znajući snagu našega naroda, utemeljenu na povijesti, s više ćemo vjere gledati na vlastitu budućnost.

Hrvatska državnost seže u davnu prošlost, doba prisutnosti Grčke i Rima, čijim slabljenjem jača narodno okupljanje i rađanje hrvatske države. Tomu

je vjera, naša Crkva katolička, dala dodatnu snagu, okupljala i ujedinjavala, slaveći Boga na hrvatskom jeziku.

Zanimljiva je i doista dojmljiva zabilješka našeg povjesničara Tade Smičiklasa koji navodi da su Hrvati, u davno vrijeme pokrštavanja i prihvaćanja kršćanstva, obećali rimskom papi da ne će ratovati izvan granica svoje zemlje i da će mir održavati sa svima koji to žele. Najnoviji Domovinski rat to i dokazuje - rat u kojemu smo podmuklo napadnuti, ostavljeni bez podrške svijeta, ali ujedinjeni i odlučni. Došli su sinovi hrvatski iz Bosne i Hercegovine, iseljenici iz brojnih zemalja Europe, daleke Amerike, Kanade, Australije. Oni su taj plamen u kojemu je neprijatelj i sam sagorio, plamen iz kojega se rodila slobodna Hrvatska!

Samostalnost Hrvata

Slavan, ali trnovit je naš put na kojemu su biljezi borbe za opstanak. Valja se samo prisjetiti sukoba sa Saracenima koji su svojim brodovljem preplavili Jadransko more. Vladali su velikim područjima srednje Azije i sjeverne Afrike, te Španjolskom u Europi. Ustremili su se na Carigrad i istodobno na Rim, robili su i palili do Kvarnera, nezaustavljivo rušeći sve pred sobom. Međutim, hrvatski ban Mojslav udružio se s našim primorskim gradovima i Venecijom, te zauvijek odbio saracenske vojske koje su napuštajući Jadran krenule na Rim. Tu ih je, 840. godine, dočekao papa Leon IV. i porazio.

Krajem 9. stoljeća, banom je postao Trpimir, u vrijeme raskola i odvajanja zapadne i istočne Kršćanske crkve. Trpimir, i isto tako Domagoj, vladali su u mirnom razdoblju. U to vrijeme osnovana je i biskupija u Ninu.

Savezništvo s Bizantom tijekom vremena slabilo je, a dolaskom bana Branimira raskinuto je te se hrvatski narod vraća pod okrilje i zaštitu rimskog pape Ivana VIII. Branimira nasljeđuje Trpimirov sin Mutimir, i time je po prvi put u Hrvata utemeljeno nasljedno pravo vladanja. To je vrijeme kad i kršćanski samostani snažno pridonose boljitku, prosvjećivanju naroda, otvaraju se škole i različiti prosvjetni zavodi.

Vrijeme političkih previranja tada snažno obilježava i dolazak izaslanika rimskog pape – braće Ćirila i Metoda. Oni prevode svete knjige i propovijedaju vjeru na jeziku naroda, dostupnom i razumljivom.

Veliko uvažavanje uživali su Hrvati posebice u vrijeme vladavine Tomislava koji je svoju vlast proširio i na područje između Save i Drave, sve do Jadranskog mora. Kralj Tomislav izgradio je snažnu državu i respektabilnu vojnu silu na kopnu, a osobito na moru. Udarnu snagu činilo je 60.000 izvježbanih i dobro opremljenih ratnika te 6.000 vještih mornara. Mađari su harali Italijom i

Njemačkom, ali u hrvatske krajeve nisu dirali, znajući da bi u svakom boju bili teško poraženi. Na temelju tih postignuća Tomislav je okrunjen za kralja. On je ujedinio hrvatska plemena u zemljama uz Dunav, Dravu do Drine i Jadranskog mora, a veliku pobjedu izvojevao je 925. godine, kad je porazio bugarsku vojsku i obranio Hrvatsku.

Tomislavov sin Krešimir naslijedio je oca. Uspješno je upravljao državom i hrabro odbio provalu Mađara. Snagu Krešimirovu i snagu hrvatskog imena priznao je i Bizant. No, nevolje počinju oko 949. godine kad vlada Krešimirov najmlađi sin Miroslav. Tada je ban Pribina pokrenuo bunu i ubio mladoga kralja, te je počelo rasulo. No, Hrvate ponovno 970. godine ujedinjuje Držislav. Na Jadranskom moru Mlečani su mu morali plaćati danak sve do 992. godine kad su napali Vis, ali ga nisu osvojili. Venecija je kratko vrijeme vladala jadranskim gradovima jer ih je Držislav ponovno vratio u okvire hrvatskoga kraljevstva, koje se protezalo do rijeke Drine. Dio primorskih gradova u kojima su vladali Mlečani postali su opet hrvatski, a snažno ih je ujedinio kralj Krešimir II.

Hrvatska je između tada velikih carstava Istočnog (Bizant) i Zapadnog, u kojemu je Konrad II. sklopio saveze s Česima i Poljacima. Kralj Petar Krešimir – koji je vladao od 1058. godine – dogovorio je savez s Mađarima i tako osigurao svoje granice.

Dmitru Zvonimiru – kralju hrvatskih zemalja - papa Grgur VII. dao je kraljevske ovlasti i zastavu, a okrunjen je kraljem 1076. godine. Zvonimiru su se opirali neki banovi i morao je ulagati mnogo truda za održanje jedinstva.

Istodobno su se zaoštrili odnosi između Svete stolice i nekih koruških i austrijskih zemalja i na pomolu je bio rat! Zvonimir je na strani Svete stolice dva puta ratovao - oba puta pobjedonosno. U trećem ratnom sukobu njegova je vojska potučena, a neprijatelj je ušao u granične dijelove Hrvatske. Narodom je zavladalo nezadovoljstvo. Naime, kralj Zvonimir želio je poći u novi rat, ali narodni su se velikaši žestoko tome usprotivili, pa je zavladao mir. Potrajao je do kraja Zvonimirove vladavine, uz blagostanje u narodu, a iz njegova doba je i najstariji očuvani spomenik naše kulturne baštine – Baščanska ploča. No, krajem njegove vladavine vode se ratovi u južnoj Italiji i Albaniji, a na hrvatskim je granicama sve izraženije nezadovoljstvo. Prema predaji – bez povijesnih dokaza – Zvonimir je umro od mača nezadovoljnih plemenskih vođa. Budući da nije bilo nasljednika, Zvonimirova supruga iz ugarske kraljevske kuće zatražila je pomoć svog brata, ugarskoga kralja Ladislava.

Nakon dvije stotine godina vladavine sinova hrvatske krvi, zemlju je zahvatila zabrinutost pa je Petar, iz roda Svačića, okupio Hrvate i pripremio ih za obranu. Međutim, ugarski kralj 1091. godine prelazi Dravu s velikom vojskom i zauzima naše područje između Save i Drave. Kad je njegova vojska

stigla u gore i klance, naišla je na veliki otpor Hrvata i nije uspjela doći do jadranske obale. Zadržali su se u Posavini.

Ugarska je imala teškoća jer je ratovala i sa susjednim zemljama, a njezinim teritorijem prolazile su nebrojene križarske vojske, kojima se pridružuju hrvatski brodovi i posade. Primorski gradovi prigrlili su premoć Venecije koja pregovara s Kolomanom, kraljem Ugarske, i sklapa ugovor o prijateljstvu. Ohrabreni Koloman, 1102. godine okuplja veliku vojsku, nastojeći prijeći Dravu, no tu su ga dočekali Hrvati i započela je bitka. Koloman je ponudio savez koji su mnogi ocijenili kao dobru mogućnost za obranu od sve agresivnije Venecije, jedini Petar Svačić odbija Kolomanov savez i dočekuje ga sa svojom nevelikom, ali hrabrom i odlučnom vojskom na Gvozdu. U žestokoj bitci život je izgubio i sâm Petar Svačić, posljednji hrvatski kralj.

Savez s Ugarima

Kolomanu je tako otvoren put do Jadranskog mora i naslova kralja Ugarske, Hrvatske i Dalmacije. Završeno je razdoblje vladavine kraljeva hrvatske krvi pa pogibijom posljednjeg hrvatskog kralja i krunidbom Kolomana počinje novo razdoblje naše povijesti. Plemići su se okupili radi dogovora kako dalje pa su uputili svoje predstavnike ugarskome kralju koji je nakon vijećanja prisegnuo da će granice Kraljevine Hrvatske ostati nepromijenjene, te da će hrvatskom državom upravljati uvijek u dogovoru s našim plemstvom. Tako su ponovno dalmatinski gradovi oduzeti Veneciji, a njima se upravljalo prema starim hrvatskim običajima. Crkvi je kralj potvrdio prava i posjede koje je uživala kroz dugo razdoblje.

Tako Hrvatska nije poražena jer je dogovorima i ugovorima očuvano običajno pravo i organizacija, a s lozom Arpadovića ostvarena je Personalna unija.

Kolomana je naslijedio njegov malodobni sin Stjepan III., pa su u njegovo ime vladali drugi. Teško, jer su gradu Splitu htjeli oduzeti prava i slobode, pa se stanovništvo sve do Trogira udružilo i protjeralo ugarsku vlast. To je jedva dočekala Venecija, čiji je dužd brzo gradovima potvrdio sve njihove slobode i stečena prava, te ponovno ovladao Dalmacijom.

Godine 1117. Apeninski je poluotok pogodio veliki potres, pa tako i Veneciju, koju su uz to zahvatile poplave i požari. Unatoč tome dužd je krenuo s brojnim brodovljem i velikom vojskom da pod svoju vlast uzme i sve naše otoke, no naišao je na otpor. U tom pohodu je i poginuo. Venecija je lukavim pregovorima s nesposobnim ugarskim kraljem Stjepanom dogovorila mir, čime je zaustavljen pobjedonosni pohod hrvatske vojske.

Na ugarsko-hrvatsko prijestolje uskoro dolazi kralj Bela II. Slijepi, koji je oko 1136. godine svoju vlast u Hrvatskoj širio i na Humsku zemlju. No, on nikad nije boravio u Hrvatskoj niti je zabilježeno da je o njoj vodio posebnu brigu. Naslijedio ga je maloljetni sin pa je državnim poslovima upravljao hrvatski ban, vjerojatno po imenu Bjelić. Vrstan vojskovođa i diplomat, godine 1142. doveo je mladoga kralja u Hrvatsku da potvrdi povelje i prava hrvatske vlastele, upravo onako kako je to učinio Koloman.

To je vrijeme kad se pripremao veliki križarski rat, pa je vojska francuskog kralja Ljudevita VII. došla na jadranske obale. S njim je bio i maloljetni ugarsko-hrvatski kralj koji je u tim burnim vremenima umro, a za ugarsko-hrvatsko prijestolje započela je borba. Vođeni svojim interesima, bizantski su vlastodršci potpomogli pretendenta Vladislava i ustoličili ga na položaj ugarsko-hrvatskog kralja, a kasnije ga je naslijedio brat Stjepan V. koji je vladao i hrvatskim krajevima. Njegovo vladanje bilo je kratkotrajno jer je u pobuni zbačen s prijestolja, a u Hrvatskoj vlada mladi Bela. Događaji su se redali, pa Hrvatskom, nakratko, vlada Bizant koji ratuje protiv Ugarske i pokušava uz pomoć rimskog pape učvrstiti svoju vlast.

U to vrijeme nemira, nesloge, unutarnjih borbi i vanjskih prijetnji na prostorima oko između rijeke Bosne i Vrbasa, te južnije u Humskoj zemlji se javljaju snažni devolucijski procesi osamostaljivanja pod upravom slavonskih banova Borića i Kulina bana. Dobri ban Kulin je primio u okrilje i zaštitu brojne prognana bogumile od Francuske do Dalmacije što je bio začetak nastanka bosanskih krstjana i heretičke Bosanske crkve.

Ugarskog kralja Belu nasljeđuju nesložni sinovi od kojih rimski papa traži vojsku za novi križarski rat. Velika vojska europskih zemalja okupila se na obali sjevernog Jadrana, očekujući od Venecije da ih brodovima dovede nadomak zemlji s Kristovim grbom. Lukavi venecijanski dužd pridobio je križare koji nisu mogli platiti putovanje venecijanskim brodovima da, zauzvrat, osvoje istarske gradove i na kraju Zadar. Godina 1204. kobna je za Zadrane – nametnuta im je obveza da za nadbiskupa moraju birati građanina Venecije te da mu moraju položiti prisegu na pokornost i poštovanje. On će, dakako, djelovati isključivo u korist Venecije, a bit će nadređen svim biskupima u Dalmaciji. Da bude još gore – knez mora biti Venecijanac!

Sukobi na ugarskom dvoru

Na ugarskom dvoru vlada borba za krunu, a kraljem postaje Andrija koji je uskoro na papin prijedlog opremio veliku vojsku za oslobođenje Svetoga groba. Pridružuju mu se i hrvatski velikaši iz kuće Babonjića. Zbivalo se to oko 1217.

godine, kad je, zbog odsutnosti kralja, na dvoru opet došlo do razmirica, velike rastrošnosti i gubitka Banata i Srijema kao i Varaždina.

Sukobi na dvoru kralja Andrije ne prestaju i uskoro na tron Kraljevine Ugarske i Hrvatske dolazi Andrijin sin Bela IV. Glavni mu je savjetnik biskup zagrebački iz velike plemićke obitelji hrvatskih Babonjića. U Hrvatskoj vlada Belin brat Koloman. Vladao je dobro pa je dobio i naslov bana Bosanskoga. Tamo 1233. godine silom oružja progoni bogumile i gradi crkve, no ne s velikim uspjehom.

Velike teškoće su nastupile u Hrvatskoj banu Kolomanu kad su s istočnih strana provalila nomadska plemena Mongola, pod vodstvom Kadana. Od japanskog mora pa sve do Crnog mora i Jadrana ovaj orkanski vihor uništavao je sve pred sobom, bez milosti. Brzinom munje Mongoli su prešli Karpate i pred vratima Ugarske zatražili od Bele IV. da se preda. Dlanom o dlan i Mongoli su zaposjeli ugarsko kraljevstvo jer je pomoć koju je Bela zatražio od europskih kraljeva i knezova izostala. Odazvali su se samo hrvatski knezovi, predvođeni Kolomanom koji je od zadobivenih rana u tim sukobima i umro.

Kralj Bela IV, ne imajući drugog izlaza, bježi u Hrvatsku, a zaustavio se u Zagrebu. Na sâm Božić 1242. godine mongolske su čete prešle smrznuti Dunav, rušile i palile sve pred sobom. Bela, kralj Ugarske i Hrvatske, bez pomoći koju je na sve strane tražio, iz Zagreba odlazi u jadransko primorje, no Mongoli na svojim malim brzim konjima nezadrživo napreduju pa zauzimaju sve utvrđene gradove uključivši i Zagreb. Očuvao se samo tvrdi grad Kalnik, pa je Bela nakon Splita otišao u Trogir, grad utvrđen na otoku. Tu se okupilo hrvatsko plemstvo s Frankopanima koji su imali jaku mornaricu i veliko brodovlje. Mongoli su stigli i prevladali Mosor krećući k Splitu koji je spreman za obranu, pa je vođa Mongola, odlučio osvojiti Klis, misleći da se tu sklonio Bela IV. Nepobjediva mnogoljudna i ratovanju vješta vojska ipak nije osvojila Klis niti Trogir, koji je branio srčani borac Stjepan Šubić. Prema narodnoj predaji Mongoli su potučeni na Grobničkom polju kod Rijeke. Kralj Bela IV. spašen je i zahvaljuje najprije Bogu, a zatim hrabrim hrvatskim vitezovima, uz druge i Šubićima i Frankopanima. Spasili su, ne samo kralja, već i Europu, dakako, prije svega Italiju, na koju su mongolski osvajači namjeravali krenuti.

Zagreb dobiva povlastice, kao i brojni drugi hrvatski gradovi, a nasuprot Kaptolu gradi se novi grad. U to vrijeme na jugu vlada Stjepan Šubić, za kojega povijest kaže da je bio ne samo hrabar, nego i razborit. Njega je Bela IV. postavio za nasljednog župana bribirskog i ličkog. On je ojačao vlast na većem dijelu Jadrana, a na kopnu do Drine.

Tijekom 13. stoljeća na Ugarskom dvoru traju sukobi, a ratove vode češke vojske pod kraljem Otokarom koji je želio vladati i u hrvatskim zemljama, no slobode hrvatskog puka branila je moćna obitelj Šubića, suprotstavljajući se

pretenzijama i češke i ugarske krune. Ta je plemićka obitelj, nastojeći spriječiti ponovnu vladavinu Mlečana u Hrvatskoj, ugovorila savez s napuljskim Anžuvincima. Pridružila im se također moćna obitelj Frankopana i Babonjića, te je ugarski kralj pristao na mir i priznao hrvatskom plemstvu pravo na vladavinu. Zauzvrat, oni su prihvatili obvezu da ugarskom kralju pomognu u možebitnim ratovima. Kraj 13. i početak 14. stoljeća burno je povijesno razdoblje, razdoblje sukoba za prevlast između ugarskog i češkog kralja, a i Mlečani su, kao i Austrijanci, na ovaj ili onaj način u tome sudjelovali. Pavao Šubić, ban Hrvatske, Dalmacije i Bosne uspješno je, međutim, vodio hrvatski brod, podjednako mudrošću i vojnom silom. To je i vrijeme raspada templarskog viteškog reda, čijom je imovinom u Hrvatskoj upravljao zagrebački biskup Augustin Kažotić-Trogiranin, a posjed Vrana, papa daruje Šubićima.

Oslabljena ratovima Venecija gubi snagu, pa Pavle Šubić osvaja Zadar i time postaje gospodar naše jadranske obale.

Utjecajna je i obitelj Babonjića, koja samostalno vlada od granica kranjskih zemalja, dolinom Kupe prema Uni i Sani, a u Bosni obitelj Kotromanić. Ban Mikac vlada između Drave i Save, Nelepići u Dalmatinskom zaleđu i do mora kod Šibenika, itd. Ugarsko-hrvatskim kraljevima, pa i Mlecima, bili su više saveznici, negoli podanici.

Bosanski ban Tvrtko ojačao je svoj položaj pa 1375. godine vlada područjem na rijeci Drini i južnom Jadranu, a osvojio je i Konavle. Sljedeće godine okrunio se za kralja. S dobro uvježbanom vojskom bio je snažna prepreka nadiranju turske vojske na hrvatske krajeve. Ban Ninoslav proširio je svoju vlast do Huma i izašao na more, a dične su i vladarske obitelji Kotromanića, Šubića, kao i Hrvoja Vukčića, Stjepana Tomaševića. Hercegovina se gotovo osamostalila za vladavine hercega Stjepana Vukčića-Kosače.

Junaštvo je u našoj povijesti pokazala i jedna žena – Vladislava, supruga bana Nelepića. Živjela je u utvrđenom Kninu, na visokim stijenama u gradu opasanom čvrstim zidinama. Ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit, koji je tražio pokornost hrvatskih banova, krenuo je na Knin da ga pokori. Godine 1345. okupio je veliku vojsku i opsjeo utvrđeni Knin. Hrabra Vladislava vješto je branila grad, no nakon duge opsade prihvatila je kraljevu ponudu da se preda, ali ne bezuvjetno. Zatražila je da u zamjenu dobije županiju cetinsku.

Pokornost kralju nisu priznali ni Šubići, ni utvrđena Oštrovica, a pogotovo neosvojivi Klis. Jedna je bitka utihnula, a rasplamsala se druga, pa je jedna loza Šubića prihvatila savez s ugarskim kraljem i predala mu utvrđeni grad Oštrovicu, ali u zamjenu za grad Zrin. Tako su uz Šubić svom prezimenu dodali – Zrinski. Druga loza obitelji Šubić i dalje je slobodno vladala Klisom i Omišom, a Dubrovnik je bez većeg zaleđa i razvijenog ratarstva i stočarstva bio okrenut moru i trgovini. Svoju je slobodu i samostalnost branio sjajnom

diplomacijom, a 1358. godine prihvatio je ugarsko-hrvatskog kralja. Povezao se s mnogim gradovima na našoj obali, kao i na istočnom Jadranu te u Sredozemlju. Godine 1373. i od pape je dobio odobrenje da trguje s Egiptom, i to sa svim robama – osim oružjem. Gradom je suvereno upravljalo vijeće s knezom, cvalo je pomorstvo i trgovina, utemeljena na brojnim povlasticama, a umješnim vođenjem Republike, malo-pomalo, pomicane su njezine granice do Kotora, Cavtata, Stona te na otoke Mljet i Lastovo. Republici dubrovačkoj uspjelo je da sa susjedima, pa i udaljenijim kraljevstvima, dogovara poslove kao – jednak s jednakima. Dubrovnik je, doista, izborio slobodu i očuvao je stoljećima.

Provala Osmanlijske vojske

U to doba, daleko na istoku, rađala se nova velesila koja će uskoro zaprijetiti Europi. Tu državu osniva 1208. godine čovjek po imenu Osman. On i njegovi nasljednici uređivali su državu i posebno vojsku, osvajali nove zemlje i širili islam. S obala Male Azije nezaustavljivo su se širili istočnim europskim zemljama.

U ugarskom kraljevstvu, Poljskoj i Češkoj na nesreću vode se dinastijske borbe, što ozbiljno umanjuje njihovu snagu. Turci, međutim, sve brže napreduju i osvajaju zemlje na granicama Hrvatske. Godine 1389. turska vojska na Kosovu polju pobjeđuje i kreće dalje prema zapadu, što je bila jasna naznaka ugroze za Hrvatsku, u kojoj je za bana ugarski kralj Sigmund postavio Ivana Frankopana, gospodara cijelog Kvarnerskog zaljeva. No, više je pretendenata na hrvatske zemlje, pa i Vladislav Napuljski imenuje svoga bana. U tom vrtlogu događaja, turske vojske zauzimaju Srijem i južnu Ugarsku. Ipak, kralj Sigmund uspio je okupiti vojsku te prisiliti turske snage da se povuku preko Dunava i Save. I među hrvatskim plemstvom caruje nesloga. Jedni pristaju uz Vladislava Napuljskog, a drugi uz Sigmunda. Buknuo je – unatoč turskoj prijetnji – rat u Hrvatskoj u kojem je pobjedu izvojevao Sigmund.

Sve to iskoristio je sultan Bajazit pa prodire u Bugarsku te prijeti hrvatskim krajevima. Da tragedija bude veća ugarsko-hrvatski kralj, umjesto da priprema obranu od turskih četa, napada bosanskog vojvodu Hrvoja i uništava njegove utvrđene gradove, no u konačnici gubi i poražen bježi na svoj dvor u Ugarsku. Sukob je i u katoličkoj crkvi – jedan papa stoluje u Avignonu, a drugi u Rimu. Europsko plemstvo također je u neslozi, u manjim ili većim bitkama, u međusobnom iscrpljivanju i uništavanju.

Turske vojske sve to iskorištavaju i već harače po Bosni, a jedan njihov dio stigao je do Štajerske. No, krčki knez Nikola Frankopan s konjanicima iznenadi ih i do nogu potuče i vrati područja u Bosni. U toj sveopćoj zbrci Venecija je –

što novcem, što mačem – zauzimala primorske hrvatske krajeve, no izvan tog strašnog vrtloga, slobodan i samosvojan bio je samo Dubrovnik.

Turska vojna sila, kao velika rijeka, poplavila je sve krajeve kojima je prošla. Prelijevala se i preko lijeve i desne svoje obale, rušeći sve pred sobom. Ugrožene su zemlje srednje Europe, pa se konačno udružuju pod zajedničkom zastavom na kojoj je križ, oznaka kršćanstva. Ipak, to zajedništvo nije bilo pravo jer su međusobno zaratile Poljska i Ugarska, a umiješala se i Njemačka. Unatoč takvom stanju i neslozi, 1443. godine kralj Vladislav je potukao tursku vojsku i zarobio njihove vođe, prethodnicu sultana Murata. Turci su ponudili mir i vojske su vratile mačeve u toke. No, za kratko. Nastupio je novi boj u kojemu su kršćani bili nadomak pobjedi, kojoj je velik doprinos dao i hrvatski ban Matko Talovac sa svojim jakim konjaničkim četama. Sreća se okrenula na tursku stranu jer je u bitci poginuo kralj Vladislav. Hrvatski se ban spasio i ponovno učvrstio vladavinu u hrvatskim zemljama.

Sultan Murat, dakako, nije mirovao i ratovao je u Albaniji, ali sreća ga je napustila. Skender-beg je, vodeći Albance mudro i srčano, s malom vojskom konačno prisilio sultana na povlačenje. Ohrabrene kršćanske vojske okupljaju se i sukobljavaju s turskim snagama na Kosovu. Ponovno velika bitka na istom mjestu nakon deset godina! I ova je nesretno završila za kršćane. U međuvremenu traju borbe za kraljevski tron između austrijskih, njemačkih, ugarskih, čeških i poljskih velikaša. Sve je to slabilo te zemlje i omogućavalo turskim snagama lak plijen. Muhamed II. pripremao se zauzeti Carigrad i tako spojiti osvojene zemlje u Aziji i Europi, što mu je ubrzo i uspjelo. Zauzeo je Carigrad, a crkvu Svete Sofije pretvorio u džamiju. Krenuo je zatim na Beograd, no tu je izgubio bitku i povukao se, pa je spašena Slavonija i ugarski Budim! U tom žestokom srazu posebno se istaknuo i pridonio konačnoj pobjedi redovnik Ivan Kapistran, kasnije proglašen svecem.

Godine koje slijede donose Bosni teške nevolje. Zbog unutarnjeg nejedinstva i izostanka očekivane pomoći od kršćanske Europe, pred velikim turskim snagama brzo padaju dobro utvrđeni gradovi – Bobovac, Jajce, Ključ i drugi, a odvedeno je brojno roblje. Ipak, turska sila nije bila dovoljna da osvoji i utvrđeni grad Blagaj. Nakon više neuspjelih juriša, osmanlijska vojska se povukla.

Nisu te turske pobjede bile zasnovane samo na oružju, već i na prijevari. Tako je npr. sultan Muhamed bosanskom kralju Stjepanu Tomaševiću obećao mir i istovremeno napao. U gradovima koje su zauzeli sve su rušili i palili, a posebice katoličke crkve. One koje su poštedjeli uredili su kao džamije, no siromašni franjevci su izmolili mogućnost ograničenog vjerskog djelovanja. U osvojenim krajevima su kršćane, a naročito bogumile, što silom što povlasticama prevodili na islam. Ta teška vremena ublažavali su naši franjevci. Pružali su utjehu,

učvršćivali katoličku vjeru, organizirali život, ali i obranu ako je to bilo nužno, često žrtvujući i vlastiti život.

Hrvati su zaustavili turske prodore kod Blagaja i na Savi, a ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin zbog vidljive ugroze njegovih granica, godine 1463. odlučio se za rat. Pošao je na Jajce jer su tamo bile velike turske snage. Nakon duljeg opsjedanja, Turci se predaju, ali pobjednici ih poštede i dopuste da slobodno odu, no zadržali su vođe. Tada se i druge utvrde koje su bile pod turskim opsadama predaju kršćanskim četama, a Matija Korvin vratio se u Budim gdje je svečano okrunjen krunom Sv. Stjepana. Tom je prigodom potvrdio prava Hrvatskog Kraljevstva.

Nedugo zatim ponovno krene Sultan s velikom, dobro opremljenom vojskom, da bi vratio izgubljene utvrđene gradove u Bosni. U tome je i uspio te nastavlja s osvajanjem u Albaniji i Hrvatskoj, kako bi konačno osvojio Budim. Razjedinjenim bosanskim velikašima koji su imali naklonost kršćanskih vladara, bila je dodatna teškoća u obrani od Turaka, nesklonost bogumila koji su bili brojni, a u Turcima su vidjeli zaklon od čestih nasrtaja Vatikana i kršćanskih vladara.

I u hrvatskim je krajevima bilo teškoća, a za utvrđeni Klis otimali su se i Venecija i Napulj. Turci su upravo to nastojali iskoristiti, nametnuti svoju vlast – nudeći mir! Dogodile su se i pobune protiv ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina u južnoj Ugarskoj i Erdelju, a pridružila im se Češka. Sve to olakšavalo je turskoj vojsci put u hrvatske krajeve pa su osvojili dalmatinske gradove sve do Zadra. Pećujski biskup – rođeni Hrvat – pružao je pomoć svojoj braći, a uplašena Venecija zatražila je savez s Frankopanima. Teško je razumjeti da ugarsko-hrvatski kralj, umjesto okupljanja i saveza među kršćanima i jedinstva u obrani od Turaka i dalje ratuje protiv Češkog Kraljevstva.

Bez većih teškoća 1469. godine turske su vojske provalile u naše krajeve u Dalmaciji i jednako tako u Posavini. Umjesto zajedništva u obrani, izbio je novi rat Poljaka s Ugarskom, pa su Turci osvajali ugarske krajeve sve do Velikog Varadina, gdje su srušili crkve, a grad zapalili. Prodrli su i do Koruške te krenuli na našu Istru.

Predziđe kršćanstva

Hrvati su se sami borili i branili, a time su obranili i sve ostale kršćanske zemlje. Tražili su pomoć savjetom i djelom, ali taj glas kršćanska Europa nije čula. Turskoj sili samostalno su se suprotstavili, dakako i uz druge velikaše, posebice obitelji Zrinski i Frankopan. Nikola Iločki, koji je nosio i naslov kralja bosanskog, čak je napao turske čete.

Turci su ponovno navalili i prodrli do Kranjske i Koruške. Da tragedija bude veća, umjesto rata s turskom vojskom, ugarsko-hrvatski kralj započeo je rat i s njemačkim dvorom, što je Turcima dobro došlo pa su ušli duboko u Istru, popalili sela i odveli tisuće ljudi u roblje, a opasno su se približili i Veneciji.

Hrvatska se branila sama. Knez Petar Zrinski se oko 1478. godine suprotstavio turskoj vojsci koja se s robljem vraćala iz Štajerske. Na rijeci Uni udario je na turske čete i potukao ih. Ugarsko-hrvatski kralj je, vidjevši da je neposredno ugrožen, okupio vojsku i provalio u Bosnu, potukao tamošnje turske snage, a njegova se vojska, na nesreću, upustila u pljačku i palež. Opterećeni velikim plijenom i vojnici i njihovi konji nisu bili sposobni za novu bitku sa svježim turskim snagama. Kad je izgledalo da će biti potučeni i orobljeni, iznenada dođoše hrvatski konjanici i natjeraše Turke u bjesomučan bijeg.

Godine 1481. sultana Muhameda II. naslijedio je njegov sin Bajazit, miroljubiv i sklon znanosti. Nastupilo je vrijeme mira i u hrvatskim krajevima. Unatoč tomu jedna se jaka turska vojska samostalno odlučila napasti naše gradove, ali dočekalo ju je hrvatsko plemstvo, predvođeno knezovima Frankopanima i potuklo. Dogodilo se to na rijeci Uni, ali i u drugim hrvatskim krajevima. Ta velika i utjecajna obitelj branila je i hrvatsko primorje. Dugo je njihova vojska ometala tursko napredovanje, zagorčavala im i planove i svakodnevni život. Do te mjere da su i zbog nemoćnog bijesa – kako predaja kaže – Turci pjevali: »Da nam nije Slunja i Tounja, u dolini Oštarije Crkve i Modruša na brdu Kapeli, sve bi naše do Ljubljane bilo«.

Poslije pada „šaptom“ Bosne, Herceg – Stjepan Kosača je, što silom i hrabrošću što lukavstvom i diplomacijom, uspio sve do 1482. održati Hercegovinu nepokorenom Turcima. Od tada za tamošnji hrvatski puk dolaze crna stoljeća podčinjenosti, zaostalosti i straha, kada su osvajači nepokornoj kršćanskoj „raji“ nametnuli mučeničke uvjete življenja, gdje „danak u krvi, nabijanje na kolac ili pravo prve bračne noći“ najzornije prikazuju taj neljudski odnos. Krvavo su gušili pobune, tjerali narod u česte zbjegove tako da su hrabri momci, osobito u pograničnim područjima, okupljali družinu i odlazili u hajduke, prkoseći turskoj sili i održavajući duh slobode, stjecali u narodu epsku slavu poput: Mijata Tomića, Andrijice Šimića, Ivana Bušića – Roše, Kostriš harambaše, Petra Mrkonjića i drugih.

Ugarska, Češka, Poljska i austrijske zemlje, ponovno se sukobljavaju oko prevlasti, pa Turci i u vrijeme dogovorenoga mira obavljaju pripreme za novi sveopći rat. Dapače, tražili su da im se preda Dubrovnik i osigura slobodan prolaz kroz Hrvatsku do austrijskih i njemačkih zemalja, a vojsci u Bosni Sultan je naredio da krene u rat na Hrvatsku. Na udbinskom polju njihove su čete teško porazile hrvatsku vojsku. Budući da nikakve pomoći nije bilo na vidiku, njemački car Maksimilijan pošalje svoju vojsku i pomogne Hrvatskoj, pa time otvori vrata dinastiji habsburgovaca.

Na ugarskom dvoru svoj je položaj osnažio biskup Tomo Bakač. No, bez obzira na to što se događalo među europskim kraljevima, Hrvatima je preostalo da se i dalje uzdaju samo u sê, da brane i kršćanstvo i Europu. Hrvatsko se plemstvo udružilo i počelo pripremati za slučaj novih navala turske vojske. Nisu dugo čekali jer sukob je uskoro i počeo, a pobijedili su Hrvati. Turci su ponudili mir.

Ugarska ga je kao i Mlečani prihvatila. Kraljevi europskih zemalja i dalje su se prepirali oko prijestolja, a dogovarali tajno i sklapali sumnjive ugovore. Takvo stanje lukavo i stalno koristile su turske paše i nadirali u Hrvatsku, želeći osvojiti veliki i dobro utvrđeni primorski grad Modruš. Ban u Hrvatskoj, biskup Petar Berislavić, okupio je vojsku i krenuo na brojnije turske čete. Mudrošću i srčanošću pobijedio je kod Dubice na Uni i ovjenčao se slavom. Obranio je i Klis, Knin i Jajce, gradove koje su turske snage ponovno željele zauzeti. Ban Berislavić, vidjevši da pomoć ne stiže ni od kuda, usmjerio je sve snage na okupljanje hrvatskih knezova i zajedništvo u borbi protiv turskih četa pa je Sultan Selim 1517. godine krenuo na zapad. Berislavić je ponovno razbio tursku vojsku i oslobađao gradove uz rijeku Vrbas, posebno utvrđeno Jajce, gdje je dospio 1518. godine. Ponovno je dobio sve bitke, no snage su mu slabile bez pomoći kraljevog dvora. Svoje bogatstvo potrošio je na održavanje vojske i obranu kršćanstva.

Mir je sklopljen, a prihvatili su ga i europski vladari. Tako je i Dubrovnik ponovno mogao trgovati na obje strane, uz obvezu da Turskoj carevini plaća danak. U ponovnim turskim provalama, godine 1520., ban Berislavić izgubio je život, a nekako u isto vrijeme umro je i Sultan. Naslijedio ga je sin Sulejman II. On je poslao izaslanika u Budim na pregovore koji su propali, pa je udario silnom vojskom – prvo na Jajce. Branio ga je knez Petar Knežević i mudrošću namamio Turke u propast. No, europski kraljevi i carevi ponovno su u međusobnim sukobima, a u Njemačkoj se dogodio i raskol kršćana, u nemirnoj 1521. godini.

Sultan je napredovao. Zaustavio ga je u Zemunu Hrvat Marko Skoblić, s malom četom. No, svi su junački izginuli pa su turske čete uskoro došle i do Klisa koji je tada branio Petar Kružić. Branitelji su odbijali napade pa čak i izlazili u otvorenu borbu i u Klis donosili oružje i barut. Hrvati su kao ni jedna od europskih zemalja branili svoja ognjišta, a time i ona susjednih zemalja i vrata kršćanstva. Papa Hadrijan VI., a poslije i Klement VII., nastojao je izmiriti i ujediniti europske kraljeve i knezove, no u Njemačkoj je u snažnom rastu broj Luterovih sljedbenika. Unatoč nastojanju pape nesloga i dalje traje, pomoć hrvatskim braniteljima izostaje pa turska vojska 1524. godine ponovno opsjeda Klis. Novi papa, Klement VII., poslao je brodovima oružje i hranu, a na moru im se pridružio i Petar Kružić. Pristali su u Solinu i iznenadili turske čete pod Klisom. Porazio ih je Kružić i zaplijenio puno oružja i opreme.

Rijetko viđena junaštva

Turci, dakako, za sve to vrijeme ne miruju. Cilj im je osvojiti utvrđeni grad Jajce – u čemu opetovano ne uspijevaju. Odlučili su ga opsadom pokoriti, pa nitko iz grada nije mogao izaći, niti ući. Branitelji su nakon osamnaest mjeseci ostali bez hrane i obrana je doista postala upitna. Knez Krsto Frankopan, odvažan vojnik kojega ni jake turske snage, ni prekopane ceste s brojnim zaprekama nisu mogle zaustaviti, probio je opsadu te gladnim ljudima dopremio hranu, ali i ratnu opremu. Bilo je to junačko djelo kakvo se rijetko viđa. Istim se putem vratio natrag u Hrvatsku. Nadjačao je deseterostruko jačeg i dobro opremljenog protivnika, pa su mu Turci ponudili mir koji je odlučno odbio. Uskoro je dobio i pomoć od njemačkog cara Karla i austrijskog nadvojvode Ferdinanda jer ugarsko-hrvatski kralj nije imao snage niti za obranu vlastite krune.

Sultan Sulejman nezadrživo je napredovao sa svojim velikim vezirom Ibrahim-pašom, pa je 1526. godine osvojio i Osijek. Tu je izgradio veliki drveni most za lakši prelazak močvarnog područja oko Drave i za dovlačenje velikih topova. Ugarska se vojska povlačila kroz močvarno tlo u kojem je kralj Ljudevit nestao. Turci su osvojili Budim, a Sultan se vratio u Carigrad.

Godine 1527. turska vojska, predvođena velikim vezirom Ibrahim-pašom, potpomognuta sada i turskim četama iz Bosne, provalila je u Liku i Krbavu te je, iako uz teške gubitke, osvojila Udbinu. Gradove uz Unu uspješno je branio Nikola Jurišić.

Klis je ponovno branio Petar Kružić, mudar čovjek, junačkog srca. Odvratio je Turke u dva navrata i očuvao svoj utvrđeni grad. Budući da nisu uspijevali u svojemu naumu - kako predaja kaže - Turci su predložili braniteljima Klisa da se njihov običan vojnik ogleda u dvoboju s bilo kojim braniteljem Klisa – ako Turčin izgubi povući će se sva turska vojska. Iz Klisa je izašao hrvatski vojnik Mile Parisović, zavjetovao se Gospi trsatskoj da će joj podariti svijeću koliko je velik njegov protivnik. Zbilja, dobio je on snagu i svladao izazivača pa podario crkvi veliku svijeću. I danas u trsatskoj crkvi velika svijeća podsjeća na to doba. Turci su se povukli, ali su uskoro opet opsjeli Klis, no i tada ih je Kružić razbio i do nogu porazio.

Prema običaju Ferdinand austrijski, umjesto da jača obranu od Turaka i pomaže hrvatskim knezovima, napada Ivana Zapoljskog. U tim je sukobima život izgubio Krsto Frankopan, čime je jako oslabljena obrana od turskih četa.

U sukobu Ferdinanda austrijskog, Zapolja je gubio pa se priklonio Sulejmanu koji je s velikom vojskom ponovno krenuo na Europu. Time su ugarski krajevi bili dodatno ugroženi, ali i područje naše Slavonije. Uz sultanovu pomoć,

Zapolja je navalio i na Zagreb i opsjeo grad, a u tom sukobu teško je oštećeno sjedište biskupa, a oba tornja stolne crkve su srušena.

Sultan Sulejman 1521. godine prodire prema Budimu i Beču. Među braniteljima su se isticali ban Ivan Karlović, Petar Keglević i brojni junaci, koji su razbili sultanovu prethodnicu i otežali napredovanje glavnine turske vojske. Beč je uskoro obranjen i Sulejman se vraćao preko naših krajeva paleći sela i odvodeći ljude u ropstvo.

Ne miruje Sulejman pa ponovno diže veliku vojsku i 1532. godine nastoji opkoliti Beč i uništiti cara Karla. No, na tom je putu bio slabo utvrđeni grad Köszeg, koji je branilo junačko hrvatsko srce – vojskovođa Nikola Jurišić s malom posadom. Turci su ga razarali topovima, danonoćno jurišali na njegove zidine i već su isticali sultanove zastave, ali ga nisu mogli i osvojiti. Tražio je Jurišić pomoć od kralja Ferdinanda, no nije je dobio.

Turci su svašta pokušavali, no uvijek bez uspjeha, a u jednom je trenutku – kako predaja kaže – nastala panika u njihovim redovima. Bježali su na sve strane tvrdeći da ih progoni konjanik s plamenim mačem. Velike su oči u strahu. U tom sveopćem metežu vidjevši svoje zastave na zidinama, Sultan je povjerovao da je grad zauzet pa se vratio kući. Karlo i njegova vojska nisu niti sudjelovali u bitci – obranio ih je Jurišić!

Ferdinand, kralj austrijski, nastojao je okupiti kršćanske zemlje i zaustaviti turska osvajanja pa se u tim poslovima oslanjao i na Jurišića. U to vrijeme došlo je do pomirenja njemačkog cara s kraljem Francuske. Hrvati su se okupili na Dravi i Kupi da bi ostale kršćanske vojske obavijestili o turskim pokretima. No, do velikog rata ipak nije došlo, iako su Turci iz Bosne stalno provaljivali pa se Jurišić zajedno s Ivanom i Nikolom Zrinskim odlučio za bitku i potjerao turske čete iz Hrvatske. Gradovi uz Unu bili su slobodni i dobro čuvani.

Nesloga ili pohlepa stalno je slabila kršćanske vojske. Ferdinand austrijski je po svaku cijenu htio Ugarsku pa kad nikako nije išlo poslao je vojsku, koju je dao i Karlo, car njemački. Stigli su do Budima gdje ih je dočekala turska vojska koja bi i nadvladala kršćansku vojsku da nije stigao Nikola Zrinski s hrvatskim konjanicima.

Njegova hrabrost u mnogim je bitkama zadivila Ugarsku i Njemačku, pa ga je Ferdinand postavio za bana Hrvatske. Okupio je i osokolio vojsku, no uskoro su Sulejmanovi tatari provalili u naše krajeve paleći i pljačkajući sela. Zrinski je prešao Dravu i uništio ih kao što je Petar plemeniti Keglević potukao turske čete na obalama Une i kod Otočca. Dok su se hrvatski knezovi borili gotovo bez prestanka s turskim vojskama iz Bosne, istočne Slavonije i Ugarske, Ferdinand je, umjesto sudjelovanja u obrani kršćanskih zemalja, želio sklopiti mir s turskom carevinom. Okrenuo se protiv njemačkih protestanata, pa je Sulejman to iskoristio i prodirao sve dublje, do Sigeta u kojemu je bio

zapovjednik naš Marko Stančić. Odbio je brojne turske juriše, no da ne ginu ludo povuče vojsku u sigetsku tvrđavu. Pala bi da nije Zrinski upravo tada napao za Turke važnu utvrdu Bobovac i u žestokom boju izašao kao pobjednik. Dok je Zrinski branio ove naše krajeve, svoj tvrdi grad u Kostajnici na Uni predao je Nijemcima. No, njihov zapovjednik očigledno podmićen od turske strane – predao je grad. Bit će da je to istina jer je prebjegao Turcima.

U međuvremenu se car Karlo povukao i vlast u njemačkim zemljama prepustio Ferdinandu, svojem bratu. Nakon smrti, Češkom, Ugarskom i Hrvatskom vlada njegov najstariji sin Maksimilijan. Svi su se nadali, a posebice Hrvati, da će mladi kralj okupiti i ojačati vojsku i osloboditi krajeve koje su zauzeli Turci. Prevarili su se – on je mirio protestante i katolike, a sa Sulejmanom priželjkivao mir. Tomu se usprotivio Nikola Zrinski. Želio je jedinstvo i okupljanje za oslobađanje zemalja koje su pod turskom okupacijom.

Maksimilijan je želeći ugarsku krunu koju je držao Zapolja, saveznik Turske, izazvao je novi rat. Sada je i turski vezir Mehmed-paša Sokolović velikom vojskom udario na Hrvatsku, a dakako i dalje na Beč. Zrinski je procijenio da turske snage nisu nepobjedive i da kršćani mogu ostvariti pobjedu, te se konačno riješiti stalnih prijetnji. Zbog neodlučnosti cara Maksimilijana turske čete napale su Hrvatsku. Zaposjele su grad Krupu na Uni i tu su ostale. Dalje se nisu usudili zbog jakih hrvatskih snaga. Budući da je Nikola Zrinski potukao turskog pašu kod mjesta Sikloša i oduzeo veliko bogatstvo u dragocjenostima i zlatu te ga ostavio u Sigetu, sultan Sulejman odlučio je upravo taj utvrđeni grad osvojiti. Siget su uz Zrinskog branili odabrani hrvatski vitezovi. Bio je tu i Gašpar Alapić. Branili su se junački, odbijali turske juriše, očekujući Maksimilijanovu pomoć koji se nedaleko utaborio s velikom vojskom. Kako oružjem nisu postizali uspjeh javi Mehmed-paša Sokolović Zrinskom – predaj grad, Sulejman će ti dati cijelu Hrvatsku! Dakako, ta je ponuda odbijena.

Smrt sultana Sulejmana pod Sigetom i veliki gubici u ljudstvu i oružju bili su neviđena prilika za veliku i konačnu pobjedu nad carigradskim sultanima koji su stoljećima harali, želeći osvojiti sve – do Beča. Neodlučnost ili kukavičluk cara Maksimilijana svejedno, uzeli su Zrinskom i život i pobjedu koju je gotovo već imao u rukama.

Uvijek svoji na svome

Turci su i dalje u Ugarskoj i Bosni pa su stalna prijetnja Hrvatima koji se sami brane. Na banskoj stolici sada je mudri i junaštvom proslavljeni biskup Juraj Drašković, koji je silno učvrstio obranu, ali i katoličku vjeru u Hrvatskoj. On i oni koji su ga naslijedili očuvali su samostalnost Hrvatske, prema svojem izboru i bez kraljeve suglasnosti sazivali Sabor i donosili odluke. Odbijali su

i plaćanje poreza koje je tražio Maksimilijan jer je narod bio siromašan i pod stalnim turskim napadima. Valjalo se braniti.

Mladi ban Franjo Frankopan-Slunjski, koji je uspješno branio gradove na Uni, iznenada umre. Tahi, vlasnik Susedgrada i Stubice nemilosrdno je iskorištavao seljačko stanovništvo pa je u takvom okruženju ono dovedeno u očajan položaj. Zato seljaci 1572. godine dignu bunu u koju ih povede Matija Gubec. Na opću žalost seljaci su izgubili i izvrgnuti su još većem tlačenju.

Već su 1574. godine Turci, pod vodstvom novoga sultana, pogazili dogovoreni mir i Hrvatsku napali iz Ugarske, Slavonije i Bosne. Godine 1576. umro je car Maksimilijan, a naslijedio ga je sin Rudolf koji se više zanimao za astronomiju i astrologiju, a nikako za obranu svojih granica od Turaka. Bila je to dobra prilika za turske odrede koji su nadirali na hrvatske gradove i lako ih osvajali jer njemački car niti je plaćao posade, niti ih je opskrbljivao oružjem i hranom. Opet su Hrvatska i Hrvati prepušteni sami sebi, a toliko su puta obranili europska kraljevstva i kršćanstvo. Kao priznanje dobili su samo naslov »predziđe kršćanstva«.

Austrijsko se plemstvo, uplašeno za svoju sudbinu, okupilo na saboru i dogovorilo kako će braniti to što je ostalo od Kraljevine Hrvatske. Dakako, uz uvjet da se odluke donose bez sudjelovanja hrvatskog plemstva. Ban Drašković to je odbio, a jednako tako i plemstvo. Izjavili su da je kraljevstvo hrvatsko uvijek bilo slobodno, a pokornost kralju bila je utemeljena njihovom slobodnom voljom! Ujedinjena hrvatska i austrijska vojska ubrzo je vratila gradove koje su zauzeli Turci.

Rat Turske i Perzije završio je 1590. godine, a turske su se snage opet okomile na Europu. Ubrzo su došli do Siska koji je branio zagrebački kanonik Nikola Mikac. Odbio je Turke i zaplijenio oružje, ali Turci su ponovno napadali, zaobilazeći utvrđeni Karlovac, da bi došli do Siska koji nikako nisu mogli osvojiti. Karlovačku doista jaku utvrdu dao je još 1579. godine izgraditi nadvojvoda Karlo Habsburg da bi zapriječio nadiranje Turaka i u njegove zemlje.

Nad Hrvatskom se stoljećima lome koplja, vode se veliki i mali ratovi u kojima su Hrvati i njihovi vojskovođe pokazali rijetko viđeno junaštvo, ali i mudrost. Na Petrinju, koja je bila dobro utvrđena, ali s malo vojske, jurišao je turski vezir s dobro opremljenom i brojnom vojskom. Opsada je dugo trajala i branitelji su ostali bez hrane. Izgledalo je da će sve biti izgubljeno. Na Kupi se, međutim, okupila nevelika vojska s banom Ivanom Draškovićem koji je obaviješten o opsadi Petrinje. On je zavarao vezira – krenuo je prema Sisku. Turci su pomisli da je to vojska u bijegu pa su ih počeli progoniti, ali Drašković je okrenuo svoju malu vojsku i napao potjeru, te ih je do nogu porazio. To je ohrabrilo Hrvate, ali i susjedne europske zemlje.

U brojnim su ratovima Hrvati pokazali i spretnost, a jedan od takvih primjera je i priča vezana uz obranu Đurđevca od turske vojske, koji je u to doba bio utvrđen grad. Jake turske snage opsjedale su ga s nakanom da izgladne branitelje i prisile ih na predaju. Doista, kako je vrijeme prolazilo, streljiva i hrane bilo sve manje, pa su konačno nestale i zadnje mrvice.

Tada su, kako predaja kaže, branitelji u top stavili pijevca i ispalili ga na neprijatelje. Turci su, i sami iscrpljeni dugotrajnom opsadom, vidjevši pijevca, zaključili da branitelji imaju i hrane i baruta – pa su odustali od opsade. Svake godine – da se ne zaboravi – građani Đurđevca organiziraju veliku priredbu »opsade« svoga grada.

Kroz sva ta burna vremena Hrvati su očuvali svoju samostalnost – ban i predvodnici vojske mogli su biti samo hrvatski sinovi. Polako se vraćao mir, a ponovno su utvrđeni Senj, Krupa, Knin, Skradin, Klis i Ostrovica. Frankopani su štitili primorje, Zrinski područje uz rijeku Unu, a utvrđeni su brojni gradovi na Savi. Ako bi Turci krenuli na jedan grad, drugi bi odmah došli i pomogli zajednički protjerati neprijatelja. Na straži su i uskoci - i na moru i na kopnu.

Mir s turskim sultanima, iscrpljenost i siromaštvo zbog velikih troškova za vojsku u Hrvatskoj, željeli su iskoristiti Mlečani. Htjeli su kontrolirati cijeli Jadran i spriječiti plovidbu ako se od njih ne zatraži dozvola. Prevarili su se kao i svi sultani jer su im na put stali senjski uskoci. I Rijeka se digla, pa su mletački brodovi na kraju morali plaćati carinu Hrvatima. Hrabri su bili uskoci pa je tako njihov vojvoda zarobio mletački brod sa sedamnaest topova i velikom količinom zlatnoga novca. I danas kod Senja ponosno stoji tvrđava Nehaj.

Otpor apsolutizmu

Habsburgovci su jačali i neskriveno nastojali apsolutističkom carskom vlašću zatrti sve osobitosti hrvatskog i, dakako, ugarskog kraljevstva. Krajina, koja je uspostavljena u razdobljima ratova s Turcima, nije prihvatila pokornost hrvatskom banu. Te, i druge, državne poslove, Hrvati su u novim okolnostima nastojali razriješiti i urediti svoju državu. No, Turska je ponovno prijetila. Kralj Leopold puno je nade i vjere polagao u Nikolu Zrinskog, hrvatskog bana i često ga je pozivao na savjetovanja.

Nejedinstvo Leopolda i njegovog plemstva ponovno su iskoristile turske vojske koje je sultan Muhamed 1663. godine poveo na kršćane. Među ostalim, jakim su snagama napali upravo grad Zrin, ali ban je umjesto obrane izveo iz utvrde svoje vojnike, razbio napadače i zarobi blago i oružje. Ohrabreno ugarsko plemstvo prihvatilo je hrvatskog bana Nikolu Zrinskog za vođu jer austrijske i njemačke čete nisu pokazivale ni volju, ni junaštvo u borbi. Petar Zrinski ostao je braniti Hrvatsku, a Nikola je prešao u Ugarsku i potukao

Turke, oslobodio je više utvrđenih gradova, te zarobio velik broj Turaka. Braču Zrinski slavili su svi narodi pod vlasti Habsburga!

Sultan ponovno podiže veliku vojsku i dok su se kršćanski kraljevi dogovarali o ratu, Nikola Zrinski u iznenadnim napadima razbije turske utvrde u Ugarskoj te zapali čuveni Sulejmanov most kod Osijeka. Slavili su ga svi europski kraljevi, a i rimski papa, pa i bogato nagradili. Turci su ga nazvali »Željezni kolac«. Silno je ojačao vlast hrvatskog bana te postigao prijateljstvo s francuskim dvorom i Mletačkom republikom. Upravo tada, godine 1664. umro je nesretnim slučajem u lovu.

Bečki se dvor prema Hrvatskoj ponašao maćehinski. U utvrđene gradove postavljao je njemačku vojsku koju nije plaćao, pa su vojnici pljačkali sela i gradove gore od turskih četa. Na rat nisu ni pomišljali, niti su bili spremi, niti su imali hrabrosti braniti hrvatske gradove, a budući da su turske čete ponovno krenule u osvajanje, bečki dvor umjesto Nikole imenuje Petra Zrinskog hrvatskim banom. On okupi vojsku te snažnim udarom razbije jake turske čete. Također, jer ga je habsburški dvor ograničavao, dogovori čvrst savez s ugarskim vođama, uz podršku Francuza i njihovog kralja Luja XIV. Naime, Zrinskog su, kao i brojne hrvatske plemiće, rado primali na dvor mnogi kraljevi, a cijenili su njegove savjete i vojnu potporu. Njemu se pridružio i Fran Krsto Frankopan da bi zajedno ograničili utjecaj njemačkih generala u Hrvatskoj. Želja i potreba da se riješe slabo organizirane njemačke vojske, zbog čega su došli u sukob s njemačkim carem, dovela je do novih teškoća. Označivši zahtjeve za većom slobodom kao izdaju, bečki dvor naložio je uhićenje Zrinskoga. No, on to nije dopustio i sâm je došao pred cara, zajedno s Frankopanom. Godine 1671., u mjesecu travnju, započelo je suđenje i unatoč molbama upućenim caru od strane pape i kraljeva više europskih zemalja, osuđeni su na smrt. Imanja i sve veliko bogatstvo ovih plemenitih ljudi, oduzeto je. Katarina Zrinski mirno je predala grad Čakovec, a njemački su ga vojnici sramotno opljačkali te uništili vrijedne knjige.

Bečki je dvor čvrsto odlučio hrvatske zemlje, sve do Jadrana, ujediniti sa svojim austrijskim zemljama, izbrisati hrvatsku državnu samostalnost i povijesne slobode. Hrvatski sabor ubrzo se sastao i energično zatražio od Beča da imenuje bana s ovlastima koje su njegovi prethodnici imali. No, Beč je banom imenovao Nikolu Erdedija, koji je rovario protiv Zrinskih. Nastupila su teška vremena. Hrvati su pružali otpor i tražili novo zasjedanje Sabora, a vojsku su povjerili Nikoli plemenitom Kegleviću. Stara je prava hrvatsko plemstvo dijelom dobilo tek kad je njemačkog cara napala francuska vojska. Pritisak je car trpio i iz Ugarske gdje je pobunu vodio grof Tököli sa svojom suprugom Jelenom Zrinski, a i carigradska Porta tražila je stare slobode za Ugarsku.

Sultan Muhamed IV. u to vrijeme ponovno kreće u osvajanje Beča i njemačkih zemalja, pa su se Hrvati ujedinili s drugim kršćanskim vojskama i

pripremili za obranu. Turci su pod Bečom, opsjedaju ga i kad je izgledalo da će Beč biti zauzet stigla je pomoć i Turci ponovno izgube gotovo već osvojeni Beč. Hrvati su se okupili oko svoga bana, očuvali svoje granice pa krenuli u oslobađanje Slavonije. Digli su se te teške 1684. godine i Hrvati u Dalmaciji. Predvodio ih je Ilija Smiljanić, slavodobitnik mnogih bitaka, a ratovali su i na kopnu i na moru, oslobađajući Liku, a uskoro i Dalmaciju te sva mjesta uz Unu i Savu. Dakako, Turci nastoje osvojiti izgubljeno, posebice gradove na Uni, no Drašković suzbije i te prepade i stanovništvu očuva miran život. U tim je bitkama poginuo posljednji Zrinski, sin bana Nikole.

Konačno oslobođenje

Krajem 17. stoljeća na scenu stupa princ Eugen Savojski. Dolaskom ovog rijetko nadarenog vojskovođe na čelo kršćanskih vojski, počelo je konačno oslobađanje od dugog razdoblja turske okupacije, paleža, pljačke i odvođenja ljudi u roblje. Među njegovim prvim nastojanjima bilo je oslobođenje Bihaća, jake turske utvrde. To su željeli i Hrvati čiju je sposobnosti i hrabrost Eugen Savojski izuzetno cijenio kao, uostalom, i sve vojskovođe prije njega.

Istovremeno, hrvatsko se plemstvo borilo za samostalnost i pravo da ban jedini može odobriti da Hrvati idu u rat, da on i Sabor odlučuju o sudbini zemlje. Bilo je to potrebno jer je tzv. Krajinom upravljao generalitet sastavljen od Nijemaca i Austrijanaca koji su imali druge namjere.

Hrvatski sabor tada je bio odlučan i održao se kao i kroz sva minula stoljeća, odolijevajući i turskim, ali i austrijsko-njemačkim pritiscima. Svi su željeli u Hrvatskoj nametnuti svoju vlast, a naš je Sabor branio živote Hrvata mudrošću i vojničkom vještinom, branio je njihovu imovinu, ublažavao namete i poreze. Između ostalog, obranio je i monopol u trgovini solju, koji je bio državni prihod. Dakako, sačuvao je i državnost i vjeru pa se kroz sve te teške godine na našim zastavama isticao križ.

Poznatim Karlovačkim mirom, sklopljenim u Sremskim Karlovcima 1699. godine, odahnula je Hrvatska od pritiska carigradske Porte, ali i njemačkih carskih generala koji su u hrvatskim utvrđenim gradovima stvarali puno brige. Hrvatski ban i njegov Sabor dobili su stara prava i ovlasti, a u sastav Austro-Ugarske Monarhije Hrvatska je ušla svojevoljno – kao saveznik.

Mir je iznenada prekinula carigradska Porta poslavši veliku vojsku na Dravu. Čekali su je Eugen Savojski i naš junak Ivan Drašković koji su uništili tursku vojsku, a pridružili su im se i Hrvati iz Bosne, pa i ugarska vojska. Do konačne pobjede. Na jugu su situaciju koristili Mlečani i zajedno s Hrvatima okupiranih područja Dalmacije i Hercegovine pokrenuli vojničko oslobođenje.

Rat je završio Požarevačkim mirom gdje su Turci zadržali gotovo cijelu Bosnu i Hercegovinu.

Ponovni procvat i svoju državnost doživjeli su Hrvati 1732. godine kad je habsburški dvor potvrdio Ivana Draškovića za bana. Izgrađena je cesta prema Jadranskom moru, luka u Kraljevici i dr. Ono što nije bilo dobro bile su namjere bečkog dvora da neposredno upravlja primorjem i gradovima u Krajini. Zbog utjecaja njemačkih generala, granica Turske i Hrvatske ponovno je rijeka Sava. Godine 1743. hrvatski je ban proslavljeni ratnik – Karlo Bačan.

Turci ne napreduju dalje u Europu, ali zato u Habsburškoj Monarhiji ima dinastijskih ratova, želje da se ona i teritorijalno poveća. Tijekom vladavina Habsburgovaca, posebice carice Marije Terezije, unaprijeđena je upravna organizacija, popisana imovina i sl. Ti su poslovi provođeni i u Hrvatskoj pa su uz Sabor uspostavljene županije i posebno ustrojstvo vojske, s odgovarajućim ovlastima. Razvija se i gospodarstvo, grade se nasipi na Dravi i Savi, u Slavoniji novi putovi, potiče trgovina, obrazovanje i kulturne djelatnosti. U sastavu Hrvatske sada je sve više područja oslobođenih od osmanlijske vojske, a matici zemlji priključeno je i primorje s Rijekom.

Marija Terezija umrla je 1780. godine, a naslijedio ju je Josip II. On je imao dobre namjere, želio je prosperitet svih naroda u Habsburškoj Monarhiji, ali je griješio u jednom. Htio je »usrećiti« ljude i protiv njihove volje. Nije se slagao niti s rimskim papom, jer, kako je govorio, papa ne bi smio imati veće ovlasti od apostola koji su pratili Krista. Tolerirao je sve vjeroispovijedi, jamčeći im punu slobodu, međutim, kad je naredio da svi carski činovnici moraju govoriti samo njemački, javio se žestok otpor i neposluh. U Hrvatskoj su zaredale pobune, a na nesreću istovremeno, godine 1787./1788. buknuo je rat s Turskom. Nije Josip II. imao sreće, osim one s junačkim Hrvatima koji su na Uni osvojili turske utvrde i uveli ih pod svoju vlast, a oslobodili su i Bribir. Car je tražio nove ljude za rat, hranu i novac pa su se Hrvati tome usprotivili, pod vodstvom biskupa Vrhovca. Josip II. je na kraju morao vratiti sva prava zemljama kojima su vladali Habsburgovci.

Došlo je razdoblje slabljenja moći Habsburške Monarhije, nekad njihove zemlje postaju samostalne, a saveznici ih napuštaju. Hrvati se sve više približavaju savezu s Ugarskom. Taj savez ipak nije dao ono što su očekivali. Upravo obratno. Ugarska je htjela apsolutnu dominaciju pa je nametnula mađarski, kao službeni jezik. Te su nakane ubrzo suzbite.

U novim ratovima u Europi, pod vodstvom Napoleona, Hrvatska je podijeljena – Dalmacija i Istra s Dubrovnikom postala je francuski teritorij kojim je upravljao Napoleonov maršal Marmont. Napoleonova snaga izgubljena je, međutim, nakon poraza u ratu s Rusijom pa je Austrija ponovno zauzela Dalmaciju i sjedinila je s maticom. U novim okolnostima Hrvatski je

sabor energično branio vjekovne težnje za očuvanje državnosti, pa je od Beča tražio da se porezi i okupljanje vojske može provoditi isključivo njegovom odlukom. Branili su se zastupnici i od Ugarske prevlasti, navodeći da su u jednom kraljevstvu, prema vlastitoj volji. Tim su se zahtjevima pridružili brojni mladi obrazovani ljudi, a predvodio ih je Ljudevit Gaj, koji je pokrenuo ilirski pokret. Veliku podršku dao im je tada već vremešni grof Janko Drašković, koji je s hrvatskim četama neumorno tjerao u bijeg i turske i Napoleonove odrede. Hrvati su ostali odlučni kako u ratu, tako i u miru!

Šire se prosvjetne djelatnosti, a tada je osnovana i Matica učeno društvo, muzej, kazalište i opera, a djeluju brojne čitaonice pa su knjige i novine dostupne svima. Sve su to pokušali mađarski vlastodršci zapriječiti, koristeći i oružanu silu 1844. godine, kad su na Markovu trgu u Zagrebu ubili i ranili više demonstranata, hrvatskih domoljuba. Digla se cijela Hrvatska tražeći da se krivci kazne i iskaže poštovanje žrtvama koje su pale u srpnju. Pravda je pobijedila, a hrvatski je jezik – kao jedini – uveden u sve gimnazije i na Sveučilište. Sve je to potvrdio i hrvatski Sabor kojem je predsjedao zagrebački biskup Haulik. Banom u Hrvatskoj postaje domaći sin – Josip Jelačić-Bužimski. Odmah je raskinuo sve državne veze s Ugarskom, kao i obvezu kmetstva da plaća desetinu i daje tzv. rabote. Nastupilo je razdoblje novih sloboda.

Ipak, sa stanjem i odnosima s Ugarskom, kao i politikom vlade u Beču, nije baš sve bilo u najboljem redu, posebice u vrijeme Bachova apsolutizma. Prvo političkim djelovanjem u Saboru, a zatim i organiziranom pobunom, istaknuo se Eugen Kvaternik. Ta pobuna nije dala željene rezultate, a Kvaternik je 1871. godine poginuo. Njemačka se ujedinila u samostalnu državu, a u okvirima Habsburške Monarhije ostala je samo Ugarska i Hrvatska.

U Bosni i Hercegovini dižu se ustanci protiv turske vlasti uz malu potporu Beča. Europa se napokon usuglasila i na Berlinskom kongresu 1878. daje odobrenje da Austro – Ugarska okupira Bosnu i Hercegovinu. Tom okupacijom Hrvati nisu doživjeli željeno prisjedinjenje, jer sjedinjene Hrvatska i Herceg – Bosna nisu odgovarale ni Beču, a pogotovo Pešti, Beogradu i Istambulu. Ipak to razdoblje je obilježeno izlaskom iz Osmanlijske zaostalosti, obrazovnim, kulturnim, vjerskim procvatom i gospodarskim napretkom. Bosna i Hercegovina je aneksijom 1908. godine, uz protivljenje Rusije i Srbije ali i Engleske i Francuske, i formalno postala teritorij Austrougarske Monarhije.

Stanje je i mira i rata, napeti su međunarodni odnosi, plamte poznati balkanski ratovi, a atentatom na Franju Ferdinanda godine 1914. u Sarajevu, praktično je otpočeo očekivani Prvi svjetski rat. Do 1918. godine živote su izgubili milijuni ljudi, a materijalna šteta bila je golema. Austrija je u tom ratu poražena i proglašena Republikom.

Pobjednici su krojili novu kartu Europe i u prosincu 1918. godine stvorena je Jugoslavija u koju je, nastojeći su distancirati od Austrije, nespretno i nesretno ušle Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina. Dominacija Srba i dinastije Karađorđevića u godinama koje su slijedile bila je sve izrazitija i sve teža. Vrhunac je zabilježen u jugoslavenskom parlamentu atentatom na zastupnike HSS-a, i predsjednika Stjepana Radića. Diktatura održavana silom i terorom je bila nepodnošljiva – podjednako politička, kao i ekonomska i kulturna.

Izlaz je tražen u uspostavi svoje nezavisne države pod okriljem početka širih ratnih zbivanja. Drugi svjetski rat bio je upravo nevjerojatno okrutan, a po prvi je puta korištena A-bomba. Zvjerski su mučeni i ubijani milijuni ljudi u koncentracijskim logorima, ginuli su mladi ljudi na bojištima, a materijalni su gubici bili nemjerljivi. Mi posebno pamtimo Bleiburg, gdje su masovno likvidirani hrvatski civili i razoružani vojnici, o čemu se desetljećima u javnosti ništa nije znalo. Taj rat, koji je plamenom zahvatio prostore od skandinavskih do afričkih zemalja, i od Engleske do daleke Kine i Japana, završio je 1945. godine. Na strani saveznika su kao prevaga bili SAD i Australija, a završetkom rata provedeni su novi geopolitički pomaci i uspostavljene nove države. Na našim je prostorima nasilno je uspostavljena komunistička Jugoslavija.

Slično su Hrvati prošli i u novoj Jugoslaviji, u kojoj su pod krinkom bratstva i jedinstva i socijalizma, komunisti uklanjali iz svojih redova i progonili svakoga tko je tražio ravnopravnost i slobodu za svoj narod, ili ukazivao na ono što je štetno u ekonomskom razvoju, u kulturi, posebice u obrazovanju. Sve je to dovelo do straha i neviđene migracije hrvatskog stanovništva u inozemstvo. Jugoslavija je praktično funkcionirala kao Velika Srbija.

Velika je pobuna u Hrvatskoj izvedena objavljivanjem Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, a poslije i Hrvatskim proljećem. Taj pokret dobio je veliku podršku naroda, ali nije dao željene rezultate. Ugušen je silom policije i vojske. Nastalo je razdoblje „hrvatske šutnje“.

Tinjalo je nezadovoljstvo sve do 1990. godine kad i na komunističkim prostorima svijeta zapuhaše demokratski vjetrovi. Pada Berlinski zid, SSSR se raspada, svi Istočnoeuropski narodi kreću u demokratske procese. Srbija, navodno braneći Jugoslaviju od raspadanja, uz pomoć tzv. JNA i lokalnih četnika otvoreno napada mladu Hrvatsku državu, dakako i druge republike u sastavu nekadašnje SFRJ. Hrvati su, kao i tijekom svoje duge povijesti bili složni i odlučni u obrani svoje dugočekane države i kućnog praga. Brzo su se organizirali, goloruki osvajali vojarne, stajali pred tenkove i topove pokazujući zadivljujuću hrabrost. Bestijalno napadnuti u obrani su se združili svi krajevi gdje žive Hrvati. Dubrovnik i Stolac, Grude i Imotski, Mostar i Split, Zadar i Kupres, Rijeka i Zagreb, Vitez i Žepče, Osijek i Orašje svi zajedno. Poput

branitelja herojskog Vukovara, iz svih krajeva Hrvatske i Herceg - Bosne a brojni branitelji, hrvatski sinovi, došli su i iz mnogih stranih zemalja.

Nije bilo lako, dapače teško da teže nije moglo biti, jer neprijatelji naše domovine nisu birali sredstva – ubijali su nezaštićene ljude, uništavali imovinu. Međutim, svakoj sili i obijesti dođe kraj – dogodio se »Bljesak«, a slijedila ga je »Oluja«, konačne bitke i oslobođenje. Istina, njima su prethodile brojne veće ili manje, ali uvijek teške bitke od Dubrovnika do brojnih gradova heroja, posebice Vukovara. Oholi napadači sramno su morali položiti oružje. Imamo napokon samostalnu državu Hrvatsku, imamo Bosnu i Hercegovinu dijeleći je ravnopravno s Srbima i Bošnjacima.

Duh naših praotaca je živ. Kao i uvijek svoje branimo i pobjeđujemo neprijatelja, bez obzira na njegovu snagu, bez obzira na to koliko je bezdušan i opak. Nikad u svojoj dugoj povijesti Hrvati nisu prihvatili ni podjarmljivanje, ni gubitak nacionalnog identiteta i uspješno su očuvali vlastitu državnost. Zahvaljujući, dakako znanim i neznanim junacima, svima onima koji su obilježili našu slavnu prošlost i koji su temelj naše budućnosti. Oni koji nas žele uništiti u plamenu bezdušnog rata – sami u njemu izgore.

Na svoju cjelokupnu povijest – što dokazuje i ovaj njezin isječak - doista trebamo i moramo biti ponosni, ne smijemo zaboraviti svoje korijene ni svoje hrabre junake, očeve i praočeve naše!

Božidar Majić

ANDRIJA ŠIMIĆ

Omiljeni hajdučki lik Andrija Šimić, u narodu se - zbog Šimićeva niskog rasta - njegovo ime redovito izgovara deminutivno: Andrijica ,rođen je u Alagovcu (zaselak sadašnjeg općinskog mjesta Grude) 22. studenoga 1833. od oca Ivana i majke Ive, rođene Milas iz Tihaljine. Imao je brata Jakova (r. 1836.6) i pet sestara : Katu, Angeliku , Martu, Matiju, i Petromilu. Kao mladić otišao je u Mostar u age Muhameda Tikvine - Šomićevi su bili njegovi kmetovi - gdje je prvih godina pomagao u kući, a poslije učio kovački zanat, te izučio praviti puške i drugo oružje. Na bratovljev nagovor vratio se kući, gdje se bavio trgovinom, držao gostionicu i krijumčario duhan.

Mukotrpan život u kmetskoj obitelji, nepodnošljive kmetovske obaveze, nasilje koje su turski poreznici činili njegovom ocu-po prdaji, otjerali su mu vola - i neefikasnost turskog suda s obzirom na zadovoljštinu, uvjetovali su da se Andrija pridružio hajdučkoj družini Jove Kadijevića iz Glavine kraj Imotskog.U toj su družini, uz ostale hajduke, bili i Prlj i Ivančić. Ta se družina raspala u jesen 1867., kad su je izdajom u Aržanom zaskočili na spavanju. Kadijević je ubijen pri bijegu, Ivančić i Šimić su uhićeni, a Prlj je pobjegao. Šimić je odveden u splitski zatvor. Kako istraga- s obzirom na austrijsko područje nije u njega pronašla krivice, izručiše ga turskim vlastima. Nešto manje od godinu dana proveo je u turskim zatvorima u Duvnu, Livnu i Ljubuškom. Iz Ljubuškog zatvora uspjeva pobjeći između Velike i Male Gospe 1868. Odmah po bijegu iz zatvora , nakon izlaza iz Ljubuškog, u Plantaži razoruža turskog oružnika, a u Grabovu Vrilu prevari i u bijeg natjera tursku potjeru.

Potom ubrzo skupi stalnu družinu od pet,šest drugova: Petar Sekulović iz Prološca, Ivan Lončar iz Gornjih Vinjana, Ivan Meštrović i Ante Bilić Nosić iz Studenaca. Povremeno su im se pridruživali i pouzdaniji jataci. Ta je družina djelovala (do početka 1871.) oko Imotskoga,Ljubuškoga, Mostara,Duvna,Liv na,Vrlike,Glamoča,Kupresa,Travnika, čak do Sarajeva.

Nemamo podatke koji bi hajdukovanje Šimićeve družine obilježili kao borbu protiv nasilnika i tlačitelja i toj borbi dali neko revolucionarno obilježje. Bijahu to izraziti napadi na ljude i privatnu imovinu, bez obzira na državnu,

nacionalnum vjersku i stalešku pripadnost. Od tih napada dva su osobito poznata po opljačkanoj vrijednosti;8. studenoga 1869. u Rakitskom Gvozdu opljačkan je beg Kopčić i pratnja, a 26. kolovoza 1870. u Vinjanima Gornjim opljačkaše više od dvjesta putnika. Zapravo, teško je utvrditi, što je od svih pljačka i ubojstava počinila Šimićeva družina, što netko drugi, a pripisano je Šimiću i njegovoj družini.

Dokumenti iskazuju, da su Turci 1869. poduzeli pohod protiv Šimićeve grupe. Safet-paša, turski guverner u Sarajevu, posla u Ljubuški kadiluk cijeli bataljun lovaca. U proljeće 1870. jedan korpus turske vojske, pa panduri i detektivi tragaju za Šimićem. Po zapovijedi paše kajmekani ljubuškog i livanjskog kadiluka te duvanjski mudir sastaše se 16. rujna 1870. u Viru (kod Posušja) s imotskim kapetanom, da se dogovore o načinu borbe protiv Šimića i družine. Strah od Šimićeve družine bijaše sve veći, što su se protiv turske vlasti širili oružani otpori u istočnoj Hercegovini, na granici s Crnom Gorom. U općoj hajci na Šimićevu družinu i turskim i austrijskim oružnicima bijaše dopušteno prelaziti granicu. U Zadru je 6. rujna 1870. raspisana nagrada od tisuću forinti onomu, ubije ili živa uhvati Andriju Šimića, a trista forinti onomu tko ubije ili uhvati živa uhvati Andriju Šimića, a trista forinti onomu tko ubija ili uhiti nekog od njegove družine. Kad je turska vlast preuzela obvezu isplaćivanja te ucjene ne znamo, ali se vidi iz potvrda o primljenom novcu poslije uhićenja Šimića i družine, da je to bio novac koji su turske vlasti isplatile.

U srpnju 1870. Šimićeva je grupa otišla u vrlički kraj, povezala se s tamošnjim hajducima s kojima je više nasilja, i pred potjerom prebjegla na turski teritorij. Poslije pljačke putnika u Vinjanima Gornjim vrlički se hajduci povekuše u svoj kraj, gdje ubrzo bijahu pohvatani,odnosno pobijeni.

Novu godinu 1871. Šimić je dočekao sa Sekulovićem, Meštrovićem i Bilićem. Pred stalnim potjerama oni odlučiše pobjeći u Hercegovinu. Zaklonište u Kamešnici napustiše ujutro 9. siječnja 1871. Ručali su u jednoj ogradi u Studencima, gdje im je Bilićev brat donio ručak. Večerali su u kući Ivana Mikulića u Lokvičićima, a 10. siječnja uvečer stigli u Zagvozd, u kući Jakova Prodana, gdje se predtaviše kao krijumčari duhana. Pošto su večerali, Bilić, Meštrović, i Sekulović odoše u pojatu na spavanje, dok je Šimić gusleći ostao uz vatru s Prodanom. Međutim, Bilićev je brat Šimićev je smjer kretanja odao studenačkoj potjernoj četi, koja u svanuće opkoli Prodanovu kuću. Hajduci,koji su spavali u pojati, dadoše se u bijeg. Meštrović i Nosić bijahu ubrzo uhvaćeni, dok su pri bijegu ranjeni. Sekulović se na prijevoju Škobaljuše, predao jednom oružniku, 11. siječnja 1871.

Kad je potjera kokušala prodrijeti u Prodanovu kuću, Šimić im pruži otpor i pucnjem iz puške ubije pandura Jozu Tomičića. Iskoristivši zbunjenost napadača okupljenog oko ranjenika, Šimić zaštiti glavu i leđa naćvama, te s

nožem u zubima i puškom u rukama iskoči iz kuće. Srećom ga protivnička zrna promašiše. Kad je malo poodmakao odbaci naćve, pa preko Krstatica pobježe u smjeru Runovića. U zaseoku Podosoje-prema predaji- u kući Ante i Koke Garac bi na spavanju zaskočen (u noći između 13. i 14. siječnja 1871.) svezan i predan oružnicima u Imotskom. U narodu Imotske krajine i Hercegovine priča se, da je za izdaju Šimićevu kriva Kika Garac. Međutim, među onih 65 osoba iz Imotske krajine-koji su primili nagradu za Šimićevo uhićenje, među kojima je i sedam Garaca-nigdje se ne spominje ni Ante, ni njegova žena Kika.

Godina i pol čekala je Šimićeva družina na suđenje u Splitu. Istragu su vodili Jerolim Geremia i Josip Noveller. Suđenje je počelo 22. srpnja i trajalo do 31. kolovoza 1872., ukupno 22 radna dana. Predsjednik je suda bio Franciško Lettis, a savjetnici Franciško Pezzoli i Antun Brčić. Optužbu je zastupao Roko Paladin, a okrivljene su branili Mate Lalić,Ivan Manger, Kosto Vojnović (poznati narodnjak), Fortunat Karaman i Dujam Rendić. Sudilo se dvadesetpetorici hajduka i njihovih jataka. Prvooptuženi bijaše Šimić a branio ga je odvjetnik dr. Mate Lalić. U tijeku rasprave saslušano je više od trista svjedoka. Šimić je optuživan za zlodjela koja je počinjena u godinama 1868. i 1870. Osuđen je za dvadeset zlodjela "na tešku dosmrtnu tamnicu, pooštrenu, na mjesto okova jednostavnim postom svakog mjeseca". Usto je trebao platiti neke parničke i tamničke troškove te nadoknaditi štetu mnogim oštećenicima. Većina svjedoka govorila je Šimiću u prilog, iznoseći da bi igore prošli da ne bi Šimića. Od ostalih okrivljenika bijahu na smrt osuđeni Sekulović i Lončar. Car ih je poslije pomilovao, pa im je smrtna kazna pretvorena u doživotni zatvor. Na doživotnu je kaznu osuđen i Meštrović. Ostali suokrivljenici osuđeni su na dulje ili kraće vremenske kazne, dok su petorica oslobođena optužbe.

Vrhovni sud u Zadru (30. siječnja 1873.) Šimiću je ptvrdio presudu okružnog suda u Splitu. Kazna mu se računala od . listopada 1873. godine.

U obavjesnici c.k. od 3. svibnja 1873. nalazi se Šimićev opis: "...stasa niska(jedrog), lica duguljasta, boja lica tamna (opaljena od sunca), kosa kestenjasta, čelo nisko,obrve kestenjaste,oči tamne,nos tanak,usta pravilna,brada i brkovi kestenjasti,obradak ovalan...ima jednu ranu na prsimai drugu ranu na lijevoj ruci,govori iliričko-dalmatinski,obučen je seljački".

U kaznionicu u Kopru predan je 27. srpnja 1873. U glavnoj zatvorskoj matičnoj knjizi bio je upisan pod rednim brojem 10858, a matični zatvorski broj bio mu je 173.

Više je molbi slano za Šimićevo pomilovanje. Po podatcima kojima raspolažemo, prvu je pisala Andrijina majka Ivanica. Tu je molbu ministarstvo pravde u Beču odbilo 7. lipnja 1884. I sam je Andrija uputio molbu za pomilovanje. Molbu je dao u zapisnik u koparskoj kaznionici 20. svibnja 1893. godine.Molba je upućena caru Franji Josipu:"---Uistinu jedian mi je

vruća želja da umrijem u slobodi-u domovini svojoj".Iste godine i Andrijin brat Jakov šalje u Beč molbu, koju su supotpisala četvorica okolnih župnika, posuški načelnik, glavari Sovića i Posuškog Graca te biskup Paškal Buconić. Godina 1895.,1896. i 1897 Jakov je poslao nove molbe.U posljednoj je napisao:"Pemilostivi care, ne zbog kakvog zločinstva nego zbog turskog zuluma jadni Andrija, brat prositeljev, dao se je na ovi jadni i nesretni živit".Molbu su supotpisali župnici grudski i drinovački, nadžupnik humački i opt biskup Buconić.I godine 1988. brat je Jakov poslao molbu u kojoj se, između ostalog, ističe da je dosta molba bilo poslano,"ali nikada nikakva rješidba nije se imala i Bog zna da su one ikada stigle na određeno mjesto".Molbu su potpisale Andrijine sestre, mostarski biskup Buconjić(uz doemtak da je narod uvijek smatrao da se Andrija Šimić odmetnuo u hajduke"za ljutu nevolju, ter uopće želi da mu se Vaše Veličanstvo naj blagostivije smiluje"), pa nekoliko fratara, župnika i glavari nekoliko sela.Molba je, čini se, imala odjeka u Beču, jer je ispostava kotara Ljubuškog u Posušju izvjestila kotarski ured u Ljubuškom, da je predala izjavu Jakova Šimića"da će izdržavati svoga brata Andriju ako bude pomilovan".Lubuški kotarski prestojnik Kokalj-kao da je na Jakovljevu izjavu zaboravio-13. sječnja 1900. izvjestio je okružnu vlast u Mostaru,"da bi Andrija Šimić u slučaju pomilovanja bez sumnje pao na teret visokoj zemaljskoj vladi ili bi morao kuburiti proseći od kuće do kuće jer je njegov brat Jakov Šimić vrlo siromašan i nemože da uzdrži svoju mnogobrojnu porodicu".

Tih je dana mostarski"osvit" objavio vjest da je Andrija pošten iz zatvora. Na to okružna vlas iz mostara traži da se ispita je li Šimić pomilovan i je li se već vratio u zavičaj.Taj je upit stigao u Ljubuški 27. sječnja 1900.Već sutradan spomenuti predstojnik kokalj izvjestio je vlast u Mostaru:"ponizno se izvješćujets,da vjest o pomilovanju Andrije Šimića i u njegovu dolasku u zavičaj nije istinita, jer se Andrija Šimić još uvijek nalazi u Kopru".

I 3. kolovoza 1900. braz Andrije Šimića Jakov uputio je molbu za pomilovanje.Među ostalim napisao je:"Vaše Veličanstvo!Stari harambaša Andrija Šimić kojeg je naš hercegovački narod ne kao poznatog hajduak nego kao junaka i borca za slobodu svoje domovine zadržao i u pjesmama opjevao zaslužio je zbilja makar i kratko vrijeme što mu je još živjeti suđeno ogrije na suncu slobode…". Okružni je sud u Splitu 21. kolovoza predložio da se molba odbije.

Čini se, da je posljednja molba za Šimoćevo pomilovanje poslana u lipnju 1901.Brat jakov je molio cara Franju Josipa da mu dopusti posljednji put vidjeti brata, kojemu je"skoro 70 godina"a uz to je vrlo oslabio u tjelu...ter ima malo nade da će još koju godinu živjeti…i on nesretnik mnogo čezne za svojom domovinom i toliko želi da bar mrtav leži u domvini, utječem se Vašem C.K. Apoštolskom Veličanstvom i svesrdno molim za previšnej pomilovanej

nesretnog mi brata Andriej Šimića".Molbu su supotpisali trojica župnika i grudski glavar i Đulio Franić iz Vrgorcca pravio je molbu za pomilovanej Andrijice Šimića

U zatvoru je Šimić kaznu strpljivo podnosio.Neznamo kako se Živjelo u koparskoj tamnici jer je zatvorski arhiv uništen ili se nalazi negdje u Italiji. Prigodom otpuštanja Šimićevo je ponašanje sažeto u jednu rečenicu:"U kaznionici se vladao vrlo dobro".

Šimić je pomilovan 13 prosinca 1901. i to odlukom cara Franje Josipa, a iz kaznionice je otpušten brzojavno 16. prosinca 1901.U split je stigao 17. prosinca i odsjeo u svratištu Mije Gotovca. Bilo mu je 68 godina 24 dana. Tih ga ej danna posjetio urednik"Pučkog lista Juraj Kapić i s njim razgovarao. Razgovor je objavljen u "Pučkom listu " (1902.,br. 1. str. 6.-9.). Kapić je sa Šimićem vodio još jedan razgovor u splitskoj bolnici i objavio ga u "Pučkom listu" (1902., br. 2. str. 15.-17.).

Šimić je pred Božić bio smješten u splitsku bolnicu, iz koje je otpušten 20. siječnja 1902. godine. Sutradan je, u društvu Mije Gotovca, krenuo u Sinj. Čim je stigao posjetio je Gospino svetište, platio sv. misu i misu naručio. Bio je gostom sinjskih franjevaca. Potom ga je u središtu Sinja pozdravilo mnoštvo naroda s načelnikom vitezom Petrom Tripalom na čelu. U srijedu (23. siječnja) su ga obukli u staru nošnju, oboružali kao hajduka i fotografirali. Na putu u Hercegovinu u Trilj je stigao 27. siječnja. Tu je ostao cijeli tjedan, čašćen,rado gledan i slušan od sviju.

U Hercegovinu je stigao u veljači 1902. Njegov brat Jakov još je bio živ (umro je 1906.). a njegova majka Iva umrla je dok je bio na robili (9. lipnja 1889.). Andrijica je živio s bratom Jakovom sve do smrti (1905.) .

Kad se vratio s odsluženja kazne Šimić je dobar dio vremena proveo posjećujući rodbinu,prijatelje,znance i jatake. Gotovo i nema mjesta u zapadnoj Hercegovini, u Imotskoj krajini, te od Makarskog primorja do Livna i Duvna gdje nije bio; tamo se i danas tamo se i danas o njemu pripovjedaju mnoge anegdote. Govori se i o njegovoj izvanrednoj vitalnosti. Skakao je je u gostionicama na banke (klupe) i stolove, skakao u dalj, preskakao nož, vještinom je još uvijek mogao svladati najjače muškarce.Bio je skroman i dobroćudan;svi su ga voljeli i gostili.U pojedinih znanaca ostajao bi i po više dana oživljavajući stare uspomene.

Andrija Šimić umro je u Runovićima 5. veljače 1905. Bila je nedjelja. Kroz Drinovce je prošao dan prije, uvečer. Ondašnji tihaljski župnik,fra Križan Galić, poslije je pismeno potvrdio, da ga je u Ružićima ispovjedio i pričestio. O Šimićevoj smrti izvjestio je i "Pučki list" (1905., br. 4, str. 45.). Prema tom izvještaju Šimić je u sumrak 5. veljače potražio runovićkog župnika fra Jakova Milinovića, ali ga nije našao kod kuće. Izvještaj nastavlja: "Tad Šimić uputi se

Puljizovim kućama na konak.Do brda će se smrkunuti;žestoka je studen,pa Andrija maši se tikve iz torbe i napi se baš dobre rakije. Onda zapjeva iz sveg grla. Čuše ga u komšiluku i poveseliše se, gdje im ide matora hajdučina na konak. Čekaju ga i čekaju,al Šimića ne ima. Iziže jedno momče iz kuća po mjesečini, kad nešto se prignulo uz ogradu na snijegu. Primače se bolje; čovjek je, al nit se miče nit pomiče. Momče drmnu Šimića za rame, al njemu pada glava. Izdahnuo starac Andrija ko ptić." Dalje se u izvještaju kaže da je tri dana prije Šimića umro i Harambaša Marijan Garac, koji ga je godine 1871. svezao na spavanju, te da je Šimić pokopan u grob blizu Garčeva. Iz jednog Milinovićeva pisma(1916.) vidi se da je Šimić umro u Runovićima 5.veljače 1905. "Starost i slabost, a zimsko teško doba za starce, skončalo ga. Uputio se jednom svom znancu ovde u selu, te nenadno umri na putu, prisljonjen uza zid."

Godine 1892. Ivan Mimica(1862. - 1945.) iz Svinišća kraj Omiša, koji je za Šimićem robijao od 1887. do 1892. , spjevao je oveću pjesmu o Šimiću i družini. Pjesma je doživjela više izdanja. Godine 1899. Stipe Bartulović-Guja, iz Blata na Cetini, prepjevao je i tiskao tu Mimičinu pjesmu. Godine 1970. tu je pjesmu tiskao u Splitu, u privatnoj nakladi, Marinko Matusinović iz Strobreča. Teško je reći koliko su puta te pjesme bile objavljene, zato što su tiskane i u inozemstvu, pa je nemoguće sve pregledati. Da Šimić i danas uživa velik ugled u narodu, kojemu je pripadao, i među pučanstvom gdje je djelovao, potvrđuju i tri u posljednje vrijeme objavljene knjige. Godine 1969. Vladislav Luburić tiskao je knjigu "Harambaša Šimić"(221 stranica, 60 pjesama koje je sam spjevao o Šimićevu životu i djelovanju). Godine 1972. Mijo Milas u Zagrebu je tiskao knjigu "Hajduk Andrijica Šimić"(u prvom djelu prikaz o Šimiću i družini, u drugom spomenuta Mimičina pjesma). Godine 1979. "Naša Ognjišta" iz Duvna izdala su knjigu "Andrijica Šimić zadnji hrvatski hajduk". To je zapravo zbirka od 48 deseteračkih pjesama poznatog deseteračkog pjesnika Mirka Leska iz Mostara. Guslarsko pjevanje Mimičine pjesme (snimljeno po pjevanju poznatog guslara i Andrijičina bližeg srodnika Željka Šimića) veoma se rado sluša u krejevima gdje je Šimić živio i djelovao.

Svakako, djelovanja Šimića i njegove hajdučke družine - s obzirom na ono što nam je do sad poznato - gledano s bilo kojeg moralnog stanovišta u cjelosti nije pozitivno, niti se može odobriti. Međutim, kad se imaju na umu svi uzroci i okolnosti koje su dovele do toga, ono postaje razumljivije i simpatičnije s obzirom na žrtvu, koju je Šimić podnosio od prvih dana svoga hajdukovanja pa sve do smrti: čovjeka valja procjenjivati i po vremenu u kojemu je živio. U narodu nije ostao onim što je bio, već istinskim borcem protiv tlačitelja i nasilnika.

Literatura i izvori

Prvostepena osuda što ju izreče c. k. okružni sud Spljetski protiva hajdučkoj četi kojoj bje čelovođom zloglasni Andrija Šimić i protima njihovim trbonošam i pomoćnikom (Split, 1882. strana 13 - 114.).

DR. FRA LEO PETROVIĆ, *Andrijica Šimić, hajdučki vođa* (Napretkov Kalendar, 1933. str. 164.-168.).

FRA TIHOMIL ZUBAC, *Andrija Šimić, hajdučki vođa* (Napretkov kalendar, 1941. str. 192.-201.).

ANTE UJEVIĆ, *Imotska krajina*, Split, 1953., str. 101.-163.

MARKO VEGO, *Bekija kroz vjekove* , Sarajevo, 1964., str. 190.-193.

MIROSLAV DŽAJA, *Sa Kupreške visoravni*, Otinovci - Kupres, 1970., str. 108.-109.

MIJO MILAS, *Hajduk Andrijica Šimić*, Zagreb, 1972. , 3.-124.

FRA VELIMIR ŠIMIĆ, *Harambaša Andrijica Šimić*, Naša Ognjišta, 1972., br.5, str. 15.

DR. FRA ANDRIJA NIKIĆ, *Zadnji dani života i grob Andrijice Šimića*, Naša Ognjišta, 1974., br.2, str.17.

Neki dokumenti iz historjskog arhiva u Zadru i iz ostavštine fra Leona Petrovića.

Anđelko Mijatović

POLITIKA

GORDANA ILIČIĆ
Federalizam kao mehanizam očuvanja posebnosti.....81

FEDERALIZAM KAO MEHANIZAM OČUVANJA POSEBNOSTI

Sažetak

Teritorijalna organizacija vlasti počiva na dva temeljna rješenja, unitarnom i federalnom. Unitarna rješenja većinom su nastala iz povijesne danosti temeljem vladavine suverenih monarha, te su prikladan model za manje države bez većih etničkih podjela, njihova zakonodavna tijela obično imaju samo jedan dom a suverenost je isključivo u rukama središnje vlasti. Federalizam je ustavno rješenje i način podijele suverenosti s višestrukim razinama vladanja. Kroz njega se organizira teritorijalna distribucija vlasti a svaka razina ima svoje posebne zadaće. Odnos između savezne vlade i federalnih jedinica predstavlja smisao federalizma. Federalizam je prikladan aranžman za velike države ili države opterećene etničkim sukobima. Premda ne mora nužno biti iznjedren iz činjenice da je društvena zajednica višeetnička, već može nastati i iz nekih drugih razloga poput povijesnih, zemljopisnih ili gospodarskih, federalizam predstavlja i jedan od institucionalnih modela reguliranja etničkih sukoba u višeetničkim zajednicama.

Ključne riječi: federalizam, federacije, bikameralizam, asimetrični federalizam, konfederalizam.

U svojoj utjecajnoj studiji o federalizmu *Comparative Federalism: The territorial dimensions of politcs* Duchacheck navodi kako nema prihvaćene teorije federalizma, niti postoji suglasnost o tome što je federalizam točno.[1] Stoga navodi deset kriterija za procjenu federalizma: ima li središnja vlast kontrolu nad diplomacijom i obranom; je li federacija imuna protiv disolucije ili separacije; jesu li odluke središnje vlasti neposredno obvezne za građane; tko ima pravo za izmjene federalnog ustava; jesu li jedinice federacije osigurane od ugrožavanja njihovog identiteta i prava; jesu li jedinice, neovisno od njihove veličine, predstavljene u federaciji s jednakim pravima uz pomoć dvodomnog sustava; postoje li dva nezavisna skupa sudova, jedan za federalne a drugi za ostale zakone; postoji li pravosudno tijelo koje može odlučivati o nadležnosti u sporu između federalnih tijela i organa jedinica; zadržavaju li jedinice svu vlast

[1] Ivo DUCHACEK, *Comparative Federalism: The territorial dimensions of politcs*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970., str. 189.

koju ustav nije dodijelio središnjoj vlasti i je li to zadržavanje vlasti značajno ili zanemarivo; je li teritorijalna podjela nadležnosti jasna i nedvosmislena.[2] Na podvrgnutost različitim značenjima i kontekstima pojma federalizam upozorava i Graham Smith s tvrdnjom da je prilikom njegovog određenja važno učiniti razliku između federalizma kao političke ideologije i federalizma kao institucionalnog aranžmana. Po njemu je federalizam ideologija po kojoj se idealna organizacija ljudskih poslova najbolje ogleda u suradnji raznolikosti u jedinstvu[3] dok je ideja federalizma kompromis između jedinstva i raznolikosti, autonomije i suvereniteta, između nacionalne i regionalne razine.[4] Murray Forsyth pak primarni oblik federalizma, kao onaj kojemu je zadaća da ujedini ljude koji žive u različitim političkim zajednicama ali koji ipak dijele zajednički jezik i kulturu, nadopunjuje pomoću modernijeg oblika kojemu je cilj ujedinjavanje naroda koji traže prednosti članstva u zajedničkoj političkoj jedinici, a pri tom su različitog podrijetla, jezika i kulture.[5] Većina autora federalizmu pripisuju njegovu glavnu odrednicu, podjelu vlasti, uz pomoć koje se pojačava uspješnost vlade da upravlja konfliktima u podijeljenim društvima. Pri tome federalno ustrojstvo podrazumijeva: definiranje problema, obilježavanje njegovih jedinica, simetriju i asimetriju, podjelu vlasti, međuvladinu suradnju, federalnu kulturu, fiskalnu autonomiju i ujednačavanje, individualna i kolektivna prava te vanjske granice.[6] Primjena federalizam predodređena je različitim društvenim, povijesnim i zemljopisnim preduvjetima te je njegova osnovna polazna točka postizanje ujednačavanja između suprotstavljenih ciljeva uz istovremeno očuvanje saveznog jedinstva i autonomije segmenata.

Pri definiranju federalizma važno je, po pitanju odnosa federacije i federalnih jedinica, razlikovati dvojni od suradničkog federalizma. U dvojnom federalizmu svaka razina vlasti ima svoje neupitne nadležnosti i vlastitu administraciju i poreze te je potreba za suradnjom svedena na minimum. Dvojni federalizam predstavlja samu srž federalnog duha te je karakterističan za američku kulturu u kojoj je federalizam zasnovan na ugovoru i udruživanju država koje su težile stvaranju središnje vlasti s ograničenim ovlastima. U suradničkom je federalizmu vidljiva podjela nadležnosti, središnja razina donosi osnovne propise dok ih niže razine primjenjuju u većini područja. Za ovaj oblik vezana je europska tradicija, posebice njemački oblik federalizma. Takav je oblik izrastao iz zajedničkih težnji o ujedinjenju društva.[7]

---

[2] Isto, str. 207-8.

[3] Graham SMITH, *Federalism, The multiethnic Challenge*, Longman, London and New York, 1995., str. 4.

[4] Isto, str. 5.

[5] Murray FORSYTH, *Federalism and Nationalism*, St. Martin's Press, New York, 1989., str. 4.

[6] Michael KEATING, *Federalizm and the Balance of Power in European States*, SIGMA/OECD, Paris, 2006. str. 5-8.

[7] Rod HAGUE i Martin HARROP, *Komparativna vladavina i politika*, Golden marketing, Zagreb, 2009., str. 248.

Federalizam institucionalno rezultira federacijom kao oživotvorenjem ideje federalizma. Federacije mogu biti jednonacionalne i višenacionalne. Dok su jednonacionalne utemeljene na načelu nacionalne homogenosti u višenacionalnim su federacijama jedinice oformljene na način da se barem u određenoj mjeri preklapaju s većinski jednom nacionalnom ili etničkom zajednicom. Da bi višenacionalne federacije bile uspješne McGarry identificira nekoliko faktora koji su u tome presudni: demokratska država s vladavinom zakona; prosperitet; dobrovoljno udruživanje te, na razini federalne vlade, postojanje konsocijativnih iskustva.[8] Ono na čemu su bazirane uspješne federacije jesu dobrovoljnost i sporazum između konstitutivnih jedinica. Njihov temeljni preduvjet je demokracija te su federacije nespojive s nedemokratskim političkim režimima.[9]

Federalizam se izdvaja kao poseban oblik autonomije segmenata u pluralnim društvima, premda se načela federalizma mogu primijeniti i u onim nepluralnim. Arend Lijphart, uočava kako se federalizam u nekoliko izrazito važnih točaka podudara s teorijom konsocijacijske demokracije, te naglašava da je upravo federalizam posebno privlačan kao način provođenja ideje o autonomiji segmenata. Po njemu on nije samo dodjeljivanje autonomije sastavnim dijelovima neke države već je to i prezastupljenost manjih podskupina u federalnom parlamentu. Stoga teoriju o načelima federalizma drži ograničenim i posebnim tipom teorije o načelima konsocijacije uz napomenu kako se načelo federacije može koristiti kao konsocijacijska metoda kada je pluralno društvo i federalno, odnosno ono u kojemu je svaki segment koncentriran na određenom području i međusobno odijeljen. [10]

Kao što federalizam može biti alternativni izlaz u održavanju podijeljenih društava ne treba zanemariti i različite rizike koje on sa sobom nosi. Najveći je taj što federalni aranžmani nude mogućnosti etničkim nacionalizmima da mobiliziraju vlastite resurse. To je posebno izraženo pri uvođenju demokratskih izbora u nedemokratskim sustavima vlasti. Od devet država koje su činile komunističku Europu, njih šest bile su unitarne države a tri federalne. Od šest unitarnih nastalo je pet država, dok su od tri federalne, Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i Jugoslavije, nastale 22 neovisne države. Unatoč tomu federalni su modeli zastupljeniji u všeetničkim demokracijama od onih unitarnih.[11]

Razlozi zbog kojih nastaju federacije mogu biti različiti, mogu nastati kao spoj dviju ili više neovisnih država, stvaranjem nove središnje vlade ali mogu

---

[8] John McGARRY, „Federalizam (federacija) kao metoda reguliranja etničkih sukoba", *Status*, *Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, br. 10., Mostar, 2006., str. 53-56.

[9] Branko CARATAN, „Nacionalni fenomen i akomodacija interesa: pretpostavke postkomunističke tranzicije" (II. dio), *Politička misao*, br. 3, Zagreb,1998., str. 227.

[10] Arend LIJPHART, Demokracija u pluralnim društvima, str. 48-49.

[11] Alfred STEPAN, „Federalism and Democracy: Beyond the U.S. Model", Journal of Democracy, Vol. 10., No. 4, 1999., str. 19.

nastati i iz unitarističkih država, pri čemu se suverenost prenosi sa središnje vlade na vlade na nižoj razini. U nekim slučajevima, prilikom spajanja neovisnih država, motiv može biti bolji geopolitički status, veće tržište ili put do statusa velesile. Preustroj unitarne države u federaciju radi održavanja na okupu podijeljenog društva najbolje pokazuje primjer Belgije koja je 1993. godine postala federacijom, kako bi federalnim ustrojem spriječila raspad države.

Kao rezultat različitog statusa federalnih jedinica u federacijama razvio se i oblik takozvanog asimetričnog federalizma. Da je federalizam asimetričan govori se u onim slučajevima kada jedna federalna jedinica uživa poseban oblika autonomije. Asimetrija može biti uvedena ustavom, međunarodnim sporazumom ali i državnim zakonodavstvom. Asimetrični federalizam može biti rezultat manjinske vojne pobune ili drugih nasilnih oblika. Nenasilno uvođenje asimetričnih rješenja ima svoje primjere u novijoj prošlosti, poput Danske, Velike Britanije, Italije i Španjolske. Asimetrija se u federalizmu očituje u razlikovanju stupnjeva autonomije i ovlasti među federalnim jedinicama, pa ju nalazimo u ustavima Belgije iz 1993., Njemačke iz 1949., Indije iz 1950., Malezije iz 1963. i Rusije iz 1993. godine.[12] Slučajevi asimetričnih rješenja bilježe se 1920. godine u Finskoj za švedsku nacionalnu manjinu na Alandskim otocima. Od 1924. do 1939. godine regija Memel s njemačkim stanovništvom u Litvi. Od 1919. do 1939. godine, poljski grad Gdanjsk stanovništvu njemačkog govornog područja dao je oblik asimetrične autonomije. Od 1919. do 1971. godine određenu vrstu asimetričnog aranžmana imala je Sjeverna Irska u odnosu na ostatak Velike Britanije. Nakon Drugog svjetskog rata u Italiji su asimetričnu autonomiju dobile regije Južni Tirol, Furlanija-Julijska krajina i Valle d'Aosta. Godine 1978. Španjolska je priznala stupanj autonomije Kataloniji, Baskiji i Galiciji. Iste godine je i Danska s Grenlandom postigla sporazum asimetričnog tipa. Francuska je 1991. godine dodijelila ograničeni oblik autonomije Korzici. U Velikoj Britaniji je 1998. godine uvedena asimetrična devolucija za Škotsku, Wales i Sjevernu Irsku.[13] Asimetrični federalizam posebno afirmiraju manjinske zajednice koje traže određene ovlasti za sebe kao manjinu, pri čemu su te tražene ovlasti veće od onih koje posjeduju federalne jedinice dominantne nacije. U asimetričnom obliku državnog uređenja federalne jedinice su sastavljene od različitih etničkih ili kulturnih skupina i imaju različite ovlasti i institucije.

Federacije treba razlikovati od konfederacija ili državnih saveza. Dok su federacije složene države s državljanstvom i međunarodnom osobnošću te imaju upliva u živote svojih građana, konfederacije se često uspostavljaju sa svrhom

---

[12] Linda CARDINAL i Biljana KOSTADINOV, „Les nouvelles avancees du federalisme asymetrique. Le Canada en perspective", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu,* 57,(4-5), Zagreb, 2007., str. 739.

[13] Isto, str. 728.

ispunjavanja određenih ciljeva, poput obrane ili gospodarske suradnje. Danas razlika između federacije i konfederacije nije jasna kao što je nekada bila.[14] Konfederacija je pojam koji označava uniju suverenih država bez utemeljenja nove središnje vlasti. To je savez zasnovan na međunarodnom ugovoru pri čemu su članice svaka za sebe međunarodnopravno priznati subjekti.[15] Konfederacije nemaju državni suverenitet za razliku od država članica a za konstitutivni akt imaju ugovor. Kod konfederacija je pravo raskida ugovora lako ostvarivo, u pravilu nemaju jedinstvenu vojsku, proračun, državljanstvo i sustav poreza, konfederalne su jedinice suverene i konfederacija nije subjekt međunarodnog prava.[16] Konfederacije imaju barem jedno tijelo koje koordinira zajedništvom a njegove odluke postaju obvezne tek pristankom svih njenih članica. Konfederacija je savez suverenih država dok je federacija suverena država.

Institucija federalne države koja omogućava sudjelovanje u vlasti pojedinih segmenata društva, uključujući federalne jedinice, je dvodomni parlament. To je vrsta parlamenta koja se strukturno sastoji od prvog ili donjeg doma kao predstavničkog tijela općeg karaktera, te drugog ili gornjeg doma kao predstavničkog tijela koje zastupa bilo teritorijalne zajednice, posebne društvene skupine ili interesne organizacije.[17] Bikameralni, parlamenti s dva doma, nisu svojstveni samo jednom obliku državnih uređenja već postoje i u unitarnim i u federalno ustrojenim državama. Međutim, dvodomni parlamenti najčešće se pojavljuju kod federalnih te kod velikih država. Ne postoji ni jedna federalna država koja nema dvodomni parlament. Postojanje dvodomne parlamentarne strukture u federacijama omogućava jednaku zastupljenost federalnih jedinica, što je i temeljni razlog postojanja dvodomnog parlamenta. U bikameralnom parlamentarnom sustavu donji dom je dom u kojemu se zastupnici biraju izravnim izborom građana, propisanom izbornom procedurom, te on ima prvenstvo u odnosu na gornji dom. Gornji dom je dom čiji zastupnici svoj mandat mogu osigurati putem neposrednog izbora od strane birača, posrednim

---

[14] Kanada i Belgija dopuštaju svojim konstitutivnim jedinicama, čije stanovništvo pripada francuskom govornom području, članstvo u La Francophonie, udruženju zemalja u kojima je francuski službeni jezik. Navodi i primjer Sovjetskog Saveza koji je mirno dopustio Ukrajini i Bjelorusiji da sudjeluju u radu Ujedinjenih naroda, pri čemu je Sovjetski Savez ustavno omogućio pravo svakoj republici koja je činila savez da se odcijepi. Ipak, ističe da Sovjetski Savez nije bio" izvorna demokratska policentrična federacija"., J. McGARRY, n. dj., str. 50.

[15] Kao suvremeniji primjer države uređene na konfederalnom načelu može se navesti nedavno postojeća Zajednica Nezavisnih Država, nastala od nekadašnjih država Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika Savez su osnovale, 8. prosinca 1992. godine Rusija, Bjelorusija i Ukrajina, dok su u Alma Ati, 21. prosinca Zajednici pristupile Armenija, Azerbejdžan, Kazahstan, Kirgistan, Ruska Federacija, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina i Uzbekistan. Tijekom 1993. Zajednici pristupaju Gruzija i Moldova, dok baltičke države nisu pokazivale interes pristupa. ZND je imala više odlike međunarodne organizacije s obzirom da je na djelu bila vrsta međudržavnih ugovora suverenih država. Zajednica je dokinuta promjenama u međunarodnim odnosima i smanjenoj homogenosti. Primjeri konfederacije iz prošlosti bili su Švicarska konfederacija (od 1291. do 1798. godine, te od 1815. do 1848. godine), Nizozemska (od 1580. do 1795. godine), SAD (1778. do 1787. godine, Članci o konfederaciji), Njemački savez (od 1815. do 1866. godine), Sjevernonjemački savez (od 1866. do 1871. godine) i dr., Budislav VUKAS, „Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./91. – posljednji pokušaji spašavanja zajedničke države", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Vol. 27., br.2, Rijeka, 2006., str. 763-764.

[16] Božo ŽEPIĆ, Suvremeni politički sustavi, Logos, Split, 2000., str. 147.

[17] Mirjana KASAPOVIĆ, Izborni leksikon, Politička kultura, Zagreb, 2003., str. 70.

izborima, kroz regionalna ili lokalna tijela, imenovanjem ili naslijeđem. U takvoj strukturi gornji dom ima ulogu očuvanja svojevrsne ravnoteže i uvođenja korekcijskih intervencija u odnosu na donji dom. On predstavlja regionalne, pokrajinske ili manjinske interese. Gornji dom je nepotreban ako se njegova načela predstavništva preklapaju s načelima predstavništva donjeg doma, ako pak načelo predstavništva gornjeg doma odstupa od reprezentativnog načela donjeg doma, onda je njegova demokratska legitimnost dovedena u pitanje.[18] Uloga gornjeg doma u zakonodavnom procesu određuje tip bikameralizma koji može biti potpuni i asimetrični. Potpuni bikameralizam je onaj u kojemu se zakoni donose suglasnošću i jednog i drugog dom parlamenta. Dok kod asimetričnog bikameralizma gornji dom ima ograničene nadležnosti u odnosu na donji te je zakonodavni proces sveden na suradnju između dva doma.

Ideja podjele zastupništva svoje korijene vuče još od antičke Grčke te starog Rima. Međutim, najraniji oblik dvodomnog zakonodavstva u modernom smislu pojavio se u Engleskoj u XIV. stoljeću. Dom komuna, kao donji dom parlamenta predstavljao je demokratski element društva. Gornji dom, Dom lordova, predstavljao je aristokratski element dok je kraljev veto predstavljao monarhijski element. Ravnoteža moći između različitih društvenih snaga na taj način je osiguravala da politički sustav ne omogućava tiraniju jednih nad drugima.[19] Dom lordova, kao rezultat podjele vlasti po klasnom kriteriju, u današnjem političkom sustavu Velike Britanije nema značajnu moć, osim što može vremenski odgoditi donošenje zakona. S obzirom na njegove gotovo minimalne zakonodavne ovlasti to je tipični primjer asimetričnog bikameralizma.[20]

Za razliku od britanskog gornjeg doma, Senat Sjedinjenih Američkih Država smatra se najsnažnijim gornjim domom na svijetu. Američki Senat svoje korijene vuče iz razdoblja kada su kolonisti organizirali bikameralnu zakonodavnu strukturu kolonija po uzoru na onu britansku. Nakon ustavne konvencije 1787. godine u Philadelphiji, postignut je tzv. „veliki kompromis" i u pogledu strukture savezne razine.[21] Njime su se uspjele premostiti postojeće suprotnosti podjelom saveznog zakonodavnog tijela na dva doma. Američki bikameralizam je nastao kao posljedica federalizacije te je stoga temeljna uloga gornjeg doma, kao oblika teritorijalnog predstavništva, zastupanje i usklađivanje interesa država članica. Američki se federalizam samo povijesno vezuje za nacionalno pitanje, a njegova temeljna odrednica je teritorijalna

[18] Mirjana KASAPOVIĆ,„ Izbori za Županijski dom Sabora", *Politička misao*, br.2, Zagreb, 1997., str. 95.

[19] George TSEBELIS i Jeanette MONEY, *Bicameralism*, Cambridge University Press, New York, 1997., str. 17-21.

[20] O tome vidjeti: Nijaz DURAKOVIĆ, *Uporedni politički sistemi,* Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007., str. 67-89.; Jürgen HARTMANN, *Politički sustavi Velike Britanije, SDA i Francuske*, Politička kultura, Zagreb, 2006., str. 41-83.; Rod HAGUE i Martin HARROP, n. dj., str. 270-275.

[21] Charles G. SELLERS, Henry F. MAY, i Neil R. McMILLEN, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, Barbat, Zagreb, 1996., str. 70.

podjela vlasti. Svaka od 50 država šalje po dva senatora u Senat bez obzira na njezinu veličinu, te je jednakost država zajamčena.[22] Senatori iz New Yorka predstavljaju oko 18 milijuna stanovnika, iz Kalifornije oko 30 milijuna, dok senatori iz New Hampshirea ili Nevade predstavljaju države kojima je broj stanovnika manji od nekih većih gradova. Dok najmanje države poput Aljaske, Vermonta i Wyominga imaju oko 500 tisuća stanovnika.[23] Predstavnički dom, ima zadaću zastupanja interesa svih građana te od njegovih 435 zastupnika njih oko polovicu dolazi iz osam saveznih država. California – 53, Texas – 32, New York – 29, Florida – 25, Illinois – 19, Pennsylvania – 19, Ohio – 18, Michigan – 15.[24] Navedeni pokazatelji prikazuju snagu bikameralne institucionalne strukture u očuvanju američke federacije.

Primjer ruskog parlamenta koji se sastoji od Državne dume i Vijeća federacije pruža uvid u bikameralni sustav kojemu gornji dom, Vijeće federacije, svoje uporište također temelji na federalnom ustroju države. Kako je Rusija višeetnička država, njen se oblik federalizma u strukturalno funkcionalnom smislu povezuje s nacionalnim pitanjem s obzirom da mu je primarna uloga upravljanje etničkim razlikama.[25] Vijeće federacije sastoji se od po dva člana iz svake od 89 zemljopisnih jedinica, tzv. subjekata federacije: 21 republike, šest regija, 49 oblasti, dva grada, Moskva i Petrograd, Židovske autonomne oblasti te 10 autonomnih okruga. Ustav Rusije pretvorio je asimetrični u simetrični federalizam te uvelike ujednačio različiti stupanj samostalnosti federalnih subjekata.[26]

U Švicarskoj je federalizam dvodomnim parlamentom omogućio kantonima ravnopravno sudjelovanje u zakonodavnoj vlasti. Savezna skupština koja se sastoji od Nacionalnog vijeća i Vijeća kantona, kroz Nacionalno vijeće, s 200 zastupnika, zastupa interese cijelog naroda, dok Vijeće kantona predstavlja interese kantona. Federalni sustav funkcionira na značajnoj autonomiji kantona i na istovremeno ograničenoj vlasti središnjih tijela.[27] Unatoč razlikama u njihovoj veličini danas u Švicarskoj 20 kantona i šest polukantona imaju jednak ustavnopravni status, što se opravdava i kao svojevrsni oblik zaštite prava manjina. U praksi to znači da se gornji dom parlamenta, Vijeće kantona, sastoji do 46 zastupnika, po dva zastupnika imaju kantoni a po jednog polukantoni. Pri čemu mali kantoni imaju višestruko veći utjecaj od onih s većim brojem stanovnika. Način izbora zastupnika za Vijeće kantona ne podliježe jedinstvenoj regulativi. Neki kantoni

---

[22] Jürgen Hartmann, n. dj., str. 87.

[23] Isto, str. 98.

[24] United States House of Representatives, *http://www.house.gov/representatives/*, (15.2.13.)

[25] József JUHÁSZ, „Ethno-federalism: Challenges and opportunities", *Međunarodni problemi*, Vol. 57., br. 3, Beograd, 2005., str. 258.

[26] Wolfgang MERKEL, *Transformacija političkih sustava, Teorije i analize*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2009., str. 378.

[27] Denis DE ROUGEMONT, „Swiss Federalism", (ur.) Théo Chopard, *Switzerland Prezent and Future, A small country re-examines itself*, New Helvetic Society Yearbook, International Edition, Berne, 1963., 64-74.

svoje zastupnike biraju na jednu godinu, neki četiri. Za razliku od zastupnika u donjem domu, Nacionalnom vijeću, gdje se zastupnici biraju razmjerno broju stanovnika, u Vijeću kantona zastupnici se biraju temeljem većinskog načela.[28] U 12 kantona i šest polukantona dominira stanovništvo njemačkog govornog područja, u četiri francuskog a u jednom kantonu stanovništvo koje govori talijanskim jezikom, u dva su kantona dominantni francuski i njemački a u jednom francuski, njemački i retoromanski jezik. Višejezičnost predstavlja važan aspekt integracije manjina u švicarskom društvu. Kroz institucionalne aranžmane federalizam omogućava jezičnim manjinama da žive u okvirima vlastite kulture unutar granica njihovih kantona. Dvodomna Savezna skupština djeluje temeljem načela jedinstva vlasti, odnosno funkcionalne podređenosti ostalih organa vlasti skupštini. Pri donošenju odluka potrebna je suglasnost oba doma te se u slučaju izostanka suglasnosti prijedlog odbacuje. Švicarska možda najbolje pokazuje kako je federalni mehanizam, uz podjelu moći uspio spojiti i održati različite kulture u jedinstvenom političkom sustavu.

U usporedbi s unitarnom vlašću, gdje moć počiva u jednom središtu a odluke se donose jednostavnije i brže, federalizam svoje odluke donosi kompliciranim i sporim postupcima, njegovo glavno usmjerenje je prije svega kompromis i rješavanje problema. Svrha i glavni razlozi uvođenja i realizacije federalnog načela jesu ravnopravnost sudionika, sastavnica federacije, ravnoteža koncentracije i raspodjele političke moći, dobrovoljnost udruživanja i razdruživanja, jamstvo slobode te prihvaćanje i zaštita različitosti. Unutar spektra različitosti afirmaciju i realizaciju prava unutar federalne strukture ostvaruju i različite etničke zajednice te se na taj način federalizam pokazuje i kao prikladno sredstvo za upravljanje etničkim sukobima u višeetničkim zajednicama.

Gordana Iličić

[28] Wolf LINDER, *Swiss Democracy, Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*, Macmillan Press, London, 1994., str. 44-46.

Literatura:

CARATAN, Branko, „Nacionalni fenomen i akomodacija interesa: pretpostavke postkomunističke tranzicije“ (II dio), (212-233), *Politička misao*, br. 3, Zagreb,1998.

CARDINAL Linda, KOSTADINOV Biljana, “Les nouvelles avancees du federalisme asymetrique. Le Canada en perspective”, (727-741), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 57, (4-5), Zagreb, 2007.

DE ROUGEMONT, Denis „Swiss Federalism“, (ur.) Théo Chopard, *Switzerland Prezent and Future, A small country re-examines itself*, New Helvetic Society Yearbook, International Edition, Berne, 1963.

DUCHACEK, D. Ivo, *Comparative Federalism: The territorial dimensions of politcs*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1970.

DURAKOVIĆ, Nijaz, *Uporedni politički sistemi*, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2007.

FORSYTH, Murray, *Federalism and Nationalism*, St. Martin's Press, New York, 1989.

HAGUE, Rod i HARROP, Martin, *Komparativna vladavina i politika*, Golden marketing, Zagreb, 2009.

HARTMANN, Jürgen, *Politički sustavi Velike Britanije, SAD i Francuske*, Politička kultura, Zagreb, 2006.

JUHÁSZ, József, „Ethno-federalism: Challenges and opportunities“, (245-263), *Međunarodni problemi*, Vol. 57., br. 3, Beograd, 2005.,

KASAPOVIĆ, Mirjana, „Izbori za Županijski dom Sabora“, *Politička misao*, br. 2, str. 95-103, Zagreb, 1997.

KASAPOVIĆ, Mirjana, *Izborni leksikon*, Politička kultura, Zagreb, 2003.

KEATING, Michael, *Federalism and the Balance of Power in European States*, SIGMA/OECD, Paris, 2006.

LIJPHART, Arend, *Demokracija u pluralnim društvima*, Globus, Zagreb, 1992.

LINDER, Wolf, S*wiss Democracy, Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*, Macmillan Press, London, 1994.

McGARRY, John, „Federalizam (federacija) kao metoda reguliranja etničkih sukoba“, (50-70), *Status, Magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, br. 10., Mostar, 2006.

MERKEL, Wolfgang, *Transformacija političkih sustava, Teorije i analize*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2009.

SELLERS, Charles G., MAY, Henry F. i McMILLEN, Neil R., *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, Barbat, Zagreb, 1996.

SMITH, Graham, *Federalism; The multiethnic Challenge*, Longman, London and New York, 1995.

STEPAN, Alfred, „Federalism and Democracy Beyond the U.S. Model", *Journal of Democracy*, Vol 10, No. 4, (19-34), Washington, 1999.

TSEBELIS, George i MONEY, Jeanette, *Bicameralism*, Cambridge University Press, New York, 1997.

United States House of Representatives, http://www.house.gov/representatives/.

VUKAS, Budislav, „Prijedlozi i nacrti konfederalizacije Jugoslavije 1990./91. – posljednji pokušaji spašavanja zajedničke države", (761- 803), *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Vol. 27., br.2, Rijeka, 2006.

ŽEPIĆ, Božo, *Suvremeni politički sustavi*, Logos, Split,

KULTURA

SREĆKO TOMAS
Petorica Drinovčana urednika i suradnika ”Travničkog Smilja”.....95
KATARINA KATURA
Ljetopis Osnovne glazbene škole Grude.....134
MARINA TOMIĆ
Glazbena škola iz pera učenice.....136

PETORICA DRINOVČANA UREDNIKA I SURADNIKA „TRAVNIČKOG SMILJA“

Uvod

Prema Josipu Predragoviću 8. VI. 1881. utanačen je ugovor između *sv. Stolice i vlade Njegova Veličanstva cara i kralja Franje Josipa I. glede novog crkvenog preustroja u Herceg-Bosni*. Prema tom ugovoru papa *Lav XIII. osnovaće crkvenu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini*, s nadbiskupskim sjedištem u Sarajevu, a u nadbiskupiji *osnovaće se sada i to odmah provincijalno sjemenište, što će služiti ne samo potrebama nadbiskupije, nego i ostalih pripadnih biskupija*, dok će *vlada Nj. c. i kr. Veličanstva* dati *sredstva za taj zavod*.[1]

Redovita crkvena uprava u Bosni i Hercegovini uspostavljena je papinom odlukom od 5. VII. 1881., kada je i Josip Stadler[2] imenovan sarajevskim nadbiskupom. Nadbiskupovo ustoličenje je bilo 15. I. 1882. u Sarajevu, koje je tada imalo samo nekoliko stotina katolika starosjedilaca, a župna je crkvica bila drvena. Svečano ustoličenje bilo je uz sudjelovanje mostarskoga biskupa fra Paškala Buconjića,[3] bosanskih i hercegovačkih franjevaca, predstavnika vlasti i drugih vjerskih zajednica, pravoslavnih, muslimana i Židova. Iste te godine nadbiskup Stadler je otpočeo gradnju sjemeništa u Travniku, pod vodstvom otaca Isusovaca, i u jesen iste godine otvoren je 1. razred gimnazije. Sjemenište, gimnazija i crkva u Travniku završene su 1888. Prvi su sjemenišni pitomci položili ispit zrelosti ili maturu 1890. U svim je razredima bilo i vanjskih đaka, koji su stanovali u gradu i pohađali predavanja u gimnaziji. Kasnije je bio uređen i konvikt za pitomce, koji se nisu kanili posvetiti svećeničkom

[1] Josip PREDRAGOVIĆ, Travnička spomenica na 25. godišnjicu dječačkog sjemeništa i velike gimnazije, Sarajevo, 1908., str. 2.

[2] Josip Stadler rođen je 24. siječnja 1843. u Slavonskom Brodu, a umro 8. XII. 1918., u Sarajevu, prema: Ivan TOMAS, „Dva predvodnika Božje Hrvatske“ (Josip Stadler i Ivan Merz), Rim, 1971.

[3] Paškal BUCONJIĆ rođen je 2. IV. 1843. u Drinovcima, a umro u Mostaru8. XII. 1910., prema: Bazilije PANDŽIĆ, Fra Paškal Buconjić i Drinovci, SUSRETI 5, MH, Ogranak Grude, 2011., str. 341. – 345.

zvanju. Od 1. IX. 1890. otvoren je i prvi tečaj bogoslovlja.[4] Slično navodi i Josip Predragović.[5]

Prvi Drinovčanin koji je došao u sjemenište i Nadbiskupsku gimnaziju u Travniku bio je mons. don Andrija Majić, čiju je svjedodžbu uz suglasnost da bude primljen u travničko sjemenište, ondašnjem rektoru p. Aleksandru Hofferu D. I.,[6] uputio 22. VII. 1904., tadašnji mostarsko-duvanjski biskup fra Paškal Buconjić, također Drinovčanin. Od tada su brojni Drinovčani pohađali travničku gimnaziju, sve dok je ne ukinuše partizanske vlasti 1945.[7] Evo Drinovčana polaznika travničke gimnazije:

1. Andrija Majić[8] upisao je I. razred gimnazije 1904./905. (po današnjem sustavu obrazovanja to je V. razred osnovne škole, op. a.) u Travniku, te je položio ispit zrelosti 1912.[9]

2. Blaž Tomas[10], koji je s uspjehom završio VIII. razred gimnazije i položio ispit zrelosti 1916.[11] Bio je polaznik Vrhbosanske bogoslovije, koju je upisao 1916./17., ali nije zaređen za svećenika.[12] Mala sjemenišna Kongregacija Gospe od Anđela pozdravljena i sv. Ivana Berchmansa, osnovana u Travniku 2. II. 1901., osnovala je 14. II. 1912. svoju literarnu sekciju i prvi predsjednik bio je Blaž Tomas, koji je postao sudac i svjestan katolik.[13] Kao polaznik V. razreda gimnazije deklinirao je rad „Krajiškinja“ od Arnolda, u sklopu rada literarne sekcije kroz školsku godinu 1912./13.[14]

3. Andrija Glavaš[15] bio je II. razred gimnazije 1915./16.[16] Bio je prefekt Male sjemenišne Kongregacije Gospe od Anđela pozdravljena i sv. Ivana

---

[4] Ivan TOMAS (potpisano: Mato Bražnjak), „STADLER“, *Stadler,* br. I., 1999., str. 28. – 35., br. II., 2001., str. 26. – 31., br. III., 2002., str. 30. – 35., br. IV., 2003., str. 28. – 35., br. V., 2004., str. 22. – 35., br. VI., 2005., str. 32. – 38., br. VII., 2006., str. 40. – 42., br. VIII., 2007., str. 38. – 42., br. IX., 2008., str. 34. – 37., br. X., 2009., str. 46. – 49., br. XI., 2010., str. 43. – 45.,br. XII., 2011., str. 31. – 41., br. XIII. 2012., str. 42. – 45.

[5] J. PREDRAGOVIĆ, Travnička spomenica na 25 godišnjicu dječačkog sjemeništa i velike gimnazije, str. 4. – 48.

[6] O. Aleksandar Hoffer (1839. – 1914.), prema: Marko STANUŠIĆ, Pjevanje i sviranje u Nadbiskupskoj gimnaziji i sjemeništu u Travniku, Magnificat, god. IV. (2010.), br. 8., str. 4.

[7] Srećko MAJIĆ, Mons. don. Andrija Majić (1892. – 1978.), Životni put i svećeničko djelovanje, u: Željko MAJIĆ (ur.), SLUGA DOBRI I VJERNI – Život i djelo mons. Andrije Majića, Mostar, 1998., str. 29.

[8] Andrija Majić rođen je 9. IV. 1892. u Drinovcima, od oca Vida i majke Anice, rođene Ravlić, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 201., br. 152. Umro je 31. XII. 1978. u Studencima, gdje je i pokopan, prema: Srećko MAJIĆ, Mons. don. Andrija Majić (1892. – 1978.), Životni put i svećeničko djelovanje, u: Željko MAJIĆ (ur.), SLUGA DOBRI I VJERNI – Život i djelo mons. Andrije Majića, Mostar, 1998., str. 50.

[9] Srećko MAJIĆ, Mons. don. Andrija Majić (1892. – 1978.), Životni put i svećeničko djelovanje, u: Željko MAJIĆ (ur.), SLUGA DOBRI I VJERNI – Život i djelo mons. Andrije Majića, Mostar, 1998., str. 29.

[10] Radi se o Blažu Tomasu, koji je rođen 11. IX. 1895., od oca Petra i majke Kate, rođene Majstorović, te je umro 30. IV. 1975., AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 271., br. 179.

[11] Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb (AFFDI), Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16., str. 12. i 16.; Josip PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, Sarajevo, 1933., str. 73., br. 274., 1916.

[12] Marko HRSKANOVIĆ, Odgojitelji, profesori i studenti Vrhbosanske bogoslovije (Travnik – Sarajevo 1890. – 1990.), u: Pero SUDAR, Franjo TOPIĆ, Tomo VUKŠIĆ, Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890. – 1990., Sarajevo – Bol, 1993., str. 471.

[13] NEPOTPISANO, Travničke đačke kongregacije, Vjesnik Marijinih kongregacija, god. VIII. (1932.), br. 1., str. 20.

[14] TAJNIK (Ivan KULIER), „Naš rad“, Travanjsko smilje, god. VI. (1912./13.), br. 5., str. 158. – 159.

[15] O. mr. Andrija Glavaš, D.I. (1901. - 1987.), rodio se od oca Jure i majke Jake, rođene Grubišić i krstio se u Drinovcima 24. X. 1901. od p. Blaža Jerkovića, kum je bio Andrija Glavaš iz Drinovaca, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 387., br. 426.

[16] AFFDI, Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16., str. 15.

Berchmansa.[17] Skupa s Dragutinom Kamberom, Slavenom Cecekom i Ivanom Mijićem, 1918. u travničkom sjemeništu utemeljio je misijsku sekciju.[18] Bilo je to na Sv. tri Kralja, 6. I. 1918. i na toj skupštini A. Glavaš, kao polaznik IV. razreda gimnazije, održao je veoma uspjeli referat.[19] Bio je i prefekt II. divizije u travničkom sjemeništu 1926./27.[20]

4. Ilija Tomas,[21] bio je II. razred gimnazije 1915./16.[22] U povodu travničkog zlatnog jubileja, tj. 50.-godišnjice utemeljenja sjemeništa i gimnazije (1882. – 1932.), izdana je knjiga *Travnički zlatni jubilej* i u poglavlju „Maturanti" navedeno je i ime Ilije Tomasa iz Drinovaca za godinu 1922., te da je tada bio župnik u Klepcima.[23] Mladu misu slavio je u ljeto 1925. u Drinovcima, i to u *Dubravi na otvorenom prostoru, u blizini granice drinovačke i goričke župe,* jer se ujedno slavila 1000. godišnjica hrvatskoga kraljevstva.[24] Ubijen je na zvjerski način, od strane četnika, s 22 rane na licu i tijelu u noći s 30. IV. na 1. V. 1942.[25]

5. Ivan Nuić[26] bio je III. razred gimnazije 1915./16.[27]

6. Stjepan Pandžić,[28] bio je III. razred gimnazije 1915./16.[29]

7. Petar Pandžić,[30] kojeg je sušica odvela u smrt,[31] kada je vjerojatno pohađao II. razred gimnazije.

8. Petar Leventić[32] bio je VII. razred gimnazije 1925./26.,[33] a položio je ispit zrelosti 1926./27.[34]

---

[17] NEPOTPISANO, Travničke đačke kongregacije, str. 21.

[18] Antun ČOVIĆ, Priprave za Papin dan i jubilej misijske sekcije, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 2., str. 36.

[19] NEPOTPISANO, Travničke đačke kongregacije, str. 21.

[20] Antun ČOVIĆ, „Kronika", Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 3.-4., str. 30. – 36.

[21] Ilija Tomas rođen je 19. VII. 1901. u Drinovcima, od oca Pere i majke Kate, rođene Majstorović, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 381., br. 389. Ubijen je na zvjerski način, od strane četnika, s 22 rane na licu i tijelu u noći s 30. IV. na 1. V. 1942., prema: Željko MAJIĆ, Don Ilija Tomas (1901. – 1942.), u: Božo GOLUŽA, Svjedoci vjere i rodoljublja, Mostar, 2005., str. 429. – 468.

[22] AFFDI, Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16., str. 15.

[23] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 73., br. 340. i str. 80.

[24] Ivan TOMAS, Božji svjedoci (objavljeno pod pseudonimom dr. Ivo Humski, Hrasno, 1971., kao posebni otisak članka objavljenog pod istim naslovom u mjesečniku DUMO i njegov narod, vjesniku župe Hrasno – Hercegovina, broj 12 - lipanj 1971., potpisanog Ivo Dumin), str. 26.

[25] Ž. MAJIĆ, Don Ilija Tomas (1901. – 1942.), u: B. GOLUŽA, str. 429. – 468.

[26] Mogao bi to biti Ivan Nuić rođen 17. VI. 1900. u Drinovcima od oca Mate i majke Vranjke (Franjke), rođene Vlašić iz Sovića, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 363., br. 287.

[27] AFFDI, Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16., str. 15.

[28] Mogao bi to biti Stipan Pandžić rođen u Drinovcima 21. II. 1902., od oca Paške i majke Ive, rođene Glavaš, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 393., br. 20. ili Stipan Pandžić rođen u Drinovcima 3. VI. 1902., od oca Blaža i majke Ive, rođene Glavaš, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 401., br. 63.

[29] AFFDI, Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku, za školsku godinu 1915./16., str. 15.

[30] Mogao bi to biti Petar Pandžić rođen 9. VII. 1907., od oca Paške i majke Ive, rođene Glavaš, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 48.

[31] UREDNIK: Dragutin KAMBER, Vijesti, Travanjsko smilje, god. VII. (1921./22.), br. 1., str. 17. – 20.

[32] Petar Leventić rođen je 3. III. 1906. u Drinovcima, od oca Mate i majke Matije, rođene Leventić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 33., br. 28. Umro je 16. XII. 1961. u Viru i pokopan na Bartuluši u Drinovcima 18. XII. 1961., prema: Ratko PERIĆ, Da im spomen očuvamo, Mostar, 2000., str. 278. – 279.

[33] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., pisan rukom, str. 1.

[34] Početkom šk. g. 1926/7., pisano rukom, str. 1.

9. Juraj (Jure) Vrdoljak[35] bio je VII. razred gimnazije 1925./26.,[36] a položio je ispit zrelosti 1926./27.;[37] Interesantno je da je on, kao polaznik VI. razreda u svibnju 1925., na danu katoličke mladeži, u sklopu sportskih natjecanja travničkih gimnazijalaca, pobijedio u bacanju kamena u trku.[38] U povodu travničkog zlatnog jubileja, tj. 50.-godišnjice utemeljenja sjemeništa i gimnazije (1882. – 1932.), izdana je knjiga *Travnički zlatni jubilej* i u poglavlju „Maturanti" navedeno je i ime Jure Vrdoljaka iz Drinovaca za godinu 1927.[39] Za svećenika je zaređen 1931., bio je svećenik u Studencima gdje je sagradio crkvu. Don Jure je nakon II. svjetskog rata uspio izbjeći u Austriju, u logor Murdorf, gdje je sagradio „svoju drugu crkvu", a treću je sagradio u Torontu. Bio je voditelj skrbi za hrvatske izbjeglice utemeljivši Caritas Croatia.[40] Pored toga 1949. pokrenuo je časopis *Glasniku Srca Isusova i Marijina,* koji je izlazio u emigraciji do 1968.[41]

10. Matija Nuić,[42] bio je V. do VIII. razred 1925./26. do 1928./29., te je položio ispit zrelosti 1929.[43]

11. Anto Buconjić[44] bio je IV. - VII. razred 1925./26. - 1928./29.,[45] a položio je ispit zrelosti 1929./30., i to u franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom,[46]

12. Andrija Majić, mlađi,[47] bio je IV. - VII. razred 1925./26. - 1928./29.,[48] a položio je ispit zrelosti 1929./30.[49] U povodu travničkog zlatnog jubileja, tj. 50.-godišnjice utemeljenja sjemeništa i gimnazije (1882. – 1932.), izdana je knjiga *Travnički zlatni jubilej* i u poglavlju „Maturanti" navedeno je i ime Andrija Majić, ml. iz Drinovaca za godinu 1930.[50]

---

[35] Radi se o don Juri Vrdoljaku, koji je rođen 4. VII. 1906., od oca Nikole i Mare, rođene Kolak, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 37., br. 88.

[36] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., pisan rukom, str. 1.

[37] Početkom šk. g. 1926/7., pisano rukom, str. 1.

[38] KRONIČAR, A. S., Kronika, Travničko smilje, god. X. (1924./25.), br. 4.-5., str. 37. – 38.

[39] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 73., br. 340. i str. 80.

[40] Andrija LUKINOVIĆ – Ivan POMPER, Vilim Cecelja – Utjelovljena hrvatska caritas, Zagreb, 2009., str. 216. – 217.

[41] Ivan TOMAS,: Dragutin Kamber: Utrka sa smrću, Rim, 1970., str. 121.

[42] Matija Nuić rođen je 8. XI. 1909. u Drinovcima, od oca Stipana Šimušića i majke Jele, rođene Čulina, (AŽD), Matica krštenih, sv. II., str. 72., br. 119. Umro je 16. IX. 1987. i pokopan je na Bartuluši u Drinovcima, prema: Jerko NUIĆ, Mons. don Mate Nuić (1909. – 1987.) – Curiculum vitae, u: Ž. MAJIĆ (priredio), Izvedi narod moj o Gospode! – život i djelo mons. Mate Nuića, str. 31.

[43] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., str. 2.; 1926/7., str. 1.; 1927/8., str. 1. i „Šk. god. 1928-9.", str.1. (Mato Nuić)

[44] Anto Buconjić (u matici krštenih piše Bucić, op. a.) rođen je 26. III. 1909. u Drinovcima, od oca Ivana i majke Kate, rođene Majić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 65., br. 29. Njegov život završio je mučeničkom smrću od partizanske ruke na Križnom putu, vjerojatno u okolici Maribora, u svibnju 1945., prema: Ante PAVLOVIĆ, Don Ante Krešimir Buconjić (1909. – 1945.), u: B. GOLUŽA, Svjedoci vjere i rodoljublja, str. 118.

[45] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., str. 2.; Početkom šk. god. 1926/7., str. 2.; Početkom šk. god. 1927/8., str. 1.; Šk. god. 1928-9., str.1.

[46] Ante PAVLOVIĆ, Don Ante Krešimir Buconjić (1909. – 1945.), str. 86.

[47] Andrija Majić, mlađi, rođen je 15. u Drinovcima, od oca Ivana i majke Anđe (u matici krštenih piše Angja, op. a.), rođene Grizelj iz Sovića, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 76., br. 45. Osuđen je na smrt od partizana i ubijen, po svoj prilici 15. VII. 1945., a tijelo mu bačeno u Jazovku, prema: Srećko MAJIĆ, Don Andrija Majić, mlađi (19010. – 1945.), u: B. GOLUŽA, Svjedoci vjere i rodoljublja, str. 261.

[48] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., str. 2.; Početkom šk. god. 1926/7., str. 2.; Početkom šk. god. 1927/8., str. 1.; Šk. god. 1928-9., str.1.

[49] Srećko MAJIĆ, Don Andrija Majić, mlađi (19010. – 1945.), str. 230.

[50] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 75., br. 523.

13. Mirko Glavaš[51], bio je III. do VI. razred gimnazije 1925./26. - 1928./29.,[52] (podaci za 1929./30. nisu sačuvani, a nema ga među njegovom generacijom đaka koji su položili ispit zrelosti 1930./31.),[53] pa je nepoznato što se s njim dogodilo.

14. Antun Majić[54] pohađao je III. razred 1925./26.;[55]

15. Ivan Tomas,[56] bio je II. do VIII. razred 1925./26. - 1931./32.,[57] koje je sve završio s izvrsnim uspjehom, a položio viši tečajni ispit (ispit zrelosti) 1932., pri čemu je bio oslobođen od usmenog ispita.[58]

16. Anto Vrdoljak[59] pohađao je VI. do VIII. razred 1926./27. do 1928./29.[60]

17. Jozo Majić,[61] upisan u IV. razred 1928./29., ali je prekrižen[62] (prema Ivanu Aliloviću Jozo (Jupa) Majić završio je realnu gimnaziju u Mostaru, pravo u Zagrebu, bio je u emigraciji do 1941., u NDH je bio savjetnik u MUP-u, te tajnik u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, nadstojnik Političkog odsjeka pri Glavnom ravnateljstvu za javni rad i sigurnost te je radio u Predsjedništvu Vlade u uredu ministra Ede Bulata, a na Križnom putu, odmah po povratku u Sloveniju je nestao, vjerojatno su ga partizani odmah ubili,[63] pa je pojavljivanje njegova imena u IV. razredu travničke gimnazije i njegova prekriženost pokazatelj da se možda pokušao iz Mostara prebaciti u Travnik, ali se ubrzo vratio natrag, op. a.).

---

[51] Mogao bi to biti Mirko Glavaš, rođen 17. II. 1911., od oca Mate i majke Kate, rođene Milas, Arhiv župe Drinovci (AŽD), Matica krštenih, sv. II., str. 86.

[52] AFFDI, Početkom šk. g. 1925/6., str. 3., 1926/7., str. 2., 1927/8., str. 2. i 1928/9., str. 1.

[53] AFFDI, Izvještaj Nadbiskupske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1930./31., Sarajevo, Hrvatska tiskara d.d, 1931., str. 21. – 22.

[54] Mogao bi to biti Anto (Mato) Majić rođen 22. I. 1910. u Drinovcima, od oca Ivana i majke Janje, rođene Majić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 73., br. 11.

[55] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., str. 3.

[56] Ivan Tomas rođen je 29. IX. 1911. u Drinovcima od oca Jure i majke Matije, rođene Majić, K. I. (krizman) 22. VII. 1924., AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 93., br. 98. Umro je 27. kolovoza 1992. u Albanu kraj Rima, umalo napunivši 81 godinu života. Pokopan je u grobnici Papinskoga hrvatskog zavoda sv. Jeronima, na rimskom groblju Campo Verano, kako je i sam zaželio, na mjestu gdje njegovi zemni ostatci počivaju kraj dvadesetak drugih znamenitih Hrvata, prema: Ratko *PERIĆ,* In memoriam don Ivanu Tomasu, Hrvatska revija, 42 (1992.) 3-4, 521. - 529.

[57] AFFDI, Službeni popis početkom šk. g. 1925/6., str. 4.; Početkom šk. god. 1926/7., str. 2.; Početkom šk. god. 1927/8., str. 2.; Šk. god. 1928-9., str. 2.; Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1930./31., str. 20. – 21.; 1931./32., str. 21.

[58] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školsku godinu 1931./32., str. 7. - 8.

[59] Mogao bi to biti Anto Vrdoljak rođen 5. III. 1910. u Drinovcima, od oca Stipe i Angje(Anđe), rođene Primorac, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 74., br. 24.

[60] AFFDI, Početkom šk. god. 1926/7., str. 1.; Početkom šk. god. 1927/8., str. 1.; Šk. god. 1928-9., str. 1.

[61] Jozo Majić, rođen 14. V. 1914., kao sin Stjepana (Brokete) i Lucije, rođene Galić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 119.

[62] AFFDI, Šk. god. 1928-9., str. 2.

[63] Ivan ALILOVIĆ, Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine, Zagreb 1998., str. 82.

18. Jerko Nuić,[64] bio je II. razred 1930./31. do VIII. razreda 1936./37., a položio viši tečajni ispit 1937.[65] Don Jerko Nuić ubijen je od partizana negdje na Križnom putu.[66]

19. Ivo Šimić[67] pohađao je II. razred 1930./31., ali je napustio razred.[68] Prema Srećku Majiću brat Ivan Šimić, D. I. ubijen je od partizanskih vlasti neposredno nakon II. svj. rata.[69]

20. Vlado Pandžić[70] pohađao je I. – III. razred 1932./33. - 1934./35.,[71] ali je umro kada je pohađao III. razred 1934./35. U ljetopisu izvješća iz gimnazije stoji: „17. V. (1935.) umro je od navale krvi Vladimir Pandžić, najbolji učenik trećeg razreda. Sprovod bio mu je 19. V. u 15 sati.“[72]

21. Vlado Tomas,[73] pohađao je I. - VIII. razred 1932./33. - 1939./40., te je položio viši tečajni ispit 1939./40.[74] Interesantno je da je u ljetopisu iz 1936./37., str. 8., navedeno da je 11. V. 1937. održano javno tjelesno vježbanje, zapravo natjecanje, a među odlikovane je uvršten i Vlado Tomas, koji je kao polaznik V. razreda osvojio treće mjesto u bacanju kugle od 5 kg s rezultatom od 12,21 m, a prvi je bio polaznik VII. razreda Andrija Leko s rezultatom 12,85 m! Još interesantnije je spomenuti da je obitelj Andrije Bandića[75] pružila utočište don Vladislavu Tomasu, nakon dolaska partizana u Zagreb iza 8. V. 1945. i tako ga spasila od gotovo sigurne smrti. Majka od V. Tomas Ruža bila od Bandića rod iz Ploca,[76] pa su mu Bandići rodbina. On je i danas u svojoj 92. godini, kao jedan od najstarijih živućih (uz prof. dr. sc. fra Bazilija Pandžića, koji je

---

[64] Don Jerko Nuić (1915. - 1945.), rođen 8. VI. 1915., od oca Stjepana i majke Jele, rođene Čulina, AŽD, *Matica krštenih*, sv. II., str. 133., ubijen je od partizana negdje na Križnom putu, prema: I. ALILOVIĆ, *Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine,* str. 102. i Srećko TOMAS, Šestorica zlatomisnika s područja Mostarsko-duvanjske biskupije, *Susreti 6,* Ogranak MH u Grudama, 2012., str. 192.

[65] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1930./31., str. 16.; 1931./32., str. 18.; 1932./33., str. 19.; 1933./34., str. 21.; 1934./35., str. 6. i 25.; 1935./36., str. 4. i 24., (na str. 15. – 16. u rubrici „Izvještaj o bibliotekama i zbirkama“ navedeno je da je Jerko Nuić za etnografsku zbirku darovao vodir za kosidbu), 1936./37., str. 4., 13. i 29., 1937./38., str. 7.

[66] I. ALILOVIĆ, Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine, str. 102. i S. TOMAS, Šestorica zlatomisnika s područja Mostarsko-duvanjske biskupije, str. 192.

[67] Mogao bi to biti Ivan Šimić koji je rođen 1. I. 1917. u Drinovcima, od oca Mate i majke Matije, rođene Pandžić, koji je 5. VII. 1939. učinio svečanu probaciju i uzeo ime fra Emanuel, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 142., br. 1.

[68] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1930./31., str. 17.

[69] S. MAJIĆ, Don Andrija Majić, mlađi (19010. – 1945.), u: B. GOLUŽA, Svjedoci vjere i rodoljublja, str. 253.

[70] Radi se o Vladimiru Pandžiću, rođenom 17. VII. 1919., od oca Jure i majke Janje, rođene Čulina, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 118.

[71] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1932./33., str. 16.; 1933./34., str. 18.; 1934./35., str. 22. i 23.

[72] Umro u Travniku 18. V. 1935., gdje je i pokopan, zbog oštećenja plućnog krvotoka, AŽD, Matica pokojnih, sv. II., str. 118.; AFFDI, Izvještaj za školsku godinu 1934./35., str. 8.:

[73] Radi se o don Vladislavu Tomasu, rođenom 20. VI. 1921., od oca Nikole i majke Ruže Mande, rođene Bandić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 177.

[74] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1932./33., str. 16.; 1933./34., str. 18.; 1934./35., str. 22. i 23.; 1935./36., str. 22.; 1936./37., str. 8. i 26.; 1937./38., str. 22.; 1938./39., str. 25.; 1939./40., str. 26. i 29.

[75] Radi se o Andriji Bandiću, rođenom 3. II. i krštenom 4. II. 1910., kao zakonitom sinu Mate Bandića i Anđe, rođene Kondža iz Ružića, krstio ga župnik fra Vjenceslav Bašić, kum je bio Mato Tomas iz Ploca, krizmao se u Beogradu 17. VI. 1928. od o. Iv. Radića, AŽD, Matici krštenih, knjiga II., str. 74.

[76] Radi se o Ruži Bandić rođenoj 5. IX., od oca Nikole i majke Joze, rođene Alerić s Brda, a krštenoj 6. IX. 1888. od Blaža Jerkovića, kumovao je Jozo Vrdoljak s Brda.

u 95. godini života) svećenika rodom iz Drinovaca, aktivan u Zagrebu, pa je posvjedočio o tome u emisiji „Od Krista pozvani“ na Hrvatskom katoličkom radiju.[77] Prije toga je don Vladislav Tomas morao bježati iz Drinovaca, jer su njega i drinovačkog kapelana fra Slobodana Lončara, pred Božić 1944., partizani lažno osumnjičili da su organizirali ubojstvo jednog partizanskog kurira, koji je poginuo u to vrijeme u Drinovcima. Na sjednici Komiteta, zapovjedio je komandant Ante Barbir da se njih dvojicu svećenika mora likvidirati za odmazdu ubijenog kurira. To je V. Tomas uspio doznati i odmah je pobjegao zajedno s fra S. Lončarom i još desetak momaka iz Drinovaca, najprije prema Mostaru, pa preko Sarajeva i Slavonskog Broda u Zagreb, gdje je upisao dovršetak bogoslovije, ali kada su partizani došli u Zagreb, morao se skrivati[78] i tu mu je svesrdno pomogla i obitelj Andrije Bandića. O istome posvjedočio je i dr. sc. Mladen Bandić,[79] dipl. ing. građ., prof. visoke škole u Zagrebu, kada smo s njim porazgovarali

22. Ante Majić pohađao je I. do VIII. razreda 1934./35. do 1941./42., te je položio ispit zrelosti 1942.,[80] kada je zabilježen kao Zvonimir Antun Majić.[81] Kongregacija velikih sjeminaraca u Travniku proslavila je zlatni jubilej (50 godina), a ujedno je nadbiskup dr. Ivan Šarić slavio 30. godišnjicu svoga biskupskog jubileja, na blagdan Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije, 8. XII. 1938. Nazočni su bili brojni svećenici, na čelu s nadbiskupom dr. Ivanom Šarićem i pri tome je petoškolac Ante (Zvonimir) Majić krasno deklamirao najnoviju pjesmu jubilarca-biskupa *K zlatnom jubileju Velike Sjemenišne Kongregacije.*[82] Prema pismu upućenom 5. XI. 1942., don Ivanu Tomasu u Rim iz Zagreba od rođaka Zvonka, saznaje se da je Zvonko na Jordanovcu u Novicijatu D. I., te da je stupio u kandidaturu 25. IX. 1942. U istom pismu Zvonko navodi da u Travniku samih Drinovčana ima 12 i od toga 8 u velikom sjemeništu, a 4 u malom sjemeništu (2 Vrdoljaka- Bišćevića, 1 bratić p. Andrije Glavaša-Solarevića i 1 je Zvonko od Joskana Majića, koji ide u II. razred, a njega je Zvonimir uputio i doveo u Travnik).[83] Dr. sc. Mladen Bandić posvjedočio je da je, koliko se on sjeća, po očevom pripovijedanju, njegova obitelj pomagala u spašavanju više ljudi u Zagrebu, tijekom sumornih vremenima iza II. svjetskog rata, kada su po Zagrebu kojekakvi OZN-aši vršili racije i odvodili ljude na

---

[77] Emisiji „Od Krista pozvani“ na Hrvatskom katoličkom radiju, ur. Svjetlana Đuran, 2013.

[78] Vlado ČUTURA, „Padao sam pod križem, ali sam se i pridizao“, Glas Koncila, br. 2, 13. I. 2008. str. 16.

[79] Dr. sc. Mladen Bandić, prof. v. šk., rodio se 1944. u Zagrebu, kao sin Andrije Bandića i Anke (Anice), Perine, rođene Eljuga, prema osobnom razgovoru u Zagrebu, od 26. V. 2013.

[80] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1934./35., str. 20., 1935./36., str. 20., 1936./37., str. 24., 1937./38., str. 20., 1938./39., str. 23., 1939./40., str. 24., 1941./42., str. 12. i 14.

[81] Gotovo sigurno je to o. Zvonko Ante Majić, D. I. rođen 26. IX. 1922., od oca Nikole i majke Jake, rođene Galić, jer u opasci stoji da je bio svećenik; AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 193.

82 NEPOTPISANO, Travnik – Kongregacija velikih sjeminaraca, Vjesnik Marijinih kongregacija, god. XIV. (1939.), br. 2., str. 30. – 31.

[83] 5. XI. 1942., pismo Tomasu iz Zagreba od rođaka Zvonka, ABOM, Ostavština Ivana Tomasa.

likvidacije, bez suda i osude. Spomenuo je, pored don Vladislava Tomasa i ime o. Ante Zvonimira Majića, D. I., a 1945. je bio student na Novicijatu Družbe Isusove u Zagrebu.[84]

23. Ivan Grubišić[85] bio je I. razred i određen da ga ponavlja, 1934./35., vjerojatno napustio zavod jer ga nema na popisu đaka I. razreda u školskoj godini 1935./36..[86]

24. Nikola Radić[87] upisao je I. razred 1934./35., imao je popravak iz srpskohrvatskog i francuskog jezika, što je uspješno položio, ali je napustio zavod 1935./36..[88]

25. Vilim Vrdoljak[89] pohađao je I. do III. razreda 1935./36. – 1937./38., upisao IV. razred 1938./39.,[90] ali je 4. X. 1938. preminuo od bubrežne bolesti i pokopan u Drinovcima, na Bartuluši, 5. X. 1938. Pokop su obavili župnik o. Milivoj Bebek, don Petar Leventić, bivši travnički seminarac i o. fra Ratimir Kordić,[91] Osoblje i đaci travničke gimnazije održali su mu 13. X. 1938. zadušnicu u Travniku.[92]

26. Rudolf Vrdoljak[93] pohađao je V. do VIII. razred 1935./36. do 1938./39., položio je viši tečajni ispit 1939.,[94] te je 1939./40. upisao Vrhbosansku bogosloviju, koju nije završio,[95] već je završio medicinski fakultet u Zagrebu, te je *radio kao ratni kirurg u zagrebačkoj bolnici kao ustaški poručnik, a pri povlačenju u svibnju 1945. predao se Englezima, koji su ga izručili Titovim partizanima i pretpostavlja se da je ubijen negdje na Križnom putu*.[96]

27. Mirko Eljuga[97] pohađao je V. do VII. razred 1936./37. do 1938./39.,[98] ali je preminuo 12. III. 1939. od TBC-a i pokopan je 13. III. 1939. na groblju

---

[84] Prema osobnom razgovoru u Zagrebu, od 26. V. 2013.

[85] Mogao bi to biti Ivan Grubišić, nezakonito rođen 19. IX. 1923. od majke Kate Grubišić, a pozakonjen njenom udajom za Nikolu Radalja, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 204.

[86] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školsku godinu 1934./35., str. 21.

[87] Mogao to biti Nikola Radić rođen u Drinovcima 13. II. 1922., kao nezakonito dijete od majke Ruže Radić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 187., br. 18.

[88] AFFDI, Nadbiskupska gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1934./35., str. 20., 1935./36., str. 3. i 20.

[89] Radi se o Vilimu (Filipu) Vrdoljaku, rođenom u Drinovcima 5. VIII. 1922., od oca Nikole i majke Mare, rođene Kolak, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 191., br. 68.

[90] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1935./36., str. 18., 1936./37., str. 23., 1937./38., str. 19., 1938./39., str. 7.

[91] AŽD, Matica pokojnih, sv. III., 1936. – 1946., str. 22., br. 50.

[92] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školsku godinu 1938./39., str. 7.

[93] Radi se o Rudolfu Vrdoljaku, dr. med., koji je rođen u Peć Mlinima (Drinovci) 26. VI. 1920., od oca Ante i Ruže, rođene Glavaš, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 166., br. 76.

[94] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1935./36., str. 23., 1936./37., str. 27., 1937./38., str. 24., 1938./39., str. 26. i 29.

[95] P. SUDAR, F. TOPIĆ, T. VUKŠIĆ, Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890. – 1990., str. 483.

[96] I. ALILOVIĆ, Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine, str.147.:

[97] Radi se o Mirku Eljuga, rođenom u Drinovcima 25. V. 1919., od oca Stipana i majke Antice, rođene Alerić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 152., br. 30.

[98] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvještaj za školske godine 1936./37., str. 26., 1937./38., str. 22., 1938./39., str. 26.

Bartuluša u Drinovcima, pokop su obavili o. fra Srećko Granić, don Andrija Majić i o. Bernardin Katić (prema ljetopisu iz 1938./39., str. 9. osoblje i đaci travničke gimnazije održali su mu 22. III. 1939. zadušnicu u Travniku;[99]

28. Jerko Majić,[100] pohađao je VII. do VIII. razred 1941./42. do 1942./43., te je položio ispit zrelosti 1943.;[101]

29. Ljubo I. (Ivanov) Majić[102] koji je pohađao I. do V. razred 1937./38. do 1941./42., (Pod rubrikom „Izvještaj o bibliotekama i zbirkama" za 1939./40., kao polaznik III. razreda spomenut je Ljubo Majić, s navodom da je darovao lijep dar), te započeo VI. razred 1942./43., kada je napustio travničku gimnaziju i sjemenište,[103] a prema Ivanu Aliloviću završio je gimnaziju u Visokom i koncem 1943. imenovan je logornikom u Visokom, 29. IX. 1944. u borbama s partizanima u Peć-Mlinima i Tihaljini je zarobljen i odveden u vrgorska Poljica gdje su ga partizani zaposlili kao pisara, ali kad je došao dopis iz Drinovaca, pisan od drinovačkih udbaša i mjesnih odbornika, u kojem je pisalo da je Ljubo Majić ustaša i veoma opasan, partizani su ga bez ikakva suda strijeljali, ne zna mu se za grob,[104] te je stoga jasno da se on prebacio iz travničke u visočku gimnaziju.

30. Jerko Pandžić[105] koji je pohađao V. do VIII. razred 1941./42. do 1944./45., te je položio ispit zrelosti 1945.;[106]

31. Mate Dedić[107] pohađao je V. do VII. razred 1941./42. do 1943./44.,[108] ali ga nema na *Popisu djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45.*, koji se nalazi u AFFDI-u, no prema Ivanu Aliloviću on je početkom studenog *kao svršeni gimnazijalac* (zapravo kao maturant, op. a.) priključio obrani Drinovaca i Širokog Brijega od napada partizana, a po tom se, od veljače 1945., s mnoštvom vojske i civila povlačio prema austrijskoj granici i na Križnom putu je dospio

---

[99] AŽD, Matica pokojnih, sv. III., 1936. – 1946., str. 25., br. 11.

[100] Mogao bi to biti: Jerko Majić, rođen je 9. V. 1923., od oca Stipe(Stjepana - Brokete) i majke Lucije, rođene Galić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 201., koji je nestao 1945., prema Stanje Duša, AŽD, sv. IV., knjiga 3., str. 550.; ili Jerko Majić, rođen 25. VIII. 1923., od oca Mate i Jake, rođene Glavaš, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 204. ili Jerko Majić, rođen 23. IX. 1923., od oca Joze i majke Kate, rođene Pandžić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 205., koji je umro 27. III. 2003., prema „Stanje Duša", AŽD, sv. IV., knjiga 3., str. 566.; ili Jerko Majić, rođen 29. III. 1924., od oca Petra i majke Kate, rođene Eljuga, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 210. ili Jerko Majić, rođen 10. XI. 1924., od oca Tome i majke Matije, rođene Glavaš, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 217.

[101] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školske godine 1941./42., str. 12. i 1942./43., str. 15. – 16.

[102] Radi se o Ljubi Majiću rođenom u Drinovcima 15. IX. 1925., od oca Ivana i majke Anice, rođene Tomas, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 228.

[103] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školske godine 1937./38., str. 17., 1938./39., str. 21., 1939./40., str. 15. – 16. i 21., 1941./42., str. 10. i 1942./43., str. 13.

[104] I. ALILOVIĆ, Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine, str. 33. – 34.

[105] Mogao bi to biti Jerko Pandžić rođen 4. V. 1924., od oca Andrije i majke Matije, rođene Nuić (piše Nujić, op. a.), AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 212. ili Jerko Pandžić rođen 2. IV. 1925., od oca Križana i majke Kate, rođene Leko, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 223.

[106] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školske godine 1941./42., str. 11., 1942./43., str. 13., 1943./44., str. 14.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[107] Radi se o Mati Dediću rođenom u Drinovcima 24. IV. 1925., od oca Petra i majke Cvite, rođene Nuić, str. 223., br. 51.

[108] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školske godine 1941./42., str. 10., 1942./43., str. 13., 1943./44., str. 15.

do logora u Požegi iz kojeg je zajedno s još petoricom hercegovačkih mladića jedne noći odveden i nijedan od njih više nikad nije viđen, što govori da su svi, pa i Mate Dedić tada ubijeni od strane partizana, bez suđenja i osude;[109]

32. Petar Tomas[110] koji je pohađao II. i III. razred 1942./43. i 1943./44., kada je trebao polagati razredni ispit;[111]

33. Srećko Čulina[112] koji je pohađao III. razred 1941./42., pa sve redom do VI. razreda 1944./45.[113]

34. Ivan Glavaš[114] koji je pohađao III. razred 1941./42., pa sve redom do VI. razreda 1944./45.;[115]

35. Ivan Glavaš[116] koji je pohađao II. razred 1941./42., pa sve redom do V. razreda 1944./45.[117]

36. Ivan Čulina[118] koji je pohađao II. razred 1941./42., pa sve redom do V. razreda 1944./45.[119]

37. Ivo Nuić, stariji[120] koji je pohađao I. - III. razreda 1942./43., - 1944./45.[121]

38. Krešo Vrdoljak[122] koji je pohađao IV. - VI. razreda 1942./43., - 1944./45.[123]

---

[109] I. ALILOVIĆ, Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine, str. 33. – 34.

[110] Mogao bi to biti Petar Tomas rođen 17. II. 1925. u Drinovcima od oca Marka i majke Ruže, rođene Kurtović, AŽD, Matica krštenih, sv. II.,str. 222., br. 26.

[111] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školske godine 1942./43., str. 9., 1943./44., str. 11.

[112] Radi se o don Srećku Čulini, koji je rođen 11. I. 1928., od oca Ivana i majke Ruže, rođene Nuić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 254., br. 5.

[113] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1941./42., str. 9.; Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 11.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 13.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[114] Mogao bi to biti Ivan Glavaš rođen 21. III. 1928., od oca Franje i majke Ive, rođene Rogić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 256.; ili Ivan Glavaš rođen 12. V. 1928., od oca Ivana i majke Jurke, rođene Grubišić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 258.; ili Ivan Glavaš rođen 16. XII. 1928., od oca Stjepana i majke Ruže, rođene Pandžić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 264.;

[115] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1941./42., str. 9.; Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 11.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 13.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[116] Mogao bi to biti Ivan Glavaš rođen 21. III. 1928., od oca Franje i majke Ive, rođene Rogić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 256.; ili Ivan Glavaš rođen 12. V. 1928., od oca Ivana i majke Jurke, rođene Grubišić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 258.; ili Ivan Glavaš rođen 16. XII. 1928., od oca Stjepana i majke Ruže, rođene Pandžić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 264.;

[117] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1941./42., str. 8.; Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 10.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 11.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[118] Mogao bi to biti Ivan Čulina rođen 19. I. 1930., od oca Petra (Ćejića) i majke Jake, rođene Galić, AŽD, Matica krštenih, sv. III., str. 2., koji je sklopio brak s Nadom Sporčić, 14. III. 1970. u Zagrebu;

[119] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1941./42., str. 8.; Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 10.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 11.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[120] Mogao bi to biti Ivan Nuić rođen 24. I. 1929., od oca Stjepana i majke Ruže, rođene Nuić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 265., br. 5.

[121] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 6.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 8.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 1.

[122] Radi se o Kreši Vrdoljaku, rođenom u Drinovcima 5. II. 1928. od oca Mate i majke Ruže, rođene Čulina, krstio ga fra Darinko Brkić, kumovao je Jozo Vrdoljak, a vjenčao se 17. I. 1969., AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 255., br. 16.

[123] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 11.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 12.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

39. Jozo Vrdoljak[124] koji je pohađao II. - IV. razreda 1942./43., - 1944./45.[125]

40. Zvonko Majić[126] koji je pohađao II. - IV. razreda 1942./43., - 1944./45.;[127]

41. Ivo Nuić, mlađi,[128] koji je pohađao II. - III. razreda 1943./44., - 1944./45.[129]

42. Zdravko Tomas[130] koji je pohađao I. razred 1944./45.;[131]

Travanjsko Smilje - Travničko Smilje

Prema knjizi *Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850. – 1941.*, organizacija srednjoškolske bogoslovske mladeži u Travniku „Akademija sv. Ivana Zlatoustog" izdavala je od 1906. – 1913. *literarni listić, najprije pod imenom Smilje (od 1906. . 1908.), a poslije prestanka Travničkog đaka (1908.), pod imenom Travanjsko Smilje (1908. – 1913.). Poslije prvog svjetskog rata počeo je ponovo izlaziti (1918.) – sada pod imenom Travničko Smilje, kao organ javnog đačkog društva za sve učenike gimnazije.* Navedeno je i da je pisan latinicom, rukopisom ili šapirografirano, izlazeći *periodično od 1906. – 1913- i 1919. – 1934.*[132] No, ovi podaci sadrže neke nepreciznosti. Istina, prema Marku Stanušiću učenici travničke gimnazije izdavali su: *Glas kmetičke vile* (*Kmetička vila*), *Smilje*, *Travnički gjak*, *Travanjsko smilje*, kasnije *Travničko smilje* i *Nadu,*[133] moglo bi se zaključiti da i on potvrđuje podatke koje je iznio Pejanović, ili je od njega preuzeo da se *Travničko Smilje* najprije nazivalo *Smilje,* pa onda *Travanjsko Smilje*. S druge strane prema članku „Travničke đačke kongregacije", Velika sjemenišna Kongregacija bezgrešnog Začeća i sv. Stanislava, odnosno njezina 24. XI. 1907. osnovana „Akademija sv. Ivana Zlatoustog", kasnije prozvana literarnom sekcijom, dugo je godina izdavala svoje *Travanjsko Smilje* (1907. -1914.; 1921. – 1929.),[134] dok prema *Travničkoj spomenici*, đaci-sjemeništarci Nadbiskupske gimnazije u Travniku, izdavali su svoj, šapirografiran ili

---

[124] Radi se o Jozi Vrdoljaku rođenom u Drinovcima 8. X. 1928., od oca Luke i majke Ruže, rođene Majić, kršten 9. X. 1928. od fra Darinka Brkića, kumovao je Stjepan Vrcan, vjenčao se 17. XII. 1961. s Marom Barbarić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 263., br. 115.

[125] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 8.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 10.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[126] Mogao bi to biti Zvonimir Majić rođen 11. VII. 1929., od oca Joze i majke Kate, rođene Pandžić, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 269., br. 60.

[127] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1942./43., str. 8.; Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 10.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 2.

[128] Mogao bi to biti Ivan Nuić rođen 1. I. 1932., od oca Stjepana i majke Anice, rođene Nuić, AŽD, Matica krštenih, sv. III., str. 29.

[129] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Izvješće za školsku godinu 1943./44., str. 8.; Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 1.

[130] Mogao bi to biti Zdravko Tomas rođen 25. VII. 1929., od oca Marka i majke Ruže, rođene Kurtović, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 270., br. 65.

[131] AFFDI, Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku: Popis djaka travničke gimnazije šk. g. 1944./45., str. 1.

[132] Đorđe PEJANOVIĆ, Bibliografija štampe Bosne i Hercegovine 1850. – 1941., Sarajevo, 1961., str. 52.

[133] M. STANUŠIĆ, Pjevanje i sviranje u Nadbiskupskoj gimnaziji i sjemeništu u Travniku, Magnificat, god. IV. (2010.), br. 8., str. 4.

[134] NEPOTPISANO, Travničke đačke kongregacije, Vjesnik Marijinih kongregacija, god. VIII. (1932.), br. 1., str. 18.

litografiran, đački časopis *Travničko Smilje*, i to od 1907. – 1914. i od 1921. – 1929.[135] Ova dva zadnje spomenuta izvora uopće ne spominju časopis *Smilje.* Istina i sami urednici i suradnici *Travanjskog Smilja* odnosno *Travničkog Smilja*, znali su se ponekad koristiti pojmom *Smilje*, ali samo kao skraćenicom, misleći pri tome na puni naziv tog časopisa. Primjer za to je kada na kraju II. godišta izlaženja urednik Petar Grgec u „Izvještaju o radu", pohvaljuje sve zaslužne, *koji su se žrtvovali i ostavili su lijep spomen i uspomenu u Smilju i u sekciji*,[136] a naslov broja je *Travanjsko smilje,* ili kada se Matija Nuić, VII. razred potpisao kao „urednik *Smilja"*, a na samoj naslovnici je puni naslov *Travničko Smilje*,[137] ili kada Antun Bauer, VIII. razred, kao prefekt kongregacije Bezgrešnog Začeća, u povodu četrdesetogodišnjice njihove kongregacije, objavljuje da su odlučili izdati poseban broj *Smilja* i sve negdašnje članove moli da se jave *Smilju*, a jasno je da se tada (1928.) časopis nazivao *Travničko Smilje*.[138] Nadalje, prema pronađenim brojevima ovog časopisa, radilo se, zapravo, o časopisu koji se u prvom razdoblju izlaženja od 1907. – 1913. i br. 1. iz 1921./22., nazivao *Travanjsko Smilje*, a u drugom razdoblju izlaženja od br. 2. 1921. – 1929., nazivao se *Travničko Smilje*.[139] Na slici 1. prikazana je naslovnica *Travanjskog smilja* iz II. godine izlaženja 1908./09. i jednog od brojeva *Travničkog Smilja* iz 1925. Teoretski se časopis u I. godištu izlaženja, koje nije pronađeno, moga zvati *Smilje*, ali je to malo vjerojatno, jer bi to spomenuli i njegovi izdavatelji i urednici, osobito u 1. boju II. godišta izlaženja, ali o tome nema spomena. Navod da je ovaj časopis izlazio do 1934. očito nije točan, jer ni jedan broj nije pronađen iza godine 1929./30., a na to ukazuje i bilješka u *Travničkoj spomenici:* „Dok su izdavali svoje đačke časopise, šapirografirane ili litografirane, nutarnji svoje *Travničko Smilje* (1907. – 14.; 1921. – 29.), a vanjski *Travnički đak* (XII. 1906., samo jedan broj) i *Nadu* (1921. – 1928.), bilo im je to široko polje rada. … Zadnjih se godina seminarci osmjeliše, te stadoše, daleko više nego prije, svoje čedne literarne pokuse objelodanjivati i u javnim listovima, najviše u sarajevskom *Katoličkom Tjedniku* i u zagrebačkoj *Nedjelji*."[140] Kako

---

[135] Kamilo ZABEO (ur.), Travnička spomenica, prigodom pedeset-godišnjice Nadbiskupskog sjemeništa i Nadbiskupske velike gimnazije u Travniku 1882. – 1932., Sarajevo, 1932., str. 369.

[136] UREDNIK: Petar GRGEC, „Izvještaj o radu", Travanjsko smilje, god. II. (1908./09.), br. 7.-8., str. 127. -128.

[137] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, 19. III. 1928., neredoviti broj, izdala Ćirilometodijevska sekcija Velike Kongregacije, str. .

[138] TAJNIK = Ivan TOMAS, Pred četrdesetogodišnjicom najstarije bosanske kongregacije (1889. – 1929.), Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. IV. (1930.), br. 4., str. 56.

[139] Knjižnica Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu:
Travanjsko smilje, izdala: Nadbiskupska gimnazija u Travniku, Literarna sekcija Zbora Bezgrešnog začeća: God. II., (1908./9.), br. 1./2., 3./4., 5./6., 7./8.; God. III., (1909./10.), br. 1./2., 5./6., 7./8. i 9./10.; God. IV., (1910./11.), br. 1./2., 3./4., 5./6.; God. V., (1911./12.), br. 1./2., 3./4.. 5./6., 7./8. i 9./10.; God. VI., (1912./13.), br. 1., 2., 3., 4. i 5.; God. VII., (1921./22.), br. 1.; i
Travničko smilje, izdala: Nadbiskupska gimnazija u Travniku: i God. VII., (1921./22.), br. 2., 3., 4. i 5.; God. VIII. (1922./23.), br. 1.-2., 3., 4.-5.; God. IX. (1923./24.), br. 1.; God. X. (1924./25.), br. 1.-2., 3., 4.-5.; God. XI. (25. III. 1926.), br. 1.-2.; God. XII. (1926./27.), br. 1., 3.-4., 5.-6.; God. XIII. (1927./28.), br. 1., 2., 3.-4.; God. XIV. (1928./29.), br. 1.-2., 3.-4.; God. XV. (1929./30.), br. 1.-2.

[140] K. ZABEO (ur.), Travnička spomenica, prigodom pedeset-godišnjice Nadbiskupskog sjemeništa i Nadbiskupske velike gimnazije u Travniku 1882. – 1932., str. 369.

je *Travnička spomenica* izdana 1932., očito je već prije toga prestalo izlaziti *Travničko Smilje.*

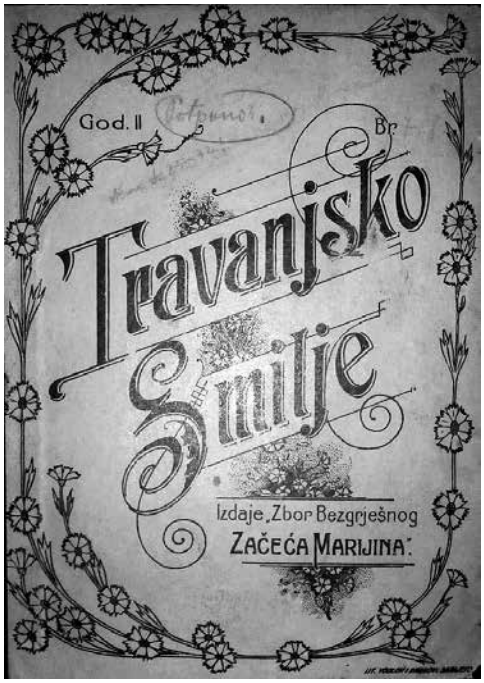

Naslovnica *Travanjskog smilja,* god II. 1908./09. *i Travničkog Smilja* iz 1925.

S kojom vizijom su, mladi gimnazijalci u Nadbiskupskoj travničkoj gimnaziji, otpočeli svoj zahtjevan i naporan rad na izdavanju *Travanjskog smilja*, objašnjava, u članku „Početkom druge godine“[141] prvi urednik i kasniji zaslužni hrvatski kulturni djelatnik, Petar Grgec: „Obvezu na rad stavljat će svakomu od nas osjećanje, da je član organizacije hrv. kat. narodnog đaštva, koja hoće da u prvom redu povrati našemu narodu pravu njegovu inteligenciju. Ljubav prema vjeri i domovini, napose ljubav prema Bosni, bit će nam dovoljno poticalo, da se počnemo već sada ozbiljno pripravljati za službu narodni vođa. Stojeći pred dojmom historijskog događaja, kojim je Bosna (sigurno da je pri tome mislio i na Hercegovinu, op. a.), pripojena Austriji, vidimo mi već unaprijed, kako će se u našoj domovini razvijati daljnji kulturni rad, u kojem ćemo kao svećenici i mi sudjelovati. Vidimo već unaprijed, gdje se manjina Hrvata – katolika bori protiv većine protivnika, gdje podnosi najveće muke, da očuva svetinje, vjere i doma. Ne ćemo se bojati, ako budemo jedno srce i jedna duša. Ali zlo po nas, ako nam se među redove uvuče trvenje između „klerikalaca“ i „antiklerikalaca“. Neprijatelji, kojih imamo dosta, bacit će nas u ropotarnicu kao staro od rđe izjedeno gvožđe.“

[141] UREDNIK (Petar GRGEC), „Početkom druge godine“, Travanjsko smilje, god. II. (1908./09.), br. 1.-2., str. 3. – 6.

Na tragu ovih vizionarskih riječi Petra Grgca, koje su proizlazile iz programskih postavki organizacije hrvatskog katoličkog narodnog đaštva, koja je u tom vremenu djelovala, otpočeto je i nastavljeno izdavanje *Travanjskog Smilja* i *Travničkog Smilja*. Pored prvog urednika i vrijednog suradnika Petra Grgca i brojnih drugih, kao suradnici i urednici navedenog časopisa bili su i petorica Drinovčana: mons. don Andrija Majić, stariji; don Petar Leventić; don Matija(Mate) Nuić; don Antun Buconjić i dr. don Ivan Tomas.

Andrija Majić kao predvodnik

Andrija Majić prvi put se spominje u *Travanjskom Smilju* za školsku godinu 1908./09., kada je izabran za člana Odbora literarnog društva, kao polaznik V. razreda gimnazije.[142] Na kraju izlaženja II. godišta navedeno je da su na nedjeljnim sastancima čitane gotovo isključivo beletristrične radnje, i to od strane članova petoškolaca, među kojima je naveden i A. Majić, a za sve njih urednik kaže da su mnogo radili i da zaslužuju pohvalu i priznanje, jer su već tada pokazali da njihova sekcija ima lijepu budućnost.[143] Nadalje, 1909./10., A. Majić je ponovo izabran za člana Odbora literarnog društva, kao polaznik VI. razreda gimnazije.[144]

Prvi literarni radovi Andrije Majića, koje su objavljeni u III. godištu izlaženja *Travanjskog smilja*, 1909./10., bili su: „Na polasku iz praznika“[145], prozni sastav i pjesma „Dva pozdrava“.[146] Za radnju „Na polasku iz praznika“, navedeno je da ju je Andrija Majić čitao na 2. sjednici literarne sekcije, te da je došla u list, no znatno skraćena.[147]

Iz ovog izvještaja tajnika literarne sekcije, saznajemo da je radnja Andrije Majića „Na polasku iz praznika“ u izvornom obliku bila znatno opsežnija i postavlja se pitanje je li negdje sačuvana u cijelosti. U njoj gimnazijalac Majić slavi ljepote svog rodnog kraja, kojeg mora napustiti odlazeći u Travnik na školovanje, te izražava žal i sjetu, pišući: „… Zanijela me krasota prirode, zanijela me ljubav k rodnoj grudi! Oko mene sve živo, sve veselo i zadovoljno; po zelenim šumama odjekivala pastirska zvona i veseli poklici čobana, a vedra lica, veseli seljani prolazili tamo amo, al’ ja bijah tužan, bijah sjetan! Ta ja sam se morao rastati s rodnim krajem, morao sam ostaviti rodnu kuću, oca, majku,

---

[142] UREDNIK: Petar GRGEC, „Vijesti“, Travanjsko smilje, god. II. (1908./09.), br. 1.-2., str. 32.

[143] UREDNIK: Petar GRGEC, „Izvještaj o radu“, Travanjsko smilje, god. II. (1908./09.), br. 7.-8., str. 127. -128.

[144] UREDNIČKI ODBOR „LIT. SEKCIJE“, „Vijesti“, Travanjsko smilje, god. III. (1909./10.), br. 1.-2., str. 30.-32.

[145] Andrija MAJIĆ, „Na polasku iz praznika“ Travanjsko smilje, god. III. (1909./10.), br. 1.-2., str. 9. – 12.

[146] Andrija MAJIĆ, „Dva pozdrava“, Travanjsko smilje, god. III. (1909./10.), br. 9.-10., str. 150. – 151.

[147] Jakov BARIŠIĆ, „Izvještaj rada za 1. semestar ove školske godine“, Travanjsko smilje, god. III. (1909./10.), br. 5.-6., str. 92.

braću i sestre. Zanesen čarima velebne prirode, a obuzet ljubavlju k milom narodu usklikoh: Oj ti sunce, koje sad tako milo i blago gledaš mi rodni kraj, ne zapadni mu nikad! Sjaji mu uvijek i grij ga tako milo i blago, kao što ga sada griješ! I što je god priroda bila ljepša i zanosnija, tim je meni bilo žalije poći u svijet. …" No, svjestan je svoga poslanja i spremno prihvaća svoju misiju, što se može iščitati iz sljedećih njegovih riječi: „…Da, ja ću otići, al' samo za neko vrijeme, otići ću, al' opet ću natrag; ja idem, al' ne zbog sebe, nego opet zbog tebe, rode mili, ljubav k tebi goni me, neda mi mira! Ja idem, da se k tebi opet vratim, da onda uzmognem sve svoje sile uložiti za te i za tvoju korist. Za tebe, mili rode, sav sam spreman pregorjeti, samo da jednom ti budeš sretan. Dok živim, dok zrak tvoj udišem, dokle miris tvojih cvjetnih polja, zelen-gaja i šarenih livada bude moje grudi razblaživao, dotle ću za te disati. Tvoje svetinje moji su najveći ideali, za te ideale pripravan sam sve učiniti. …"

U pjesmi „Dva pozdrava" A. Majić šalje dva pozdrava, jedan svom pokojnom ocu,[148] što se vidi iz sljedeće strofe:

Pozdravi mi milog oca
Zaklopljene drage zjene
I reci mu, da mi srce
Za njim vjekom gine … vene.

i drugi svome rodnom selu, Drinovcima:

O daj cjelov bar ponesi
Tamo k milom mome jugu,
Pozdravi mi drago selo,
Utaži mi srca tugu!

U školskoj godini 1910./11., kao član Odbora literarne sekcije, iz VII. razreda gimnazije, spominje ponovo Andrija Majić![149] Literarna sekcija po prvi put je istupila pred javnost svečanom akademijom, dana 8. XII. 1910. Time su proslavili glavnu svetkovinu njihove kongregacije, ali i pokazali cijeloj gimnaziji koliko ih ima i da uistinu rade. Akademiji je bio nazočan i travanjski župnik i dekan preč. g. Mato Bekavac i neki građani kao članovi građanske kongregacije. U okviru programa akademije bio je izveden i „Trialog",kojeg je sastavio A. Majić (VII. r.), a čitao ga je N. Tojčić (VII. r.). „Trialog" je imao podnaslovom „Za Krista i narod", a prema Tojčiću, A. Majić je zamislio sredovječnog duha koji ustaje iz groba i tužan promatra tadašnje vjersko stanje *iskvarene Hrvatske. On tuguje nad mladeži, koja svojim vjerskim indiferentizmom vodi narod u propast. Dok u svom rodoljubnom i vjerskom zanosu pita, ima li itko,*

[148] Vidko Majić, umro 10. II. 1907., s 55 godina života, roditelji mu bili Vidko i majka Matija, AŽD, Matica pokojnih, sv. II., 1903. – 1935., str. 30.

[149] UREDNIK: Ivan GOJSILOVIĆ, Literarna sekcija zbora „Bezgrešnog Začeća", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 1.-2., str. 31.

u koga još plamti stari plamen vjere, susretne dva mladića, Branimira i Vjekoslava, koje tako oduševi, te mu obećaše, da će raditi za Krista, za narod i za mili dom. Na to duh pomlađen odilazi opet u carstvo sjena. [150]

U IV. godištu izlaženja *Travanjskog Smilja*, među radnje znanstveno poučnog karaktera ubrojena je i radnju „Stara grčka književnost", koju je priredio Andrija Majić, za koju se kaže da je autor studiozno razvio staru grčku književnost sve od početka pa do pada njezina navodeći i uzroke njezinu gorostasnom razvitku.[151]

Svojim vrijednim radom Andrija Majić, kao polaznik VIII. razreda gimnazije, zavrijedio je da je 1911./12. izabran za potpredsjednika Odbora literarne sekcije.[152]

U *Travanjskom smilju*, u vrijeme kada je A. Majić bio polaznik gimnazije u Travniku, objavljene su četiri pjesme, potpisane samo s A.: „Kad s tužnog stablja …",[153] „Moja čežnja",[154] „O tamo gore …"[155] i „U gaju"[156]. Ostaje dvojba je li to djelo Andrije Majića, potpisano samo prvim slovom njegovog imena A.?

U povodu travničkog zlatnog jubileja, tj. 50.-godišnjice utemeljenja sjemeništa i gimnazije (1882. – 1932.), održane su velebne svečanosti, izdana je i knjiga *Travnički zlatni jubilej*, a povodom toga čestitao je oduljim pismom don Andrija Majić, st., tada župnik u Bijelom polju.[157] U poglavlju„Maturanti" navedeno je i ime Andrije Majića iz Drinovaca za godinu 1912.[158]

Petar Leventić

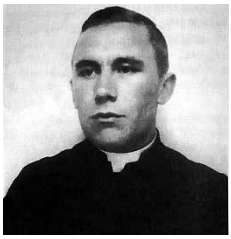

U XI. god. izlaženja, sada preimenovanog *Travničkog Smilja*, 1925./26., kao član Uredničkog odbora spominje se Petar Leventić, kao polaznik VII. r. gimnazije. Osim toga on se pojavljuje i kao suradnik, i to s radnjom „Što je naša narodna zadaća?".[159] To je radnja domoljubno aktivističkog karaktera, koju P. Leventić zaključuje riječima: „… Razumijmo i shvatimo zadaću svoju i osposobimo se za rad oko njena rješavanja. Treba da se Bogu neprestano nudimo, neka nas upotrijebi! Ako nas je Napoleon okrstio "najboljim vojnicima na svijetu," ne smijemo

[150] Nikola Tojčić, „Svečana akademija u čast Bezgrešnog Začeća", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 3.-4., str. 60. – 62.
[151] A., „Izvještaja ovogodišnjeg literarnog rada", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 7.-8., str. 124. – 126.
[152] UREDNIK: Nikola TOJČIĆ, „Vijesti", Travanjsko smilje, god. V. (1911./12.), br. 1.-2., str. 31. -32.
[153] A., „Kad s tužnog stablja …", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 1.-2., str. 3.
[154] A., „Moja čežnja", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 5.-6., str. 68.
[155] A., „O tamo gore …", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 7.-8., str. 97.
[156] A., „U gaju", Travanjsko smilje, god. IV. (1910./11.), br. 7.-8., str. 111. – 112.
[157] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 59.
[158] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 72., br. 208.
[159] Petar LEVENTIĆ, „Što je naša narodna zadaća?", Travničko smilje, god. XI. (1926.), br. 1.-2., str. 4. – 7.

mirovati, dok nam Otac kršćanstva ne prizna, da smo se popeli u red "najboljih apostola na svijetu!""

Sljedeća radnja s kojom se javio Petar Leventić je „Što veli đačka štampa?",[160] kritički je osvrt na pisanje časopisa *Luč* iz god. XXI, brojevi:1. 6.-7., 8., 9., 10. i 11., u kojem Leventić pokazuje zavidnu razinu kritičkog razmišljanja.

Urednički odbor u sastavu: Petar Leventić, Ivan Tubaković i Stjepan Zec, napisali su osvrt „Iz uredništva", u kojem se ispričavaju šio je *Smilje* izašlo tek 25. III. 1926., jer su smatrali da iza unifikacije moraju više raditi oko načelnih članaka, a za to se traži više vremena.[161] Zbog poteškoća u radu opalografa odvažili su se na tiskanje koje je obavljeno kod Franje Lipskoga u Travniku. Interesantno je da je to jednini broj *Travničkog Smilja* koji je objavljen u tiskanoj formi!

U XII. god. izlaženja *Travničkog Smilja*, (1926./27.), Petar Leventić je opet član Uredničkog odboa.[162] Člankom „Što hoćemo na početku drugoga milenija?" uredništvo (Petar Leventić, Ivan Tubaković i Stjepan Zec), kaže da nakon tromjesečnog odmora veselo kreću u rad, kojim žele biti uz bok s ostalom katoličkom braćom i družinom i da budu *tvorci jedinstvenog katoličkog fronta u borbi protiv neprijatelja naše svete vjere*. Navode da im je ideal da budu borci Kristovi i osvajači za Krista, jer smatraju ili će oni osvojiti svijet za Krista, ili će svijet osvojiti njih za sebe. Smatraju da, bez obzira što su mladi, mogu dati svoj doprinos i svojim upornim radom osposobljavati se za rad na Božjoj njivi.[163] Uredništvo je, također, dalo kratki osvrt na dvije objavljene knjige, i to: Dr. Petar Čule, *Misli velikih umova o Bogu i vjeri* i Petar Grgec, *Kod namjesnika Kristova*. Obje knjige pohvaljuju i kažu da su na korist svakoga Hrvata katolika, a njima na ponos jer su obojica autora bivši članovi njihove organizacije, te ih preporučuju svima na čitanje.[164]

Nadalje, Petar Leventić, u članku „Aleksandrijska knjižnica", daje kritički osvrt na knjigu L. Zrnića, *Historija srednjega veka*,[165] čime je pokazao sklonosti k radu na polju povijesti, ali utemeljenoj na pravim izvorima, te ukazivanju na povijesne falsifikate.

U povodu travničkog zlatnog jubileja, tj. 50.-godišnjice utemeljenja sjemeništa i gimnazije (1882. – 1932.), izdana je knjiga *Travnički zlatni jubilej*

---

[160] Petar LEVENTIĆ, „Što veli đačka štampa?", Travničko smilje, god. XI. (1926.), br. 1.-2., str. 16. – 17.

[161] UREDNIČKI ODBOR: Petar LEVENTIĆ, Ivan TUBAKOVIĆ i Stjepan ZEC, „Kronika" - „Iz uredništva", Travničko smilje, god. XI. (1926.), br. 1.-2., str. 20.

[162] UREDNIČKI ODBOR: Petar LEVENTIĆ, Ivan TUBAKOVIĆ i Stjepan ZEC, „Sadržaj", Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 1., str. 2.

[163] UREDNIŠTVO: Petar LEVENTIĆ, Ivan TUBAKOVIĆ i Stjepan ZEC, „Što hoćemo na početku drugoga milenija?" Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 1., str. 3. – 5.

[164] UREDNIŠTVO: Petar LEVENTIĆ, Ivan TUBAKOVIĆ i Stjepan ZEC, „Dvije knjige", Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 1., str. 27.

[165] Petar LEVENTIĆ, „Aleksandrijska knjižnica", Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 1., str. 28.

i u poglavlju „Maturanti“ navedeno je i ime Petra Leventića iz Drinovaca za godinu 1927., te da je tada bio kapelan u Stocu.[166]

Mato (Matija, Mate) Nuić

M.(Mato) Nuić, prvi puta se spominje u *Travničkom Smilju*, kao polaznik V. r. travničke gimnazije, tada kao tajnik apstinentskog pokreta, koji je otpočeo s radom od 1925., a kojeg se smatralo jednim od najvažnijih za hrvatski narod, jer je promicao apstinenciju od alkohola, a 1926. imao je u travničkom sjemeništu 103 člana. [167]

Kao suradnik *Travničkog Smilja*, Mato Nuić prvi puta se javlja u XII. god. izlaženja, (1926./27., br. 5.-6.), i to kao polaznik VI. r. travničke gimnazije, s radom „Na sotoninu rešetu“.[168] U tom radu M. Nuić kaže da je prema Jobovoj knjizi sotona tražio od Boga da smije čovjeka kušati (rešetati), *ne bi li ga podvrgao pod svoju vlast*. Bog mu to nije zabranio, već je po Nuiću sotonino rešeto *samo sredstvo u Božijim rukama*, jer *Bog često dopušta da čovjek prođe kroz rešeto napasti, da ga provjetri dulja muka i patnja*, te se tada *bolje očituje, koliko se čovjek popeo do savršenosti*.

Sljedeći članak Matije Nuića bio je „Seminaristi, zbližimo se!“[169] U njemu on, povlačeći paralelu s Marxovom parolom *Proleteri svega svijeta, ujedinite se*!, izriče svoju parolu: *Seminaristi svih sjemeništa u kraljevini SHS zbližimo se!* Ideja mu je da se organizira jedan zajednički molitveni dan na kojem bi se seminaristi zbližili, i to s ciljem da se pokuša sve učiniti da *svi Slaveni budu jedno u jednoj svetoj, općoj i apostolskoj Kristovoj crkvi*.

Na kraju *Travničkog Smilja*, god, XIII., br. 1, navedeno je da ga je uredio Matija Nuić, VII. razred.[170] Interesantno je primijetiti da sa od ovog broja, kojem je M. Nuić i urednik, umjesto imena Mato pojavljuje ime Matija. Pod tim imenom je rođen i kršten 8. XI. 1909.,[171] a u kasnijem životu poznat je pod oblikom imena Mate.[172]

---

[166] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 74., br. 415. i str. 80.

[167] KRONIČAR, „Kronika“, Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 1., str. 29. – 30.

[168] Mato NUIĆ, Na sotoninu rešetu, Travničko smilje, god. XII. (1926./27.), br. 5. – 6., str. 55. – 57.

[169] Matija NUIĆ, Seminaristi, zbližimo se!, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 1., str. 1. – 4.

[170] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 1., str. 20.

[171] Matija Nuić, rođen 8. XI. 1909., od oca Stjepana i majke Jele, rođene Čulina, AŽD, Matica krštenih, sv. II., str. 72., br. 119.

[172] Ratko PERIĆ, Da im spomen očuvamo, Mostar, 2000., str. 295. – 299.; Željko MAJIĆ (priredio), Izvedi narod moj o Gospode! – život i djelo mons. Mate Nuića, Mostar, 2003.

„Nijesu mogli mnogi, neće ni Calles“,[173] feljton je u kojem M. Nuić konstatira kako ni progonitelj crkve u Meksiku Calles neće uspjeti u svom naumu, jer to nisu uspjeli mnogi silnici kroz višestoljetnu njenu povijest.

Sljedeći članak kojeg je objavio M. Nuić bio je „Zašto propada naš narod?“,[174] u kojem navodi da je velika potreba zanimati se i za *naš seljački stalež,* jer *u našoj državi 80% pučanstva otpada na seljaštvo*, koje treba spasiti jer propada. Razloge tome Nuić pronalazi u činjenici da je *nestalo ljudi koji bi sa svojim narodom dijelili žalost i radost,* odnosno da je po njemu nestalo pravih vođa i rodoljuba. Druga je činjenica da među preko 60 % nepismenih prevladavaju seljaci. Seljaci su i jako zaduženi, kako kod banaka, tako i kod trgovaca, ali i međusobno. Porezi su tako visoki da ih ni urodi s polja ne mogu podmiriti. Sve to utječe na veliku selidbu seljačkih sinova u daleke zemlje i time se naši kršni krajevi osiromašuju.

„Može li nam to biti svejedno?“,[175] feljton je u kojem se M. Nuić osvrće na neugodnu šalu ruskih komunista, koji su objavili smrtnu osudu sv. Ocu Papi, pa su onda to demantirali. Nuić to osuđuje i poziva da se Papi tijekom njegova dana pokaže odanost i ljubav, te da mu se na taj način pruži zadovoljština.

Na kraju *Travničkog Smilja*, god, XIII., br. 2, navedeno je da ga je uredio Matija Nuić, VII. razred.[176] On je uredio i *Travničko Smilje*, god, XIII., br. 3. – 4.[177] U tom dvobroju, pored uredničkog posla, objavio je M. Nuić i četiri svoja priloga. „Sjećam se …!“[178] članak je pun emocija za njegova brata Ivana, koji se u mladosti razbolio i premlad umro. On je često i puno bdio pored njegove bolesničke postelje. Neizbrisive su mu ostale njegove riječi koje mu je izrekao za vrijeme bolesti, svjestan svog umiranja: “Premili brate, ja te neću ni gore zaboraviti!” Svjestan je bio M. Nuić da se gore *savršeno ljubi*. Čini se da je ovo plod mašte i sna od M. Nuića. Naime, prema knjizi *Izvedi narod moj o Gospode! – život i djelo mons. Mate Nuića*, proizlazi da je najstariji brat don Matin bio Ivan Zvani Inja (1893. – 1977.), koji je, dakle, imao dugovječan život, pa on nije lice iz članka „Sjećam se …!“. Njegov sin Jerko Nuić koji je napisao životopis od don Mate za prethodno spomenutu knjigu, naveo je da ne znaju imena prvih blizanaca, braće od don Mate.[179] Međutim pomnijim pretraživanjem Matice krštenih u župi Drinovci, nalazi se da su to bili Mato[180]

---

[173] Matija NUIĆ, Nijesu mogli mnogi, neće ni Calles, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 1., str. 13. – 14.

[174] Matija NUIĆ, Zašto propada naš narod?, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 2., str. 25. – 28.

[175] Matija NUIĆ, Može li nam to biti svejedno?, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 2., str. 30. – 31.

[176] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 2., str. 36.

[177] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 40.

[178] Matija NUIĆ, Sjećam se …!, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 15. – 17.

[179] Jerko NUIĆ, Mons. don Mate Nuić (1909. – 1987.) – Curiculum vitae, u: Ž. MAJIĆ (priredio), Izvedi narod moj o Gospode! – život i djelo mons. Mate Nuića, str. 21. – 22.

[180] Mato Nuić, rođen 3. XI. 1891., od oca Stipana i Jele rođene Čulina, AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 194., br. 105.

i Ivan[181]. Mato, po kojem je očito don Mato dobio ime, umro je nakon samo jednog dana života, 4. XI. 1891.[182] Ivan, koji je vjerojatno lice iz članka Matiije Nuića, preminuo je 11. XI. 1891.,[183] dakle nakon samo sedam dana života i po njemu je dobio ime, već spomenuti, Ivan, zvani Inja.

Sljedeći pokušaj M Nuića je „Samo jedan prizor",[184] prikaz je čvrste vjere našeg seljačkog naroda na jednom prizoru procesije u čast Blaženoj Djevici Mariji, kojoj je bio nazočan. Diveći se iskazima narodne čvrste vjere, Nuić kliče:"Gospode! Drugim si narodima dao bogatstvo i silu, a mom hrvatskom narodu samo pošteno srce i živu vjeru. I on je sretan, blažen! Poštujući sv. amanet – vjeru mojih pradjedova, uzveličaje Tebe, slavi Tvoju nebesku Majku, ponosno gleda u svetu i sretnu budućnost, jer dobro zna: "Tko Majku ljubi, taj se ne gubi!""

„Marijina istočnjačka sedmica",[185] još je jedan feljtonski pokušaj M. Nuića, u kojem izvješćuje o seminaru održanom u Parizu 11. – 18. XII. 1927. *o štovanju Blažene Djevice Marije na Istoku*. Izvor za to mu je ugledni list *L' union des églises*, prema kojem navodi naslove referata koji su bili prezentirani na seminaru. Nuić navodi i činjenicu da hrvatski *narod od vajkada na osobit način poštuje Nebesku Majku, koju mi s ponosom nazivljemo „Kraljicom Hrvata",* pa smatra da je za sv. Jedinstvo najprihvatljivije raditi štujući Mariju.

U rubrici „Kritika"[186] piše M. Nuić odgovor na kritiku usmjerenu općenito na pisanje *Travničkog Smilja*, kao i na pojedine priloge u njemu, a koja je izišla u đačkom časopisu *Cvijet*, koji je izdavan od seminaraca u Visokom. Osim toga dao je i svoj kritički osvrt na *Cvijet*, god. VIII., br. 3. – 4.

Matija Nuić uredio je i neredoviti broj *Travničkog Smilja*.[187] Po tom časopisu priprema se molitveni dan hrvatskih i slovenskih sjemeništa za sveto jedinstvo na dan sv. Ivana Damaštanina, braniča svetih slika, 27. III. 1928. Predviđen je i seminar o životu i djelima sv. Ivana Damaštanina (679. – 749.), a Matija Nuić, VII. razred, izložit će temu „Monah Ivan, besmrtni branič svetih slika".

U XIV. god. (1928./29.), izlaženja *Travničkog Smilja*, br. 1.-2., urednik je opet bio Matija Nuić, polaznik VIII. razreda gimnazije,[188] dok su br. 3. - 4. uredili Matija Nuić i Antun Buconjić, polaznik VII. razreda.[189] Osim toga objavio je članak „Heroji današnjeg doba",[190] među koje ubraja misionare, koje

[181] Ivan Nuić, rođen 3. XI. 1891., od oca Stipana i Jele rođene Čulina AŽD, Matica krštenih, sv. I., str. 194., br. 106.
[182] Mato Nuić, sin Stipanov umro 4. XI. 1891., pokopan na Bartuluši, AŽD, Matica pokojnih, sv. I., (1871. – 1902.), str. 67., br. 65.
[183] Ivan Nuić, sin Stipanov umro 4. XI. 1891., pokopan na Bartuluši, AŽD, Matica pokojnih, sv. I., (1871. – 1902.), str. 68., br. 69.
[184] Matija NUIĆ, Samo jedan prizor, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 26. – 27.
[185] Matija NUIĆ, Marijina istočnjačka sedmica, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 30. – 31.
[186] Matija NUIĆ, Kritika, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 31. – 33.
[187] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, 19. III. 1928., neredoviti broj, izdala Ćirilometodijevska sekcija Velike Kongregacije, str. .
[188] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 1. - 2., str. 32.
[189] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. - 4., str. 48.
[190] Matija NUIĆ, Heroji današnjeg doba, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 1. – 2., str. 3. – 5.

trebaju dati svi narodi, bez obzira bio on mali ili veliki. Nuić, nadalje smatra da za postati veliki čovjek treba *strpljivo podnašanje svih, pa i najtežih križeva*.

„Kći našega krša“,[191] feljton je u kojem M. Nuić sažeto opisuje život i djelo blažene Ozane Kotorske, temeljem pisanja pisca njezina života Nike Lukovića.[192] Da je kći našega krša, vidi se po tome što je rođena 25. XI. 1493. u selu Komanima, krštena kao Katarina Kosić. Kasnije je promijenila ime u Ozana, živjela je svetačkim životom i činila je brojna čuda za svog 72.-godišnjeg života.

U povodu tisuću i devetsto godina od kada je Isus Krist izrekao znamenite riječi: „Ti si Petar…“, napisao je M. Nuić članak „Svetom i dragom jubilarcu u počast“.[193] U njemu on slavi sve dotadašnje pape, njihovu neustrašivost i vjernost izvornom Kristovom nauku. Zadnjemu papi Pija XI., kliče: „A Ti, sveti Oče, čuj zakletvu hrvatske omladine svoje: stupajući svetim utrvenikom, što nam ga prije tisuću ljeta časni pradjedovi označiše, s tisućama i tisućama mladeži u ovoj svetoj jubilarnoj godini i mi Ti, sveti Oče, obećajemo svoju nepokolebivu vjernost i odanost. Na nepomičnoj stijeni Petrovoj, na Tebi, veliki Oče, i mi ćemo uvijek stajati tvrdo i nepomično nastojeći mladim ljudima utisnuti zavjete svoje: “Oremus et gaudeamus cum Papa!”“

Kao maturant u povodu priprema za proslavu 40.-obljetnice utemeljenja Velike Marijine kongregacije u Travniku, pri svečanom zborovanju đačkih Marijinih kongregacija u Travniku, 8. XII. 1928., priređena je svečana akademija, koju je otvorio Matija Nuić, VIII. r., I. asistent kongregacije Bezgr. Začeća.[194]

U povodu travničkog zlatnog jubileja, tj. 50.-godišnjice utemeljenja sjemeništa i gimnazije (1882. – 1932.), izdana je knjiga *Travnički zlatni jubilej* i u poglavlju „Maturanti“ navedeno je i ime Matija Nuić iz Drinovaca za godinu 1929.[195]

---

[191] Matija NUIĆ, Kći našega krša, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 1. – 2., str. 25. – 29.

[192] Niko LUKOVIĆ, Život blažene Ozane Kotorske, Zagreb

[193] Matija NUIĆ, Svetom i dragom jubilarcu u počast, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. – 4., str. 1. – 4.

[194] TAJNIK = I. TOMAS, Pred četrdesetogodišnjicom najstarije bosanske kongregacije (1889. – 1929.), str. 56.

[195] J. PREDRAGOVIĆ, Travnički zlatni jubilej, str. 75., br. 494.

Antun Buconjić

Antun Buconjić po prvi put se, kao polaznik IV. razreda, spominje u *Travničkom Smilju* 1926., i to kao predsjednik Odbora II. divizije,.[196]

Prvi prilog, kao suradnika u *Travničkom Smilju*, Antun Buconjić dao je pod naslovom „U posljednji čas“,[197] crticu o primitku đačkog lista „Ruža“ sa Širokog Brijega, te pozdravlja njegovo izlaženje kao šestog đačkog lista i žali da ne može o njemu reći nešto više, jer nije imao prostora, zbog njegovog primitka u posljednji čas.

U XIV. god. (1928./29.), izlaženja *Travničkog Smilja*, br. 1.-2., kroničar je bio, Antun Buconjić, polaznik VII. razreda gimnazije.[198] U kronici on ponajprije apostrofira 1928. kao povijesnu godinu za travničko sjemenište, jer je pored odgajališta bosansko-hercegovačke katoličke mladeži, postala odgajalište i kitnjastog Srijema i ravne Slavonije, ali i bogate Bačke. Navodi da ih je iz Bačke došlo 110, raznih narodnosti, čime je broj seminarista u nadbiskupskom travničkom sjemeništu narastao na najveći od utemeljenja istoga, tj. od 1882. Za te nove kolege kaže da ne uče latinski od I. razreda, a grčki jezik nikako, po novom nastavnom programu, što je dovodilo do poteškoća u izvođenu nastave. Dodaje da ih je posjetio francuski konzul Boissier i profesor na francuskom Institutu u Zagrebu Warnier, a oni su im priredili mali francuski doček. Navodi i da je 4. XI. 1928. u sjemenišnoj crkvi sv. Alojzija imao mladu misu, bivši gojenac tog sjemeništa Stjepan Petrović. Još je dodao da je 25. XI. 1928. svoje pitomce posjetio *presvijetli gospodin Lajčo Budanović*, a 6. XII. 1928. posjetio ih je *sv. Niko i to na devi,* dok su 8. XII. 1928. slavili Bezgrešno začeće, glavnu svetkovinu kongregacije seminarista višeškolaca. Na kraju Buconjić je najavio da će 30. XII. 1928. sekcija za Katoličku Akciju održati prvi kolokvij s temom „Organizacija moderne protukatoličke Akcije“.

Broj 3. – 4. istog godišta uredili su Matija Nuić, polaznik VIII. i Anto Buconjić, polaznik VII. razreda gimnazije.[199] U tom broju objavio je A. Buconjić svoj rad „Enciklika sv. Oca “Miserantissimus Redemptor” od 8. maja 1928. i i hrvatsko đaštvo“.[200] U njemu on citira samo jedan manji dio iz te enciklike u kojoj *sv. Otac poziva sve ljudstvo, sav kršćanski svijet, što god ga ima, bez razlike dobi i staleža, da se trgne već jednom i da prestane sa dosadašnjim*

---

[196] Ivan TROBENTAR, „Kronika“ -„Iz tajnikovih teftera“, Travničko smilje, god. XI. (1926.), br. 1.-2., str. 19. – 20.

[197] Antun BUCONJIĆ, U posljednji čas, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 34.

[198] Antun BUCONJIĆ, Kronika, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 1. - 2., str. 32.

[199] UREDNIŠTVO, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. - 4., str. 48.

[200] Antun BUCONJIĆ, Enciklika sv. Oca “Miserantissimus Redemptor” od 8. maja 1928. i i hrvatsko đaštvo, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. - 4., str. 16. – 19.

svojim životom; da počne živjeti onako, kako Krist i Crkva želi i hoće i da ne vrijeđa više i ne razapinje Srce, koje je "kopljem probodeno", Srce, koje je "satrveno zbog opačina" ljudskih. Svi su ljudi sagriješili i griješe i zato su svi dužni nadoknađivati za nepravde, koje su grijesima i nekršćanskim životom svojim nanijeli Božanskom Srcu Isusovu. Temeljem ovih Papinih riječi Buconjić logički zaključuje da izrečeno vrijedi pogotovo za hrvatske katoličke đake. To potkrjepljuje jednim primjerom jednog vanjskog đaka s kojim je o tome razgovarao, ali njega nisu zanimale papine enciklike, niti druge smjernice i upute biskupa i svećenika o načinu života mladeži. On je smatrao da je dovoljno što vjeruje u Boga i ide nedjeljom na misu, a u ostalom vremenu da se treba posvetiti lagodnom i zabavnom životu. Na kraju razgovora i neuspjelog uvjeravanja svoga kolege, Buconjić zaključuje da je na njima katoličkim đacima, a osobito seminaristima, da zadovoljavaju za svoje i svojih kolega grijehe i da Papina enciklika ne ostane mrtvo slovo na papiru. Drugim riječima, njega nije obeshrabrio prvi neuspjeh, već poziva i sebe i sve katoličke đake na djelovanje u tom smislu.

„Zvavi Pija IX." (Prikazivani u Travniku dne 10. II. 1929. u slavu Papina jubileja), feljton je, kojeg je napisao Antun Buconjić,[201] a radi se, zapravo o kritičkom prikazu predstave izvedene od sjemeništaraca po drami koju je napisao o. Andlau D.I. Drama govori o događajima iz 1867., kada su se sukobili „zvavi Pija IX." s moćnom Garibaldijevom vojskom, u nastojanju da obrane Papu i njegovu državu. Te godine su u tome i uspjeli, ali je Garibaldi 20. IX. 1870. sa svojom pljačkaškom i razbojničkom družinom ušao u prijestolnicu sv. Petra, opljačkao i zaplijenio crkvene posjede i sve do 1929. Sveta Stolica je postojala bez tih posjeda. Buconjić pohvaljuje svoje kolege za izvedbu te drame, govoreći da se vjerno prikazalo sav bijes bezvjernika i framasona koji su urlali "Iskorijenite bestidnicu", kao i junaštvo i žrtvu za Papu i Boga „zvava Pija IX.", kojih je samo 5000 uspjelo pobijediti Garibaldijevu vojsku koja je brojala 20000 vojnika. Pa premda su Pape ostale 59 godina bez svojih posjeda i svoje svjetovne vlasti, Bog je učinio da je u pontifikatu Pija XI., koji je bio desetogodišnjak kada je Garibaldi ušao u Rim, ipak je Sveta Stolica dobila svoju državu. Kako reče Buconjić, framasonerija je mislila da je s katoličkom Crkvom svršeno, ali su zaboravili da Crkva nije sazidana na labavim zemaljskim temeljima, već je ona Božanskog podrijetla. Zgodno se to poklopilo s 50. godišnjim misničkim jubilejom sv. Oca Pape, pa će cijela katolička crkva proslaviti i taj jubilej i ponovnu uspostavu papinske države.

U rubrici „Kronika", kroničar Anto Buconjić,[202] iznosi statistički prikaz njihove Kongregacije, koja ima ukupno 128, što pravih članova (48), što kandidata (2), što postulanata (22) i aspiranata (54). Zatim bilježi sve

[201] Antun BUCONJIĆ, Zvavi Pija IX., Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. - 4., str. 36. – 40.
[202] Antun BUCONJIĆ, Kronika, Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. - 4., str. 44. – 48.

značajnije događaje u njihovoj gimnaziji, a ovdje navodimo samo saznanje da je u predstavi „Zvavi Pija IX.“ desetnika zvava igrao Antun Buconjić, VII. r. Interesantno je navesti i činjenicu da su seminaristi ustrajno bilježili sva djela i čine posvećene sv. Ocu Papi i u razdoblju od 15. I. – 30. III. 1929. sumirali su takvih djela 2.638.350. Zaista impozantno!

Anto Buconjić je kao polaznik VII. razreda, a u povodu priprema za proslavu 40.-obljetnice utemeljenja Velike Marijine kongregacije u Travniku, pri svečanom zborovanju đačkih Marijinih kongregacija u Travniku, 8. XII. 1928., kada je priređena svečana akademija, izveo deklamiranje pjesme *Rajska Djevica* od o. Mate Rabadjija. Za deklamatora je navedeno da je svojom vatrenošću i živahnošću izvrsno udovoljio svim zahtjevima pjesme.[203]

Ivan Tomas

“Ilija Jakovljević: “Hercegovka”“, kratki je kritički osvrt na djelo hercegovačkog književnika Ilije Jakovljevića - *Hercegovka*, potpisan pseudonimom Hercegovac.[204] U osvrtu se pohvalno govori o pisanju I. Jakovljevića, pa se pohvaljuje i navedeno djelo, ali se ipak pronalazi detalj po kojem bi djelo moglo biti još bolje, što se vidi iz sljedećih riječi: „Gosp. pisac ograničio se na onaj dio Hercegovine, gdje je stanovništvo pomiješano po vjeroispovijestima, a ostavio je one krajeva, gdje je čista hrvatska duša i hrvatska katolička krv i gdje je narodna i katolička svijest jaka i – gdje na daleko i široko nema koje druge vjere. Da su u djelo ušli i tipovi iz ovih krajeva, djelo bi bez sumnje bilo bogatije, a Hercegovka poznatija.“ Pitanje je tko stoji iza pseudonima Hercegovac? Istim pseudonimom potpisan je i članak „Bistrija orijentacija“[205] u Katoličkom tjedniku iz 1931. Usporedbom ova dva članka po stilu i sadržajno s cjelokupnim spisateljstvom Ivana Tomasa, njegovom sklonosti čestoj upotrebi različitih pseudonima, s velikom sigurnošću se može zaključiti da se iza pseudonima Hercegovac krije upravo Ivan Tomas, koji je 1927./28. pohađao IV. razred travničke gimnazije.

„Starac sinu na samrti“,[206] prva je pjesma, u obliku soneta, koju je objavio Ivan Tomas, polaznik IV. razreda gimnazije, potpisan imenom Ivica. Naime provjerom popisa svih polaznika IV. razreda gimnazije u 1927./28. pronalazi se

[203] TAJNIK = I. TOMAS, Pred četrdesetogodišnjicom najstarije bosanske kongregacije (1889. – 1929.), str. 58.
[204] HERCEGOVAC (vjerojatno Ivan TOMAS), Ilija Jakovljević: „Hercegovka“, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 1., str. 16.
[205] HERCEGOVAC (vjerojatno Ivan TOMAS), Bistrija orijentacija, Katolički tjednik, VII. (1931.), br. 38, str. 5.
[206] Ivica (Ivan) TOMAS, Starac sinu na samrti, Travničko smilje, god. XIII. (1927./28.), br. 3. – 4., str. 28.

samo Ivan Tomas,[207] pa je očito Ivica samo druga inačica imena Ivan. Što starac poručuje sinu na samrti može se uvidjeti iz sljedeće dvije kitice te pjesme:

Sinko dragi, Bog ti bio
Milosrdan usred muka.
Vodila te Njegova ruka
Kroz zemaljski život cio.

Uvijek Njega, sinko, ljubi,
A poštenja ti ne gubi,
Da ti daju sve do neba.

Kao polaznik V. razreda I. Tomas je napisao članak „Veliki Jubilarac (1879. – 1929.)".[208] To je članak o pedesetogodišnjici misništva tada slavno vladajućeg pape Pija XI., koji je mladu misu rekao 20. XII. 1879. Članak obuhvaća glavne podatke iz papina životopisa, njegova glavna postignuća u vođenju rimokatoličke Crkve, a to je na osobit način ponovna uspostava, nakon 59 godina izgnanstva iz Rima, papinske svjetovne vlasti i rimske države Vatikana, 1929. godine. Tomas se na kraju zavjetuje sv. Ocu riječima: „Recimo sv. Ocu iz svega srca s našim dičnim biskupima: Sveti Oče! Mi jesmo i ostajemo vazda sinovi jedne, svete, apostolske, katoličke Crkve! U našoj svetoj katoličkoj crkvi hoćemo živjeti i umrijeti! U nju su vazda uprte oči naše, s njom ćemo trpjeti i boriti se! Veslo idući u životnu borbu nećemo se nikada od tebe, naš sv. Oče otkinuti, nikada, sve dok nas jedamput ne primi u svoje vječno i blaženo krilo ona vječno slavna Crkva u nebesima."

„Papa Pijo II. – veliki borac i patnik za slobodu kršćanstva i naše domovine", drugi je Tomasov, polaznika VI. razreda gimnazije, članak o jednom papi,[209] što će u kasnijem životu biti česta tema njegova pisanja, te svećeničke i kulturne djelatnosti. U potpisu članka je navedeno da je on tada bio i tajnik Velike Kongregacije u travničkom sjemeništu. Za Pija II. Tomas kaže da je jedan od najvećih Papa srednjega vijeka, a vladao je Crkvom 1458. – 1464., tj. u vremenu kada su Turci osvajali Srbiju i Bosnu i Hercegovinu i islam je prijetio da zatre kršćanstvo. Stoga je Pio II. pokrenuo i širio ideju *oslobođenja Europe od turskoga gospodstva pomoću krstaške vojne*. Tomas opisuje sve korake koje je poduzeo taj papa da animira brojne europske vladare i velikaše, koji su bili neodlučni, pa je čak i sam kretao u brojne pohode, premda je bio boležljiv, ali je bio nesalomiva duha. Tako je osnovao red *"sv. Marije od Betlehema" koji će braniti kršćane od Turaka*, a 14. I. 1460. objavio je bulu kojom je navijestio trogodišnji

[207] *Početkom šk. g. 1927/8.; Popis polaznika Nadbiskupske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1927./8.*, AFFDI.

[208] Ivan TOMAS, Veliki Jubilarac (1879. – 1929.), Travničko smilje, god. XIV. (1928./29.), br. 3. – 4., str. 21. – 24.

[209] Ivan TOMAS, Papa Pijo II. – veliki borac i patnik za slobodu kršćanstva i naše domovine , Travničko smilje, god. XV. (1929./30.), godišnji broj, str. 6. – 11.

rat protiv Turaka, da bi 22. X. 1463. rasposlao svečanu bulu kojom je cijelo kršćanstvo pozvao *u borbu za svoj opstanak protiv krvnoga dušmanina*. Kada su se na taj poziv u Ankonu odazvalo mnogo naroda, papa Pio II. je zahtijevao da ga donesu među te ljude, premda je već bio na smrt bolestan. Ondje je čekao mletačko brodovlje da s krstašima pohrli u pomoć Dalmaciji i Dubrovniku. Mletački brodovi su jako kasnili i to je pridonijelo papinoj smrti, koji je na samrti rekao: „Dosada ja nijesam imao brodovlja, a sada ono neće imati mene!" Tomas zaključuje, da je velika šteta što papu Pia II. nisu na vrijeme poslušali kršćanski vladari, te su neki narodi, pa i veliki dio Hrvata, morali preko 4 stoljeća podnositi turski bijes i divljaštvo. Stoga za nastojanje pape Pia II. da složnim silama Zapada obrani kršćanstvo od Osmanlija, *osigurava mu za sva vremena štovanja vrijedan spomen*.

Povodom četrdesete godišnjice Kongregacije Bezgrešnog Začeća, u travničkom sjemeništu, napisao je I. Tomas pjesmu posvećenu njoj, pod naslovom „Našoj Kongregaciji – na početku devetoga lustra (1889. – 1929.)."[210] U njoj on, među ostalim, kaže:

Smiona srca s ponosom u duši
Dizala vijek si Majčin barjak ubav
Na kom su krasno uz Bezgrešne slike
Sijale suncem: Vjera, nada, ljubav

Slavi i časti Tomas sve uspjehe njihove Kongregacije, doprinose pojedinaca, apostrofirajući slavnoga Barbarića, a za „Travničko Smilje" kaže da *sigurno raste, cvjeta, miris širi*, osobito da širi ljubav prema Blaženoj Djevici Mariji. U zaključnoj kitici poručuje njihovoj Kongregaciji:

Pa ako tako za života cijelog
Pratila budeš Majku svoju čistu,
Sigurna budi, da će Te dovesti
Kraljeva Kralju – Spasitelju Kristu.

I. Tomas, kao polaznik VI. razreda gimnazije i kroničar *Travničkog smilja*, pokazao je 1930. smisao za bilježenjem i opisivanjem događanja u vlastitoj okolini.[211] Naveo je da ih, kao i prethodne godine, *ima iz raznih krajeva i raznih narodnosti* (iz vrhbosanske i zagrebačke nadbiskupije, te iz banjalučke, mostarske, križevačke, subotičke i bosansko-srijemske biskupije), ali bez obzira na to, ipak svi složno idu *za istim uzvišenim idealima.* 30. IX 1929. pohodio ih je *g. veliki župan Đorđe Đorđević kojemu* su *priredili intimno pozdravno sijelo*, na kojem im je Đorđević govorio *zaista lijepo k Bogu i k domovini*, tako da su

[210] Ivan TOMAS, Papa Pijo II. – veliki borac i patnik za slobodu kršćanstva i naše domovine , Travničko smilje, god. XV. (1929./30.), godišnji broj, str. 22. – 23.
[211] I. TOMAS, „Kronika", Travničko smilje, Travnik, god. XV. – godišnji broj 1929./30., str. 51. – 52.

se svi oni čudili kako jedan laik s tolikim pijetetom zna o Bogu govoriti. Isti veliki župan ih je posjetio 1. XII. 1929. na dan ujedinjenja i opet im održao lijep govor, ali ih je i darivao. Na dan Bezgrešnog Začeća, 8. XII. 1929., proslavili su *75godišnjicu dogme o Neoskvrnjenom Začeću i 40-godišnjicu* njihove *Kongregacije.* Tomas dodaje da je *izvještaj o toj proslavi izašao u „Vjesniku Marijinih Kongregacija."* Navodi i da su 12. I. 1930., gotovo svakodnevno, *počeli učiti koralno pjevanje,* te da su *na Papin dan prvi put svečano otpjevali misu „De Angelis", a na Blagovijest misu „De Beata Virgine".* Njihov *prefekt IV div. vlč. o. Nikola Maslać D. J.,* polagao je 2. II. 1930. *svečane zavjete i tom zgodom* priredili su *mu u čast akademiju u kojoj je bila glavna točka: „Podzemni mlinovi" igrokaz u 5 činova*, koji *pokazuje očajnu borbu truloga poganstva s mladim i snažnim kršćanstvom.* Interesantno je da su 16. II. 1930. dobil*i pismo od kardinala Pacelli-a u kojem* im u *ime sv. Oca zahvaljuje za album koji* su u jesen 1929. *poslali sv. Ocu prigodom njegova jubileja.* Nadalje, dodaje da su vanjski đaci 2. III. 1930. izveli *poznatu Moliere-ovu komediju „Škrtac" u preradbi oca Petra Božića D.J.* i režiji *vlč. Mg. Stj. Poglajena, koju pohvaljuje.* Za rad u Kongregaciji kaže da je podijeljen *na 4 sekcije: adoratorsku, apostolsku sekciju od Uskrsa 20. IV. 1930., liternu i pjevačku.* Opisao je Tomas i bogate aktivnosti svih tih sekcija. Još je u svojoj kronici Tomas dodao da su 14. IV. 1930. imali tzv. *francuski dan*, a tada ih je posjetio i *g. Raymond Warmer*, direktor francuskog instituta i profesor na Sveučilištu u Zagrebu.[212] Dopisivali su se kao prethodnih godina *sa svojim kolegama u Institutu sv. Josipa u Le Havre-u u Francuskoj, a najviše sa sarajevskim bogoslovima.* Kroniku je Tomas zaključio riječima da se vesele *koncu šk. godine i euharistijskomu kongresu u Zagrebu.*

Godišnji broj XV. godišta izlaženja *Travničkog smilja,* (1929./30.), uredili su Ljudevit Češlar, VIII. razred i Ivan Tomas, VI. razred. Ispalo je da je to bio i posljednji broj izlaženja tog značajnog sjemenišnog đačkog časopisa.

Prema članku „Travnik – Kongregacija velikih sjeminaraca", objavljenom u *Vjesniku Marijinih kongregacija*, koji je izlazio u Zagrebu, povodom proslave dva velika jubileja 40.-godišnjice od osnutka *Kongregacije od Bezgrješnog Začeća* i drugog mnogo važnijeg, *bez kojega se prvi ne bi dao ni zamisliti,* a to *jest 75 godišnjica najnježnije, najslađe katoličke dogme, dogme o Neokaljanom Začeću Djevičanske Majke Isusove*, bitnu ulogu u svečanoj akademiji imao je i Ivan Tomas. U članku se kaže: „Slike iz historije *Kongregacije od Bezgrješnoga Začeća*: I. Datumi i činjenice – izvješćuje Ivan Tomas, VI. r., tajnik *Kongregacije od Bezgrj. Začeća*. U svom je izvještaju tajnik pretresao sve važnije momente iz života naše *Kongregacije*. Bilo je tu utješnih, a i nekoliko žalosnih stvari. Na koncu je prikazao sadašnje stanje *Kongregacije*. *Kongregacija* ima preko 130

[212] Josip HALTMAJER, Pour nos amis en France, Travničko smilje, Travnik, god. XV. – godišnji broj 1929./30., str. 45.

članova što zbornika (80), a što kandidata i aspiranata. *Kongregacija* ima 3 začasna člana: preuzv. Dra Šarića, Dra Akšamovića i Msgra Budanovića. Rad je podijeljen na 5 sekcija: na sekciju za Kat. Akciju, ćirilometodsku, misijsku, adoratorsku i pjevačku. U tim se sekcijama pripravljamo na veliki rad, koji nas čeka u vinogradu Gospodinovu.“ [213] U potpisu članka stoji „Tajnik“, a to znači da ga je pisao Ivan Tomas. Pregledom svih izdanja *Vjesnika Marijinih kongregacija* od 1928. do 1940. pronađeno je još nekoliko članaka koje je u tom vjesniku objavio I. Tomas.[214]

[213] TAJNIK = Ivan TOMAS, Travnik – Kongregacija velikih sjeminarac“, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. 5. (1930.), br. 4., str. 62. – 63.

[214] TAJNIK = I. TOMAS, Pred četrdesetogodišnjicom najstarije bosanske kongregacije (1889. – 1929.), str. 56. – 58.; KONGREGANIST = Ivan TOMAS?, Sveti Stanislave, miljeniče Marijin – 13. studenog, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. 5. (1929.), br. 1., str. 4. – 6.; NEPOTPISANO, Travničke đačke kongregacije, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. 8. (1932.), br. 1., str. 18. – 22., materijal je preuzet iz: Kamilo ZABEO (ur.), Travnička spomenica, prigodom pedeset-godišnjice Nadbiskupskog sjemeništa i Nadbiskupske velike gimnazije u Travniku 1882. – 1932., Sarajevo, 1932., za tisak priredio Ivan Tomas; NEPOTPISANO, Gospina akademija sarajevskih kongregacija, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. 8. (1933.), br. 3., str. 41. – 42.; B. = Begovac ili Belćimović = Ivan TOMAS, + Nikola Nagy, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. XII. (1937.), br. 3., str. 39. – 40.; NEPOTPISANO = Ivan TOMAS, Vitez Marijin, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. XIII. (1938.), br. 6., str. 83. – 86.; NEPOTPISANO = Ivan TOMAS, Marijina kongregacija, Vjesniku Marijinih Kongregacija, god. XV. (1940.), br. 1., str. 5. – 8.

Zaključak

Prema do sada pronađenim podacima iz arhivske građe koja je oskudna, u svakom slučaju nedostatna, jer su nakon II. svjetskog rata jugokomunističke vlasti bogatu građu razne vrste, koju je posjedovala Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku, uglavnom uništile, proizlazi da je ukupno 40 Drinovčana pohađalo, u razdoblju od 1904./05. do 1944./45., to poznato i priznato isusovačko sjemenište i gimnaziju. Rečeno razdoblje uzeto je u obzir iz razloga jer je prvi Drinovčanin, Andrija Majić, st., u tu gimnaziju upisan 1904./05., a krajem II. svj. rata ta je ustanova prestala postojati. Naime, ubrzo nakon II. svjetskog rata, rješenjem Sreskog narodnooslobodilačkog odbora Travnik, otvorena je gimnazija, tada kao „Državna realna gimnazija", *nova škola mlade proleterske države, narodna škola*. Nastava je počela 10. XI. 1945. u istoj zgradi bivše Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku, koja je, dakako, uništena od strane nove, tzv. narodne vlasti. Nepotpisani autor referata „Obilježavanje stogodišnjice postojanja i djelovanja gimnazije u Travniku (referat podnesen na proširenoj sjednici Savjeta radne organizacije)", likuje nad činjenicom da je *u ruševinama svih drugih – pala i filozofska Bastilja*, a *u sastavu gimnazije odmah je konstituirana i tzv. „Partizanska škola", koja je radila u toku 1945/46, 46/47 i 47/48. godine*.[215] Koliki su bili razmjeri uništavanja znamenite isusovačke crkve i sjemeništa u Travniku, može se nazrijeti iz jedne bilješke iz 1956. pod naslovom „Travnička Crkva – gimnastička dvorana", objavljene u emigrantskom časopisu *Glasnik Srca Isusova i Marijina*, u kojoj je navedeno da je po nalogu mjesnih komunističkih vlasti ta crkva pretvorena u gimnastičku dvoranu. Još se dodaje da je iz tog sjemeništa i gimnazije izišao veliki broj inteligencije kao i svećenstva, ali su partizani dolaskom na vlast oduzeli čitavu zgradu, pri čemu su umorili više svećenika i braće laika.[216]

Od tih 40 Drinovčana polaznika travničke gimnazije, četvorica su umrli kao polaznici gimnazije (Petar Pandžić, Vlado Pandžić, Vilim Vrdoljak i Mirko Eljuga), dvadesetorica su završili fakultetske ili više studije, a četrnaest od toga ih je postalo svećenicima, što dijecezanskim, što isusovcima i od toga je jedan postao doktor, a jedan magistar znanosti (dr. don Ivan Tomas i mr. Andrija Glavaš, D. I.), a dvojicu je, zbog njihovih posebnih zasluga za Katoličku Crkvu, sv. Otac Papa uzdigao na čast monsinjora (mons. don Andrija Majić, st. i mons. don Mate Nuić). Posebno treba istaknuti da su devetoricu od njih,

[215] Radna organizacija školski centar srednjeg usmjerenog obrazovanja „Antun Mavrak", Travnik, „Obilježavanje stogodišnjice postojanja i djelovanja gimnazije u Travniku (referat podnesen na proširenoj sjednici Savjeta radne organizacije)", Travnik, 20. XI. 1982., str. 10. i 11., AFFDI.

[216] Ivan TOMAS (nepotpisano), Travnička Crkva - gimnastička dvorana, Glasnik srca Isusova i Marijina, VIII. (1956.) 6, str. 126.

i to sedmoricu visokoobrazovanih i dvojicu maturanata likvidirali partizani, bez ikakvog suđenja ili dokazane krivice, jednoga 1942. (don Iliju Tomasa), a ostale neposredno po završetku II. svj. rata (don Anto Buconjić, don Andrija Majić, ml., Jozo Majić, dipl. iur., don Jerko Nuić, brat Ivan Šimić, D. I., Rudolf Vrdoljak, dr. med., Ljubo Majić, maturant i Mate Dedić, maturant). Preostali svećenici bili su na razne načine proganjani ili maltretirani od strane partizanskih vlasti. Tako su u zatvorima odležali: mons. don Mate Nuić skoro 8 godina, mons. don Andrija Majić više od 4 godine, mr. Andrija Glavaš, D: I. oko dva mjeseca. Dvojica su završili u emigraciji, jer su bili nepoželjni komunističkim vlastima, i to dr. don Ivan Tomas od 1941. do smrti 1992. u Rimu gdje je i pokopan u grobnici Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima i don Jure Vrdoljak od 1945. do smrti 1969., u Austriji i Kanadi, bio pokopan u Salzburgu, ali su njegovi zemni ostaci preneseni 1997. u Studence, odakle je pred najezdom partizana morao otići krajem 1944.

Što se tiče petorice Drinovčana urednika i suradnika *Travničkog smilja*, o kojima ovaj članak primarno govori, oni su svi postali istaknuti svećenici, kulturni djelatnici, ali i osvjedočeni hrvatski domoljubi. Očito je da su svoje ogromne potencijale počeli pokazivati još kao polaznici travničke gimnazije, te da su u toj gimnaziji stekli ogromna znanja, dobili nadahnuća za svoj budući rad i učvrstili svoj katolički i domoljubni svjetonazor.

Mons. Andrija Majić, st., kao predvodnik svih Drinovčana polaznika travničke gimnazije, a kojem je upis u tu gimnaziju omogućio znameniti Drinovčanin, biskup dr. fra Paškal Buconjić, postao je svećenikom 1915. i ostao u toj službi sve do smrti 1978., dakle punih 63 godine misništva. U povodu njegove 70. godišnjice život, njegov nećak dr. don Ivan Tomas napisa: „Pronose se glasovi, da je msgr. Majić sad jedini svećenik u zeničkoj tamnici. Daj Bože, da barem to bude istina, ali da poslije njegova izlaska iz tamnice nađe što prije istinska sloboda i njemu i njegovu narodu i cijeloj Crkvi. Molitve na tu nakanu najbolje su čestitke svećeniku-patniku msgru. Majiću, koji u ovo žalosno doba predstavlja najbolje, što je njegova napaćena krajina dala hrvatskom narodu u posljednjih stotinjak godina: kršćansko rodoljublje i muževnu neustrašivost biskupa Buconjića, ascetsku pobožnost fra Anđela Nuića i fra Krešimira Pandžića, poštovanje i ljubav za čistoću hrvatskog izraza, kojima se odlikovahu braća Antun i Stanko Šimići i fra Radoslav Glavaš-Buerov.“[217] Isto tako po puštanju iz zatvora zabilježi: „Hrabro držanje Msgra. Majića u odbrani crkvenih i ljudskih prava poznato je ne samo u granicama njegova potlačenoga naroda nego i u slobodnom svijetu. Dnevnik Sv. Stolice *Osservatore Romano*, rimska revija *Civilta Cattolica*, londonski kat. tjednik

[217] Ivan TOMAS, nepotpisano, Sedamdeseti rođendan utamničenoga msgra A. Majića, Novi život, God. I (1962.) 2, str. 73. Ivan TOMAS - nepotpisano, Msgr. A. Majić pušten iz tamnice, Novi život, god. I. (1962.) 3-4, str. 159.

Tablet i mnoštvo novina i časopisa po raznim državama pisalo je o stradanjima Msgra. Majića. Pribilježit ćemo, što je u Buenos Airesu *Glas sv. Antuna* 22. XII. 1954. pisao pod naslovom „Neustrašivost Msgra. Majića". Onda je taj časopis argentinskih Hrvata prenio pisanje američke štampe o držanju ovoga svećenika: prema bostonskom glasilu *Pilot* dva su komunistička redarstvena izaslanika stenografirala propovijed Msgra. Majića. Kad je jedan od tih stenografa zaostao u radu, upitao je vjernika do sebe, šta je propovjednik rekao o komunizmu kao neprijatelju slobode. Vjernik je odgovorio, da je najzgodnije, ako komunist upita samoga propovjednika. Čuvši taj razgovor, propovjednik je vjernicima kazao: „Čini se, da redarstveni službenik, koga su njegovi glavari poslali da bilježi moju propovijed, nije razumio njezina smisla, pa ću mu pomoći, da razumije". I nato je pojačanim glasom istakao, da komunizam predstavlja opasnost za ćudoredni odgoj mladeži, i da će se o pravoj slobodi moći istom onda govoriti, kada kršćanska načela budu priznata od vlade i mjesnih vlasti. Američka je novina pribilježila, da su stotine vjernika pogledale komunističkoga redarstvenika, koji se našao u neprilici i sav crven od stida pobjegao iz crkve." Hvalio je Tomas i Majićevo ne pristajanje na osnivanje režimskog udruženja *Dobri Pastir*: „Bijaše u tamnici i upravitelj biskupije mostarske Don Andrija Majić, koji istom «u okovima» 1950. postade apostolskim protonotarom, da mu Sveta Stolica kao Božjem svjedoku iskaže priznanje za karakternost u borbi protiv onoga nametnutog «udruženja». … Msgr. Majić sad je u teškim bolestima, ali Crkva i Hrvatska časte u njemu hrabra duhovnoga vođu i učitelja. O Čekadi, Majiću i Alaupoviću dužan sam, pred Bogom i Hrvatskom, iznijeti podatke o njihovu odlučnu stavu protiv franjevačkog «udruženja» *Dobri Pastir*."[218] Zbog svoga odlučnog stava mons. A. Majić je završio i u zatvoru: „U zatvoru je Majić 11. I. 1950. dobio vijest, da ga je Pio XII. imenovao apostolskim protonotarom, da i tako dokaže svoje zadovoljstvo s Majićevim crkvenim držanjem protiv 'udruženja'. Kad je *Dobri Pastir* osnovan, Msgr. Majić pušten je iz zatvora, a da mu komunisti ni onda nijesu kazali, zašto su ga bili zatvorili. Očito im je smetalo odlučno Majićevo držanje protiv 'udruženja'. … Msgra. Majića je vjerni hrvatski Božji narod još živa stavio u pjesme, da bude poput legendarnih zatočnika vjere, slobode, istine."[219] Pišući o ustoličenju mons. dr. Marka Perića za kotorskog biskupa dr. Tomas navodi i činjenicu koliko je mons. Majić vodio brigu o svećenstvu Mostarsko-duvanjske biskupije: „Za svećenika je u Zagrebu zaređen 29. VI. 1952. Pod vodstvom karakterna Božjega svjedoka Msgra Don Andrije Majića počeo je svoj svećenički rad u biskupiji mostarsko-duvanjskoj, kako već bijaše potreba."[220] Biskupija mostarsko-duvanjska odužila se mons.

[218] Ivan TOMAS, , Nadbiskup dr. Smiljan Franjo Čekada /1902.-1976./, Hrvatska revija, 27 (1977), sv. 1., 132. -135.
[219] Ivan TOMAS, Nadbiskup Marko Alaupović (1885-1979.), Hrvatska revija, 29 (1979), sv. 4., str. 708. - 713.
[220] Ivan TOMAS, Kotorski biskup msgr dr Marko Perić, Hrvatska revija, 32 (1982), sv. 3., str. 539. - 540.

Andriji Majiću, organiziravši o njegovu životu i djelu Studijski dan u Mostaru 17. lipnja 1998., s kojeg je i objavljen zbornik radova, kojeg je uredio unuk od don Andrijina brata, mr. sc. don Željko Majić, današnji generalni vikar mostarsko-duvanjske biskupije, kod biskupa mons. dr. Ratka Perića.[221]

Don Petar Leventić, koji je bio suradnik, ali i prvi Drinovčanin urednik *Travničkog smilja*. Bogosloviju je pohađao u Sarajevu od 1927. do 1932., polažući ispite odličnim uspjehom, a zaređen je za svećenika mostarsko-duvanjske biskupije 20. ožujka, mladu misu je slavio u Drinovcima 3. IV. 1932. Bio je kapelan u Stocu 1932. – 1933., prefekt „Napretkova konvikta" u Mostaru 1933. – 1934., župnik u Rašeljkama 1934. – 1937. Po povratku iz Rima nastanio se kod župnika don Ante Romića u Kruševu, te je imenovan župnikom u Drežnici, što je bio 1940. – 1945. U veljači 1945. povukao se u Zagreb, te je neko vrijeme bio župnik u zagrebačkoj nadbiskupiji u Začertju, a po povratku imenovan je župnikom u Viru, gdje je ostao do smrti 1961.[222] On je bio i prvi Drinovčanin koji je bio pitomac Zavoda sv. Jeronima, danas pod pravim svojim imenom Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, dakle, bio je na doktorskom studiju, gdje je boravio 1937. – 1938., studirajući pravo na Gregorijani, ali se iz zdravstvenih razloga vratio prije završetka studija u biskupiju.[223]

Mons. don Mate Nuić bio je vrlo vrijedan suradnik, ali i urednik *Travničkog smilja*. Bogosloviju je završio u Sarajevu 1929. – 1934., gdje je od 30 predmeta 23 položio odličnim , a 7 vrlo dobrim uspjehom, a zaređen je za svećenika 31. ožujka 1934. Bio je prefekt „Napretkova konvikta" u Mostaru 1934. – 1945., spremao se za obranu doktorata iz teologije u Zagrebu, ali ga je rat omeo. Bio je tajnik novoimenovanog biskupa dr. Petra Čule 1942./43. Poslije rata bio je upravitelj župe u Drežnici 1945. – 1948. Bio je uhićen 28. IV. 1948. zajedno s biskupom Čulom, s kojim je, kao i brojnim drugim domoljubima, te godine suđen i osuđen na 8 godina zatvora. U zatvoru je trpio i preživio razna mučenja i maltretiranja, pa je tako bio 7 mjeseci u samici i nije znao reći je li mu to bilo teže ili 7 dana u ćeliji kad mu nisu dali ništa okusiti, te je bio na umoru od gladi i iscrpljenosti. Jugokomunističku vlast nije priznavao niti je se bojao ni kad je bila najmoćnija, a on najslabiji. Kad je neki predavač 1953. u zeničkom zatvoru govorio o drugu Titu, svi bi se zatvorenici morali dignuti na noge na svaki spomen njegova imena, a don Mate se nijednom nije digao. Drugi puta kada su u zatvor došli neki glavešine i počeli don Matu ispitivati, slaže li se on da je Stepinac zločinac, on je ustao i rekao: „Kad se

[221] Željko MAJIĆ (ur.), SLUGA DOBRI I VJERNI – Život i djelo mons. Andrije Majića, Mostar, 1998.

[222] R. PERIĆ, Da im spomen očuvamo, str. 278. – 279.

[223] Jure BOGDAN, Pokrovitelji, poglavari i pitomci Zavoda svetog Jeronima, u: Jure BOGDAN (priredio), Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima : (1901. - 2001.): zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima, Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima, Rim i Glas Koncila, Zagreb 2001., str. 919.

spomene ime kardinala dr. Alojzija Stepinca, treba ustati na noge i o njemu govoriti stojeći, jer o njegovoj časnoj osobi ne smije se govoriti ležeći." Jasno da mu nisu dali do kraja izgovoriti što je bio naumio, već su ga odmah strpali u samicu. Odslužio je punih 8 godina i izišao je „nepopravljen" i „nepopravljiv" i nikada nije uzeo komunističke putovnice. Poslije zatvora bio je pomoćnik župniku u Studencima 1956. – 1958., a onda do 1967. župnik u Šipovači-Vojnićima. Zbog svojih zasluga za vjeru i Crkvu od 1958. nosi naslov monsinjora, počasnog člana Papinske obitelji. Od 1967. do 1984. župnik je u Bijelom Polju – Potoci. Po proslavi zlatne mise 1984., otišao je u mirovinu. Umro je u Drinovcima 16. IX, 1987., gdje je i pokopan u obiteljskoj grobnici. Mons. M. Nuić objavio je i nekoliko pisanih radova: *Pedeset godina rada i života HPD „Hrvoje"*, u: Spomenica o pedeset-godišnjici Hrvatskog pjevačkog društva „Hrvoje" u Mostaru, Mostar, 1938., str. 7. – 26.; *Sjećanja na Dr. Petra Čulu povodom njegove konsekracije za biskupa*, u: Vrhbosna, 9. – 10., 1942., str. 208. – 211. i Dr. Petar Čule i svećenički pomladak, u: Vrhbosna, 9. – 10., 1942., str. 216. – 218.[224] Vezano za don Matino tamnovanje pisao je dr. don Ivan Tomas: „U zeničkoj su tamnici komunisti vodili svestranu propagandu za 'udruženje' (riječ je o svećeničkom udruženju „Dobri Pastir", op. a.), protiv kojega je junački ustao sav biskupijski kler, predvođen od Msgra. Č. Čekade, Don Mitra Papca, Don Mate Nuića..."[225] U jednom drugom članku svrstava ga Tomas među prve crkvene mislioce: „Dok su prvi crkveni mislioci, biskup Čule, Čedomil Čekada, Nikola Soldo, Mato Nuić... trunuli po komunističkim tamnicama…."[226] No, oslikava ga i kao dosljednog zagovaratelja stavova Sv. Stolice: „Stepinčev vrsnik, prijatelj i supatnik, sada nadbiskup Čule, pokojni sarajevski kanonik Dr. Čedomil Čekada, Don Mitar Papac, Don Mato Nuić... u zeničkoj su tamnici pred osnutak onog «udruženja» «Dobri Pastir» odlučno odbijali uporno nastojanje režima, da se dobije priznanje onoga namjeravanog «udruženja», koje je u Sarajevu početkom 1950. bilo osnovano."[227] Dr. Tomas je u više navrata isticao doprinose, uspjehe, svjedočenja vjere i domoljublja, te mučeništva svojih sumještana - Drinovčana, pa tako i don Mate Nuića, što se može vidjeti iz sljedećeg navoda: „Drinovački rod Nuića bio je krvavo pogođen 1945.: komunisti su živa spalili o. dra. fra Arhanđela, profesora gimnazije na Širokom Brijegu, vrsna poznavaoca francuske književnosti i uljudbe, ubili su župnika o. fra. Anđelka, te Don Jeronima Nuića, najmlađega brata Msgra. Mate, koji je skupa s biskupom Čulom bio zatvoren, suđen i nevin osuđen na osam godina teške tamnice, u kojoj je svojim junačkim ispovijedanjem

[224] R. PERIĆ, Da im spomen očuvamo, str. 295. – 299.

[225] Ivan TOMAS, Nadbiskup Marko Alaupović (1885-1979.), Hrvatska revija, 29 (1979), sv. 4., str. 708. - 713.

[226] Ivan TOMAS, Pedeset godina vatikanske radio službe, Hrvatska revija, 32 (1982), sv. 1., str. 120. - 126.

[227] Ivan TOMAS, svježi strani spisi o stepincu, Hrvatska revija, 32 (1982), sv. 3., str. 411. - 438.

vjere pobudio udivljenje i priznanje prijatelja i neprijatelja."[228] Svjedočanstvo papinskog nuncija u Beogradu, američkog nadbiskupa Hurley-a, o držanju don Matinom na suđenju, vrlo je vrijedno: „Don Mate Nuić živ je postao sastavni dio katoličke i hrvatske povijesti u Hercegovini, o njemu mi je zanosno govorio nekadašnji papinski nuncij u Beogradu nadbiskup Msgr. Josip Hurley, duhovni pastir biskupije St. Augustine u Floridi, u Sjedinjenim Američkim Državama: Msgr. Hurley bijaše papinski diplomat izvanrednih sposobnosti i čovjek povjerenja velika pape Pija XII.: upoznao je Don Matu u teškim časovima biskupa Čule i njegovim, divio se Božjoj hrabrosti, koja je govorila iz njega, naime iz Don Mate, i nije mirovao, dok u zgradi, koja je vidjela suđenje biskupu i Don Mati 1948., nije primio blagoslov onoga svećenika, koji se branio govoreći: »Preuzvišeni, što Vam je došlo na pamet, da od mene ištete blagoslov? Treba da Vi mene blagoslovite!« a Msgr. Hurley je poznatom irsko-američkom ustrajnošću ponavljao: »Moraš me blagosloviti!« i kleknuo je pred skromna, no uvijek ponosna hrvatskoga svećenika, i taj je zazvao Božji blagoslov na biskupa najmoćnije suvremene demokratske države, i onda i kasnije Msgr. Hurley je, s radošću u duši i na licu ponavljao: »Ja sam čvrsto uvjeren, da će mi ovaj Don Matin blagoslov mnogo vrijediti pred Božjim prijestoljem i sada i kada budem Stvoritelju podastirao račune o svojem biskupskom životu i radu!«"[229] Biskupija mostarsko-duvanjska odužila se mons. Mati Nuiću, organiziravši o njegovu životu i djelu Studijski dan u Mostaru 21. lipnja 2000., s kojeg je i objavljen zbornik radova, kojeg je uredio don Matin rođak, mr. don Željko Majić, današnji generalni vikar mostarsko-duvanjske biskupije, kod biskupa mons. dr. Ratka Perića.[230]

Don Antun (Anto) Buconjić bio je suradnik, kroničar i urednik *Travničkog smilja*. Bogosloviju je završio u Sarajevu 1930. – 1935. Zaređen je za svećenika 6. IV., a mladu misu je proslavio u Drinovcima 22. IV. 1935. Bio je kapelan u župi Prenj-Dubrava 1935. – 1937., župnikom u Vinici 1937. – 1941., gdje je vodio izgradnju crkve, odupirući se dovođenju starokatolika u Vinicu i župnikom u Prenj-Dubrava 1937. – 1944. Nakon toga pod naletom partizana napustio je župu i uputio se u Zagreb, gdje je oko mjesec dana pred pad NDH stupio ka dušobrižnik u ustaške postrojbe generala Rafaela Bobana i s njom je krenuo put Bleiburga. Dospio je u logor kod Maribora iz kojeg je po noći odveden i više nikada nije viđen, pa je pretpostavka da je, bez suda i osude, dakle, potpuno nevin likvidiran i bačen u jednu od jama.[231] Na taj način

[228] Ivan TOMAS, potpisano: Susjed, Krv mučenika - izvor novih kršćana - Povodom izvanredne mladomisničke koncelebracije u Drinovcima 11. VII. 1965., Novi život, God. IV (1965.) 3, str. 185. - 188.

[229] I. TOMAS, Božji svjedoci, str. 10. -11.

[230] Željko MAJIĆ (priredio), Izvedi narod moj, o Gospode, Život i djelo mons. Mate Nuića, Mostar, 2003.

[231] A. PAVLOVIĆ, Don Ante Krešimir Buconjić (1909. – 1945.), u: B. GOLUŽA, Svjedoci vjere i rodoljublja, str. 83. - 120.; R. PERIĆ, Da im spomen očuvamo, str. 286. – 288.

don Ante Buconjić je svojom mučeničkom smrću posvjedočio svoje hrvatsko domoljublje, jer za svoj hrvatski narod dao je ono najvrjednije što je imao, a to je život. O njemu, njegovom životu i djelu u više navrata je pisao i dr. don Ivan Tomas. Tako on, između ostaloga, navodi: „…Kako je zlatomisnik Majić i pet mladomisnika istoga prezimena, spominjemo, da je 1945. od komunista nevin pogubljen Don Andrija Majić mlađi, koji se isticao nesebičnošću i zauzimanjem i za neprijatelje, osobito burne 1941. godine. U isto vrijeme stradao je od komunista i njegov školski kolega Don Antun Krešimir Buconjić, u kojem su odlike njegova roda došle do veoma sjajna izražaja…"[232] Slično piše i u „Božjim svjedocima": „Don Andrija (radi se o A. Majiću, ml.) je, uz tolike druge svoje znance i prijatelje svećenike-osobito uz nerazdruživa, brata više nego prijatelja, Don Antuna Krešimira Buconjića, koga nikada ne možemo prežaliti, koji ga poznavasmo i voljesmo iz dna duše i iz svakoga kuta srca, tragično nastradao 1945., kada je formalno rat bio već dokončan; …"[233] Govoreći o međusobnoj svećeničkoj ljubavi I. Tomas navodi da je u više navrata u životu, što govorio, što pisao, svojoj subraći svećenicima da su oni kao braća: »nerođena kao i rođena«, što je prvi puta javno izrekao na svečanosti iza mlade mise, koju su zajednički slavili u Drinovcima don A. Majić, ml. i don A. Buconjić.[234] Koliko je I. Tomas cijenio A. Buconjića pokazuju i sljedeći navodi: „Pred moj dolazak u Prenj bijahu ondje kapelani, sve moji dobri znanci i stariji prijatelji svi pokojni: Don Anto Romić, Don Jure Vrdoljak, Don Ante Buconjić. Među njima najsposobniji bijaše Buconjić, ali sva trojica bijahu plemenite ćudi, savjesni i svijesni svećenici i rodoljubi.";[235] „Meni nikad ne ide iz sjećanja moj plemeniti Don Antun Buconjić, koji je dika i čast Buconjićeva plemena, ništa manji od velikoga biskupa Fra Paškala. Don Ante se u ona nesigurna vremena sav bio posvetio brizi za žrtve rata: nije gledao, tko je koje vjere ni narodnosti, pomagao je svima kao svojoj braći. Oh, kako sam bio ponosan, da sam prijatelj i brat takova svećenika, o kojem je beskućna sirotinja, protjerana sa svojih skromnih ognjišta, kada je čula za bolest svećenika Buconjića, mislila i za njega se molila kao svog oca i branitelja."[236] i „Pokojni moj susjed i prijatelj, nešto stariji kolega Antun Krešimir Buconjić, veoma darovit čovjek, obrazovan svećenik, nesebičan prijatelj, plemenit i velikodušan savjetnik i požrtvovan pomoćnik, bogat iskustvom i prožet Božjim duhom, osjetljivošću za tuđu nevolju, pa da se radilo o Hrvatu i nehrvatu, katoliku i inovjercu, istomišljeniku i protivniku.

[232] I. TOMAS, potpisano: Susjed, Krv mučenika - izvor novih kršćana, str. 185. - 188.
[233] I. TOMAS, Božji svjedoci str. 10.
[234] I. TOMAS, Božji svjedoci str. 25.
[235] I. TOMAS, Božji svjedoci str. 34.
[236] I. TOMAS, Božji svjedoci str. 40.

Buconjić u gimnaziji bijaše školski kolega Skendera Kulenovića, dok Kulenović još bijaše veliki Hrvat. Premda je Kulenović imao sposobnosti razviti se u vrijedna čovjeka i mislioca, nije bio ni slika pokojnoga Buconjića, koji da je poživio, jamačno bi bio zasjenio velikoga svoga prezimenjaka i biskupa Fra Paškala (1834.-1910.). S Antunom Buconjićem i njegovim kolegom Andrijom Majićem mlađim bijaše divota razgovarati, a još divnije bijaše s njima i s Andrijom Majićem starijim skupa raspravljati ozbiljne probleme i od vremena do vremena raspravu začiniti kojom finom šalom i dosjetkom. Ali da se osvrnem na Buconjića: njegov razgovor bijaše užitak slušati, bilo da si se s njim mogao složiti, bilo da si imao razloga razlikovati se od njega. Kako bijaše divno u doba našega školovanja ljeti nakon rane Mise vraćati se s njim, ali kako nam se putovi ne podudarahu, neko bi vrijeme on mene pratio prema mojim Plocima, a onda bih ja s njim krenuo prema njegovim Bovanima, da koje jutro nekoliko puta prošećemo istim pravcima tamo i ovamo, dok on, kao stariji i iskusniji, ne bi uskliknuo: «Bolan brate, i sutra je Božji dan, hajdemo sada svaki svojoj kući!» Tako smo znali raspravljati i na obali naše brze i bistre Neretve. U ratno je doba Buconjić imao dužnost pomagati nevoljne izbjeglice, kojima su razorne sile popalile i uništile sve kuće i imovinu, pa su jadnici morali tražiti utočište u zaštićenijim mjestima. Bijah onda u tuđem svijetu, i sjećam se; kako mi je bilo pri duši, dok čitah u katoličkim i nekatoličkim glasilima, da su muslimani, katolici i rastavljeni kršćani bili iskreno zabrinuti, kada je Buconjić bio obolio zbog prevelika napora u radu za izbjeglice. Stare su muslimanke molile Alaha milosnika za Buconjića, a često su se slušali glasovi: «Daj mu, Bože, i od moga zdravlja!» što se u Herceg-Bosni obično moli samo za najmilije članove rodbine i intimne prijatelje i dobročinitelje, kad bi ih snašla bolest. Svećenik Buconjić bijaše stasit i razvijen, skladniji nego Kamber, mila lica, ozbiljna i smirena pogleda, sjajnih crnih očiju, koje bi se kao rasplamsale, kad bi njegova duša jače uzavrela za Crkvu i Hrvatsku te mu nadahnjivala umnu besjedu, a iz njegova duha izbijale iskre humora i misaonosti, čovječne šale i dosjetke. Moram požaliti, da u ovom Rimu, u doba obrazovanih papa, mi crkvenjaci nemamo prilike ni mogućnosti pratiti tolike kulturne pojave i život, kao što su kazališta, film, glazbene priredbe, športske utakmice, i moje iskustvo o talijanskim glumcima i majstorima riječi i geste razmjerno je veoma skučeno upravo zbog nevjerojatna stava vlasti prema svećeničkom udjelu u tim eminentno duhovnim područjima ljudske djelatnosti, ali u životu ne slušah onakove dikcije, kakovu imađaše Buconjić, kada bi, na primjer, javno na priredbama nastupao, ili u krugu intimnih prijatelja deklamirao koju značajniju pjesmu. Ostala mi je u sjećanju Kranjčevićeva posljednja Hanibalova zdravica: što je pokojni Buconjić izvodeći je pred nama pokazivao bogatstvo izražaja, mimike, plemenitosti pokreta, proživljenosti izraza, uživljenosti u svoju ulogu,

sve to bijaše daleko iznad onoga, što u Sarajevu, Splitu i Zagrebu, istina, rijetko, imadoh prilike pratiti i slušati."[237]

Dr. don Ivan Tomas bio je suradnik *Travničkog smilja* još kao polaznik IV. razreda gimnazije, 1927./28. Pored suradnje u tom đačkom časopisu od 1928. otpočeo se javljati sa svojim prilozima i u sarajevskom *Katoličkom tjedniku* (kojih je ukupno objavio petnaestak), a prvi takav prilog bio mu je „Bartolomejska noć i Gregorije XIII.",[238] gdje se potpisao inicijalima I. T. U VI. razredu 1929./30. bio je suradnik, kroničar i urednik *Travničkog smilja*, a to je, nažalost bio i posljednji izdani broj tog časopisa. Nije poznato zbog čega je prestao izlaziti. Pored toga bio je i tajnik Velike Kongregacije u travničkom sjemeništu. Bogosloviju je I. Tomas završio u Sarajevu 1932. – 1937. Zaređen je za svećenika 13. III. 1937., mladu misu je slavio u Bijelom Polju 27. travnja 1937. Svećeničku službu otpočeo je u Prenju kao kapelan od 1937. do 1938., te kao upravitelj novoosnovane župe u Šipovači 1939. - 1940. Bio je tajnik biskupa dr. Smiljana Franje Čekada u Skoplju 1940. – 1941. Tada je postao urednik mjesečnika *Blagovijest*, i to od XIV. godine izlaženja časopisa, br. 1-2 u siječnju-veljači 1941., a stigao je urediti još br. 3 za ožujak 1941., jer je nadošao II. svjetski rat i časopis je prestao izlaziti. Biskup Čekada poslao je don Ivana, 27. listopada 1941., na doktorski studij u Rim. U Rimu, je kao pitomac Hrvatskog zavoda svetog Jeronima pohađao postdiplomski studij na papinskom sveučilištu Gregoriana, gdje je doktorirao iz teologije 1951. Osim toga u Vatikanskoj školi diplomirao je paleografiju, diplomatiku i arhivistiku. Kao pitomac i kasniji doktorand Zavoda sv. Jeronima, od 1943., a napose od 1945. do 1952., u brojnim slučajevima pomagao na različite načine hrvatskim i drugim izbjeglicama, bez obzira na vjeru i nacionalnost. Bratovština svetog Jeronima za pomoć hrvatskim izbjeglicama u Zavodu sv. Jeronima, uz velike napore obavila je mukotrpan posao oko zbrinjavanja hrvatskih izbjeglica u prekomorskim zemljama. Bio je to nezamislivo veliki posao. Radi se o broju između dvadeset i trideset tisuća ljudi (samo u Argentinu ih je prebačeno oko 20.000), cijeli jedan grad uglavnom mladoga svijeta. Pri tome se svojim djelovanjem posebno isticao uz Krunoslava Draganovića i Ivan Tomas. I. Tomas vodio je Hrvatski program Radio Vatikana (HP RV) punih 8 godina, od 1954, do prisilnog uklanjanja iz Zavoda sv. Jeronima i smjene s urednika i spikera na HP RV, po zahtjevima jugokomunističkih vlasti, 1. lipnja 1962. Za vrijeme Tomasova uredništva povećan je broj emisija, a od 1959. uvedeno svakodnevno emitiranje. Dolaskom I. Tomasa za glavnog i odgovornog urednika HP RV došlo je do toga da se neke teme po prvi put pojavljuju u programu, kao što je više priloga o komunizmu, te o hrvatskim temama koje se

[237] Ivan TOMAS,: Dragutin Kamber: Utrka sa smrću, Rim, 1970., str. 155. – 157.

[238] Ivan TOMAS, potpisano: I. T., Katolički tjednik, IV. (1928.), br. 22, str. 4.

odnose na domovinu, naročito iz crkvene i kulturne hrvatske povijesti. Svijetli lik zagrebačkog nadbiskupa, kardinala Alojzija Stepinca, bila je omiljena tema i izvor nadahnuća za Tomasa kao glavnog urednika HP RV, ali i inače u njegovoj svećeničkoj i spisateljskoj djelatnosti. Nakon toga I. Tomas je nastavio život u Domu, najprije bl., pa sv. Nikole Tavelića u Grottaferrati, pokraj Rima sve do smrti 1992. Brojni su plodovi nastali djelovanjem hrvatskih slobodnih svećenika u tom domu, a jedan od značajnijih bilo je izdavanje katoličkog časopisa za duhovni i kulturni život *Novi život*, koji je izlazio od 1962. do 1970. Njegov glavni urednik i najplodniji suradnik dr. Ivan Tomas, trudio se stvoriti katoličku renesansu među iseljenim Hrvatima. Osnivanje "Hrvatskog povijesnog instituta" u Rimu sa sjedištem u Domu bl. Nikole Tavelića u Grottaferrati, 28. rujna 1963. bilo je od osobite važnosti, ne samo za Hrvate u emigraciji, već općenito za cjelokupan hrvatski narod, a pored svećenika, među kojima je bio i I. Tomas, osnivatelji su bili i drugi slobodni hrvatski intelektualci. Sljedeće ostvarenje u okviru djelatnosti u Domu bl. Nikole Tavelića u Grottaferrati je izdanje *Nedjeljnog i blagdanskog misala*, do kojeg je došlo 1966., koji je tiskan je u 11.000 primjeraka i bio je razaslan na sve strane svijeta. Veliki doprinos općem dobru hrvatskog naroda je Kanonizacija sv. Nikole Tavelića, kao prvog hrvatskog sveca, koja je obavljena 21. lipnja 1970., a vrlo bitan udio u tome je dao i Dom bl. Nikole Tavelića, pa i I. Tomas. Pored svega navedenog Tomas je dao ogroman doprinos hrvatskoj kulturi općenito, ali i slobodne političkoj misli tijekom svoje djelatnosti u emigraciji u trajanju od preko 50 godina.[239] Po dosadašnjim spoznajama objavio je, što samostalnih knjiga, knjižica, književnih pokušaja, članaka u zbornicima, prevedenih članaka ili djela, autorskih članaka, osvrta, kritika i sl., u hrvatskim časopisima, novinama i smotrama u domovini i inozemstvu, kao i u stranom tisku, potpisanih punim imenom i prezimenom ili različitim šiframa ili pseudonimima ili nepotpisanih, oko 700 bibliografskih jedinica. Tako je u pored spomenutim *Travničkom smilju*, *Katoličkom tjedniku, Vjesniku Marijinih Kongregacija*, *Blagovijesti, Novom životu,* objavljivao, također, i u: *Glasniku Srca Isusova (*tako se zvao do kraja 1933., a od početka 1934.: *Glasnik Presvetog Srca Isusova),* izlazio u Zagrebu do kraja II. svj. rata, kada je zabranjen, *Vrhbosni, Nedjelji*, *Osobi i duhu, Križu, Glasniku srca Isusova i Marijina,* koji je izlazio u emigraciji od 1949. – 1968.*, Hrvatskoj reviji, Croatia Pressu, Novoj Hrvatskoj, Hrvatskom glasu, Studia Croatici, Danici, Našoj nadi, Stadleru* (posmrtno se objavljuje u nastavcima Tomasov esej o nadbiskupu Josipu Stadleru)*, Hrvatski dom, Slobodna riječ, Blagovest, Hrvatska država* i dr.

[239] R. PERIĆ, Da im spomen očuvamo, str. 311. – 319.; Ratko PERIĆ, In memoriam don Ivanu Tomasu, (Drinovci, 29. IX. 1911. – Albano kraj Rima, 27. VIII. 1992.; Bibliografija I. Tomasa, str. 524. – 529.) Hrvatska revija, 42 (1992) 3/4, str. 521. – 529.; Ratko PERIĆ, De viris illustribus vrhbosanske bogoslovije (1890. – 1945.), u: P. SUDAR, F. TOPIĆ, T. VUKŠIĆ, Vrhbosanska katolička bogoslovija 1890. – 1990., str. 336. – 340.; Anto PAVLOVIĆ, Svećenički velikani u Hrvata (I), Slobodnica, 2005., str. 341.-344., Domagoj TOMAS – Srećko TOMAS, Baštinik mučeništva strpljivosti (povodom 100. godišnjice rođenja dr. don Ivana Tomasa), Susreti 5, Ogranak Matice Hrvatske Grude, 2011., str. 124. -160.

Sačuvana je i bogata Tomasova korespondencija s brojnim hrvatskim i svjetskim intelektualcima, iz crkvenih i laičkih krugova, kulturnih i političkih djelatnika, kao i običnim hrvatskim svijetom, rodbinom i prijateljima. Pisao je Tomas u Rimu i dnevnike, počevši od ratne 1943., pa do kraja života. Glavnina te građe čuva se u Biskupskom ordinarijatu u Mostaru, zatim u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i drugdje. Njegova djelatnost plijenila je zanimanje hrvatske, ali i svjetske crkvene, kulturne i opće javnosti, tako da na nju ima osvrta, pohvala, ali i kritika u preko 150 bibliografskih jedinica. Može se zaključiti da je Ivan Tomas cijelo vrijeme svoga života djelovao na vjerskom i kulturnom uzdizanju hrvatskog naroda. Stoga, ovom svećeniku i domoljubu treba se odužiti objavljivanjem pojedinih njegovih djela i jednom sveobuhvatnom monografijom o njegovu životu i djelu.

Zahvale

Iskreno zahvaljujem:

- Biskupu Mostarsko-duvanjske biskupije dr. sc. Ratku Periću, koji mi je omogućio uvid u određenu građu Arhiva biskupskog ordinarijata u Mostaru.
- O. isusovcu Valentinu Miklobušecu, voditelju Arhiva u Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, koji mi je omogućio pristup sačuvanoj građi o Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti u Travniku.
- Župniku župe u Drinovcima, koji mi je omogućio uvid u arhivsku građu te župe.
- Knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu, koja mi je omogućila uvid u svoju bogatu građu.

Srećko Tomas

LJETOPIS OSNOVNE GLAZBENE ŠKOLE GRUDE

Školska godina 2012./13.

Sažeti sjećanje na proteklu školsku godinu i zabilježiti sve što smo činili i čemu smo bili svjedoci zadaća je stranica našeg glazbenog ljetopisa. Na početku svake školske godine suočavamo se s novim izazovima. Jedni odlaze, drugi dolaze…

Kako novopristigle prvašiće što bolje uvesti u svijet glazbe, a naše sadašnje učenike motivirati kako bi zavoljeli, interpretirali i slušali melodije najboljih svjetskih i domaćih skladatelja? Glazbeni pedagozi suočeni su s niz poteškoća današnjeg vremena. Izloženost djece u najranijoj dobi elektronskim zvucima video igrica i računala ne pridonosi želji za ustrajnim radom i vježbanjem, te nastojanjima da se vlastitim rukama izvode zahtjevnije skladbe.

Tek nakon marljivog i predanog vježbanja u početnim razredima, dolazi nagrada za sate provedene za instrumentom u vidu sviranja glazbenih formi koje uzdižu duh, te glazbenu umjetnost čine zadovoljstvom.S obzirom na relativno kratku povijest naše Škole pred nama su veliki glazbeno odgojni i kulturološki zadaci.Unatoč nenaklonjenoj financijskoj i tradicijskoj zbilji Škola bilježi uspjehe i stalni razvoj. Učitelji koji svojim radom i zalaganjem ideje i note pretvaraju u glazbu su: Ivana Pinjuh, Ivana Pekas, Zvonimir Pejić, Željko Mandarić, Matea Pišković, Marina Miloš, Marija Paradžik i Mirjana Čuljak. Upravu škole i pomoćno osoblje čine: ravnateljica Katarina Katura, tajnik-računovođa Radmila Kordić i spremačica Ljiljanka Čale. U školskoj godini 2012. /13. u Osnovnu glazbenu školu „Grude“ je upisano 75 učenika. Od toga na odjelu glasovir 50 učenika, harmonika 4 učenika i gitare 21 učenik. Sjećamo se i svih naših učenika koji su nastavili svoj glazbeni put i trenutno se bave glazbom. Tri učenika su na Odsjeku za glazbenu kulturu završila svoje obrazovanje i popunili radna mjesta nastavnika glazbene kulture u općeobrazovnim školama, jedna učenica je na Glazbenoj akademiji u Splitu, a deset učenika trenutno pohađa srednju glazbenu školu. Učenici naše Škole redovito nastupaju na manifestacijama u organizaciji Matice hrvatske. Svake

godine svečano obilježavamo Dan općine Grude. Škola je sa svojim tamburaškim sastavom, pod vodstvom učitelja Zvonimira Pejića sudjelovala na Božićnom koncertu svih glazbenih organizacija koji je održan u župnoj crkvi u Ledincu. Koncert je priređen u organizaciji Matice hrvatske Grude. U mjesecu svibnju svi učitelji su u svojim klasama priredili Javne sate gdje su svirali svi učenici u prisustvu svojih roditelja. Javni sat je prigoda da se svaki učenik predstavi u što boljem izdanju i pokaže svoju glazbenu vještinu. Završnim koncertom u lipnju Škola se oprostila od deset učenika završnog šestog razreda.Dva učenika su nastavila daljnje glazbeno obrazovanje u Srednjoj glazbenoj školi u Imotskom , a jedna učenica u Srednjoj glazbenoj školi u Širokome Brijegu. U organizaciji Škole 18. lipnja održan je koncert tamburaškog orkestra Glazbene škole „Široki Brijeg" pod vodstvom Davora Markote, prof. Na programu orkestra su bila djela raznolika razdoblja i žanra, od klasičnog do zabavnog repertoara. Koncert je održan u kino dvorani Grude. To je zadnji glazbeni događaj u ovoj školskoj godini.

Neka ostane pisani trag vrijednih generacija učenika i učitelja.

Katarina Katura

GLAZBENA ŠKOLA IZ PERA UČENICE

Započeti ćemo s mišlju da svatko u sebi krije neki talent, nešto što je duboko u nama i skrivamo to, ili nešto čime se ponosimo i što je odraz našega života.

Glazba… Najljepša umjetnost na svijetu, umjetnost predivnih zvukova. Život glazbenika je notno crtovlje, ali što nam vrijedi notno crtovlje bez nota? Život nadarenog čovjeka, odnosno njegovo notno crtovlje mora biti ispunjeno notama, ali i povisilicama i snizilicama. Samo takvo crtovlje će ostati zapamćeno kao skladba, a ne kao obična prazna kajdanka nekog nebrušenog dijamanta.

Kao dijete čovjek otkriva svoje talente i sposobnosti, a da bi naučili nešto o glazbi najbolji put je glazbena škola.

Što je to glazbena škola? Institucija elegantno odjevenih profesora? Ne. To je ustanova u kojoj stječemo znanje o glazbi općenito. Zaronimo li dublje to je ustanova u kojoj nas profesori uče o vrsti glazbe, poznatim velikim skladateljima, glazbenim razdobljima, vještinu sviranja, pjevanja, tonalitete.U ovoj ustanovi upoznajemo ljude koji idu onim smjerom kojim mi želimo ići. Profesori otkrivaju ono što je u nama i bude u nama nadu da ćemo postati mladi glazbenici.

Ja sam učenica Osnovne glazbene škole „Grude“. Već petu godinu idem u ovu Školu. Nije to nikakva staza obrasla trnjem, ako znate što želite biti, to će biti staza posuta laticama ruža. Sve je do naše volje, želje i strpljenja.Kada me netko upita: „Kako možeš ići u dvije škole, da li je teško?“ Ja se samo nasmijem i odgovor nije potreban, jer je to ono što ja volim, jer je glazba moj put.

Naša Škola je pod vodstvom ravnateljice Katarine Kature.Njenom upornošću iz ove male općine pronašlo se toliko nebrušenih dijamanata i nadarane djece.Nastava počinje u rujnu svake godine, te se odmah kreće s planom i programom.Ni jedan sat solfeggia nije uzalud potrošen. Na nastavi je mirno i tiho, osim naravno kada se pjeva i svira.Rada i discipline nikad ne manjka, zato su zaslužni nasmijani profesori i profesorice.Veliki i mali zbor početkom školske godine dobivaju pjesme koje će pjevati. Na satu instrumenta otkrivate sebe, lagano se prepuštate glazbi, dok profesori pažljivo prate način sviranja, tempo i dinamiku. Koncerte priređujemo za Božić i kraj školske

godine.Osnovna glazbena škola sudjeluje na federalnim natjecanjima učenika glazbe, te na raznim kulturnim manifestacijama.Atmosfera u našoj Školi je uvijek ugodna. Iz jedne učionice čuju se prvašići koji se tek upoznaju sa svojim instrumentima, dok se iz ostalih učionica čuju Mozartove, Bachove i razne druge skladbe.Najljepše je, bar meni vrijeme prije Božića, kada svi žurimo u Školu pripremati se za Božićni koncert. Zimi nas čekaju tople učionice, tako da bezbrižno možemo vježbati instrument ili učiti.Ništa manje nije lijepo za završni koncert na kojem su đaci opušteni nakon javnih sati i ispita.Javni sat je poseban sat kada naši roditelji slušaju kako sviramo. Na kraju svake školske godine profesori nas ohrabruju da ne odustanemo , te da slijedimo svoj put, jer je glazba ono što nas vodi i opušta.Uz trud i upornost svatko od nas glazbenika može postati čovjek kakav želi i doći do cilja.

Eto, to je ukratko smisao glazbene škole. Ako se odlučite pridružiti glazbenoj školi sigurno ćete naučiti nešto pozitivno i otkriti predivan svijet glazbe.

Martina Tomić, V. razred

KNJIŽEVNOST

MIRJANA MIMA VLAŠIĆ
Poezija 141
SANJA ZADRO
Ciklus pjesama Dnevnik odsutnosti 155
VLADO NUIĆ
Tekstovi prof. dr. sc. Vlade Nuića 184
MARKO ČULJAK
Tekstovi Marka Čuljka 196
ANTE PRLIĆ
Fratri mučenici Širokog Brijega 1945. 200
ZORA PALAC
Kome je Hercegovina duhovni odmor? 204
”Balkanska Kaljuža” 205

POEZIJA

Mirjana Vlašić Mima rođena je 03.11.1974. godine u Imotskom.

Pjesme piše od ranog djetinjstva. Po zvanju je diplomirana ekonomistica, a po zanimanju majka, supruga, pjesnikinja i još štošta.

Nakon završene srednje škole odlazi u Zagreb, gdje se školuje, radi, piše poeziju…

Zagrebu je poklonila dvanaest najboljih godina mladosti, ali i Zagreb je njoj zauzvrat dao puno.

Razne ljubavi i moć krvi u žilama vratili su ju u rodnu župu Gorica – Sovići.

Tu diše, voli, piše…

SANJALA SAM

Sanjala sam mirisno jutro
Što me širokom cestom vodi
Negdje prema tebi
U beskraj
Slobodi

Sanjala sam zelenu travu
Što plodno polje u sebe prima
I kako se naokolo raširenih ruku u zanosu vrtim
I smiješim se
Jer te slutim

Sanjala sam da je sve tek početak
I da ničeg prije bilo nije
Da postojim tek od tog jutra
Da ne pamtim jučer
I ne strahujem za sutra

Sanjala sam kako ljubim oblak
Propinjuć' se nebu s procvalih planina
Sanjala sam tvoje ruke što me nose
Iz rosnih dubina
Put daljina
I plavih visina

Sanjala sam ruže iznikle iz stijena
U zelenom vrtu bistri zdenac grle
Sanjala sam tvoje oči
Što u moju mladost hrle

Sanjala sam raskoš krošnje stabla
Podno koje miluje me nježan hlad
Dok po tvojoj usplamtjeloj koži
Narančasto sunce jutra rasipa sjaj mlad

Sanjala sam grad od rubina
Na čijoj dugoj obali vitke žute svijeće
Bez prestanka gore

Disala sam topli vjetar
Plovila kroz tebe
Valove
I more

Sanjala sam tvoje tijelo
Sanjala sam tvoje lice
Sanjala sam bijele ptice

Sanjala sam dugo, puno
Pa da mi jednom i ugase sve snove
Meni će ostati komadići svjetla
Što samo tobom trepere
Srce će uvijek pamtiti tebe
I življet će sanje ove

SRCE

U meni spava
U meni čuči
Pa onda zaurla
U meni viče
U meni buči
U meni je nježno
U meni je sneno
U meni je divlje
U meni je budno
U meni je srce

ZELENA BILJKA

(Nekome na dar poklonit bih ovo što vidim htjela)

Zelena biljka listove pruža
Propinje se, diže
Da bude ljepša
Šira i duža
Plavetnilo neba i mora da vidi
Čezne za skladom i da se svidi

Na nju je rosa kristalna pala
Titraju kapi na čistome zraku
Još malo, pa će se u zagrljaj zbiti,
I onda će na ovom zelenom listu,
Kao u šumi, jezero biti

BIJEG OD RUTINE

Zar ne poželiš nekad
Pobjeći od rutine
I ne naviti na buđenje sat
Tjera li te prijezir
Na uništenje stroja
Koji po programu i planu radi

Pomisliš li kako su besmisleni
Borba i suparništvo
I pobjeda
Za koju će ti, kao nagradu,
Snobovi laskanje dati

Brine li te
Što Bibliju i zapovijedi Božje
Nadvladaše

Načela, obveze,
Propisi i norme
I to što su grijeh, hladnoća
I distanca
Za uspjeh vrlina

Zar su mana
Toplina, osmijeh
I blizina

U zamjenu za
Odijeljene sobe
I prljave ulice
Za uskogrudne ljude
I licemjerne „ljubavi“
Za plastična lica
I umjetna tijela
Za ubijenu djecu
Drogu
I alkohola smrad

Nije li bolja ljepota prostranstva
Koju divlja priroda nudi
Ne žive li bolje neke životinje
I oni daleki „necivilizirani“ ljudi
Što ih bljesak sunca
I glas ptica budi

Prebrode li oni
Lakše od nas
Svoje probleme, jad
I „glad“

Postoji li na ovoj planeti
Potpuno sretno mjesto
Divan
Netaknut kraj
Je li na zemlji moguće
Imati raj

NE NOSIM NAKIT

Ne nosim nakit koji svatko vidi
Ugleda ga onaj kome se sve moje golo,
Bez kićenja,
Svidi

Prstenje, lančići i narukvice,
Kad poželim,
I sama mogu biti

Jer mene anđeli i mašta svuda prate
Oni me kite,
Oni me štite,
Oni me dižu,
Od mojih dana biserne ogrlice nižu

Kopaju mi zlato,
I lašte mi srebro,
Posiplju me sjajem,
Daju mi,
I ja im dajem

ŠAMATORJE

Bože, koji sklad ovdje vlada
Koja tišina uz plamen svijeća
Koja svježina uz miris cvijeća

Na ovoj maloj uzvisini
Što prsten joj borovi čine
Što su joj majka i kći dvije ljepotice
Što su joj otac i sin dva zvona;
Jedan na buđenje doziva
Drugi na odlazak poziva

Kada dođe vrijeme
Za vraćanje prahu
Za put moje duše
Baš na ovom mjestu
Tu bih htjela biti
Svoje vječne snove
Tu bih htjela sniti

NAD ZAGREBOM SNIJEŽI

Pogled kroz prozor mi bježi
Noćas nad Zagrebom sniježi

Čarolija bijela iz pahulja sipi
Sjaj iz snenog oka blješti, vrije, kipi

Prolaznika kretnje veličaju taj sklad
I stari plavi tramvaj večeras je mlad

Pamtim ove ljude
Sanjam ovaj grad

Dala sam mu mnoge sate
Ljeta, zime, rime

A on meni uspomene
Što me kao more njišu
Što u meni snažno dišu

Dala sam mu stare snove
A on meni dade nove

Rekla sam mu jednom zbogom
I da se vraćam u svoju luku

Iako me često
I čežnje
I sjete
Opet njemu vuku

RUŽA

Jednom je grm
Pa je u pupoljcima
Pa je rascvjetana
Pa joj se latice raspršе
I odlete
Na neki put
U neku sobu
Na nečiji dlan
U nečiji san

Rajskim izgledom oči mami
I mirisom moćnim njuh i misli ludi
Crvena, roza
Žuta ili bijela
Tako je čedna
A sama se nudi

Na njenoj se latici
Kap vode požudno drži
Ne dajući zaljubljenom suncu
Da joj je preblizu
Da je sprži

Ako je ubereš
Ko' krikom trnom ubode
Ljutoj i lijepoj biva joj krivo
Što dodirom pogled kvariš
Jer neki su prizori ljepši dok ih nemaš
Dok ih ne dotičeš
Nego samo gledaš

Al' ove su ruže ipak za sve nas
Za susrete
I za rastanke
Za djevojke u bijelom
I gospođe u crnom

Za prvi
I zadnji plač
Za šaku zemljanog praha protkanu mirisima

DA SAM

Da sam se bacila s vrha planine
Dobila bih krila
Pa bih letjela
Sletjela bih na dno oceana
Pa bih izronila
I plivala od ananasa do ledenjaka

Da sam skinula cipele
I krenula bosa
Pretrčala bih sve travnjake i polja Australije
Zatim bih u Japanu nabrala cvijeća

Da sam zorom odjahala
Na bijelom konju
Do izvora zvijezda
I tamo se umila u mirisnoj vodi
Mogla bih doručkovati s Eskimima
A oko podne ogrijati prste u šatoru
S pravim Indijancima

Da sam ostala snenih očiju
I da sam posjekla drhtave grane
Kretala bih se nesputana svuda

Pitam se
Da li bih voljela manje ili više
Da li bih plakala jače ili tiše

NOSTALGIJA

Jedva čekam kad će proći hladne noći
I nedjelje u samoći

Željela bih kući doći
Uživati tople noći
I sve moći
Baš sve moći

PROLAZNOST

Jednom, sve će proći
Ništa ne može zaustaviti vrijeme
Svi suzni pogledi
I tužne pjesme
Svi osmjesi
I vedrinom zagrljena jutra
Iščeznut će s tobom
Možda već sutra

Ne strepi više nad ovim životom
Čemu
Možda ovdje iza tebe ne ostane ni trag
I što god bude
Njemu ćeš stići
I Njemu ćeš biti
Svejedno dobar
Svejedno dijete
I uvijek drag

Sve mladosti minu
Dok poljupce sunčanih nam ljeta
Rastapaju hladne kiše
Uzima nas bolest, starost
Ili nešto drugo
I nema nas više

Ostaje nam svima isto
Naš posljednji dah
Prolaznost
I prah

TI SI MOJE SVE

Spokoju svih mojih nespokoja
Grču svih mojih strahova
Kriku svih mojih šutnji
Izvoru svih mojih radosti
Ti snago moja
I nado moja
Ti bolu moj
I strepnjo moja
Ti lijepa
I neprolazna
Ti nježna
I strpljiva
Ti rastuća
I uzavrela
Ti velika
I beskonačna
Ti bezuvjetna ljubavi moja

Ti drhtaju moj
I toplino moja
Ti daru moj
I najveće blago moje
Ti buro moja
I sunce moje
Ti suzo moja
I ružo moja
Ti, ti si moje sve
Najdraže zlato mamino

KUTIJE PROŠLOSTI

Sve pospremi u kutije prošlosti
Duboko u ormar zaborava
Gdje nema mirisa
Ni kapi kiše
Daleko iza snova
I djetinjstva što neumorno diše

Zakopaj to negdje gdje neće niknuti više
Svu ljutnju, gnjev
Strah, sve rane
I uzalud utrošene
Opljačkane dane
Baci sa strane

Izbriši
Oprosti
Jer nezahvalnici nikada neće reći hvala
I sva tvoja velikodušnost
Za njih je šala

Pusti neka ih nose
Vjetar i voda
Uroni u spokoj
Po kojem se njiše
Srca sloboda

Putem šarenih oblaka
I čudesnih duginih pruga
Na krilima proljetnog vjetra
Odleti do novoga sunca

Bez srama udahni zasluženu sreću
I konačno
Živi ono što voliš

PJESNIK U MENI

Opet me zove
I svuda traži
Ja mu se skrivam
I tiho bivam

Ali uzalud je sve
On će me naći
I bit ću njegova
Neću se ni snaći

Jer on me vidi
Jer on me čuje
Iza debelih zgrada
I lažnih fasada
Iza teških kamenih brda
Tamo gdje moj nemir vrluda
Sa mnom je svuda

Iza osmijeha
I lažne kretnje
On njuši moje strepnje
I trga prsten ljutnje
Pa prestaju sve moje šutnje
I razbija zatvorena vrata
Pa začujem kazaljke uspavanog sata

Uzburkan u meni svijet se budi
Uranja
Izranja
Beskraj mi nudi

Zato meni treba
Malo više zraka
Malo više vjetra
Malo više kiše
Jer u meni jedan žedan pjesnik
Tako snažno diše
Baš njegova duša sada ovo piše

SJETIŠ LI SE

Sjetiš li se
Kada dođe jesen
I prva hladnoća dotakne ti lice

Sjetiš li se
Kad se u sumrak odnekud vraćaš sam
I u hodu rastraješ lišće po putu

Sjetiš li se
Kad zamišljen pogledaš razjareno nebo
Na koje samo što nije pala noć

Sjetiš li se ikada
Mene

Mirjana Mima Vlašić

CIKLUS PJESAMA DNEVNIK ODSUTNOSTI

STAN

Danas nemamo kamo
sporazumno smo zaboravili
uzeti oglasnik
i prešutjeli odlomak priče
koji se bavi drugim ljudima
u podne
nema nikoga
užaren asfalt
ogledam se u okruglim staklima
na tvojim očima
u staklima mojih lenonki
koje danas nosiš
dok se prisjećaš
starice koja vjeruje u vile
njezinoga žara
šume u kojoj smo skupljali žireve
i ražnja na kojem smo
umjesto janjca
vrtjeli mandarine i krumpire
svoje plave dekice
crvenih sjajnih vreća s poklonima
skakanja u sijeno u starome svinjcu
naglavačke
da pregrizeš jezik
mislim samo o tome
kako bi bilo dobro
da te sada snimam

CRNO-BIJELO

Crno čudo
zgusnutoga ljetnog dana
bez vjetra
smokvino mlijeko
osjećanje vrha brda
dok stojiš u podnožju
raspara te iznutra
kao bura
kao zima
dan je
a kao da je noć
koja se sprema
natjerati sve zvijezde
da padnu
odjednom
i ostave samo
svjetlucavu prašinu za sobom
jutro je
vrijeme za vježbanje
pravila koja se ovlaš uče
zima je
bijela kao smokvino mlijeko
mjesec studeni
kulminacija čekanja
noć
mjesec studeni je kraj
sav zbijen u magiju
komorno crn
zatvoren u sobu
nitko nas ne može naći
ljeto je
popodne
siesta
zima je
nepregledna
odjekuje
pjeva u pticama
crna kao smola

pod noktima
čovjeka koji kida
cvjetove među lišćem duhana
u podne
usred kolovoza
zima je paralelna
magija se uvlači
među žilice na zapešću
iznad savršeno oblikovanoga dlana
prirodno umjetnog
kao ruka antičke skulpture
piše život
ljeto je upravo
u podnožju brda
u magličastom sumraku
ili svitanju
svejedno
nepogrešivo
oplodilo zimu

ZIMNICA

Gledam čovjeka
koji grli gitaru
i pjeva o malim
sasvim bezbolnim
bjegovima
lomljivo
a dostojanstveno
vibrira
ima u njemu
samo malo više magije
nego što može stati
u podivljalo razgranato
stablo smokve
potkraj kolovoza
samo malo više
nego što može stati
u prozračno nedovršeno
pokapanje ljeta

kad bismo spremali zimnice
uvijek bi ostajale u teglama
u hladnjaku
u smočnici
nitko ih nikad
nije htio jesti

ponešto se sprema
samo tako
što ne zaboravljaš
da od svake mrvice
smiješ napisati bajku
smiješ biti ljut i veseo
u isto vrijeme
smiješ imaginarno
zarinuti zube i nokte
u meso svih svojih
malih i velikih bogova
što pjevaju o magiji

i tetoviraju trenutke
po svojim i tuđim zapešćima
da se čvrsto držiš
na trenutke
za trenutke
smiješ biti bolestan
i najzdraviji na svijetu
u isto vrijeme
iz očaja
iz nade
sirovo
glumeći astronauta
vremenskoga putnika
u zakržljalom kamionu
usred šume
pokraj neke močvare
u cik zore
kad je sve
u što si imaginarno
zario zube i nokte
na izdisaju
i muzika
i vino
i sokovi
i tijela
i ljeto
svi šareni gorko-slatki ljudi
koji su ti poslužili
kojima si poslužio
na trenutke
za trenutke
koje nikad nitko
neće htjeti jesti

ŠPANJULET

Plače mi se
kad mi čitaš misli
kroz kašalj
od propušene noći
i dana
od sreće
gori mi pod nogama
uvijek počinje od nogu
od hrskavo zvučnih
odmjerenih riječi
i ljubavne priče
o nečijoj majci
o nečijem ocu
plaši me mir
i mekane
duge
guste
kultivirane
trepavice
odmjereni mir
neminovan
ne mogu ga samo nabacati
pa uređivati sutra
uvijek se napiše sam
i sve što je jučer bilo
sigurno danas
gasi mi se pod nogama
zajedno s opuškom

PLAVA

Oči su mi nadvisile
plavu planinu
najdalju od svih
usložnjenih
što ih mogu vidjeti s balkona
prema jugu
oči su mi prekršile pravilo
i lagano
a sigurno
zgusnule prostor i vrijeme
u jednu
sasvim sporednu
dimenziju
koja nas se ne tiče
atmosfera kršenja pravila
radi peripetije u napisanoj priči
upletena u promukli
gotovo podli glas
prigušen u zvučnicima
pametno doziran
i gola pjesma
o pripadanju
gusta i krvavo crvena
kao vino
a opet prozračna
uvijek
neugođena
slobodna
prirodno skladna
kao spontano usklađeno
jato lastavica
što se kreće prema
najdaljoj plavoj planini

(PO)DOZRIJEVANJE

Do jeseni smo se kotrljali
u velikoj drvenoj bačvi
nizbrdo
u kotlinu
u velikoj bačvi zemljane boje
sa željeznim obručima
i vratima
izblijedjelo plavim
kao ručke na ladicama
djedovoga kredenca
zaštićeni
ostavivši lepršave trakice
unezvijerenosti
na brežuljku
dišući potajno
na škrge
unutra smo imali dovoljno plina
u svjetiljci
da se pogledamo svaki dan po jednom
i nacrtamo svaki dan po jedan
organski uvijen ornament
po unutrašnjosti
slučajno ponuđenog prometala
privremenog doma

ljeto je bilo na vrhu
kojemu nismo dorasli ni ove godine
ljeto je ideal onih koji misle
da je bolje prijeći
na protivničku stranu
nego se boriti s računicama na umu
odvagnuti količinu ljeta
u svakoj godini
to smo naučili
iz ove strmine

medvjed koji nas čeka u podnožju
je dobroćudan

i nosit će nas na ramenima
do proljeća
žrtvujući san
obrnuvši obrazac
misli da mu je bolje
prespavati ljeto
učit ćemo se tromosti
s njime
ostajući djeca
vjerni eksplozijama
što se skupe unutra
i ne vidi ih nitko
ili svatko
sakrit ćemo ih u bačvu
kad izađemo
nije dobro razbacivati se djetetom
pred drugima
može se činiti
da imaš ideale
možeš se činiti
povodljivim
mi, medvjed, bačva
i dolina
smo pronašli biljke
čudnih imena
i dogovorili s njima
zimski sastanak
koji će biti iznimka
iznimka plodnosti
pod snijegom
na buri
rasparat ćemo kožu
planski
prerušavati se
do iznemoglosti
vježbati zahlađivanje
skupljati snagu
za još jedan
promišljen uspon
na vrh brijega

PUTOVANJE

Ruke će mi potrošiti
cijeli današnji dan
na traženje načina
da narastu
da ovaj put
narastu dovoljno
dan će biti sasvim dovoljan
da promijenimo svijet
sutra ću ti moći
dodati kockicu šećera
za kavu
ljutu papričicu
i lovorov list
za varivo
na koje potrošiš
popodne i predvečerje
riječima ga tjerajući
da se na mjeru zgusne
sutra ćeš mi cijelu noć
skupljati papire s poda
sjedeći podvijenih nogu
na čupavom bijelom sagu
sutra ćemo možda
prebrojati stotinu paukova
u stubištu
i nagovoriti maglu iznad tračnica
da se makne
bar nakratko
bar onaj sat
ranoga jutra
koji nam dobro dođe
za duže spavanje
kad smo previše sami
da bismo ostajali budni

hodat ću na svojim
snažnim rukama
brže nego što bi me

itko mogao dovesti
pa ćemo se (s)naći
s još jednim domišljatim
dugoročnim planom
trijezno i djetinjasto
sve što smislimo
treba zapisati ugusto
ne smije ostati
nijedan suvišan prored
nijedna rupica
kroz koju bi neki od paukova
mogao pobjeći
ruke najbrže rastu od sreće

ako ti se smuči
od prepoznavanja
i poželiš osloboditi
nijanse upakiranog smijeha
kao što smo puštali
papagaje iz krletki
na slobodu
pretvori se nakratko
u neki popis obveza
pretvori se u prizemljenost
znam da možeš glumiti
čitave cikluse
bilo bi ti žao

smijeh što smo ga zapečatili
nije papagaj
trebaš slike ruku
koje rastu
da ti pomognu
da imaš s kime
pričati u snu
kad si previše sam
da bi ostajao budan

GRAD(OVI)

Bilo je potrebno
na trenutak ugasiti svjetlo
otvoriti balkonska vrata
i zamisliti da nitko nikad
nije bio ograničen
brojem kartica teksta
bilo je potrebno
dosanjati prošlu noć
na papiru
doreći mekoću trepavica
i uljuljkano mirnu
smeđu boju u očima
skoro svakoga od njih
pretvoriti nekako učmali grad
u pozornicu
za lakrdijaše
koji bezrezervno pale
šarene lampice za borove
po prozorima usred kolovoza
kao simbol fascinacije
bilo čime
bilo kime
otkrivanjem
razotkrivanjem
otvorenim
zašećerenim ranama
dječjim smijehom
psima i lavandom
Teslom i Andrićem
ili nekim tamo muzikantima
s juga Amerike
sasvim svejedno
fascinacija
bez pozadine u gorčini
fascinacija bez eskapizma
fascinacija fascinacijom
ja to volim
volim ih

i kad se ugase
sve šarene lampice
jer je nekome negdje
pregorio produžni kabel
ili smo možda
propustili platiti koji račun
svejedno volim
sve te luđake
što noću hodaju po mostovima
s jedne na drugu stranu
i pale svjetla
u svim bojama ovoga svijeta

KONSOLIDACIJA

Futuristički dizajn
sjedala u autobusu
nakratko mi
odvrati misli
od svega što se nikada
neće promijeniti
između nas
od grada koji mi se
godinama
bolno i hrskavo
uvlačio pod kožu
parajući ju na mjestima
gdje su sada
imaginarne tetovaže
i svi naši
cjelonoćni maratoni

vozim se u svemirskom brodu
i nosim posuđene čizme
s uzorkom
pada mi na pamet
naše pleme
pada mi na pamet
kako smo smiješni
kad se bojimo
da će nas izopćiti
jer nemamo idola
brod mi naprijed tjera
samo misao
da se uvijek imamo
kamo vratiti
da nismo zaboravili
između koja dva kamena
u suhozidu
smo sakrili papire
iz likovne mape
za peti razred
na kojima smo crtali ceste

kojima ćemo voziti
posuđeni crveni kabriolet
bez pojasa
vrišteći iz petnih žila

nema papira
znam
pojelo ga je vrijeme
koje je nas zaobišlo

borim se s udobnim sjedalom
voze me tamo
gdje nemam čemu
pustiti da mi raspara kožu
uđe pod nju
i opet ju pokrpa iznutra

pošalji mi
samo ponekad
koju stranicu
iz starog
telefonskog imenika
ponekad me podsjeti
onako nenametljivo
dovitljivo s manirom
zašto više volimo
dobar viski
nego ukusne likere
ponekad mi
zareži kožu granom
staroga stabla lješnjaka
kojemu sve plodove
pojedu oni čudni crvi
što su se možda
pretvarali u lijene mušice
koje su nam upadale u hranu
ili se skupljale po stropu

zareži mi kožu
na mjestu

na kojem najbrže zacijeli
da se samo malo krvi
pomiješa sa crvenom tintom
na zelenom papiru
zareži i svoju kožu
kad uvijek znamo
da nam
ima tko polizati
i zašećeriti rane
komplementarnih boja

HERBARIJ

kad te žilavi bršljan
ogrebe po čelu
dok gledaš u pod
zaobilazeći klimavo kamenje
progovoriš ispod glasa
nešto o čovjeku
za kojeg vjeruješ da ima sve
koga voliš slušati kako pjeva
odabirem šutnju
jer ga nekim čudom
znam bolje nego ti

šumske smo logore
kao djeca
gradili u proljeće
u jesen smo obično
tražili špilje
vraćali se blatnjavi
i suludo ponosni
na svaki
promašen pokušaj

opet se ispod glasa
prisjećaš šljunčanog puta
koji je popio mlazove krvi
iz mojih koljena
odabirem šutnju
u čudu
jer mi put
raste pred očima
vijugav
nedokučiv
a opet staloženo miran
zamrznut među tvojim
pletenim vunenim čarapama
koje godinama skupljaju prašinu
na tavanu

u grlu mi
s košpicom od grožđa
zapinje ono
što zapisujemo
na poleđine i margine
godinama
među stvari koje
je bolje ostaviti
nekultiviranima

odabirem šutnju

zamišljam te
kako se ritualno vrtiš
oko svoje osi
razbacujući
crvene otrovne bobice
s bršljana koji te ogrebao po čelu
i pjevaš
kao da znaš pjevati
kao da imaš sve
kao da te ne znam
kao da smijemo
ubrati sve do jedan plod
na koji naiđemo
spotičući se
o klimavo kamenje
i brižno ga pospremiti
iskašljavajući košpice
bez napora
govoreći bez greške
sve što je ostalo
na poleđinama
i marginama

TVOJA AVANTURA

Vrt koji ćeš pronaći
putujući sam
jer tako želiš
podsjetit će te na
šarmantno neskladno raslinje
u dvorištu koje smo godinama
gledali s balkona
tu ćeš se nakratko smiriti
pa krenuti dalje

ručnike ćeš prati
puno rjeđe
a plahte ti se neće
činiti hrskavo čistima
kad budu suhe
jer zrak tamo
nije ovako
neoprezno oštar

čuvat ću ti kovanice
zaboravljenih valuta
u teglici
s likovima iz crtanoga filma
na hladnjaku
sa svim magnetima
s naših i tuđih putovanja

mislim da ne želim
da se prerano vratiš
priča nam je narasla
ne znam ju presjeći
u nekoj od onih
ključnih kostiju
ne znam ju uhvatiti
ni za jednu glavu

ni za jedan rep
da se intravenozno

obnovimo
kad dođeš
i krenemo dalje

bojim se
kad se poželiš vratiti
moglo bi biti još gore
jer će se činiti
neiskreno upletenom
u stvari
u ljude koji se nađu
među papirima
u ladicama
na stolovima
među fusnotama
ona ne zna biti
paralelno čista

bojim se da neću
ostati u kući
u kojoj smo (s) rasli
bojim se da ćemo ju
odvojeno prerasti
i nećemo znati
jezgrovito ubrizgati
samo fragment poglavlja
usporednih avantura
među žile ispod zemlje
u vrtu
sa šarmantno neskladnim
raslinjem u dvorištu
koje smo godinama
gledali
s našega balkona

OBITELJSKA II

Iskonski krik
iz staroga žutog
telefonskog imenika
što ga je majka ostavila
na dnu police s knjigama
pokraj Tolstoja
da skuplja prašinu
prolistat će ga naše dijete
tobože slučajno
nakon što pogleda film
o učitelju
koji je pokazao dječaku
kako treba sa životinjama

ja ništa ne znam
baš ništa
lovim ribu
lovim žabu
slušam kako
ulični heroji
dovikuju lakim djevojkama
nesnosno poznate dosjetke
kroz otvorene prozore automobila
hladeći se ranom jeseni
na prevaru

moj otac
sretan kao dijete
gleda kako vrije gusti
nepogrešivo slatki mošt

najvrjedniji napitci
se prave točno tako
da ih možeš piti
samo jedan dan u godini
samo jednu noć
u svakoj godini

(s)poznajem ljubav
u plavim tenisicama
s bijelim žnirancima
u filmu o duhovnjacima
na kraju nekog drugog svijeta
istu ljubav
dijete mi učeći me
priča priču
i ne zna zastati iz obzira
da se ispriča
zbog preuveličavanja
samo veze
kad nisi sam
moraš svakim danom
sve više njih
nositi u džepu
na papiru
na slikama
koje ukradeš potajno
dok spavaju
savršeno skladni
kao antičke skulpture
a neko taman probuđeno sunce
fantazmagorično
kroz žaluzine
onako ljudski
poškaklja gole noge
nekome
koga ne znaš ostaviti samog

nema više nikoga
tko bi zavirio u imenik
da pronađe broj čovjeka
na kojem je tvoja sestra
prepoznala ispeglanu bijelu košulju
kao da ga je majka spremila
nema nikoga da ti kaže
da ne ideš spavati mokre kose
iako će ujutro biti nestašno valovita
nema nikoga da napiše pismo

očevoj prijateljici
koja živi na otoku

a ja opet ništa ne znam
i pomišljam na to
da ulovim ribu
da ju možda pojedemo
da konzerviram nešto
ne možeš konzervirati mošt
ne da se
ne možeš prepoznati čovjeka
iz prašnjavog imenika
ako nemaš s kime
razgovarati u snu
nemaš s kime
razgovarati u snu
ako nemaš s kime
dijeliti krevet
ili pod
svejedno
ne da se

dok mislim kako
neću loviti ribu
da ju pojedemo
duhovnjaci u filmu
s kraja nekog drugog svijeta
se odaju animalnim strastima
u ljubavi
onako ljudski
i gledaju taman probuđeno sunce
među krošnjama
s blaženim smiješkom
a moj otac
samo malo pijan
od mošta
koji je postao vino
priča kako će u nedjelju
spraviti roštilj

smijem se
i čekam samo
da prođu dva
sasvim slučajna dana
rane jeseni
namjerne samoće
da se vratim
jesti meso s ljudima
onako ljudski
i razgovarati u snu
jer imam s kim
o ljudima koje možeš pronaći
samo u prašnjavom imeniku
što ga je majka
sasvim slučajno ostavila
pokraj Tolstoja
na dnu police s knjigama

MAGIČNA RAVNOTEŽA

Napisat ću bajku
o satu što se nosi u džepu
ili oko vrata
što se dobije na poklon
kao simbol odrastanja
pa se magično utiskuje
u svaki smjer koji odabereš
vježbaš odanost
ne znaš se oteti

bajku o djetetu
koje napamet mantra
pjesmu o opreznom rastu loze
iz blata
i upisuje ti šaptom
među korake
magično sigurno
„Sve se može stići
ako ideš polako."

bajku o dokoljenicama boje senfa
i čovjeku koji je namjerno slijep
ili zaslijepljen
probudio pijetla
da odu u brdo
pričekati listopad
jer je rujan zapeo
među izvitopereno čudnim
ostacima ljeta

napisat ću bajku
o nestalnosti mira
o brižno pletenim
šlampavim džemperima
o domu i bezuvjetnosti
ponekad malo krutoj
i nerazjašnjenoj
ali uvijek isto okusnoj

i mirisnoj
ponekad malo suzdržanoj
ali uvijek jednako čvrstoj
što te pušta
da joj se vraćaš

bajku o starim izlizanim
okvirima naočala
u prašnjavom kredencu
među mrvicama duhana
zagorjelo mlijeko
i pucketanje one prve vatre
na trenutak se zaokruže
u odmjereno prošaptano
„Dođite, ima mjesta."
osjetiš vaniliju, šećer, rogač, orahe
i prhke kolačiće s maslacem
puninu
svakodnevne eksplozije
svega u ničemu
to tvoje nešto u njima

staneš u dvorište
među zemljano-humusne
tragove
od posuda za cvijeće
koje se u jesen unose
u stare kamene kuće
zagrliš sebe
obujmiš rukama torzo
i misliš ravnotežu
drukčiju i novu
a opet istu
prekoračenost svega
što te uzimalo pod svoje
na prevaru
i ne želiš ništa
samo ostati

U POVJERENJU II

Vrijeme je igračka
koju dobar redatelj
drži na sigurnom
među jagodicama
kažiprsta i palca
i vješto prevrne
po potrebi
iz dlana u dlan
vrijeme su šareni
stakleni klikeri
što ih djeca kotrljaju
skoro nesvjesno
u plitko iskopane rupice
u crvenkasto-smeđem tlu
pa ih opet vade
nose u džepovima
ili šarenim mrežastim
vrećicama
po potrebi
kad se učini zgodnim
pokazati ih
da se presijavaju na suncu

Knjiga iz koje su marljivi
dugi i vitki prsti
pretipkali trideset i tri
kobasičaste rečenice
za sintaktičku analizu
za nečiju domaću zadaću
za novac
je ista ona
koju sam čitala
dok sam se trinaest sati vozila
kroz snježnu mećavu
sanjajući u boji
misleći o sintezi
sve do jednoga odredišta
u kuću koja je izgledala

drukčije
s drvenim gredama na pročelju
mansardnim krovom
visećim biljem
na ogradama balkona
i polukružnim drvenim otvorima
umjesto jednoličnih
pravokutnih
serijskih

Izgledala je *drukčije*
i nije bila tamo gdje sam došla
kad me netko uzeo za ruku
kad smo zakoračili preko praga
bila je u aleji
s prvim zapamćenim
drvoredima platana
daleko i blizu
sumnjičavo odmaknuta
od ulične linije
obrasla u zimzeleni bršljan
točno tako
da ju možeš naći
samo ako znaš što tražiš

ZAJEDNO

Noćas je jedan mladić
popio kamen u krigli piva
dok smo mi tražili
poeziju po grobljima
i zabavu po selima
iza ponoći
uspješno studirali ruke
upoznavali se u mraku bez lica
rukopis mi se pretvarao
u rukopis moje majke
čiji sam grob zaobišla
čak i na godišnjicu smrti
smijući se
padale su zvijezde
kiša meteora

nisu padali
samo avioni
koji lete prema jugu

najbolji mi je prijatelj
kad sam ga pitala
da zaželim želju i za njega
u polusnu promrmljao
da nema želja

Sanja Zadro

TEKSTOVI
PROF. DR. SC. VLADE NUIĆA

Blei – Burg

Olovna utvrda,
Čudno!
Nema olova
Nema utvrde
olovo čuvaju kosti
žrtava nevinih
a utvrda nesagrađena
ostaje trajati u srcima Hrvata
i mislima pokoljenja.
Opet se propinju oblaci
strah se vraća na površinu,
pa zar opet isto?
opijena misao
proljećem davnim
k njima leti
a oni uz plamen svijeće
tiho šapuću,
oprostit ćemo
Danas je to polje
ali i duhovna tvrđa
sazdana od krika i boli
na sred polja punog cvijeća
gdje treperi zapaljena svijeća
Hrvatima,
tisućama palih za svoj dom
nekad tinjala sada bar gori

plamen se u vis diže
za one koje zlotvor obori
zlotvor koji živi
još bez kajanja.
A njih tisuće, stotine tisuća
imaju samo jedno ime
Hrvati
Hrvatsku slave ponosni,
i čekaju buđenje savijesti
da bi im rekli
- opraštamo
a zlo koje ne odustaje
ni danas mira ne da .

A u Bleiburgu
umorene oči i danas zure
i jezici isčupani zovu
savijesti zaleđene
spremni smo oprostiti
ali nužno je kajanje
neka se pokaju..
neka se samo pokaju.

Molitva

Bože daj mi moć shvatiti
da sam obostrano kod kuće
Na zemlji dok te tražim
i tamo u tvom zagrljaju
Dok očima materiju zgrćem
Dok zemne mudrace slušam,
a zanemarujem tebe

Daj mi moć živjeti u tvom strahu
u svakodnevnim strahovima
Od trenutnih moćnika,
od neimaštine,
od guranja u stranu
pri dodjeli prava na rad,
na slobodnu riječ
na dostojan život

Bože daj mi moć shvatiti
svoj hod kroz vrijeme
Ovo vremeni hod
branje slatkih plodova s trnja
meni namijenjene
Ali i tvoj slatki plod ljubavi
u onovremenom vrtu
zvanom vječnost

Tvoj sam dio Bože
Jer sve stvori Ti
Ne daj mi odvojit se
Iako slobodno biram

Pozdrav domovini na crti razdvajanja…..

Poznato je da su ratni vihori raspršili Hrvate po svijetu gdje su novim naraštajima roditelji prenosili razloge zbog čega su tamo a ne na djedovini. Tamo su odgajani u pluralnim okolnostima što se tiče narodnosti i vjere i običaja. Velik odgojni dio su odrađivali sami roditelji jer su mnogi povijesni izvori bili lažirani. Ali i Hrvati koji ostadoše na rodnoj grudi ostadoše podijeljeni. Jedni su naime poradi lakšeg preživljavanja išli pod ruku sa novoustrojenom vlašću dok su drugi i pod cijenu mukotrpnoga življenja svoju djecu poučavali o povijesnoj istini i njihovoj borbi za očuvanje slobode u domovini.

Nakon još jednog krvavoga rata očekivali smo konačno stvarni red i mir

Na takav način dokazivati pravo „biti svoj na svome" nije rijetkost ali sam pomislio sam da nam je s duše spao višestoljetni teret tuđinske vlasti pa ću se djetinje opustiti u tvom naručaju o Hrvatska. Kad opet netko ne da se nasladim na tvojim bujnim grudima nadojim mlijekom slavonskih ravnica i osvježim pleća osoljenim Jadranom. Netko ne da uživati mir koji smo mi sklopili sa božjim namjesnikom prije mnogo stoljeća.

Zašto?

Pita se ne samo pjesnička duša autora ove pjesme koja nije Gospin plač, nije tužaljka nego samo krik koji Bogu vapi za istinom i pravdom.

Ne, nećemo odustati od stajanja na straži! Mi želimo biti trajno ne samo tvoja draga djeca nego i čuvari od svih nepogoda pa i trenutnih koje nas žele razdvojiti na način kako to rade po svem svijetu sve pod geslom demokracije i slobodnog tržišta u biti globalizacijom što u prijevodu znači ucjenom.

Mi danas želimo glasno poručiti da nas ima dovoljno koji te toliko volimo da ćemo sve svoje sposobnosti fizičke i umne i materijalne utkati za očuvanje tebe ne samo za sebe nego i za sve koji te iskreno vole ali moraš ostati naša.

Poznato je između ostalog da se Hercegovinu nazivalo i Gornjom Dalmacijom-

Poznato je da se vladare te pokrajine nazivalo vojvodama, Hercozima iz čega je po svemu sudeći i nastao naziv Hercegovina.

Poznato je da je geografski pojam Hercegovine kao i uostalom mnogih područja proširivan prema političkim potrebama trenutnih vlastodržaca.

Koristeći danas opće prihvaćeni pojam za taj krajolik govorimo o području koje nastanjuju Hrvati od dragog nam Jadrana,dalmatinske Zagore pa do središnjih područja u Bosni i Hercegovini.

I upravo ti Hrvati danas poručuju da se ne daju dijeliti.

Oni žele biti ono što po prirodi jesu - jedan narod, subraća.

Oni žele poručiti svijetu kako traju i trajat će kao i ovi ponosni krš i polja

Oni poručuju zajedništvo kako su to u nedavnoj obrani slikovito pokazale povijesne ratne postrojbe koje Hrvati barjacima okitiše a jamče nerazdvojivo zajedništvo i u budućnosti

Mi želimo biti trajni glas protiv svih narodnih pa i prostornih razdvajanja.

Želimo biti lanac koji čvrsto veže i ono što su neki htjeli pokidati bilo to u području kulture, bilo na području privređivanja .

Kako je ovaj prostor jedinstven i nedjeljiv jednako ovaj kraški tako i morski krajolik; tako je narodna, jezična,kulturna, vjerska ali i privredna povezanost od drevnih dana neupitna.

I upravo to promovirati je naša današnja zadaća.

Opet se vjenčavamo s tobom Domovino naša, tebi pjevamo skupa sa pticama i bukom vjetra dišemo punim plućima na tvojim cvjetnim planinama i prostranim ravnicama.

Neka svijet zna - Naš brak će trajati vječno.

Nedovršena Hrvatska – promocija

Poštovana gospodo,

Moram priznati – bio sam malo zatečen naslovom knjige.

Kada sam je pročitao zaključio sam da autor govori o nedovršenoj hrvatskoj državi.

Znamo da je Bog stvorio zemlju kao dostojanstveno mjesto za svoju sliku – za čovjeka.

Dio te zemlje slijedom povijesti podari Hrvatima koji potom zaslužiše naslov Predziđe

kršćanstva. I tu se stvarno ne da ništa dodati - to je dovršena zemlja.

Stvori Bog i čovjeka na svoju sliku. Ni tu se ne bi imalo što dodati da čovjek nije slijedio

neposlušne anđele pa ostade kroz povijest osakaćen istočnim grijehom. A istočni grijeh

znači borbu protiv Boga na način da čovjek želi sjesti na njegovo prijestolje.

E tu ni Hrvati nisu ostali pošteđeni. Mnogi od njih su u trajnoj borbi protiv Boga pa tako i protiv onoga brata čovjeka koji slijedi božje zakone.

Tijekom povijesti narodne zajednice su se organizirale u države. Tako su i Hrvati činili u vrijeme kraljeva, knezova da bi zbog povijesnih okolnosti ulazili u državne saveze s drugim državama. To im iskustvo nije donosilo očekivano poboljšanje pa su opetovano žudili za ponovnom neovisnošću. I eto nakon nažalost krvavog rata stigosmo do neovisnosti o kojoj danas govori i ova knjiga.

Ali moramo se vratiti na činjenicu da i kod nas još odjekuje poklik onog čovjeka koji viče ja sam ti Bog ne treba ti drugi. A kako je autor svjestan da to nije dobar temelj za našu državu on vapi da se osvijeste oni koji trenutno vode ili žele voditi državu Hrvata da se bez Boga neće moći dovršiti „državna zajednica".

Čuli smo iz biblije da je Bog po prorocima upozoravao svoj narod iz kojega je obećao na zemlju poslati svoga sina . Iz tih upozorenja je vidljivo da i taj izabrani narod čim bi mu bilo materijalno malo zgodnije zaboravio na svoju duhovnu dimenziju pa tako i na svoga Stvoritelja.

Zlu okorjeli, Bogu neposlušni čovjek i danas bira načine kako prisiliti svoje životne suputnike da zaborave na svoj duhovni element pa ga opterećuje bilo cjelodnevnim radom i zaradom bilo da mu nudi tjelesna zadovoljstva u zabavama i igrama u živo ili u televizijskim slikama.

Objediniti sve na zemlji pa i dalje u svemiru pod svoju kapu cilj je onih koji i dalje rade na ostvarenju neostvarivog: biti Bog umjesto Svestvoritelja.

Kako je sve što radi suprotno ugrađenim Stvoriteljevim zakonitostima i kako nas je On sam došao upozoriti na tu opasnost trebali bi ga bar slijediti na putu kojim nam je ići da bi bilo blagostanje na zemlji.

Ne treba obrazlagati koliko je truda pa i krvi bilo potrebno Hrvatima da se državno organiziraju i da ih svijet kao takve prihvati.

Danas evo govorimo o knjizi uvaženog profesora,donedavno i visokog državnog dužnosnika u funkciji župana županije Splitsko dalmatinske dr. Branimira Lukšić koji po naslovu kaže da je ta naša država nedovršena.

Pokušajmo vidjeti zašto:

Autor ne ide u našu drevnu povijest borbe za svoju državu nego se bavi sa nama još bliskim vremenom – vremenom II svjetskog rata, poraća, komunističkog režima, domovinskim ratom i sadašnjim poraćem.

Neizbježan je trud oko još do kraja neistraženog križnog puta kao hrvatske velike opomene. Nemam nakanu vama prenositi autorovu analizu tih povijesnih događaja jer ih je on u više navrata prezentirao,samo ću spomenuti da nema nama poznatog primjera u nijednom narodu kao evo kod nas kad zagovornici današnje demokracije, pobornici ulaska u jedinstvenu Europu jesu i dalje oni koji oduzimaju pravo Hrvatima doznati povijesnu istinu o svojoj nedavnoj tragediji. Boje li se to oni istine poradi otkrivanja ljage njihovih ideologa?

Vrlo su glasni kada zagovaraju nekakvu Europu a kada iz te Europe stiže obveza osuditi i komunističku prošlost u toj Europi oni bi to rado preskočili. Pitamo se tko to i zbog čega ne želi svom narodu dozvoliti razotkriti našu prošlost kako bi čisti krenuli u tu Novu Europu?

Autor se potom pita kakva je to Europa kojoj težimo? Povijest nas uči da su već bila dva pokušaja takvog objedinjavanja. Nisu uspjela jer iza projekta je uvijek postojala želja jačega za nečim što nije bila i želja ostalih manjih naroda. A danas? Tko nama ali zbog čega i drugim manjim narodima nameće nekakvu državu nacija, jednu svjetsku vladu, objedinjeno čovječanstvo i to bez Boga. Kakva bi to bila budućnost Hrvatske u takvoj Europi? Ako Hrvatska ne želi izgubiti svoj idenditet tada ne može prihvatiti rušenje temelja na kojem je utemeljena - kršćanstvo. Znamo,to i je kamen spoticanja temeljnog zakona u toj Europi.

Autor obrazlaže preduvjet povijesnog pomirenja Hrvata,koje je moguće tek nakon istine i zadovoljenja pravde o križnom putu. Opet se vraćamo na činjenicu da bez konačne istine o prošlosti nema istinske prave budućnosti. Tko nam je i zbog čega pogubio očeve, stričeve, majke, tete, mnogu rodbinu? Zar su oni išli osvajati tuđe ili su samo htjeli braniti svoje domove, svoje obitelji

svoje uvjerenje jednostavno borili se za dom i krst časni. Ako nam to ne objasne ne možemo im dati povjerenje da nas vode u bilo koje asocijacije kaže autor.

Evo još nekoliko pitanja koja muče autora:

Tko su danas donedavni komunisti ? Koja to krivotvorina vlada danas u Hrvata?

Za sebe kažu da su antifašisti . A tko su antifašisti ?

Autor kaže da naši vlastodršci koriste globalni totalitarizam koji će financijski i bio inženjerski manipulirati cjelokupnim čovječanstvom što u konačnici može biti gore od nacističkog i komunističkog totalitarizma. Ti vlastodršci kad govore o tom dijelu naše povijesti ublažavaju ton pa kažu da je bilo povijesnih incidenata u 2. svjetskom ratu i poraću što je opet laž - kaže autor jer su ti zločini bili sustavni, planirani i bezdušno izvedeni. Oni su pravno zločin genocida!

Kako imamo samo jednu Hrvatsku tada je neupitna potreba međusobnog pomirenja. A Budući da danas opet slušamo o zabranama govora jednima a drugima se otvaraju svi televizijski kanali, teško će doći do pomirenja. Obrazlažući pojam i način pomirenja Hrvata autor ističe pokušaj predsjednika Tuđmana za pomirbom na način koji političari danas nisu prihvatili oni sada rade na „detuđmanizaciji",a u biti oni rade na rušenju nezavisnosti naše države. Tuđman je stvarao državu za kojom su težile generacije Hrvata. U toj državi bi se sve gradilo na naslijeđu hrvatske prošlosti na kojima bi hrvatski narod kao subjekt svoje države ostvarivao svoje ciljeve. Hrvati su spremni i na europski uljudbeni krug a ne na asimilaciju pa bila ona i europska. To danas očito onima na vlasti smeta a razlog ne žele otkriti pa narodu prezentiraju nekakvu dosljednu borbu antifašista protiv onih koji su bili bliski NDH u vrijeme drugog svjetskog rata. Autor tvrdi da će se nastaviti duga borba sa današnjim kripto- komunistima.

Opisujući sadašnju vlast u Hrvata autor upozorava na očekivani negativni utjecaj na našu političku i kulturološku budućnost. Kao lijek on nudi povratak Hrvata crkvi, vjeri i vjerskoj kulturi i prizivlje je na javnu scenu. On smatra da je to najbezbolniji način obračuna sa komunističkom svijesti. To neće ići samo ljudskom željom i moći,za to je potrebna je božja pomoć.

Ovo naše vrijeme je slično Matoševu kad veli :

Jedna žena gledaše u daljinu
Tri su joj boje ovile haljinu
Prepoznah crvenu bijelu i modru.
I reče mi tiho: moli se sinko
Nad nama pletu neke čudne niti
Hrvat je opet tako teško biti.

Euro-skepticizam se kao pojam već dobro udomaćio i kod nas. Zbog čega? Pa očito se gradi kuća bez pravog materijala i na krivom temelju. Znamo iz Evanđelja kakva je sudbina takvih građevina. Autor iznosi nekoliko statističkih podataka iz današnje centrale europske moći – Bruxelesa. Svake godine ta zajednica donese preko 5 000 novih propisa. U 2000.god. je evidentirano 10 000 prijevara u visini od 700 milijuna funti.

(Der Spiegel donosi da eu-središnjica dnevno pokrade građanima 100 000 eura.)

Hrvatski list donosi navod da je ta EU već korumpiranija od Hrvatske. Zamislite ta EU radije želi u svoje krilo primiti islamsku Tursku nego unijeti u svoje temelje kršćanstvo.

I pita se :Da li je to ono što Hrvatskoj treba? Da li je to donedavna Europa ? Mi jesmo bili i želimo biti dio Europe koja se ne odriče svojih izgrađenih temelja gdje jedni drugima pružaju iskrenu ruku u izgradnji bolje budućnosti za sve.

Uvijek je na mjestu pitanje kada se ulazi u brak sa većim, uglednijim i moćnijim: koliko je to brak iz ljubavi.Stoga se u ovoj situaciji dobro prisjetiti Starčevićevih riječi:"

tuđinci nastoje naći u narodu nekoliko čovječuljaka prikladnih za svoje svrhe, lakomih na čast i na novac. Ove oni u narodu dignu na glas, ti ljudi u svoje vrijeme svoj narod tako okrenu i obmane da on sam hrli u propast"

Stoga logično pitanje -Hoće li se Hrvati utopiti umjesto integrirati u EU?

Zar globalizam koji nam tako stiže nije krinka za neokolonijalnu eksploataciju?

Vrlo teška pitanja na koja moramo sami dati odgovor poradi sebe i naše djece.

Autor samo ponavlja biblijske navode o apokalipsi,o Antikristu koji je po njemu simbol zla. Autor stavlja nadu i spas u zvijezde koje se danas zbližavaju –zvijezdu svih kršćana, konkretno pravoslavnih i katolika preko patrijarha i pape. Uz predstavljanje knjige „dva svjedoka" on se nada njihovom skorom zajedničkom izlasku na terasu svijeta da bi skupa gledali nebeske zvijezde. To eshatološko gledanje je divna nada - ali se ne smije zaboraviti da se prije nego li se ugledaju zvijezde mora smračiti. A u tom smrkavanju tko zna što nas još čeka.

Autor se osvrće i na ostatak hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Ni naša braća u BiH,makar su krvarili nisu ostvarili željeno. Postadoše skoro pa potpuno obespravljeni kaže autor. Kako se nekada Britanija ponašala u svojim kolonijalnom područjima pružajući pojedincima nešto u džep za šutnju potom bi narod izgubio pravo na javnu riječ. Hoće li od našeg naroda tamo ostati

samo folklorna etnička skupina pita se autor. Stoga je danas više nego ikada potrebno jedinstvo svih moralnih političkih čimbenika u B i H da bi se očuvalo pravo naroda.

I konačno moramo još jednom ponoviti: prvi grijeh čovjeka zvan i istočni grijeh koji je na djelu kroz cijelu ljudsku povijest i danas je vidljiv. Sva naša povijest je samo očitovanje čovjeka biti veći jači od drugoga pa i od samoga Boga. Činjenica je da se sva dosadašnja takva nastojanja čovjeku razbila o glavu, e kada bi o tome razmišljali i oni koji donose zakone i odlučuju o našoj budućnosti!

Hoće li Hrvati dovršiti svoju državu sa ovakvom svitom na vlasti ? Vrlo je upitno!

Autor koji neumorno poučava, viče,piše i evo opet hvala Bogu i ovom knjigom stoji na braniku svenarodnih hrvatskih interesa - upozorava da hrvatska država još nije dovršena. Svi ćemo morati još dosta raditi da bi je dovršili.

Hvala autoru za ovaj prilog u nadi da se neće umoriti u trajnoj borbi za istinu i pravdu.

Hvala vam na strpljenju!

Promidžba laži je nastavak istočnoga grijeha

Kako li sam se našao u ovom kutku svemira ? Što li radim u tom divnom skladu beskraja? Ja koji sam po sebi podvojen,posut bolima i trpljenjem kakav mi je izlaz ?

Povijest čovjeka nam namrije višestruka religijska rješenja koja pokušavaju pokazati na izlaz i nude nekakvo opravdanje postojanja. Kršćanska nam čak nudi i objavu i proroštva.

Kažu doći će svijetlo koje će prosvijetliti tamu,ne zemlje nego našega uma. Javljaju o jakom žezlu vladara ali ujedno i poniženje sramotne smrti u istoj osobi.

Narod koji prima te poruke je prvi nama poznati koji je razbacan po zemaljskoj kugli kako bi se već u najavi po njemu znalo u svijetu tko treba doći i kako će se Bog osobno očitovati. Tako su Židovi prvi misionari makar Staroga zavjeta po svoj zemlji, iako su još nepoučeni Duhom Svetim krivo tumačili poruke. Kada dođe Svijetlo sam Bog opet ga ne prepoznaše oni kod kojih je došao stoga i bi ubijen kao odbačeni Kralj.

Nakon pregleda ostalih ponuda,čini se ova kršćanska najuvjerljivija. Ali poruke kako su ih tumačili Židovi se još ne ostvariše. A kako ih potom pojašnjava pridošli Bog su nam vrlo neugodne jer odudaraju od onoga što bi mi htjeli. Naime ipak smo usko vezani za zemlju i svoje vrijeme da bi ga mogli staviti po strani i raditi samo po projektu evanđelja. Podvojenost je naša muka,ali se moramo nekako odlučiti. Nemamo previše vremena a ne bi bilo dobro da dočekamo smrt kao „Buridanovo magare“. Naime, čovjek ima najvećeg neprijatelja u samom sebi. Onaj tko se tog unutarnjeg neprijatelja duha prije riješi moći će dugo u miru raditi i živjeti. Čudo = «djelima vjerujte». Apologeta Paskal veli: „Čovjek je sposoban pokvariti ne samo duh tj. zastraniti umom nego čak i srce – svoje osjećaje ponašajući se prema onoj - s kim si takav si“. I kada nas poučava kako se nositi u razgovoru sa neistomišljenikom tada je savršeno poučan: «Kada nekoga želimo ispraviti i reći mu da se vara,treba najprije promotriti s koje pozicije on gleda kada svoje tumači i to mu priznati jer je to obično i ispravno ali mu reći da postoji drugo gledište na koje on još nije bacio pogled,pa će shvatiti da se nije u biti varao nego samo da još nije sve sagledao.» Vidi se pronicavost genija kada ideološkom pacijentu priznaje lijepu odjeću ali mu preporuča i lijepe cipele kako bi bio kompletan. Uvijek je čovjeku draže kada sam dođe do nečega pa upozorava dalje: «Stavi sav svoj razum i osjećaje, čitavo srce u položaj onoga kome se obraćaš“. Nudimo sliku naših misli rječitošću. On nikada ne kaže moja knjiga nego naša knjiga jer kaže u svakoj se knjizi nalazi više tuđeg nego osobnog. Prije nego započneš

govor o delikatnim pitanjima vjere i morala upoznaj dobro prirodu, tj. okolinu ali i sebe temeljito pa se usporedi s tom okolinom,tek tada ćeš moći realno prosuđivati o takvim pitanjima. Možda ti se postavi pitanje : a što si ti u toj beskonačnosti? Ostavi ono što ti je previsoko i predaleko,uzmi jednostavno ono što ti je blizu oko tebe, ili još bolje upoznaj samoga sebe svoj organizam koji još nisi upoznao jer i to je jedan od savršenstva koje nisi dosada ni spoznao a po njemu tek možeš govoriti o njegovu konstruktoru. Kada tako stigneš do svijeta neshvatljive divote neba i zemlje i njihove međupovezanosti nećeš više imati hrabrosti govoriti o nekakvoj svojoj veličini. Ako bi čovjek želio praviti usporedbu svoga duha sa sveopćim koji je Bog to bi sličilo na ono kada uspoređujemo svoje tijelo sa općim svemirom. Naš je problem što smo bačeni između dvije krajnosti ovozemaljskog,vremenitog i beskonačnog pa se bacamo u naručaj čas jednoj čas drugoj krajnosti i događa se da nam izmiče i jedna i druga pa žudimo za čvrstim osloncem na kojem bi gradili svoje danas.

Ma koliko na zemlji proveli,bili mi više ili manje nadareni svi smo jednako daleko od vječnosti. Materijom omeđeni kopkamo u traganju i na koncu svi moramo priznati sveopći Um koji je daleko iznad koji nam dođe i pokaza kako su sve stvari jednostavne ako ih prihvatimo na način kako nam ih je On pojasnio.»Žalosno je gledati kako svi misle kako ispunjavaju svoj poziv,a da p izboru svoga poziva uopće ne razmišljaju»,veli Paskal. Trošimo svoje moći želeći odraditi posao umjesto da se najprije pozabavimo ciljem zbog kojega sve to odrađujemo. Naime, sredstvo je postalo cilj,što je neoprostivo. U trenutku kada osjetimo kako je pogrešno što radimo tada se pravdamo kako je to sudbina! A tu sudbinu ne kroji netko izvana nego mi ili pojedinci u društvu.

Ljudi vole vidjeti u prepirkama sukob mišljenja ali gledati opaženu istinu,to nikako. Iz prepiranja se mora roditi istina. Očito je čovjek rođen da misli ali gdje započeti razmišljanje? Počni mislit od sebe i doći ćeš do svog uzroka tvorca Boga. Lakomi smo nažalost, pa kada osjetimo da smo ugledali prst,vičemo da smo uhvatili ruku. Nekima je nažalost bježanje od sebe i od ponuđenog nam vremena na zemlji je nekakav prijeki lijek.

Stoga nadajmo se i pričajmo o boljoj budućnosti koja će nas obući u sreću, već sada joj pjevajući ode a naše vrijeme nestaje makar ga provodimo u siromaštvu kako materijalnom tako i duhovnom. Samo vjerom rekao bi Paskal možeš razumjeti prošlost i imati nadu u budućnosti. Tako čovjek ide zemljom u čekanju sretne budućnosti i umire a da je ne vidi.

Stoga se obično na pogrebu sebi postavlja pitanje: Zašto ?

A odgovor je uvijek samo vjera.

Vlado Nuić

TEKSTOVI MARKA ČULJKA

PJESNICI PRED MOJIM PROZOROM

Jesen je bila. Nakon nekoliko sati sna su me probudili. Svi ostali ukućani su bili u duboku snu a oni su došli lagano do moga prozora i pokucali. Nije me bilo strah jer sam znao da će doći jedne noći a odmah sam ih, prema prvim taktovima, prepoznao. Zapravo, kada sam jednom davno o njima napisao pjesmu, to i jest bio svojevrstan poziv za posjet. Moje pjesme i nisu nešto ali pišući o njima sam se potrudio da ih pohvalim, da ih ne uvrijedim, da prema njima iskažem zaslužujuće strahopoštovanje. I jedne večeri, jesen je bila, došli su. I to pred moj prozor. Najbolji pjesnici u povijesti. Bože moj, pomislio sam, koliko ljudi na svijetu piše o njima a oni baš mene izabrali da možda upitaju što je sanjao ovaj sanjar, iznenadili su me isto onako kao što je iznenada došla i posveta tom najvećem pjesničkom i, zasigurno, pjevačkom dvojcu, vjetru i kiši.

Mislim da je to bio prvi razgovor u povijesti u kojem nije izrečena niti jedna jedina riječ. Njih dvoje i ja. Mi smo šutke razgovarali. Ne signalima ili telepatijom. Ne pomoću suvremenih pomagala a u to se može uvjeriti svatko tko želi na meni provesti ispitivanje. Call me crazy, ali to je bio razgovor samo pomoću audio-vizualnih osjetila s moje strane a na koji način su vjetar i kiša razumjeli mene, e to ćete morati pitati njih. Možda, ako napišete nešto lijepo o njima, posjete i vas pa vam kažu ili sami osjetite kako to oni razgovaraju i na koji način vas mogu razumjeti. Samo pričekajte jesen.

Oni su suptilniji od bilo kojega stvorenja na ovoj zemlji koji je sposoban za razgovor. Vjetar njiše grane i progovara kroz zvuk lišća. Zato on zapravo i čeka jesen. Ne može vjetar isto izreći kada je lišće zeleno ili kada je žuto. Kada se dva zelena lista sudare nakon pomicanja od strane vjetra, to trenje zvuči sasvim drukčije od onoga kada je lišće žuto, sivo, suho. Samo malo upozorenje. Vjetar nije nikada ljut ali ponekada zna pretjerati u dokazivanju izrečenih misli pa se grane više zanjišu a lišće napravi veću buku. Ne treba tada osjećati strah, brzo on postane ponovno nježan kao kada vas lagano miluje po licu.

Kiša. Progovara na drugačiji način. I onda kada isto ima za reći kao i prijatelj joj vjetar samo, kako bih rekao… da. To je kao da dva stranca iz dvije različite zemlje s dva različita jezika izgovaraju iste rečenice samo svaki na svom jeziku. No ne treba biti poliglot da bi se njih dvoje razumjelo. Kiša priča kao i vjetar. Samo što sada ulogu zelenog i zrelog ili žutog i suhog lišća preuzima vaše lice. Ona nježno spušta svoje kapljice na lice, čelo i zatvorene oči te govori jezikom nepoznatim čovjeku. Nekada se kiša zna zanijeti u razgovoru pa pojača ton. Ali nema razloga za strah kada se na licu pojave krupnije, hladnije i grublje kapi. Nisu to grube riječi da uvrijede. To je samo nekoliko rečenica s uskličnikom na kraju kada kiša želi naglasiti bitno. Isto kao kada roditelj odgaja dijete pa nakon nekoliko rečenica izgovorenih u nježnijem tonu naglasi onu posljednju jačim intenzitetom glasa – u životu moraš biti pošten! Ljeto je. Ljudi prizivaju vjetar da ih rashladi i kišu da natopi zemlju. I ja sam pobornik lakših popodneva s manje sparine te poljoprivrednih dobara, ali ih ja čekam i da s njima popričam. Jedno lagano ljetno čavrljanje o nevažnim temama tipa sport, žene, alkohol, biznis, pravda i nepravda te kakve kolače voliš. Ja čekam jesen. Jer u sportu pobijedi bolji, sretniji ili moćniji, žene su onakve kako muškarci zasluže, piće je 'lipo cviće' tko se njime zna okititi, biznis je stvar istraživanja tržišta, pravdu i nepravdu na ovome svijetu kroje oni koji svakako pojma nemaju a nije teško voljeti kolače kada živiš pod istim krovom s majstoricom za kulinarstvo. Ja čekam jesen kada ćemo opet pričati o mnogo važnijim stvarima. O čemu? To svatko treba sam otkriti. I neće pogriješiti jer su oni najbolji pjesnici.

RECI JOJ DA SE NE BOJI I DA ĆE SVE BITI U REDU

Bio sam na rubu smrti. Zemaljske smrti, kada prestane kucati srce i duša se odvoji od tijela. Malo je nedostajalo pa da upoznam život broj dva, iza ovoga. Bilo je to jednog vrućega ljetnog dana. Taj dan, nakon što se dogodilo, nisam osjećao nikakvu tjelesnu bol. Nije moje srce ni na trenutak prestalo kucati. Nije bilo kliničke smrti ali taj osjećaj... nekakvo stanje kada čovjek, rekli bi u trenutku kada shvatite da je pred vama samo jedan pravac, sve poravna. Nisam osjećao ni strah. Ili je to bilo zbog prejakog udara ili kasnije od jakih droga koje su liječnici u mene stavili, ne znam. To poravnanje je izgledalo u danim momentima kao pomirenje. Tek kasnije sam se sjetio detalja i potvrdio sam sebi ono što su mi govorili, da je bilo blizu. No, sjećam se isto tako da sam svjesno izrekao svom bližnjem neke riječi koje su se čak i meni u onom trenutku činile odraslima i kao nešto što moram, u možda posljednjim trenucima, jednostavno moram reći. Reci joj da se ne boji i da će sve biti u redu. Preživio sam. Ono što se činilo svima teško, ostvarilo se u brzom roku. Već

drugi dan su liječnici rekli da će sa mnom sve biti u redu. Mlad čovjek bolje se oporavlja ako nema trajnih oštećenja i ako u mozgu nije došlo do zgrušavanja krvi. Modrice budu zaliječene, krvave kraste opadaju dok se koža u potpunosti ne regenerira, ostaje samo nekoliko ožiljaka koji ponekad, u ime sjećanja, naježure oporavljenu kožu. Najdužih osam dana života su svi osim mene i meni najbližih ubrzo zaboravili. Krenuli smo kao da ništa nije bilo. Ali se događalo mnogo puta iza toga. Onaj stari osjećaj poravnanja se pretvarao u nešto totalno suprotno. Sada nije bio moguć samo jedan pravac. Bilo je potrebno izabrati put i nositi se na pravi način s posljedicama onih sjećanja i osjećanja kada osoba prestane biti dijete. Rekao sam još jednom te riječi ali one nisu bile ni tako iskrene ni pozitivne kao prvi put. Ne boj se, sve će biti u redu. Eh, da je barem sve tako jednostavno. Da je lako izbrisati sjećanje, snove, promrzle osjećaje i hladan znoj usred ljeta kao što je lako izbrisati ove riječi napisane na osobnom računalu tipkom *delete*, čovjeku ne bi trebalo ni pet posto funkcionalnog dijela mozga da kroz život preživa i bio bi biljka kojoj je dosta tek sunca i vode.

Kasnije sam više puta bio na rubu. I svaki put sam pomislio da bi bolje bilo da sam ono jednom, kao nevini dječarac, prešao rub i otišao u zagrljaj onome kojega tada nisam stigao povrijediti u tolikoj mjeri da budem suđen za vječnu propast. Jer kasniji rubovi između dobra i zla nisu imali previše veze s prestankom tjelesnog života. Bolje je umrijeti nevin, na vrijeme, onda gledati svjetlost Božjeg lica nego ovaj svijet napustiti grješne duše i otići u vječnu propast. Toliko puta dođe osjećaj dvojbe i čovjek pomisli kako između pakla i raja postoji čistilište te bi uspjeh bio zaslužiti bar čistilište u kojem se može isprati ljaga grijeha. Ne mora nitko znati ni za moje nekadašnje stihove u kojima ističem jednu kontradiktornost. Dok spremno proklinjem svoje čini i preuzimam krivnju svojih postupaka, preuzimajući pritom i posljedice, nadam se da On koji vidi i pročita usliši ono što piše, da drugima moje molitve budu proslijeđene. Neka zna, u svakom slučaju, da ne treba osjećati strah i da će sve biti u redu.

Vidiš, ja u svakom slučaju imam nekoga tko bi joj mogao prenijetu tu poruku. U tom posljednjem trenutku samo ne želim biti sam. Samoća je veći strah od bilo kojega drugog na svijetu. Čovjek je spreman na svaku presudu, svaki teret, samo da nije sam u tom trenutku. Stajao sam jedne jesenje večeri uz ogradu Staroga mosta u Mostaru. S Veleža je puhao neopisivo topao vjetar. Ili je to samo meni bilo vruće uglavnom, nije bilo nikoga oko mene. Izgleda da su tu noć svi koji nisu mogli spavati, tražili društvo nekog drugog ili su u samoći bili sigurniji na njima dražim mjestima. Je li to bilo zbog mraka u kojem se voda samo nazirala od gradskih reflektora ili se ta voda tako nježno valjala prema Jadranu, ne znam ali znam da me nije bilo strah visine odnosno dubine. Ali ni s njima nisam bio sam. Već smo razgovarali

ja, Neretva i Velež. Znali smo se od prije preko zajedničkih poznanika ali sam se trudio s njima postati prijatelj. Ipak se s njima lijepo družiti jer su pametni. Ne samo načitani već su i oni doživjeli svašta u svom dugom životu i nagledali se smrti i života. Kada bi ispričali sve tajne koje skrivaju, svatko bi s njima želio popričati i pitati za savjet kako se nositi sa svim tim nedaćama što su ih snašli kroz povijest. Tko zna što bi bilo da je netko naišao. Onako, uza sve poštovanje prema Veležu i Neretvi, mojim prijateljima, u onom trenutku mi, na kraju promišljanja, bilo pomalo bedasto samo valovima prije zagrljaja reći – recite joj da se ne boji i da će sve biti u redu. Ipak oni tajne čuvaju a i kada govore, treba se s njima više družiti da ih se razumije. Nisam ju htio izlagati tom trošku jer već ima podosta negativnosti u životu. Ne boj se, sve će biti u redu.

SAMO DA TOGA DANA BUĐENJE OPET NE PROPADNE

Nekoga jednostavno nije strah govoriti o smrti. Ali ga strah boli. Stigne čovjek na rubove koje je pokušao skriti. Jadni čovjek oholi. Jer on nije sposoban da se suoči sa posljedicama. S uzrocima svojih čini. I to zapravo neke ljude okarakterizira jadnicima. To ih: samo ljudima čini. A kada se nova prilika pojavi pred vratima, kada se čovjeku na pladnju dadne, neka se ne ukaže tada sjena što prilike iz ruku otima, samo da toga dana buđenje opet ne propadne. Nije teško sakriti bol među osjećajima pred drugim ljudima. No, problem se stvara u činjenici da čovjek koji bol pred drugima skriva, sa svakim novim skrivanjem još veću bol u sebi osjeća. Podijeliti bol. Kako to jednostavno zvuči baš kao što je ta rečenica, sa svojim osnovama, subjektom i predikatom, jednostavna. Čovjek bi bio spreman podijeliti bol s drugima ako je ta bol od drugih došla, ako je ta bol posljedica zbivanja i patnji na koje on sam nije mogao utjecati. Ali ako je on sam krivac tih boli, ili ako je izravni krivac zajedno s tek drugim sukrivcem čije je greške ponovio, onda stid uzima mjesto pred razumom i olakšanjem. Tada se bol jedino može podijeliti s nekim tko može slušati ali u zbilji ne može čuti pa neće uzroke boli ni izdati. Tada se bol u jednom intimnom razgovoru može podijeliti sa stablom masline, s kamenom, sa stećcima, sa brdima i poljima, s vjetrom, s kišom. Ili s Bogom. Jedino On može i slušati i čuti a uzroke boli neće nikome izdati. I samo On zna pravi smisao riječi iz ovoga i svih drugih naslova, kao i redaka. Ali se pred Njim ne može skriti i ako se bol ponavlja zbog ponavljanja uzroka, pred Njim se samo može još jednom zastidjeti. I zato dolazi taj strah koji izlazi na površinu zbog savjesti koja postoji zbog duše te je to jedina svijetla točka u svemu. Možda jednoga dana zbog savjesti i duše sve se promijeni i prestane se ponavljati uzrok boli, straha. Samo da toga dana buđenje opet ne propadne.

Marko Čuljak

FRATRI MUČENICI ŠIROKOG BRIJEGA 1945.

Došle su krvoločne crvene čete,
da raskinu vaša svetačka odijela,
da Vas trgaju ko lešine na
svetom tlu Širokog Brijega.

Došle su crvene čete
da Vas guše i piju
Vašu nevinu krv, u molitvi
pred svetim oltarom.

Uzdignutih ruku
molite zadnji vapaj,
Boga zazivajuć:
Oče nek se vrši volja tvoja!

Došle su crvene čete,
otrgnuše fratre od oltara
tjeraju ih u podrume donje,
podpališe oganj ljuti.

Tu spališe trinaest fratara.
Ustaj te, braćo, tjerajte crvene čete,
ne dajte im stat na tom svetom tlu
Širokog Brijega, na tlu zemlje hercegove.

Ustaj te, braćo fratri,
tjeraj te crvene čete,
da nestanu sa tog svetog tla
hrvatske hercegove zemlje.

Tjeraj te fratri, te crvene čete,
sa svetom krunicom i svijećom,
tjerajte sotonu s
praga djedovskog.

Ustaj te Hrvati na noge,
tjerajte one krvave čete,
ne dajte da dušman stane
na svetom lijepom hrvatske tlu.

Toronto, 14. sječnja 1959.

FRANJEVCI I ŠIROKI BRIJEG

Sasječene su grane
svetog Franje iz Asiza,
u dalekom Širokom Brijegu,
gdje no pade trideset Fratara.

Svi su Fratri od uma bijaše
i propovjedi učili su tada
o svom radu svetom Franji
što radiše u svome životu.

Sasjekli su grane
tom svetom Franji,
trinest fratri spaljeno je tada,
sveti Franjo, molimo se tebi!

Spališe ih ti nevjernici kleti,
što dođoše s onu drugu stranu,
od Neretve nevjernici kleti,
i spališe crkve i oltare.

Toronto, 2. veljače 1959

MOJA MAJKA

Odam s dubokim mislima i
tražim moju milu majku.
Tražim je ,ali naći je ne mogu,
gdje si moja mila majko?

Otišala si daleko i daleko,
Više ne u povrat k svome Domu.
Majko! o Majko otišlasi,
Otišla si daleko u bez krajne visine.

Ti ostavi svoga sina još ni
puni sedam dana, ostavi ga tako malog,
ostaviga na rukama drugi majki
A ti ode k Anđelim čuvarim.

Koji te rado čekaju raširenih krila,
ti dobra mila moja majko
ni svojim me mlijekom nisi zadojila,
otilša si tako brzo ni poljubac mi nisi dala.

Sin ti osta na rukama Hrvatskih majki
koje ga odhraniše svojim mlijekom.
Ja nemam druge majke, moja je
Majka Hrvatska domovina.

I tražim je da mi dadne svoj zagrljaj.
za to lutam tuđim svijetom,
al ne mogu doći k njoj
i ona je u ropstvu tuđina.

Ti majko tvoj sin s mislim hodi,
ide misli kad ću doći k tebi, ti me
čekas raširenu ruku da me pregrliš i
da mi dadneš svoj slatki majčin poljubac.

Prince George, 14. listopada 1975.

Ante Prlić

KOME JE HERCEGOVINA DUHOVNI ODMOR?

Hercegovina ljeti vrvi životom, mnogo je onih koji su došli sa strane, na godišnje odmore, da posjete svoje rodne domove. Većina ih odlazi u razgledanje starih mjesta, uglavnom žele stara jela, primjerice kruh ispod sača, jer to vraća u stare dane, u mladost. Pojavljuje se razlika između onih koji su ostali ovdje, i onih koji su silom prilika otišli u svijet za zaradom. U svijet koji je bio izazov, totalna nepoznanica. Imali su pravo što su otišli jer kako uopće usporediti njihove mirovine od najmanje tisuću maraka sa mirovinama ovdje, koje su mizerno male. Za koje se potrošio životni vijek. Sa takvim mirovinama ne mogu ni pomišljati da bi slučajno otišli na zasluženi odmor negdje drugdje, na večere u restoranima, ne ni slučajno. Svatko bi htio uživati u prirodi nakon što zaradi novac. Nije isto otići na 25 godina i vratiti se, dovoljno zaštićen i opremljen, moćan kontrolirati podražaje koji ti dopiru iz okoline, moći svoj kraj blagovati čulno, upijati tek njegovu ljepotu, jer mu za drugo i nije potreba, tek za duhovni mir, za mir onoga koji se uspješno potrošio. A drugačije je ostati i biti ovisan o njenoj škrtosti, ostati među onima koji su se društveno tako organizirali da rasipaju trud naroda pretvarajući ga u bescjenje. Zar nije tragično, ali postoji skrivena poruka onog koji se divi ljepotama prirode, utažujući svoju dugogodišnju nostalgiju: za meditativno uživanje hercegovačke ljepote treba iz Hercegovine otići zadugo! Ovo nije samo skrivena poruka, ovo je realnost, nažalost. Ako ne cijene rad ovdje, jer ovdje se ljudi ne štede, negdje drugdje ipak cijene. Zašto su strašne migracije stanovništva, nije teško za razumjeti, jer za isti rad dobivaš neusporedivo više, dobivaš zarađeno, jer zarada valjda ne bi trebala odlaziti samo u jednome smjeru.

Zora Palac

„BALKANSKA KALJUŽA“

U ova krajnje nestabilna vremena gdje vjetrovi nemira ,ratova, buna, pušu sa sviju strana, teško je donositi odluku i biti siguran da je ispravna. Najbolje odluke dolaze na kušnju. Ne može se ništa planirati jer tempo života razori planove.

Kakav su narod Hrvati - ne može čovjek ne upitati se. Jesmo li prokleti kako kaže pjesma? Ne, nismo, ali jednostavno ne može se tako brzo ovaj narod riješiti svih tih hohštaplera, političkih gangstera, kojima ni na kraj pameti nije bila ovakva sloboda hrvatskog naroda koji se usudi nešto reći protiv bivšeg komunističkog režima u kojem nisu bili potrebni mozgovi za mišljenje nego za poslušnost. A gdje smo danas, jesu li potomci tih desetljećima ustoličenih udbaša i dalje na čelu, grčevito brane djela svojih otaca, djedova, sebe, nepripremljeni da se suoče sa činjenicom tko su oni zapravo?! Ego je tako jak da ne dopusta priznanje bilo kakvih pogrešaka sustava koji je bio zločinački, gušio u krvi vjeru jednog naroda i želju za slobodom. Na primjer, kako razumjeti ponašanje premijera Milanovića u slučaju „Lex Perković“, ali ne samo njega nego i cijele Vlade. Pokazuju samo, kako negdje reče Ivo Andrić, da smo jedna balkanska kaljuža, kojoj se ne može načuditi Europa kojoj navodno teži Hrvatska ali i ne samo Hrvatska nego i sve zemlje Balkana. Zaista smo Balkan ali ne samo u geografskom smislu riječi. Očito naše samozvane vođe nisu navikli na kritike jer im svi oko i „ispod“ njih samo povlađuju, još uvijek nažalost iz straha. Zato ne čudi nesnalaženje takvih u Europi koja drugačije funkcionira, ali zaboravljaju da udariti po Viviane Reding-potpredsjednici Europske komisije i povjerenici za pravosuđe, jednoj Njemačkoj koja se imala snage i znala suočiti sa svojom prošlošću, u konačnici cijeloj Europskoj uniji, nije isto kao smijeniti nekog tamo hrvatskog činovničića koji se usudi reći istinu, nazvati stvari pravim imenom. Postaje tragikomičnim retorika svih političara Balkana kada se stjeraju u kut, tad su svi drugačijeg mišljenja konzervativni i zaostali a oni jedino vide svjetla u budućnosti. Kako očekivati i gospodarski napredak kad su na vlasti politički trgovci kojima je jedini cilj treniranje sopstvene moći. Iz svih tih razloga ponovno običan čovjek želi napustiti ove prostore, ovu „slobodu“ koju je željno očekivao stoljećima. Jedna od skupina koje to osjećaju su i bivši

studenti koji nakon uloženog vremena i truda ne nalaze poslove ili uglavnom rade ono što ne žele. Sadašnja situacija je dovoljan razlog što mnogi dovode u pitanje isplativost studiranja, jer nagomilane frustracije nakon pravih potraga za poslom studenti nisu zaslužili kao nagradu za svoj trud.

U svijetu ne postoji previše znanstvenika i pruža se podrška onima koji žele nešto ostvariti. Kod nas izgleda vlada obrnuta situacija, imamo višak mozgova koje nitko ne želi. Možda su ti mladi ljudi prijetnja već godinama ustoličenim „dirigentima i njihovim palicama". Nije li ovo vatromet oholosti i razmetljivosti jednog sloja društva nad ostalim smrtnicima. Spomenute iznevjerene skupine više ne posežu ni za psihološkim utočištima pred nastalom zbiljom. Ova je zemlja dovoljno prirodno bogata kao i one razvijene, što ukazuje na velike mogućnosti iskorištenja i prosperiteta za sve. Međutim očito nekima ne odgovara da svi imaju, jer kako bi se tada vidjela prividna 'veličina' pojedinaca. Sam dug poreznih obveznika, koji iznosi više milijuna maraka, državi odnosno narodu, dovoljno kaže sve.

Zora Palac

RELIGIJA

FRA ANDRIJA NIKIĆ
Prvi katolički i franjevački žrtvoslov u Hercegovini.....211

PRVI KATOLIČKI I FRANJEVAČKI ŽRTVOSLOV U HERCEGOVINI

Sadržaj *Mučeništava* fra Petra Bakule

(U povodu 150. obljetnice objavljivanja knjige na talijanskom jeziku)

Knjiga fra Petra Bakule, *I martirii nella missione francescana osservante in Erzegovina*… Roma, 1862. ima dvanaest poglavlja.

U samom Uvodu fra Petar Bakula je naznačio predmet svoje knjige. „Povijest osnivanja ove Misije, njezin kasniji razvoj sve do turske okupacije, muke koje su podnijeli misionari i narod kroz dugi period od 400 godina pod turskim barbarstvom, promjene koje su se dogodile s izmjenama u zakonima od 1850. u vladanju prema kršćanima u ovim krajevima, drukčiji odnos također i od strane same Crkve prema toj misiji od godine 1844., odjeljenje također redovnika-misionara Hercegovine od Bosne, patnje i nebrojene smetnje na koje su naišli Hercegovci da tu podignu crkvu i samostan i da konačno tu dovedu misionarsku Kustodiju do današnjega redovnog opstanka, napredovanje te misije od 1852. i nadalje, njezine sadašnje prilike, potrebe i poteškoće, načini providanja života, nade za procvat ovog evanđeoskog vinograda, pobožnost toga naroda i njegov bijedni život, kakva u Europi nema i stotinu drugih stvari koje se odnose na tu Misiju, koja postoji do današnjega dana, premda otkad je označena na zemljopisnoj karti je odviše sićušna i nepoznata – to će biti predmet ove moje knjige. Kada bi se sve ovo pisalo opširnije, ja bih mogao čitatelju ponuditi ne jednu, nego više velikih knjiga.“

Po poglavljima to je podijelio na sljedeći način: Dolazak franjevaca u Hercegovinu, turska okupacija i mučeništva. Originalna je Bakulina već prva rečenica: „Hercegovačka misija zauzima mjesto među prvim misijama u Franjevačkom redu. Nastala je u prvih dvadeset godina poslije osnutka ovoga slavnoga Reda po misionarskim pothvatima.“

O stanju misionara i preživjelih katolika u Hercegovini za vrijeme turske okupacije - treće poglavlje govori o: primitivnim misionarskim župnim kućama u Hercegovini - O gostoprimstvu koje su fratri u Hercegovini pružali Turcima

u svojim župnim kućama 5. Drugi razni načini na koje su Turci pljačkali misionare u Hercegovini - šesto: o sredstvima za uzdržavanje o nama fratrima u Hercegovini i o većim izdacima - 7. o vjerskim i političkim promjenama u Hercegovini od 1844. do danas - 8. O misionarskim službama u Hercegovini.

Kako je knjiga namijenjena dobročiniteljima, Bakula je u devetom poglavlju iznio projekte: Gradnje, nabavke i popravci/poboljšanja koje su izveli misionari u Hercegovini- 10. o većim potrebama hercegovačke misije u Hercegovini i dobročinstvima austrijskog cara Josipa II. - 11. nade u poboljšanje misijskog stanja u Hercegovini - 12. o karakteru Hercegovaca, o njihovoj vjeri u svete stvari, o poštovanjima koje imaju prema zakonima i nama svećenicima misionarima.

Ključne riječi: Hercegovina, katolici, franjevci, Turci, zulumi, mučeništva i patnje, obnavljanje, nada.

Prvi dio

Dana 4. lipnja 2012. navršilo se 196 godina od rođenja, a 2. listopada iste 2012. sjetili smo se 139 godine od smrti fra Petra Bakule. Bio je to jedan od najplodnijih naših franjevačkih pisaca do svoga vremena. Ove godine navršava se 150 godina od objavljivanja prvog katoličkog i franjevačkog žrtvoslova u Hercegovini. Njega je napisao i naslovio fra Petar Bakula: *I Martirii nella missione francescana osservante in Erzegovina, Narazione storica,* Diretta Ai pii benefatori, Dal Padre PIETRO BAKULA Lettore generale di s. Teologia ed ex definitore missionario apostolico in Erzegovina, ROMA, Tipografia Monaldi, 1862., p. 174. M**učeništva u franjevačkoj opservantskoj misiji u Hercegovini.** *Povijesno pripovijedanje. Upravljeno pobožnim dobročiniteljima, od fra Petra Bakule, generalnog učitelja sv. Teologije i bivšeg definiotra apostolske misije u Hercegovini, Rim, Tiskara Monaldi, 1862., str. 174.* [1]

[1] Knjigu je preveo fra Čedo Škrobo, profesor talijanskog jezika na Franjevačkoj gimnaziji, na Širokom Brijegu. Rođen je *15. studenog 1914.* na Dužicama u obitelji Marka Škrobe i Mare r. Stojić. Pučku školu završio je na *Rasnu*, a srednju u Franjevačkoj gimnaziji na *Širokom Brijegu*. U Franjevački red stupio je na Humcu 29. lipnja *1932*. i krsno ime Martin zamijenio s fra Čedomil (Modes). Filozofiju i teologiju započeo je studirati 1935. u *Mostaru*. Za svećenika je zaređen 1938. u Kotoru. Potom je teološki studij nastavio na Franjevačkom sveučilištu Antonianum u Riumu, gdje je 1940. postigao livcencijat (današnji magisterij) iz teologije. Zatim je jedno vrijeme boravio u Francuskoj. U Hercegovini je počeo djelovati kao župni pomoćnik na *Humcu*. Tu je vodio i crkvene zborove. Odatle odlazi za profesora na Franjevačkoj gimnaziji na *Širokom Brijegu*. Predavao je talijanski jezik. U poratno vrijeme godinu dana je bio u zatvoru u *Ljubuškom* i *Mostaru* (*1946*.-*1947*.). Nakon izlaska iz zatvora djelovao je kao župnik u *Ružićima* (1947.-*1948*.) i *Blagaju* (1948.-*1952*.), služeći i okolne ispražnjene župe. Potom je premješten za župnika i gvardijana u *Duvnu* (1952.-*1955*.), pa župnik u *Međugorju* (1955.-*1958*.), *Kočerinu* (1958.-1960.). Kratko je bio pomoćnik na *Humcu* i *Širokom Brijegu* (*1960*.), a onda župnik u *Crnču* (1960.-*1966*.), pa u *Izbičnu* (1966.-*1969*). Nakon toga je bio kapelan u *Seonici* (1969.-*1973*.), a potom odlazi u Mostar, gdje ostaje gotovo 20 godina (1973.-*1992*.). Za vrijeme četničkog napada na Hercegovinu u travnju 1992. s još nekolicinom subraće odlazi u 'hercegovački' samostan u *Zaostrog. Početkom studenog 1992. fra Čedo dolazi* u franjevački samostan *na Humac.* Preminuo je na Humcu *4. svibnja 1993*., u 79. god. života, 60. god. redovništva i 55. god. svećeništva. Pokopan je na Novom groblju. Fra Čedo je bio glazbeno nadaren, poznavao je strane jezike, ugodan u društvu. Napiao je raspravu De essentia Dei metaphysica apud Ioannem Duns Scotum, (Metafizička Božja bit u naučavanju Ivana Duns Scota), Roma 1940. Prevodio je s talijanskog, latinskog i francuskog jezika. Resile su ga dobrota i miroljubivost. U društvu bio je vrlo ugodan. Bio je divan čovjek, fratar i svećenik. Fra Čedo je bio velikan koji je, uz brojnu

U razdoblju od 1816. do 1873. odvijao se Bakulin životni put. *«Ja sam od prvih dana svoga života s mlijekom,* ističe o sebi fra Petar Bakula, *zagorčenim bijedama ovdje bio odgojen i u nevoljama i u neimaštini tu sam rastao i do pola života otvrdnuo, ukratko, navikao sam da nema ugodnosti života...».*[2] U Bakulinu školovanju prepoznatljiv je početni životni put gotovo svih franjevaca rodom iz Hercegovine.[3]

Fra Paškal Buconjić će kasnije napisati: „*Tko bi želio opisati raznolikost i težinu mnogostrukih nameta kojima su bili podložni kršćani a Hercegovini i Bosni trebalo bi ispisati cijelu knjigu koja bi zahtijevala dosta vremena i mnoga istraživanja s jednakim naporima. Budući da bi trebalo ispitati i razne sudske procese, jer u svakom od različitih mjesta postoje karakteristične pojedinosti nameta, bilo sa strane odgovarajuće vlasti, bilo age itd., jer ovdje vladaju velika samovolja i nasilje, (zavisno) od raznolikosti upravitelja i njihovih službenika, više ili manje naklonih da napune vlastite torbe, više ili manje fanatični u svojoj vjeri, više ili manje pritišćeni predrasudom kaste.*"

Pojava prvog žrtvoslova – Mučeništva u Hercegovini - jedinstven je događaj za povijest katoličkog puka i hercegovačkih franjevaca u turskoj pokrajini koja je četiri stoljeća čamila pod turskim zulumima.

Da bi se bolje shvatio životni put i raznovrsno djelo fra Petra Bakule, prisjetimo se povijesnih okolnosti u kojima je djelovao on i njegovi suvremenici.

1. 1. Povijesne okolnosti

U povijesnom ambijentu tužne Hercegove zemlje, gdje kamen govori jezikom milenijske prošlosti, rodio se neumorni Hercegovac koji je na krštenju dobio ime Jakov. Postao je veliki čovjek znanosti. On je narodu ostavio neprolazne plodove svoga uma i srca.

Život hrvatskog i kršćansko-katoličkog naroda u Humskoj zemlji, odnosno od 1448. godine Hercegovini, uglavnom, prožet je patnjom. Od isključivo kršćanskog puka u 13. stoljeću, nakon političkih previranja i turskih zuluma, polovicom 19. stoljeća u zapadnoj Hercegovini bilo je samo 37.789 katolika.[4] Tadašnji katolici su još uvijek živjeli bez temeljnih ljudskih prava.[5]

---

subraću, svoj rad započeo u sjeni širokobriješkog hrasta, a završio u sjeni humačkih borova. Zahvaljujem fra Čedi na prijevodu ovog vrijednog djela fra Petra Bakule. Usp. Andrija Nikić, Fra Čedomil Škrobo (1914.-1993.), ***Kršni zavičaj***, br. 26. (1993.), str. -53. i "*http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=%C4%8Cedomil_%C5%A0krobo&oldid=1814742*

[2] Bakula, P., ***I Martirii...,*** Roma 1862., - prijevod: ***Mučeništva…,*** str.155.

[3] To razudoblje bilo je predem moje doktorske disertacije, koju sam obranio u Rimu 1971. godine. Usp. Andrija Nikić, ***La separazione dei francescani nati in Erzegovina dalla provincia di Bosnia e l'istituzione della loro Custodia.*** Pars dissertationis, Roma, 1979., Andrija Nikić, ***Gradnja crkve i samostana na Širokom Brijegu – Počeci Hercegovačke franjevačke zajednice***, Split, 1981. ***Čerigajski Anđeo,*** Mostar, 2007., str. 75.-87.

[4] ***Schematismus***… Angeli Kraljević, pro anno Domini MDCCCLIII., Raghusii, 1853., p. 30.

[5] Usp. Petar Bakula - Andrija Nikić, **Hercegovina za devetnest godinah vezirovanja Hali-pašina**, Mostar, 1999., posebice str. 255.-279., te bilješka 70. Biskup fra Rafo Barišić u svome izvješću iz 1855. godine (br. od 27 do 32.) piše: br. 27.: „Ne postoji u ovom mjestu prava sloboda živjeti po vjeri […] U Mostaru su noću uz pogibelj svećenici ulazili u ovaj grad da bi vjernicima

Godine 1834. dr. Nikola Markochi (Markoći) je napisao uz ostalo: „U ovim krajevima kršćanstvo se progoni više nego ijedna druga vjera.“[6] Malo kasnije, Antun Mažuranić, nakon boravka u Bosni 1848. godine piše: „Ondje krstjani ništa pod nebom nemaju, ni kuće, ni kućišta, ni mačke, nego ono što se vidi, to je sve agino... Harač u Bosni (i Hercegovini) mora platiti svaki, koji nije muhamedovac, ili je on stanujući ili nije... Ako Turčin gdjegod iznenada sretne krstjanina, odmah trgne mač... Svaki čovjek je vlastan ubiti ženu kad hoće: i svaki gospodar svoga slugu, za najmanju pogrešku, osobito ako je krstjanin”.[7]

Usprkos takvim okolnostima *devetnaesto stoljeće i franjevci* dvije su vertikale između kojih valja tražiti tu veoma slojevitu ličnost iz velike galerije hrvatskih i franjevačkih velikana. Fra Petar Bakula je bez sumnje znameniti graditelj, pisac raznovrsnih književnih djela, plodni franjevački povjesničar, teolog i filozof čija su djela i danas puno znamenita.

1. U Hercegovini, u njegovu stoljeću nije bilo uvjeta ni za, graditeljstvo s kršćanskim i hrvatskim obilježjima, niti za književni, a kamoli za znanstveni rad, niti za pjevanje, a kamoli pretakanje povijesti u epove i stihovlje. Katolici sa svojim franjevcima još uvijek stenju pod četristoljetnim turskim jarmom.

2. Drugi je povijesni fenomen hrvatskog naroda *uloga franjevaca - Katoličke crkve u njegovu duhovnom oblikovanju*. Franjevačka zajednica sa samostanima - Kreševo, Fojnica i Kraljeva Sutjeska, od 1846. i na Širokom Brijegu, jedinom obnovljenom samostanu u Hercegovini - bila su snažne kulturne oaze koja

---

podijelili svetinje […] Toliko su bili divlji ovi tirani! […] Božje tajne se slave i riječ Božja propovijeda rečenim vjernicima spomenutim svetkovinama u grobljima u kojima nema crkve. […] Zgradica u sredini groblja sagrađena od kamena redovito bez maltera, pokrivena pak daskama ili slamom koju nazivaju ‘čerga’ […] Ako sultan proglasi da je prestao mir, naši Turci lako će se vratiti na prijašnje barbarstvo i okrutnost, čega se mi uvijek bojimo da će doći…“ Br. 28: „Što se tiče progonstava koja trpe katolici u ovim mjestima, koja dolaze od Turaka, u odnosu na svećenstvo, ona su manja. Škriplju zubima, ali tako drzovito i smrtonosno ne smiju ujedati. To je tako mnogo više iz političkih razloga, nego iz dobre volje. Znadu naime da je samo katolički kler sposoban javiti nepravde sultanu, i protiv nepravda i mučenja kojima su jadni kršćani podvrgnuti. Oni to čine neposredno ili posredno/preko drugih katolika. Stoga oni ponešto opraštaju kleru i prave se kao da ne vide, da bi šutio i prestao moliti za progonjene kršćane koji su za iskaljivanje mržnje nad njima. Što više, u ovo vrijeme kad su očekivali olakšice, to je vrijeme najtežih nameta koji su potvrđeni od gradskog savjeta zvanog Medžlis. Ima i drugih mnogih teškoća, osobito pak okrutni postupci vlasnika - aga i begova. Ovo oni čine javno protiv kršćana usprkos sultanova tanzimata koga preziru. Ako bi se on opsluživao, kršćani bi mogli nekako živjeti, jer bi bili oslobođeni mnogih muka i jada, a to sigurno neće doći bez sile. Nakon svega grci shizmatici ne mogu bljuvati onaj otrov koji je u njima, jer nemaju nikakve vlasti i mnogo manje su cijenjeni od turaka, nego mi.“ Br. 29.:„U ovom vikarijatu nisu misionari strani, nego ovdje rođeni redovnici Male braće franjevci observanti, koji su župnici sami ili s jednim ili, više pomoćnika, koji su iz istog reda i domovine.“ Br. 30.: „Kako su župnici redovnici, kako rekoh, po stalnom običaju nisu stalni, nego pokretni, i to po papinskoj odredbi. U sve svetkovine slave svete mise za puk koji im je povjeren, i to zapisuju kako treba u knjigu ili protokol i to pokazuju prigodom apostolske vizite, s ostalim župnim knjigama.“ Br. 31.: „Župnike ne izabire biskup nego definitorij, a biskup ih odobrava i potvrđuje ili ih odbacuje, ako to zaslužuju.“ Br. 32.: „…Euharistija se čuva samo u samostanskoj crkvi i u biskupskoj (kapelici) dolično kako treba. U ostalim župama ne postoje takve kapele ili oratoriji u kojima bi se mogla dostojno čuvati presveta euharistija. Ulje pak kako je vrlo skupo, jedva se može providjeti po župnicima.“ Br. 33.:„Sve župe i mjesne kapelanije imaju svoje utvrđene granice. Ako nekada treba dijeliti, ili neka sela, zaseoke ili obitelji odvojiti od jedne župe i pripojiti drugoj, radi komoda puka i pastira, apostolski vikar nakon što je istražio što treba i granice sigurne odredi, da ne bi nastala kakva svađa među župnicima. Svaka župa ima u župnoj kući zgradicu, gdje župnik svakodnevno slavi svetu misu i kad je nevrijeme i svečanim danima ili ako radi nečeg drugoga ne može ići na groblje.“ Arhiv Porpagande u Rimu, **Scritture riferite nei Congressi, Bosnia**, sv.???

[6] Usp. Arhiv Propagande u Rimu, **Scritture riferite nei Congressi, Bosnia**, sv. 11., ff. 18r-20r.

[7] Antun Mažuranić, ***Pogled u Bosnu.*** Franjevački arhiv u Mostaru, Spisi Kustodije, sv. 7, f. 198r; sv. 1., ff. 24r-26r, 106r-107r, 185r i 216r. Spisi Kustodije, sv. 2., ff. 62r-84r. Godine 1859. za harač u Rakitnu bilo je 244, u Grudama 720, na Širokome Brijegu 1824, u Brotnju 1135, a u Mostaru 578 osoba. Usp. Arhiv Biskupskog ordinarijata, br. 89/1859. Fra Paškal Buconjić nadodaje bilješku koja proizlazi iz razlike tržne i državne cijene između pjasta i forinta. Prema tržnoj cijeni 10 pijastri su 1 forint. Državna (zakonska) je cijena 11 pijastra – 1 forint. Un cenno semplice, str. 14.

su se visoko uzdigle nad kulturnom razinom ostalih župa i naselja u Bosni i Hercegovini. Franjevci su odreda stekli najbolju naobrazbu svoga vremena na europskim učilištima. Uz redovite filozofsko-teološke studije većina ih je pohađala i završila studij iz medicine. U skladu s težnjom Katoličke crkve za što dostojnijom reprezentacijom, biskupi i apostolski vikari su mecene brojnim piscima i umjetnicima. To kulturno blago zgrće se u navedenim samostanima i još uvijek čini temeljni fond samostanskih riznica. Sve što je u nas stoljećima stečeno potjecalo je najviše od redovničkog i u novije vrijeme, svjetovnog svećenstva. Hrvatski katolički svećenici, koji su prvenstveno gajili historiografiju i dali joj osnovni pravac, stekli su za napredak povijesne znanosti neprocjenjive zasluge. U tom dugom nizu izuzetno mjesto pripada hercegovačkom sinu, hrvatskom prosvjetitelju i uglednom članu Franjevačkog reda - fra Petru Bakuli.

1. 2. Kratki životopis fra Petra Bakule

Fra Petar Bakula je rođen 4., a kršten 9. lipnja 1816. u Batinu. Odgojen je u maloj zabitnoj sredini - župa Posušje. *«Ja sam od prvih dana svoga života s mlijekom,* ističe o sebi fra Petar Bakula, *zagorčenim bijedama ovdje bio odgojen i u nevoljama i u neimaštini tu sam rastao i do pola života otvrdnuo, ukratko, navikao sam da nema ugodnosti života...».*[8] U Bakulinu školovanju prepoznatljiv je početni životni put gotovo svih franjevaca rodom iz Hercegovine. Čitati i pisati naučio je od župnika i pismenih seljaka. Kao dječaka odveo ga je neki aga u Goricu da mu bude sluga. Jednog jutra kad mu je aga naredio da mu skuha dva jaja jer će putovati u Ljubuški na dogovor Jakov je skuhao tri. Na pitanje zašto je skuhao tri jaja mali Jakov je odgovorio da je treće za njega. Aga, izrazito ljutit što već dječak misli i na sebe drsko je rekao da će ga poučiti kada se vrati iz Ljubuškog. Čim se aga zaputio Jakov je pobjegao roditeljskoj kući, a od kuće u franjevački samostan u Kreševo. Osnovno školovanje pohađao je i završio u Kreševu – toj stopedeset godišnjoj kolijevci hercegovačkih franjevaca – od 1700. – do 1843. Tu je stupio u Franjevački red 1833. i krsno ime Jakov zamijenio s fra Petar.

Nakon završenih škola u samostanu nastavio je studij filozofije i teologije u talijanskom gradu Lucca, te tečaj iz medicine. Za svećenika je zaređen 7. listopada 1839. godine. Mjesni fratri nisu mu dopustili da se vrati u Hercegovinu nego zatražili od vrhovne uprave Franjevačkog reda u Rimu da ga imenuje profesorom u Lucchi. Bakula je postao profesorom i dokazivao da su znanje i poučavanje neodvojivi. Svoja je istraživanja obavljao u društvu, priopćavao je svoje misli svojim prijateljima, studentima i učenicima, nikada ne pomišljajući da ih zadrži kao neko privatno blago. Poučavanje je smatrao

[8] Bakula, P., ***I Martirii...,*** Roma 1862., - prijevod: ***Mučeništva…,*** str.155.

glavnom manifestacijom znanja. Nije bio Talijan, ali je kopao po njihovim savijestima i budio njihovu svijest o samobitnosti. Bio je preteča talijanskog preporoda. Bogosloviju je smatrao svetištem i fakultetom. U Lucchi je ostao do 1846. godine.

U Lucchi je napisao i objelodanio na talijanskom jeziku povijest franjevačke provincije u Bosni: **Cenno storico sulla Provincia di Bosnia** (1846.). Talijanski franjevci su ga željeli posvojiti izabravši ga za tajnika Toskanske franjevačke provincije. Za to vrijeme Bakula je spjevao i objavio nekoliko pjesama i napisao četiri djela koja su ostala u rukopisu. Razne ideje, posebno ideja o ujedinjenju talijanskih državica i nazori što ih je iznosio bogoslovima, a moguće i vjernicima s propovijedaonice, izazvali su nezadovoljstvo u političkim krugovima i među toskanskim franjevcima. Isti franjevci ovog puta su se obratili generalu franjevačkog reda da fra Petra Bakulu ukloni iz njihove sredine. S tim se složila i uprava kongregacije "De propaganda fide" i 1846.

Bakula napušta talijanski grad Luccu i vraća se među seosko pučanstvo svoje Hercegovine. Moglo bi se reći da su ga protjerali zbog njegovih preporodnih ideja. Napustivši talijanski grad Lucca došao je u hercegovačko selo Čerigaj i vršio ulogu odgojitelja cvijeta franjevačke i hrvatske inteligencije. Od povratka u Hercegovinu do 1849. obavljao je dužnost odgojitelja franjevačke mladeži na Čerigaju. Potom je župnikovao po Hercegovini: Grabovica (1848.-1849.), Gradnići (1849.-1855.), Široki Brijeg kao gvardijan (1855.-1856.), Gorica (1856.-1859.), gdje je sagradio crkvu na čast sv. Stjepana. Te iste godine vraća se na Široki Brijeg i predaje bogoslovima filozofiju.[9]

Godine 1861. fra Petar Bakula odlazi u Rim za generalnog definitora. Tamo je ostao tri godine (1861.-1864.).[10] Za vrijeme svog boravka u Rimu i poslanih molbi za pomoć franjevačkoj misiji u Hercegovini, prikupio je dosta novčanih sredstava, ali i duplikata knjiga za naše knjižnice. *"Ovom svojom trogodišnjom prošnjom pribavio je sredstva, da se može dograditi škola i otpočeti crkva u Mostaru, zatim pripravljati materijal za gradnju samostana na Humcu, te dovršiti započeti rad na Širokom Brijegu."* (dr. fra Leo Petrović). I još više kroz to vrijeme napisao je i uz pomoć dobročinitelja objelodanio nekoliko svojih djela.

Preostale godine života (1864.-1873.) proživio je, uglavnom u Mostaru kao generalni vikar biskupa fra Anđela Kraljevića i upravitelj Katoličkih učionica. Vjerojatno je stanovao u Biskupijskoj rezidenciji u Vukodolu. Tijekom istog vremenskog razdoblja napisao je i objavio više knjiga. Kao graditelj pokazao je svoju sposobnost ostvarujući i preinačujući plan fra Mattea Lorenzoni-a

[9] Taj podatak, čini se, upućuje na postojanje Franjevačke bogoslovije na Širokom Brijegu.

[10] Dr. fra Leo Petrović piše: „Potrebe siromašne Hercegovine prisilile su ga da kao bogaz obija pragove Europe (1861.-1864.), proseći milodare za vjersko kulturno prosvjetno i civilizacijsko uzdizanje ove osiromašene pokrajine koja gotovo četiri stoljeća čami pod turskim zulumom." Fra Leo nije znao da je fra Petar Bakula bio generalni definitor i navedeno trogodište proživio u Rimu.

gradnjom crkve sv. Petra i Pavla. Godine 1872. dopratio je časne sestre sv. Vinka iz Metkovića u Mostar. Puno je zaslužan za nabavu i rad prve tiskare u Hercegovini. Strojevi su dotjerani u Mostar 1872. A ona je počela s radom 1873. pred Bakulinim očima: *Pravopis za nižje učionice* prva je knjiga koja je ugledala sjetlo dan u *Katoličkoj pečatnici* u Mostaru. Nakon što se pružio dokaz identiteta šalju se svjetskoj javnosti podaci o Hercegovini **Šematizma za 1873. godinu.** Bakula, koji je isčekivao smrt, uspio je korigirati tekst do 148. stranice, a potom je nastavio isti rad biskup fra Anđeo Kraljević.

Fra Petar Bakula bio je pokretač i duša gotovo svih akcija koje su za vrijeme njegova života (1846.-1873.) vođene u Hercegovini. Njegova sposobnost, vještina, neumornost i ostvarena djela dokazuju da je uvijek radio i svugdje ga je moglo doteći.

Bio je odgojitelj, profesor, župnik, gvardijan, vrsni pravnik, inženjer i graditelj. Povrh svega toga bio je liječnik, ljekarnik i nadzornik Katoličkih učionica. Uz to, zbog čega smo se i sastali, Bakula je bio pisac, kroničar, povjesničar, pripovjedač, pjesnik, odgojitelj, dušobrižnik…

Htio to ili ne, Bakula je bio javna osoba. Nama koji gledamo s povišene točke povijesti, Bakula je kraljević povjesničara, pjesnika i književnika, te teologa i filozofa. Ne znam jesu li ga suvremenici promatrali u tome svjetlu; no, sa stanovitom se sigurnošću može kazati da je uživao određeni ugled u Hercegovini. Zanimljivo svjetlo na njegovu javnu karijeru baca kratki natpis u *Imeniku hercegovačkih franjevaca*: „*Pokojnik je najzaslužniji član ove Redodržave koji je učinio sve da je hercegovačka Redodržava odijeljena od bosanske. Prvi književnošću prosvijetlio Hercegovinu. Goričku crkvu sagradio, a (biskupovu rezidenciju i crkvu sv. Petra i Pavkla) u Mostaru je projektirao. Bogazim prošnjam podigao je Provinciju!*"[11]

Bakula je, kako rekoh, umro 2. listopada 1873. godine, u 57. godini života, 39. redovništva i 34.svećeništva. Danas bismo rekli u naponu snage - imao je tek pedeset i sedam godina. Bio je neumorni pastoralni djelatnik, te književnik, prosvjetni radnik, učenjak čija su znanstvena istraživanja bila onoliko široka dometa koliko su njegovi povijesni izvori, teološki dometi i filozofske spekulacije bile duboke; učitelj koji je inspirirao - i koji i dalje inspirira - generacije obožavatelja. Na temelju onoga što je njega nadživjelo zna se da je:

1. *Utemeljio i izgradio 'mali samostan' – kasnije nazvanu biskupska rezidencija;*
2. *Utemeljio zgradu prve škole u Hercegovini i u njoj poučavao...*
3. Izgradio je Crkvu sv. Sjepana u Gorici i Crkvu sv. Petra i Pavla u Mostaru.
4. Sudjelovao je u gradnji mosta na Mladima.

[11] Arhiv Provincije u Mostaru, **Matična knjiga hercegvačkih franjevaca**, sv.1., str. 14., br. 122.

5. Utemeljio Knjižnice na Širokom Brijegu i Humcu: *„Stoga, knjige koje bilo vrste, na drugim mjestima manje potrebne ili suvišne, mogle bi vrlo dobro pomoći našoj potrebi*" (*Cenno storico* i *Hercegovina*, 162.).

6. Udario je temelje najstarijem Muzeju u Bosni i Hercegovini - onom na Humcu otvorenom 1884. „Od nas starijih u misijskom poslu nema nijedan koji nije štogod od starina poslao u samostan, a neki i više komada radi vrlo pohvalnoga čuvanja" (Hercegovina, 159.).

7. Nastojao utemeljiti, te postao suutemeljitelj književnog društva bosansko-hercegovačkih franjevaca.

8. Utemeljio tiskaru – pregoneći strojeve iz Metkovića u Mostar u kanjonu Neretve je pao i slomio rebra, dobio upalu i preminuo.

9. Prvi napisao Sabrana djela. Napisao 38 djela od kojih je uspio objaviti ih tek 18. Uk*ratko:* ***Prvi književnošću prosvijetlio Hercegovinu.***

A arhivska dokumentacia krije podatke i o ostalim njegovim aktivnostima. U svemu se otkriva prepoznatljivost velikodušnog srca.

Nadvio se nad Hercegovinom poput intelektualnog diva. Nitko prije njega nije toliko pridonio učenosti. Nitko nakon njega do danas nije se mogao nadati da će nadvisiti njegova postignuća.

Drugi dio

Mučeništva u Hercegovini do 1862.

Nacrt ove knjige susreće se u *Relaciji* koju je fra Petar Bakula napisao za opći sabor – kapitul Franjevačkoga reda 1862. godine.[12] Malo opširnija razrada mučeništva nalazi se u prilogu što se čuva u Ostavštini Ljudevita Gaja u Zagrebu pod naslovom: *Njekoliko punatah iliti, Kratko opisanje od poslanjstva Male bratje u Hercegovinu: u komu se ukazuje, koliko nasilje ista podniela od turakah.*

Sa nadodatjem mlogih drugih stvarih potrebinih znanju. Skupljeno s nastojanjem jednog svećenika Hercegovca Na dar prikazano rodoljubu dr. Ljudvitu Gaju.[13]

Konačno, knjiga *I martirii* – Mučeništva ima dvanaest poglavlja.

Upoznao je stanje svog naroda u Hercegovini kao rijetko tko, te je želio, napisao i prvi predstavio Hercegovinu i katolike na višestruk način.

---

[12] Franjevački arhiv u Rimu, *Relazione del 1862.*

[13] Nacionalna- Hrvatska i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Lj/Gaj 1873. Možda je Gaj svojom rukom nadopisao: *Poviestica Franjevacah Malobratjanah od njihova postanka u Hercegovini.*

2. 1. Početak

U samom *Uvodu* fra Petar Bakula je naznačio predmet svoje knjige. „Povijest osnivanja ove Misije, njezin kasniji razvoj sve do turske okupacije, muke koje su podnijeli misionari i narod kroz dugi period od 400 godina pod turskim barbarstvom[14], promjene koje su se dogodile s izmjenama u zakonima od 1850. u vladanju prema kršćanima u onim krajevima, drukčiji odnos također i od strane same Crkve prema toj misiji od godine 1844., odjeljenje također redovnika-misionara Hercegovine od Bosne, patnje i nebrojene smetnje na koje su naišli Hercegovci da tu podignu crkvu i samostan i da konačno tu dovedu misionarsku Kustodiju do današnjega redovnog opstanka, napredovanje te misije od 1852. i nadalje, njezine sadašnje prilike, potrebe i poteškoće, načini proviđanja života, nade za procvat ovog evanđeoskog vinograda, pobožnost toga naroda i njegov bijedni život, kakva u Europi nema i stotinu drugih stvari koje se odnose na tu Misiju koja postoji do današnjega dana, premda otkad je označena na zemljopisnoj karti je odviše sićušna i nepoznata - to će biti predmet ove moje knjige. Kada bi se sve ovo pisalo opširnije, ja bih mogao čitatelju ponuditi ne jednu, nego više velikih knjiga.“ [15]

„Ovo što kažem velike knjige, velim, da nije bilo jednog dobrog i velikodušnog dobročinitelja[16], koji me je blagonaklono podržao svojom pomoći, ja bih se zaista zabadava trudio, jer ni ova moja knjiga, iako je ovako

---

[14] Kao jedini regulator osobnoga, društvenoga, materijalnoga i duhovnoga života u zemljama koje su Turci osvojili važio je islam. U uvjetima što ih je islam nametao razvijao se i duhovni život, ne samo onih koji su ga bili prihvatili, nego i svih ostalih turskih podanika. Od 1237. pa sve do 1878. godine vrijedili su tzv. Zakoni o raji. (Usp. A. Nikić, *Događajnica***…,** str. 70.-71.) Ne treba sumnjati u to da svaki taj propis u praksi točno i doslovno primjenjivan, kao što je posve sigurno i to da su katolici i franjevci bili prisiljeni podmićivanjem i lukavstvom zaobići ili izigrati pojedine točke tih zakona. Postoje mnogobrojni neoborivi dokazi da su glavne točke zakona, upravo one koje najdublje zadiru u moralni i gospodarski život kršćana, u punoj mjeri bile na snazi, i to do kraja turske vlasti koja ih je primjenjivala, ne samo da bi ih ponizila, nego da bi nestalo i katolika i franjevaca, i njihovih samostana i crkava. (Usp. Ivo Andrić, „Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske uladavine“, *Sveske zadužbine Ive Andrića*, I/1982., sv. 1., str. 71.-89.) Prosvjedi upućeni turskoj vladi uvijek su imali protuučinak. Usp. Arhiv P., *Povijest,* sv. 2., str. 396.; Dominik Mandić, *Acta franciscana Hercegovinae...***,** I, ab an. 1463. - 1699., Mostar, 1934.; D. Mandić, *Bosna i Hercegovina*, I-II, Chicago, 1960., 1962., III, Rim, 1967.; D. Mandić, *Franjevačka Bosna*, Rim, 1968.; D. Mandić, *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda*, Zagreb, 1990.; D. Mandić, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae in descriptionibus annis 1743 et 1768 exaratis***,** Chicago – Roma, 1962.; D. Mandić, *Bogomilska crkva Bosanskih krstjana*, ZIRAL, Chicago – Roma – Zürich – Toronto, 1979.; D. Mandić, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, ZIRAL, Toronto – Zürich – Roma – Chicago, 1982.; *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim, 1963.

[15] Na svom putovanju po Bosni i zapadnoj Hercegovini don Mihovil Pavlinović i fra Petar Krstitelj Baćić u rujnu 1874. stigli su u Mostar i odsjeli kod biskupa Kraljevića u Vukodolu. O tom je susretu između ostalog zapisao fra Petar: „Biskup Kraljević izčekao nas ljubezno. Kod njega smo stajali četri dana. Uredno sve, sve čisto u kući, u sobam, okolo kuće. Podvorba na svome mjestu, kuhar vješt. S njim stajali su dva franovca na pomoć u uredu biskupske kancelarije. Pavlinović mu osobito poštovanje ukazivao; to mu razkazao stanje katoličkog hrvatskog naroda. Znao je i talijanski, a latinski izvrsno je govorio. Don Mijo i ja s njm išli smo po Mostaru da vidimo grad, okolicu i običaje turskog svijeta. ... Bilo je ugodno slušati njegove doživljaje, njegove muke, dokle je on i pokojni fra Nikola Kordić, pokojni fra Ilija Vidošević i pokojni fra Ilija Skoko, pokojni fra Paskal Kvesić, fra Filip Ćorić, pokojni fra Ante Čutura i pokojni fra Mate Ćorić Hi communis patriae, commune infortunium, commiserat, sastali se na dogovor, te uzkrisnuli župe, župničke kuće, kapele, samostan najprije Širokog Briga, pak druge. ... Po čudu Hercegovina, zaslugom i živim zalaganjem ovih otaca, Hercegovaca rodom, procvala je katolička hrvatska Hercegovina i s pogleda ekonomičkoga i kulturnoga. Godine 1844. niknu franovačka Hercegovina. Ovi nastanili se u Čerigaju nedaleko od Širokog Briga, a i danas to selo spada na župu na Širokom Brigu. Ovdje se je rodio o. fra Anđeo Kraljević, biskup Hercegovine. On je svojski radio kao fratar na podizanju svoje Hercegovine.“ ***Čerigajski Anđeo,*** Mostar, 2007.

[16] Misli na Josipa Jurja Strossmayera.

malena[17], ne bi nikada ugledala svjetlo dana. U svakom slučaju, kako sam se ja morao pomiriti s okolnostima koje mi nisu dopuštale da napišem veću knjigu, tako i Ti, poštovani čitatelju, blagonaklono primi ovaj mali dar koji Ti zasad nudim i koji odmah počinjem.[18]

2. 2. Dolazak franjevaca

Knjiga je podijeljena na poglavlja. Poglavljima slijede povijesna zbivanja: Dolazak franjevaca u Humsku zemlju, odnosno Hercegovinu, turska okupacija i mučeništva[19]. Na temelju prikupljenih podataka Bakula piše o dolasku franjevaca u Humsku zemlju: „Hercegovačka misija zauzima mjesto među prvim misijama u Franjevačkom redu. Nastala je u prvih dvadeset godina poslije osnutka ovoga slavnoga Reda po misionarskim pothvatima.“ [20] Na temelju tog podatka franjevci su u Humskoj zemlji, odnosno Hercegovini već gotovo osam stotina godina.

„Ti, uljudni čitatelju, piše Bakula, *budi dobar i pravo prosudi ono što ću ti navesti. Na prvom mjestu pothvat franjevaca iz Italije da dođu u Hercegovinu da pobiju hereze prekomjerne mane, da dođu do pobjede, podignu crkve i samostane itd... Strah od dolaska Turaka u Hercegovinu; njihov stvarni dolazak; pokolj katolika; rušenje samostana i crkava, plodova njihova velikog misionarskog djelovanja i znoja, sigurno je bilo i moralo je za njih biti muka i gorko mučeništvo kao smrt”.*[21]

2. 3. Evanđeoski polet

„Uistinu, piše Bakula, polja koja su obrađivali serafski radnici, pokrivaše hercegovačko tlo bujnom vegetacijom, mirisnim cvijećem i obilnim plodovima.[22] Klicali su od veselja Gospodinovi ratnici osvojivši plijen, a skupa s njima pjevali su i himnu slavlja i zahvalnosti i oni koji su oslobođeni od poroka bezboštva, hereze i smrti, privedeni krepostima pobožnosti i štovanja Boga, jedinoga darovatelja vječnoga života. Vatra Raspetoga, koja je upaljena u srcima Hercegovaca, nije mogla zadugo ostati sakrivena, a da se ne proširi u požar i prema vani. Zahvalni Bogu i svojim duhovnim ocima, daju se na podizanje spomenika katoličke pobožnosti. Kršćanski žar je tako obuzeo dobri

---

[17] Nacrt ove knjige susreće se u Relaciji koju je fra Petar Bakula napisao za opći sabor - kapitul Franjevačkog reda 1862. godine. Franjevački arhiv u Rimu, Relazione del 1862.

[18] Početak ove knjige može se nazrijeti u rukopisu: Njekoliko punatah… što ga je poslao Ljudevitu Gaju, a sačuvan je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu..

[19] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 9.- 38.

[20] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 9. Franjevački red je osnovan 1209. godine. Prema Bakulinom mišljenju franjevci su ovamo došli oko 1230. godine i ovdje neprekidno žive i djeluju do danas.

[21] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 154.

[22] Usp. Rudo Mikulić, *Iseljeničko pitanje ljubuškog kotara,* **Selo i grad, almanah 1930**., 2. godište.

svijet, da se za kratko vrijeme Hercegovina okitila na svom katoličkom čelu s pet franjevačkih samostana,[23] mnogobrojnim crkvama i kapelama, već prema potrebama i koristima naroda.[24] I kako je iz dana u dan rasla pobožnost naroda, tako su se podizale i nove crkve i one postojeće proširivale i uljepšavale.[25] Moćniji i odličniji ljudi te provincije jednako su prednjačili u pobožnosti podižući spomenike vjere, smatrajući kao najveću čast ako Bogu daruju kao žrtvu najveći dio svoga imanja, koje im je Božja dobrota dala.[26]

„I tako su franjevci, nastavlja Bakula, boreći se za svoga Gospodina sa zastavom križa u ruci, s velikom ustrajnošću predvodili nove čete vojnika. A one su vjerno i neumorno slijedile hrabre i svatko se je smatrao najsretnijim koji je mogao biti najprvi. Toliku čast, ugled i poštovanje franjevci su stekli ispočetka. To je potvrđeno i činjenicom što su kroz dugi period svoga boravka u Hercegovini franjevci u tako velikom broju kao nigdje u Europi. I ne smije se reći da je samo narod volio svoje misionare, jer se vidi iz povijesnih fragmenata onoga vremena, da su ih poštivali knezovi, plemići i visoka gospoda. I ne samo da su ih poštivali, nego su franjevci utjecali mnogo na njih kao duhovni obnovitelji."

„I, evo, Hercegovina gleda svoje sinove vesele i pune duševnoga zadovoljstva, pune života i veselja, gdje stoje kao nepomične stijene, ali problijedjele od smrtnoga straha. Gleda ih žive, ali životom malo manjim od smrti. Tako, eto, crno nebo pokriva se crnim i gustim oblacima, koji uskoro zastiru zrake prve životvorne zvijezde. Ugleda, kako se diže bijes vjetrova i njihov strahoviti sukob, spremajući strašnu oluju, grmljavinu i ubitačne gromove nad glavama Hercegovaca."[27]

---

[23] Bakula misli na samostane u Mostaru, Konjicu, Ljubuškom, Duvnu i Čerinu. Usp. ***Schematismus***… 1867.

[24] Na temelju arheoloških istraživanja i rijetkih dokumenata na području zapadne Hercegovine postojalo je prije turske okupacije i rušilačkog divljanja preko 150 crkava.

[25] Tu su se posebno isticali dubrovački trgovci koji su obilno darivali pojedine franjevačke samostane i svetišta. To svjedoče i najstariji danas poznati spomeni pojedinih mjesta Ljubuški, Novi, Bišće, Zahum…….

[26] Tako se danas, na temelju arheooških nalaza, tradicije, zapisa fra Petra Bakule i sačuvanih dokumenata zna da su franjevački samostani postojali u Novom kod Čapljine, na Bišću, u Mostaru, Konjicu, Ljubuškom, Duvnu, Čerinu, Policama (Ružići), Imotskom – na Prološkom jezeru, a od XV. stoljeća u Zaostrogu, malo kasnije i u Živogošću. Uz to, postojali su i franjevački samostani u istočnoj Hercegovini: Nevesinju, Stocu, Ljubinju, i, uz benediktinski, u Polju na trebinjskom području. Usp. Franjevački arhiv u Ljubljani, Mavro Faidiga, ***Bosna seraphica***. U ljubuškom kraju postojalo je 39 crkava, u mostarskom 15, u Brotnju deset, u širokobriješkom deset, u konjičkom kraju 48 i duvanjskom kraju 33. A na području istočne Hercegovine poznato je 45 drevnih crkava. Ukupno 152 u zapadnoj i 45 u istočnoj što zbrojeno čini podatak od 197 crkvenih zdanja. Međutim, osim regionalnih franjevačkih poglavara – provincijala u Dubrovniku, vikara u Bosni i biskupa franjevaca – imena drugih fratara sve do početka 16. stoljeća gotovo nam nisu poznata. Uza svu nepoznatost brojni fratri su ugradili sebe u povijest Katoličke crkve i navedena zdanja na ovim širokim prostranstvima. Usp. A. Nikić, ***Kratka povijest Bosne i Hercegovine do 1918. godine***, Mostar, 2002., str. 128.-164., ***Katolici u Sarajevu do 1918.,*** Mostar, 2001. s popisom vikara i provincijala i ***Događajnica Bosne i Hercegovine od 614. do 1918.,*** Mostar, 2003.

[27] U zamolbi za gradnju samostana u Hercegovini fra Nikole Kordića, fra Ilije Vidoševića i fra Paške Kvesića, Posušje, 8. prosinca 1843. stoji:„U našoj domovini Hercegovini trenutno nema nijedne crkve i nijednoga samostana. Grad Kreševo u Bosni, kojem smo podložni mi, hercegovački franjevci i puk, ima jedva preko 200 katoličkih kuća, a ipak predstavlja pola redovničke zajednice kreševskoga samostana. Hercegovina, u kojoj ima preko 4.000 kuća i gotovo 30.000 katoličkih duša, i to samo u onom dijelu što je podloženo kreševskomu samostanu, ne ubrajajući dio koji je podložen samostanima u Fojnici i Sutjesci i trebinjskom biskupu, jedva da sačinjava ostatak kreševske redovničke zajednice." Usp. ***Čerigajski Anđeo.***

„Usporedba je nažalost previše vjerna.[28] Turčin, koliko je bio barbarin bez mjere[29], toliko je bio u ono vrijeme snažan nakon što je zauzeo Bosansko kraljevstvo - kralja Stjepana živa je oderao/[30], njegovo plemenito potomstvo pobio mačem, spalio i srušio više od deset samostana, sve crkve i umjetničke spomenike.[31] I nakon što je kraljevstvo sveo na gomilu leševa i ruševina, postade zakleti neprijatelj katoličanstva i s bosanskih planina spušta se u doline

[28] Kralj Tomaš 23. tavnja 1457. šalje fra Nikolu iz Šibenika u Rim papi Kalistu III. da ga obavijesti o objavi rata Turcima. Već 22. srpnja 1457. na putu su fra Brizije i Demetrije Abanski da od pape prime ovlaštenja za obranu. Papa piše venecijanskom duždu Froscariu da pomogne Tomašu. Fra Marijanu iz Siene naređuje da propovijeda križarsku vojnu i skuplja milostinju za kraljeve Vladisava, Tomaša i Jurja Kastriotića. Dok je Rim vijećao, Smedero je palo turcima u ruke. Kralj Tomaš počinje progoniti ‚krstjane' umjesto da priprema obranu od turske opasnosti. Godine 1461. umire Tomaš i bi pokopan u crkvi u Sutjesci. Nasljeđuje ga Stjepan Tomašević, koji se preko svojih poslanika, predstavlja Piju II. kao dobar znalac latinskog jezika i katoličkog katekizma i traži krunu. Papa daje kralju krunu i potvrđuje sv. Grgura Čudotvorca za zaštitnika Bosne. U prosincu 1461. Stjepan je okrunjen za kralja. Usp. Martin Nedić, ***Monumenta privilegiorum, concessionum, gratiarum et favorum Provinciae Bosnae Argentinae***, Vukovarini, 1886., str. 100. i E. Fermendžin, ***Acta Bosnae…***, str. 232. Dubrovačko vijeće 5. rujna 1462. donosi odluku da se franjevački samostani Dubrovnika i Dakse odijele od Bosanske vikarije i nagovaraju fratre kako bi dobili Ston, Slano, Rijeku i Konavle. E. Fermendžin, Chronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici, ***Starine JA***, XXII., Zagreb, 1890., str. 1.-67. Ovdje, str. 22.

[29] Najprije su Turci osvojili istočni i središnji dio Hercegovine – mostarsko područje, Brotnjo, ljubuški kraj te nastavili prema Gracu na moru. Nastavili su uz obalu sve do Brela. Izvršili su „holokaust prije holokausta" u osvojenom dijelu Hercegovine. Čini se da su provodili čišćenje domorodnog stanovništva na okupiranim područjima. Zatečeno su kršćansko stanovništvo pobili. Brojna kršćanska naselja ostala su pusta. Planski su ostvarili etničko čišćenje osvojenog područja u većem dijelu Hercegovine.Iz turskog popisa iz 1474.-1477. brojna sela i naselja u Hercegovini su bila pusta. Kod Ljubuškog „Mezra Vitalina, timar spomenutog, pusto." Zatim odreda: „Dio župa -nahije Mostar, drugi naziv Kopruhisar. Selo Bahačkovići, pusto, u posjedu Radibrada. Selo Kruševo, pusto, u posjedu Radoja Nespenića. Selo Bilešić, pusto. Selo Uzarići, pusto u posjedu Radivoja. Selo Mokro, pusto, u posjedu vojvode Vladimira. Selo Lipno, pusto, u posjedu spomenutog Vladimira, Selo Buhovo, pusto, u posjedu Stranputića. Selo Borotine, pusto, u posjedu Opanaka. Selo Vijonica, pusto, u posjedu kneza Heraka. Selo Gradac, pusto, u posjedu Radibrada. Selo Jare, pusto u posjedu Vukosava, sina Kalimana i vlaha. Selo Paoče, pusto, u posjedu kneza Sokola. Selo Gradac, drugi, pusto u posjedu kneza Heraka. Selo Gradac, drugi, pusto, u posjedu Radibrada. Selo Dobro Selo, pusto". Slišno jue bilo i s područjem Župe - Nahije Gacko: Selo Nedanići, stanište raje, pusto.Selo Lukovica, stanište Srba, pusto, Selo Rudopolje, stanište Srba, pusto. Selo Kokorina, pusto, u posjedu Hasana." Zatim: „Dio župe-nahije Dubrava: Selo Dabrica, u posjedu spomenutog dizdara. Selo Modriča, pusto, u posjedu vlaha. Selo Kozice, pusto, u posjedu vlaha. Selo Loznica, pusto. Selo Milište, pusto, Selo Kljence, pusto, u posjedu Radoja, sina Dragoja. Selo Dračevo, u posjedu Petra, sina Mirosava, upisan je u svom mjestu. Selo Hodbina, u posjedu Nikole, sina Mrkše, vlah. (..). Mezra Bivolje brdo i Turkovići, pripada Blagaju. One se sastoje iz 8 dijelova, pusta je. (…) Župa – Nahija Počitelj: Mezra, Ričica, pusta. Mezra Opličiča, pusta. Mezra Svitava, pusta. Mezra Gornja Ljubnica, pusta.Mezra Donja Ljubnica, pusta.Mezra Skočin, pusta.Mezra Dretelj, pusta. Slijedi Popis zapuštenih mezri koje nisu ni u čijem posjedu, nego tako stoje neobrađene. Mezra Dabrica, pusta. Mezra Dretelj, pusta.Mezra Čapljina, pusta.Mezra Loznica, pusta. Mezra Crnča, pusta." Usp. **Popis sandžaka vilajeta Hercegovina 1475. - 1477**., priredio A. S., Aličić, Sarajevo, 1985. na više mjesta. Istrebljenje katoličkog puka u Hercegovini i uništavne kršćanske civilizacije - rušenje samostana, crkava, kapelica, čak i križeva - su povijesna činjenica.

[30] Zbog ravnodušnosti susjednih vladara i podjela u zemlji, Mehmed II. osvaja Bosnu i 1463. ubija kralja. To se dogodilo 1463. godine. Nema vjere u Turčina.

[31] Od 1516. u osvojenim krajevima hrvatskim započe opći progon katolika i rušenje njihovih spomenika. U 16. stoljeću spaljena su trideset i dva samostana. Od onog u Konjicu 1524. do onog u Donjoj Tuzli 1658. godine. Turci srušiše i većinu crkava... Tako je katolička Bosna i Hercegovina postala zgarište i ruševina katoličkih svetinja. Od preko 51 franjevačkog samostana ostala sau u Bosni samo tri, a u Hercegovini nijedan, a od 550 crkava u Hercegovini nije ostala nauzgor nijedna, a u Bosni samo pet. (Usp. Ignacije Gavran, **Suputnici bosanske povijesti**, Sarajevo, 1990.). I ne samo to, nego su rušenja postala obvezatna za svakog poturicu. I oni su se natjecali tko će više crkva razoriti. Konačno su uspjeli da poznate franjevačke samostane, te samostane časnih sestara klarisa i katoličke crkve pretovore u arhiv pod zemljom. A. Nikić, **Kratka povijest**…, str. 87.-169.

Hercegovine./[32] Njegov je dolazak kao grom.[33] Njegova strašna zapovijed grmi u ušima katolika:

- Ili se turčiti ili mrijeti u vlastitoj krvi."[34]

„Nakon grmljavine, Bakuline su riječi, slijede ubitačni gromovi oružja, koje sve ruši i uništava.[35] Pet samostana, sve crkve, župne kuće, palače, knjižnice,

---

[32] Padom bosanskog kraljevstva 1463. i osvojenjem Novoga Stjepana Hercega 1482. cijela Bosna i Hercegovina dopale su u teško sužanjstvo, koje je trajalo preko 400 godina. Za kršćane su nastali crni i krvavi dani ropstva, siromaštva i svake nepravde. Polovicom 17. stoljeća kršćani započeše krvave ratove za oslobođenje. Ropstva se oslobodi dio uže Hrvatske, Slavonija, sinjska, imotska i vrgorska krajina. Velika većina katolika iseli se iz Bosne i Hercegovine. Na opustošenim i popaljenim domovima ostade mali dio pučanstva. Na njima se je iskaljivao bijes i divljaštvo krutih poturica i Turaka. Početkom 17. stoljeća fra Marijan Pavlović piše da je u Bosni i Hercegovini preostalo 117 župa i 17 samostana. Broj katolika tada se kretao oko 310.000 osoba. Kada se ovaj izvještaj (1623.) usporedi s opširnim i minucionznim izvještajem biskupa fra Pavla Dragićevića iz 1742., očito je da je nestalo katolika u brojnim krajevima Bosne i Hercegovine – posebice oko Bijeljine, Tuzle i Modriče. U međuvremenu broj katolika je s 310.000 pao na oko 25.000 osoba. A od 1700. do 1742. broj katolika se povećao na 66.000. Navedene statistike upozoravaju na ubilačke podvige Turaka koji su vodili uništenju katolika, odnosno Hrvata na prostorima BiH. Usp. Krunoslav Draganović, *Jedan sudbonosni vijek u povijesti Hrvata katolika Bosne*, **Napredak, Hrvatski narodni kalendar,** 1941., str. 19.

[33] Kad je Hamza beg 1471. opsjedao i zauzeo Počitelj, Dubrovčani su pokušali zaustaviti pucanje obrambene linije na Neretvi upućujući novčanu i materijalnu pomoć Ivanišu i Žarku. Oni su bili u sukobu s hercegom Vlatkom koji se tada puno oslanjao na Turke. Osim Počitelja, Turci su tada zauzeli gotovo cijeli kraj između Neretve i Cetine, osim dijela Primorske krajine. Usp. Graga Novak, ***Prošlost Dalmacije***, Zagreb, 1944., sv. 1. U prilog tome govore podaci koje je objavio Niko Duboković-Nadalini, Jedna 'gratia' Antuna Lucića oca pjesnika Hanibala iz 1488., ***Zadarska revija***, 1./1958., str. 65.-68. Tu stoji da je Antun pokušao oštetiti tursku zemlju, te se vratio s plijenom od 4000 grla krupnog i sitnog zuba, mnogo pokretnina i 46 zarobljenika. Nakon osvajanja, osvojeno područje su uključili u sandžakat vilajeta Hercegovina. Koju godinu kasnije, između 1475. i 1477. ispisali su poreznu knjigu s poimeničnim popisom stanovništva. Usp. ***Poimenični popis sandžakata vilajeta Hercegovine***, Izd. Orijentalni Institut u Sarajevu, Priredio Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 1985. i ***Historija naroda Jugoslavije***, Zagreb, 1959., sv. 2., str. 44.-45.

[34] Još prigodom opsade Beča 13. srpnja 1683. spominje se poziv na islamizaciju. „Neki osmanski izaslanik zajendo s pratiocima priskače do jarka, a Starhemberg mu šalje jednog vojnika u susret. Osmanski izaslanik nudi zahtjev za predaju: 'Ako postanete muslimani,. neće vam se ništa dogoditi." Usp. Ulrike Ru'cert, Turci pred Bečom, ***Bilten franjevačke teologije Sarajevo***.39./2012., br.1-2., str. 99.-111. – ovdje 104.-105. s njemačkog preveo Daniel Šantić. Turski očevidac i putopisac Pasko Vasa efendija piše o islamizaciji domaćih plemića uvjerenih da će na taj način sačuvati uživanje svojih dobara, biti oslobođeni dažbina i steći privilegije dane isključivo muslimanima. Na taj način većina zemljoposjednika mijenjajući vjeru, ostade što je bila i ranije, to će reći, veliki posjednici. Na našem području: „Sve zemlje koje su po pravu pripadale državi, ona ih je ustupila muslimanima koji su sudjelovali u osvajanju zemlje. Kršćani koji su poslije otomanskog osvajanja ovdje ostali, nisu bili nikada nešto drugo do kmetovi - raja i produžiše da ostanu raja… Usljed toga u ovoj pokrajini je bilo samo vlasnika muslimana i raje. Ovi posljednji su radili za svoje nove gospodare na isti način kao i prije." ***Bosna i Hercegovina,*** str. 38.-40. „U Hercegovini su samo muslimani bili vlasnici imanja, kršćani nisu mogli posjedovati, niti su posjedovali ikakvu zemlju. Zemlja je bila monopolizirana za pokrajinske begove i age koji su se samo hvalili starim pravima i starim povlasticama." P. Vasa, ***Bosna,*** str. 70.-71. „Kmet je imao samo svoje ruke i neki put pravo, ili bolje, dozvolu da odgaja nešto malo stoke. Kmet je osim toga morao spremati za gospodara maslo i sir ako gaji stoku, sjeći drva za ogrjev, kositi sijeno, spremati slamu, čistiti žito, spremati sve druge proizvode i prenijeti ih u grad, u aginu kuću." ***Bosna,*** str. 42. Zanimljivo je analizirati ostavštine islamiziranih baštinika. Franjevački arhiv u Mostaru, ***Acta Turcarum,*** br. 319.: Arhiv Hercegovine, ***Acta Turcarum,*** br. 28. i ***Sidžil blagajskog šerijatskog suda***, br. 1025., Orijentalni institut u Sarajevu, ***Sidžil mostarskog kadije***, br.2.; ***Sidžil mostarskog suda***, br. 2.

[35] O stanju katolika i franjevaca kroz stoljeća bjelodano svjedoče tekstovi franjevačkih provincijala, generalnih pohoditelja, apostolskih vikara i putnika. Primjerice, generalni pohoditelj fra Ivan de Vietri 1708. godine piše: „Ne ću opisivati patnje, koje su kroz navedeno vrijeme trpjeli redovnici (sv. Franje) u službi Boga i sv. vjere, jer nažalost ne bih imao snage pisati, nego radije plakati i suze roniti. Ali, kao svećenik, premda nedostojan, kažem istinito da u tim krajevima nema pedlja zemlje, koji nije natopljen krvlju siromašnih fratara. Tu istinu potvrđuju ne samo ljetopisi spomenute provincije (Bosne Srebrene), nego to dokazuju oni oronuli starci, od kojih je jedan hrom zbog batina, drugi pun rana što ih je primio od Turaka, a treći čvrsto uz krevet privezan. Nju dokazuju i sami samostani, koji su bili ne samo jedanput, nego i više puta od turaka paljeni, a s njima mnogi redovnici ranjeni". Osim toga, nastavlja spomenuti fra Ivan, siromašni župnici ni u jednom mjestu nemaju ni crkve ni kuće, jer Turčin to ne dopušta, te tako uvijek jedu hladnu hranu, kao bježeći da bi dostigli poslužiti svima. Spavaju na goloj zemlji u siromašnim slamnatim kućicama svojih kršćana. I radi toga iza sebe na konju nose uvijek jedan pokrivač, a na prsima uvijek (nose) Presveti sakramenat i sveto ulje. Opširnije usp. A. Nikić, Franjevci – zaštitnici naših katolika pod osmanlijskom vlašću (do 1597.), ***Tavelić,, XXI/1981., br. 1., str. 9.-18.;*** A. Nikić, Specifičnost crkvenih prilika u Hercegovini u 17. st. ***Zbornik predavanja Znanstvenog skupa u Subotici 12.-14., VIII., 1986. Subotica, 1987., str. 19.-47. i*** A. Nikić, Franjevci u Hercegovini u doba fra Matije Divkovića (1563.-1631.). Mostar 1985. – prijevod fermana na str. 41.-45.

škole, čitavi gradovi, varoši i sela - sve je u vatri.[36] Smrad muslimanske sekte kao gorući vulkan ili kao grom koji udari u zemlju okužuje čitav taj kraj i prouzrokuje pravu kugu svakog nemorala.[37] I ako bi se htjelo nešto potanje reći o toj strašnoj katastrofi, dosta je znati da poslije toga nitko od plemstva ne ostade (1) da nije bio ili ubijen ili prešao na islam[38] (2) ili pobjegao u Dalmaciju."[39]

---

[36] S turskom okupacijom počinje sukob civilizacija i nastavlja se slijedećih stoljeća. Broj gradova, naselja, sela, sa samostanima i crkvama svjedoči o stupnju civilizacije koja je bila blizu, akoli ne i gotovo na visini one u Dubrovačkoj Republici. Usp. Andrija Nikić, ***Iz Hercegovčak povjesnice***.

[37] Franjevački ljetopisci u Kreševu (fra Marijan Bogdanović), Sutjesci (fra Bono Benić), Provinciji (fra Nikola Lašvanin), te sačuvani dokumenti u pismohranama - *Fojnička regesta*, *Ljetopis fra Jake Baltića, Regesta Franjevačkog arhiva u Mostaru*, često su zabilježili zulume što su ih mnogi samostani i franjevci pretrpjeli od pojedinih muslimana, aga, begova, kadija, pa sve do vezira i sultana. Franjevci su se u svojim kronikama osim hrvatskim jezikom, često koristili latinskim kada je trebalo nešto napisati što bi bilo pogubno ako bi dospjelo u neželjene ruke. Tako biskup fra Augustin Miletić za Mullu Sehida Kuskunovića (tekst na latinskom) veli da je *„prvorazredni nitkov, notorni pijanac i hajvan nad hajvanima kako prema svojim kmetovima tako i posebno prema svećeniku na području njegove uprave",* vidi Džambo, Jozo, *Pogledi u prošlost i kulturu Žepča, Zavidovića, Maglaja, Novog Šehera i Komušine,* Šeherski glasnik, Novi Šeher 1995., str. 373. Tako je kod nas za svakoga župnika postalo opasno vjenčavati vlastite župljane. Usp., Julijan Jelinić, **Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca,** Sarajevo, 1913, str. 19.-22., priopćuje manifest katolika iz Jajca, kako im Turci kod ženidbe otimaju zaručnice i mlade žene te ih prevode na islam. Potanko se opisuje zlostavljanje *Lucije Barevac* i stradnje fra *Ljudevita Ivančića* koji ju je vjenčao. Sličan slučaj s nekom *Anđom Pivalić* navodi fra *Anto Ćorić*. Na jajačkom groblju još postoji križ s natpisom: *"Anđa kći Matije Terzić koja podnese muke radi vire svete. God(ina) 25. Umri 1812."*

[38] Turski očevidac i putopisac Pasko Vasa efendija piše o islamizaciji domaćih plemića uvjerenih da će tako i nadalje uživati svoja dobra, da će biti oslobođeni daća i steći privilegije dane isključivo muslimanima. Međutim, „Sve zemlje koje su po pravu pripadale državi, ona ih je ustupila muslimanima koji su sudjelovali u osvajanju zemlje". Kršćani koji su poslije otomanskoga osvajanja ovdje ostali, nikada nisu bili ništa drugo doli kmetovi – raja. U ovoj je pokrajini bilo samo vlasnika muslimana i raje. Ovi posljednji radili su za svoje nove gospodare isto kao i prije (usp. P. Vasa, Bosna i Hercegovina**,** str. 38.-40.). U Hercegovini su samo muslimani bili vlasnici imanja; kršćani nisu mogli posjedovati, niti su posjedovali, ikakvu zemlju. Zemlja je bila monopolizirana za pokrajinske begove i age koji su se samo hvalili starim pravima i starim povlasticama (usp. isto**,** str. 70.-71.). Kmet je imao samo svoje ruke i neki put pravo, ili bolje, dopuštenje da uzgaja malo stoke. Tada je, međutim, za gospodara morao spremati maslo i sir, sjeći drva za ogrjev, kositi sijeno, spremati slamu, čistiti žito, spremati sve druge proizvode i prenijeti ih u grad, u aginu kuću (usp. isto, str. 42.). Zanimljivo je analizirati ostavštine islamiziranih baštinika: Franjevački arhiv u Mostaru, Acta Turcarum**,** br. 319.; Arhiv Hercegovine, Acta Turcarum**,** br. 28. i Sidžil blagajskog šerijatskog suda, br. 1025.; Orijentalni institut u Sarajevu, Sidžil mostarskog kadije, br. 2., Sidžil mostarskog suda, br. 2.

[39] Za vremensko razdoblje između 1852. i 1862. kroničar je u Hercegovini zapisao: „Kroz ovo cielo 10 godište od 1852 - 1862. Barišić je neustrašivo branio katoličko pučanstvo od zuluma, nameta i plačkanja kod svih paša ovoga razdoblja, te nije bilo gotovo mjeseca da se ne bi pritužio pismeno ili ustmeno na nepravedni postupak prama kršćanstvu. U ovo vrieme osobito se istakao u plačkanju i gulenju nevoljne raje Alibeg Puzdrić iz Vitine i poduzetnik Okoliš Ristić. Proti Ali begu vapila čitava raja tadašnjega ljubuškoga mudirluka, pojedinci i knezovi, te čitava sela dolazila su biskupu i pašama na tužbu proti Alibegu. Biskup Barišić gorko osjećao tužno stanje raje te je jednom sgodom (1858 na 28. januara) prid dva paše Jerik Salih pašom i Vazit Mehemed pašom o Okolišu reče: 'Okoliš ugovor čini pošto on hoće, a siluje kršćane da mu robu badava prinose gdi on hoće i tako globi cara i kršćane gdje je god kakav ugovor učinio, kršćane je u crno zavio. Kada vlast ugovor čini sa trgovcima, kasapima, s ekmečijama, s hambarsaibijama, zašto ne čini s knezovima, nego kršćanima po sebi od trbuha kiriju odsica. A o zloglasnom mudiru, turski upravitelj, ravnatelj kasap, tur., mesar; ekmek, tur. kruh; ekmečija, pekar; hambar, tur., spremište; Alibegu reče: 'Njegov zulum ne mogu više kršćani trpiti; sa svojim zulumom usilovao je mnoge vjerne podanike carske te su se pod Njemca povratili; i ako ga s mundirstva brzo ne dignete, mnogi će se još katolici pod Niemce potpisati: za Boga ima li i jedan čovjek u svom carstvu, koji mjesto njega more biti mundir u Ljbuškom.' - Vazif paša reče: 'Ja ću poslati moga čovjeka u Ljubuški da izvidi Alibegove zulume' - Biskup mu odgovori: »Gospodaru, on je sa svojim zulumom svem kršćanstvu strah u kosti utjerao da od njegova straha nitko ne smije pred njim štogod proti njemu reći, nego zovni ga ovdje pak nek prid tobom murafa bude" - Paša reče: 'Zovnut ću ovde i njega ili neka pošalje svoga većila i njegov meldžis, a neka dodje pet šest ljudi i od kršćana; nije lazum mnoštvo, pak ćemo taj posao ovdje gledati i murafu učiniti u došasti četvrtak'. - Biskup na to odgovori: „Gospodaru, kršćanluk ne ima dave ni skim nego protiva samom Alibegu, on je uzrok svijuh zuluma, koje kršćanluk u Ljubuškom kadiluku trpi. 'Istraga se povede proti Alibegu, ali s takovom pristranošću kakova se samo kod turskog suda mogla naći. Do pedeset knezova tužilo je Alibega radi njegovog nečuvenog zuluma i gulenja. Knezove je na veliki meldžis predvodio sam biskup Barišić, kodžobaša Kraljević. Sudac Reiz beg podmićen od Alibega u sred čiče zime razvlačio je sa parnicom ne bi li tako samim knezovima dodijalo i da sami odustanu od parnice. Od 6 februara pak do 28. marta svi knjezovi od Gabele do Županjca potucali su od sad k svojim iz Mostara sad u Mostar dok vidjevši Reiz beg da glavari ne odustaju, a biskup Barišić utužio sa svedjernim pribacivanjem te nepravde morao je nakon dvanaest kroz mjesec dana držanih sjednica izreći osudu, kojom se Alibeg riešava dužnosti da povrati oglobljeni narod, a samo skiduje se s mundirstva. Tužni kršćani u toliko su bili zadovoljni s ovom osudom da bar više ne će vidjeti tog nezasitog Alibega na mundirskoj stolici u Ljubuškom, što im ne bi bilo uspjelo da neustrašivi Barišić sa svojim ugledom i sa svojom odriešitosti nije se za nje zauzeo." Franjevački Arhiv, **Kronika 1846.- 1862.**

Evo Bakulinih naglasaka: „1. Najviše bijaše onih koji su bili poubijani iz mržnje na Kristovu vjeru.[40] Razlog za to je bio taj, što su se Hercegovci ujedinili kada su čuli zveket turskog oružja u jednu nadu da će odbiti tu nesreću. Potučeni daleko brojnijim vojnim snagama, kako su bili ujedinjeni u borbi, isto tako su bili ujedinjeni pod zastavom sv. križa sa svojim vladarom i s duhovnim ocima žrtvovali su svoj život na oltar svome Bogu za život vječni. Neprijatelj križa nije poštedio nikoga: stari, mladi, nejaki, žene i nejaka djeca koja su istrgivana iz krila svojih majki - ukratko, svaka dob i vrsta, ne samo da su odjednom ubijani, nego je barbarin sjekao od svake osobe komad po komad i bacao svojim psima kao hranu. Ne samo to! Ispovjedaocima Kristove vjere rezali su udove, koji su se mogli odrezati i konačno prije nego bi odrezali glavu, rasijecali bi ih i tako ostavljali da izdišu na zemlji dok su mogli davati znakove života. Treba spomenuti još jedan način okrutnosti. Kršćani su nakon uništenja svega njihova, između leševa i potoka krvi, hvatani i po stotine njih vezani jednim lancem, dovođeni do cisterne za vodu (čatrnje) i jedan po jedan tako vezan bacani u vodu. Tada bi polugama i čekićem srušili kamenje cisterne (čatrnje) na njih i tako bi u vodi i u ruševinama završili svoj život.[41]

2. U drugim slučajevima barbari bi pohvatali katolike, koliko im je došlo pod ruke, svezali bi im ruke na leđima, a tako i noge s nekim obručem.[42] Kada bi ih sakupili stanoviti broj, postavili bi ih jednoga do drugoga u obliku kruga i grupu privezali uza stup ili kakvo stablo i izvana bi ih stegli ili opasali kakvim lancima. Dok su tako mnogi od mučenja umirali ugušeni, prokleti bi Turci pripremali slamu i granje i sa svih strana bi po glavama nesretnika napravili gomilu i kada je lomača bila napravljena, potpaljivali su je sa svih strana, uživali bi dok se nesretnici nisu pretvorili u pepeo.[43]

---

[40] Koliko je poznato, Turci su do 1835. ubili preko 135 franjevaca i više desetaka tisuća ostalih katolika. Tako je Hercegbosna postala jezero krvi katoličkih mučenika.

[41] Biskup fra Marijan Bogdanović poslao je Propagandi u Rim dva izvješća. Prvo je poslano 18. ožujka 1769. U njemu se opisuje pohod učinjen od 27. svibnja do 9. prosinca 1768. godine. I on, poput biskupa fra Pave Dragićevićevog, donosi popis svih kućedomaćina-glavara obitelji s brojem članova. U drugom se njegovom izvješću od 27. veljače 1771. godine (o pohodu iz 1770.) "u crnim potezima crta nesnosno stanje Crkve u Bosni i Hercegovini." Drugo izvješće nije uobičajeno izvješće o župama nego isprika, zašto biskup nije mogao obaviti pohode župa po vikarijatu. Ukratko ga donosimo, da se vidi žalosno stanje toga vremena. Da se ono u pravom svjetlu pokaže, trebalo bi napisati "čitave knjige", veli biskup. Ratna stradanja, strah, prijetnje, pokolji (massacri), zatvori, ubijanja i otimačine doživjele su vrhunac i prijete istrebljenju bijedne Crkve Kristove. „Bijedni misionari, koje je biskup pozvao sa strane, podnijeli su od "barbara" takva zlostavljanja, da su ih oni htjeli u plug upregnuti umjesto volova, dok ih nisu župnici s narodom od toga molbom i mitom odvratili. Vlasti su ih optužile, da bune narod na ustanak protiv Turaka. Uz svjetovne svećenike-misionare, pohvatani su i gvardijani s više dušobrižnika, pa je nastala opća smetnja i progonstvo. Nametnute su kontribucije na narod, pa je samo pet župa dosada uplatilo tri tisuće rimskih škuda. Tako je jadni narod za polovicu imetka opljačkan, pa tko je imao četiri vola, ostala su mu samo dva, a tko je imao dva, tomu plug leži." Usp. Bono Vrdoljak, *Apostolski vikarijat u Bosni 1735.-1881.*, Visoko, 1961., str. 31.

[42] U *Matici umrlih župe Brotnjo* upisana je smrt sedmorice Brotnjaka koje su ubili Turci 1804. godine među kojima je i Jago (Augustin) Martinović (Vidović). Tekst glasi: »*Obisi Ajan Tomu Kordića godina 36; Miju Zelića godina 23; Luku Turudića godina 29; Grgu Sušića godina 30 i Jagu Vidovića godina 26. Osiče glavu Petru Dogandžićiu godina 22 i Boži Pavloviću iz Zvirovića godina 34.*« To je samo jedan od brojnih primjera ubojstava ponižasvanih katolika. Upisivanje takvih slučajeva u matične knjige i tada, kao i za vrijeme komunizma, bio je opasan za živote pastoralnih djelatnika. I samo mogućnost da se slični slučajevi upišu jedan je od uzroka paljenja i uništavanja katoličkih Matičnih knjiga. Ubojica, ni ovoga puta, koliko je poznato, nikome nije odgovarao.

[43] Sveti fra Nikola Tavelić na sličan način je mučen u Jeruzalemu. 14. studenoga 1391. godine. Usp. Andrija Nikić, ***Lučonoše naše vjere i uljudbe***…, Mostar, 2004., str.124.-125.

3. Treći način na koji su Turci mučili Hercegovce bio je ovakav: našli bi koju crkvu ili kapelicu, tu bi strpali povezane kršćane koliko su mogli pohvatati, zatvorili bi vrata i zapalili.[44]

4. Slično su mnoge kršćane spaljivali u njihovim vlastitim kućama. Najprije bi ih strpali, bez obzira na spol, zatim bi na njih srušili strop i ti bi nesretnici izdisali ugušeni pod ruševinama ili bi sagorjeli od vatre koju su potpaljivali. Bezbožni bi Turci gledali s barbarskim užitkom razbuktavanje vatre i slušali bolne krikove mučenika, vičući:

- Tako, tako, pjevajte psi i nečista svinjčadi! Neka sada dođe vaš papa i vaši fratri! Moći će se sa svinjskim pečenjem dobro pogostiti!...[45]

5. U Hercegovini ima dosta litica i kanjona jako velike visine i dubine. Kršćane bi dovodili na rubove tih provalija i strovaljivali ih uz tupe šumove i jecaje.

6. Između posebnih turskih barbarstava treba spomenuti nabijanje na kolac što su tada počeli primjenjivati prema kršćanima u Hercegovini.[46]

7. Vezati kršćane konjima za repove i tako ih vući, ponekad i po stotinu njih, i to javnim putovima, i tu sakupiti veliko mnoštvo Turaka da se zabave, to je bio redovit način za istrjebljivanje katolika.

Zar to nije okrutno?

8. Tako se isto nije smatralo okrutnim slomiti žrtvi kičmu, vezati ih za koce oko pasa i zatim ih snažno udarati kocima, najprije po rukama i nogama, zatim po prsima i glavi. Turci su se jako rado zabavljali i smatrali da čine veliko zadovoljstvo i blagoslov svom proroku ako žive kršćane zazidavaju. Što su ih više smicali, smatrali su da su više zaslužniji kod Muhameda.

9. Neću spominjati pripovijedanja kroničara Santovskog, koja su, koliko strašna, toliko i gadna što se tiče postupanja s katoličkim ženama u Hercegovini, osobito s istaknutijima i čvršćima u vjeri. Čednost traži da to prešutim."[47]

---

[44] To je možda jedan od razloga da su crkve i samostane spaljivali. Bakula u svom Šematizmu iz 1867. opisuje jednu građevinu na Čerinu: „Prije nekoliko godina nađeno je u obližnjem mjestu crkveno zvono, teško oko sto libara. Nerazboriti seljaci su ga prodali u Metković. Crkva (po narodnu sv. Stjepana) i zgrade uz nju bez sumnje su spaljene, kako jasno pokazuju znakovi. Na jednoj strani zgrade, koja je dosada otkrivena, vide se tijesne sobice, razdijeljene tvrdim zidom, a opkoljuje ih uski prolaz, popođen izrađenim kamenjem. U kutu jedne sobe nađene su ljudske kosti i sedam lubanja kao na hrpi i među ostacima požara. Ovaj znak nesumnjivo govori da su stanovnici zatvoreni u zgradi, vatrom ugušeni. Hercegovina prije 100 godina ili Šematizam fra Petra Bakule, Mostar, 1970., str. 83. Uz to narod spominje mjesto Crkvine na području Čerina. Usp. Marko Vego,: Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine, Čitluk, 1981., str. 145.

[45] U Ljetopisu sutješkog samostana u 1524. godini stoji zapisano: "… budući da starješine konjičkoga samostana nisu dali na poklon novome konjičkom kadiji pijevca, ili ribe zvane glavatica, to je ovaj kadija, s titulom emira, koji je bio došao iz Carigrada kao turski misionar, javio turskom caru u Carigrad da se muslimanska vjera u Bosni neće nikada učvrstiti i ostati čista ako se gore navedeni samostan ne sruši." Turci su, potom, u Konjicu objesili fra Juru iz Zaostroga sa subraćom. Preživjeli franjevci odnijeli su sa sobom kip Sv. Katarine koji se čuva u Kreševu. Usp. Julijan Jelenić, *Ljetopis franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci,* **GZM,** Sarajevo 1929.

[46] Fra Miju Penavića su 1683. uhvatili i nabili na kolac. Spomendan mu se slavi 16. studenoga. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše***…, str. 135.

[47] Nepoznata su imena muslimanskih inicijatora navedenih devet načina mučenja kršćanskog puka u Hercegovini i šire – konkretan način mučenja triju prelijepih djevojaka slijedi nakon ovoga. Bez ikakve sumnje to su oni koji su crnim premazima prelazili preko kršćanstva i povijesti njegove civilizacije ljubavi, ali su imali razumijevanja za sićušni isječak te povijesti u kojem su oni slavljeni kao nepovredivi i nedodirljivi velikani naših okupatora. Nema toga bola i patnje bližnjih koji su jači od

Detaljno Bakula opisuje mučenje triju sestara Filipović/[48]

Potom Bakula prelazi na objavljivanje prikupljenih podataka o franjevačkim mučenicima, odnosno na mučeništvu misionara.[49]

Bakula navodi podatke o slijedećim mučenicima: „Držeći se obećanja kratkoće, spomenut ću oca Grgu iz Zaostroga.[50] Bio je uhvaćen u samostanu u Konjicu ili negdje drugdje (jer se mjesto zasigurno ne zna), bio obješen na mostu u spomenutom mjestu Konjicu. Kada je stajao tako viseći, Turci su sav njegov leš prorešetali puščanim zrnima. Da zastraše kršćane, ostavili su tu njegov leš (koji je postao već kostur), da visi više od godinu i pol dana.[51]

Četiri redovnika iz samostana u Mostaru, iznenađeni od Turaka, s privezanim kamenjem oko vrata, bačeni su u rijeku Neretvu, koja protječe posred Mostara.[52]

Otac Martin Martinac sa svojim slugom Lukom, nađen je u jednoj pećini u Podveležju i na istom mjestu sa svojim drugom spaljen.[53]

Otac Filip od Ljubuškoga, htijući se spasiti sa svojih pet novica (ne zna se iz kojeg samostana u Hercegovini) na dubrovački teritorij u Dalmaciji, uhvaćen je od Turaka u Bijelom Polju. Videći da je nemoguće pobjeći od Turaka, baci se na koljena sa svojim novicama da preporuče svoje duše Bogu. I u tom ih položaju Turci noževima na stotinu komada raskomadaše.“[54]

---

islamističke i inih taština što su stavile znak jednakosti između sebe i ideologijde, sebe i države, sebe i diktatora. Ako je, po nekima laž za odvođenje kršćanskih dječaka u janjičare i djevojčica u hareme, da druge oblike uništavanja kršćanskog puta ne spominjem, istina je da su pretpostavka i za diktaturu većine muslimansko-bošnjačkog naroda bili i taj i drugi politički način likvidiranja kršćana zajedno s franjevcima. Nema bola bližnjih, napisa autor zamisli o Golom otoku Miroslav Krleža , jačeg od taštine narasle do spomenika. Usp. Milan Ivkošić, Tjedna inventura, ***Večernji list***,23. veljače 2008., str. 10.

[48] Predaju o mučenicama zapisao je i fra Dujo Ostojić, ***Necrologium***…. Ostojić piše da se to dogodilo u selu Mlinice. P. Bakula-A. Nikić, ***Hercegovina***… str. 297.-298. Katolici s prezimenom Filipović nalazili su se u južnoj Hercegovini na više mjesta: Batin, Brotnjo… U Seonicu se doselili prvi oko 1850. godine. To proizlazi iz sačuvanih matičnih knjiga. Usp. Arhiv župe Seonica, ***Matica krštenih, Matica vjenčanih i Matica umrlih.*** Filipovići su iz Lipovice (Posuški Gradac) oko 1850. godine doselili u Crvenice – Studena (Seonica). Došla su dva brata Ivan i Nikola Filipović sa svojim obiteljima i blagom. Potom su sagradili zajedničku kuću. S vremenom su se obitelji umnažale. Ivanovi potomci su Filip – koji je u obitelji dobio sina Jozu, on je 1942. godine dobio sina Božu. Nikola je imao svoje potomke, a imali su još sinova i kćeriju. Prema sjećanju Bože Filipovića od 1. svibnja 2008. sada u Crvenicama – na više mjesta – ima 12 obitelji. Vjerojatnije je da su roditelji sestara Filipović negdje od Glamoča.

[49] Povijest Katoličke crkve u Hercegovini, posebice posljednjih gotovo osam stoljeća bila je teška, krvava i mučenička. Dva teška razdoblja za fratre i naš katolički puk bila su turski zulumi (1463.-1878.) i komunističko jednoumlje (1945.-1990.). Popisi franjevačkih mučenika susreću se u drevnim franjevačkim knjigama. **Necrologium - Martyres fratres** (u Mostaru), str. 73. O susljednim franjevačkim mučenicima, a nakon Bakule, pisali su i naši suvremeni povjesničari: Gabrijel H. Jurišić, *Sveti sljedbenici sv. Franje Asiškoga*, **Kačić**, 9./1977., str. 37.-69.; Marko Semren, **Život i umiranje pod križem. Svjedočenje kršćanske i franjevačke duhovnosti bosanskih franjevaca**, Sarajevo, 2000., str. 24.ss. **Martyrologium ordinis Franciscanorum,** ed. Parisiis, 1653., **Martirologium Franciscanum**, Vincentiae, 1939., **Martirologium Franciscanum**, Roma; Eusebius Fermendžin, *Chronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Franicsci Seraphici,* **Starine JA**., XXII., Zagreb, 1890., str. 1.-67., Julijan Jelenić, **Necrologium Bosnae Argentinae**, Sarajevo, 1917.

[50] Negdje se njegovo ime prevodi s Grgo, a ponegdje s Jure. Andrija Nikić, ***Hercegovčaki franjevački mučenici*** od 1524. do 1945., Mostar, 1992. i Andrija Nikić, ***Lučonoše naše vjere i uljudbe***… Mostar, 2004., str. 128.ss. Fra Grgo je mučen u Konjicu oko 1524. a spomendan mu je 18. listopada.

[51] On je završio život vješanjem. Ni pokopati ga nisu dopustili. Kao strašilo upozoravao je više od godinu i pol dana kršćane na nove gospodare u konjičkom kraju.

[52] To se vjerojatno dogodilo oko 1524., a njihov spomendan je 21. prosinca. Čini se da je 1650. godine u Mostaru mučeno više franjevaca. A. Nikić, ***Lučonoše..***, str. 128.

[53] To se vjerojatno dogodilo oko 1524. a njihov spomendan je 19. studenoga. A. Nikić, ***Lučonoše..***, str. 133.

[54] To su Bjelopoljski mučenici, mučeni vjerojatno oko 1524., a njihov spomendan je 18. listopada. A. Nikić, ***Lučonoše..***, str. 128.

Sa visokog tornja u Blatu, nakon mnogih udaraca s noževima, strmoglavljeni su oci Andrija, Josip i Mihovil, a ne zna se za njihovo prezime ni domovinu.[55]

U samostanu u Duvnu, Turci uhvatiše dva redovnika, dva nemoćna starca: fra Stjepana od Posušja i fra Ljudevita od Vinjana i svezavši ih za repove dvaju konja svakome po jednu nogu, na tako barbarski način Turci ih dokončaše.[56]

U samostanu u Rami, Turci zajedno sa samostanom spališe petoricu braće: fra Luku iz Brotnja, fra Leona iz Vrljike, fra Luku iz Duvna, fra Marka iz Tihaljine i fra Petra iz Rame.[57]

„Mogao bih, piše Bakula, donijeti još imena redovnika franjevaca i njihovih sunarodnjaka, kojima su kao mučenicima Turci oduzeli život u Hercegovini[58], ali nastojeći biti uvijek kratak, završit ću sa zaključkom Kološkog kroničara, a to je: *Broj mučenika ubijenih od Turaka, najprije u Bosni, a zatim u Hercegovini tako je velik, da bi nam trebao registar samoga Boga koji ih je okrunio, da saznamo za sve. Dok oni koje mi znamo sačinjavaju najmanji dio ubijenih na tisuće barbarskih načina za svetu vjeru.*"

Nakon poduljeg razmišljanja Bakula postavlja pitanja čitateljima: „Vi, poštovani čitatelju, koji imate ne samo potrebno, nego i ugodno za život, razmislite malo o stanju u kojemu su se nalazili franjevci i katolički narod u vrijeme o kojemu govorimo i tada povucite zaključke svojstvene vašemu srcu. Ja pak sa svoje strane pravim kratku opasku i pitam se: tko je uzrok svih tih zala u svijetu, a osobito onih u mojoj siromašnoj domovini. Tko je taj nemilosrdni začetnik?"[59]

---

[55] A. Nikić, ***Lučonoše..***, str. 128.

[56] To se vjerojatno dogodilo oko 1524., a njihov spomendan je 16. studenoga. A. Nikić, ***Lučonoše..***, str. 128.

[57] To se vjerojatno dogodilo 1557., a njihov spomendan je 21. travnja. A prema izvještaju fra Jure iz Neretve i fra Pavla Papića iz 1623. u ramskom samostanu su prošlih godina turci umorili 22 franjevca. A.Nikić, ***Događajnica***…, str. 232. Pjesnik Nikola Kordić je ramislim mučenicima posvetio rukovet svojih pjesama – ***Ramski mučenici***, Mostar, 1939.

[58] Kod drugih povjesničara spominju se još neki mučenici. U izvještaju fra Jure iz Neretve i fra Pavla Papića iz 1623. izričito stoji da su u ramskom samostanu „prošlih godina umorena dvadeset i dva franjevca". Usp. A. Nikić, **Događajnica**…, str. 232. Bakula je naveo samo ove, svjestan da ih sve ne može nabrojiti. Povijest Katoličke crkve u Hercegovini, naša povijest, povijest je mučenika i svetih svjedoka. Isus je i sam mučenik Božji, i prema tomu uzor mučenika. Svojom mukom Isus postaje pomirna žrtva koja nadomješta sve stare žrtvene prinose (Heb 9,12). Kristovo mučeništvo utemeljilo je Crkvu. Crkva, pak, kao Tijelo Kristovo, i sama je pozvana da dadne svjedočanstvo krvi za spas ljudi. Mučeništvo u kršćanstvu otkriva sam Isus; ono je potpuno nasljedovanje Krista, potpuno udioništvo u njegovu svjedočenju i djelu spasenja: *Nije sluga veći od svoga gospodara! Ako su mene progonili, i vas će progoniti* (Iv 15,20). Trojici svojih najprisnijih Isus najavljuje da će ga slijediti u muci (Mk 10,39; Iv 21,18), a svima otkriva da samo zrno koje umire u zemlji donosi mnogo ploda (Iv 12,24). Otkrivenje sv. Ivana je zaista knjiga mučenika, onih koji su slijedeći vjernog i istinitog Svjedoka (Otk 3,14) položili Crkvi i svijetu svjedočanstvo krvi. Čitava ta knjiga uzdiže njihovu kušnju i slavu, njima kojima su znamen muka i proslavljenje dvaju Gospodinovih svjedoka (Otk 6,9; 7,14-17; 20,4 sl). Ta teološka podloga bila je poznata fratrima u Hercegovini kroz stoljeća. Tu istinu su oni potvrđivali što svjedoče i stranice ove knjige… Od mučenika iz krvavih stoljeća turskih zuluma pa sve do mučenika iz novijeg doba povijest nije šutjela. Ovdje je povijest doista govorila mnogo jezika, urezanih u kamenje… Često je ovdje povijest govorila jezikom moći, mržnje i progona, ali je naposljetku, zahvaljujući svjedočanstvu mučenika, naučila kršćanski jezik oprosta i ljubavi prema Bogu i bližnjemu, istinski ljudski i božanski jezik, jezik pun razumijevanja, solidarnosti i milosrđa.

[59] Apostolski misionar fra Filipp Belli u pismu iz 1839. ističe: "Il popolo Ebreo eletto da Dio, ma prevaricatore ad un tempo fu condanato cativo in Egitto, in tal modo la Bosni (e Erzegovina) assoggettata fu' ad un innumano, e mai udito tiranno qual'e' il Maomettano. Quello per anni 450; benche' piccola porzione a paragon di quella son passati gia' 364 anni..' ARHIV PRO., SC, **Bosnia,** sv. 11., f.272r. Usp. **Isto,** f.183rv; **sv. 12,** f. 311r, 345rv, 427rv; **sv. 13.**, f. 443r; **sv. 14.,** ff. 119r, 122r, 127r i **Lettere e decreti, sv. 333.** f. 499r. Tvorac iranske islamske revolucije ejatolah Homeini je još 1980-ih godina tvrdio, kako musliman može jesti hranu i piti piće poslije svakog bića, samo ne može poslije svinje i kršćanina.

2. 4. Životarenje preživjelih

Drugo poglavlje pripovijeda o stanju misionara i preživjelih katolika u Hercegovini za vrijeme turske okupacije.[60]

„Imamo zabilježeno, piše Bakula, kako je prošlo devet mjeseci dok su se katolici javno pokazali Turcima. Ne bi se moglo reći kako je ovaj vremenski period kratak za siromašne i raspršene katolike koji su izdisali od gladovanja po šumama, brdima i pećinama i ne bi se smjelo zaključiti kako su se Turci posve stišali i tako dali neku slobodu katolicima."[61] Malo kasnije Bakula nastavlja: „kada su Turci zauzimali Hercegovinu, svugdje su uzimali plijen i dok je toga bilo, turska srdžba protiv kršćana bila je uvijek živa.[62] Ali kada je nestalo pljačke i zauzeta zemlja, koju nitko nije obrađivao, nije davala plodova, Turci su uvidjeli da će takav način posve zlo završiti i kako će trebati ili se odreći gospodstva ili sami obrađivati zemlju ili tražiti druge, koji će je obrađivati i vlastitim znojem uzdržavati tursko gospodstvo. I upravo su se tako vladali naši Turci odonda do današnjega dana.[63]

---

[60] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 38.- 47.

[61] Ahdnama je dobivena 1463. godine.U Franjevačkim pismohranama sačuvani su brojni njezini prijepisi kojim su se franjevci služili da bi zaštitili svoje živote. Broj ubijenih katolika i franjevaca s Ahdnamom je velik. Međutim, nije mi poznat ni jedan dokument kojim se zaustavlja ruka, ne samo kojeg turskog moćnika, nego i običnog muslimana da katolika i fratra ne ubiju. To svjedoče sačuvani turski dokumenti u franjevačkim pismohranama u Mostaru, Fojnici, Sutjesci, Kreševu, Makarskoj, Zaostrogu, Živogošću, Omišu…. Usp. Josip Matasović, Fojnička regesta, ***Spomenik Srpske akademije nauka***, sv. 67., Beograd 1930., Donato Fabianich, ***Firmani inediti ai conventi francisani e alle autorita' civili di Bosnia e di Erzegovina***…, Firenze, 1884.

[62] Tu je početak sukoba civilizacija. Osvajači su pljačkali, rušili i uništavali kršćansku civilizaciju, kršćanke silovali a djevojčice odvodili u hareme, mladiće i ljude ubijali, a dječake odvodili u janjičare. Tursko carstvo nije teokratske, kako muslimanski fundamentalisti ističu, nego tradicionalno-arapske naravi koja ruši nemuslimansku civilizaciji, kulturu, a na prvom mjestu nemuslimane. Tu nema Dekaloga, ni evanđeoske zapovijedi ljubavi. Islam je konglomerat arapske tradicije, izvoda iz starozavjetnih tekstova i jednostranih propisa poglavara Muhamedovih sljedbenika. Tu je starozavjetni zakon osvete i džihad - sveti rat! Da okupirani narod prisilno prihvati islam još davne 1237./38. godine objavili su Saraceni *Zakon o raji*. Ovaj kanun obuhvaća niz propisa koje je drugi kalif Omar al Katab propisao za kršćane i Židove u osvojenom Damasku (635., odnosno od 24. VIII. 1237. do 14. VIII. 1238. godine), a koji su, u donekle izmjenjenom i blažem obliku, bili na snazi i u drugim pokrajinama turskog carstva. Usp. J. Hammer, **Staatsverfassung**…, str. 183.-185., St. Novaković, Tursko carstvo pred srpski ustanak 1780.-1804., Beohgrtad 1906., str. 75.-76. Srećko M. Džaja, **Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazui iz 18. u 19. stoljeće**…, Zagreb, 1971., str. 20. Masovno je bilo ubijanje nevinih ljudi diljem Hercegovine, pa Bosne. To potvrđuje i statistički pad kršćanskog, a povećanje muslimanskog stanovništva. Usprkos muslimanskoj mržnji, hercegovački mučenici, su našem narodu bili nadahnuće da ustraje, da bude postojan. Bez ustrajnosti bili bismo prošlost, bez postojanosti bili bismo nepostojeći. Postojnost je čvrsto sidro koje nas je držalo za dno ove zemlje, i sidro nade koje nas je s nebom vezalo. Zato se ovaj narod kroz povijest nije ugasio, već se je spasio postojanošću u vjernosti Bogu, te je bio i ostao njihova, franjevačka Crkva, u našem vremenu i društvu. To svjedoči gotovo svako naše pleme kroz svoju povijest. Usp. Nedim Filipović, *Bosna i Hercegovina*, **Historija naroda Jugoslavije**, Zagreb, 1959.

[63] Turci su mačem okupirali Bosnu, pa Hercegovinu u drugoj polovici XV. stoljeća. Tada su započeli temeljito pljačkati, rušiti i uništavati kršćansku civilizaciju. Nedim Filipović, *Bosna i Hercegovina*, **Historija naroda Jugoslavije**, Zagreb, 1959., str. 121. Samo mali dio katolika je islamiziran u 15. stoljeću. Godine 1489. u čitavom Bosansksom sandžaku bilo je 25.068 kršćanskih kuća, 1.322 udovice, 4.026 neoženjeih/neudanih: 4.485 muslimanskih kuća i 2.348 odraslih osoba neoženjenih/neudanih. Prema tome, 1489. godine u Bosanskom je sandžaku bilo 130.698 kršćana tj. 80.07%, a muslimana 24.773, tj. 19,93%. Prema istraživanjima dr. fra Dominika Mandića u to su vrijeme različite zajednice imale više obitelji i više dobara zajedno. Temeljeći svoje usporedbe s katoličkim obiteljima 17. i 18. stoljeća (popisi iz 1742. i 1768.) fra Dominik zaključujuće da za točan broj stanovnika u 15. stoljeću u Bosni treba pomnožiti broj obitelji s osam članova. Tako 1489. godine Bosanski sandžak ima 205.902 kršćana i 38.248 muslimana, odnosno 84,33% kršćana i 15,6% muslimana. U ove brojke ne ulaze Hercegovčki i Zvornički sandžak koji su tada pripadali turskom carstvu. U tim krajevima islamizacija je napredovala sporije nego u Bosanskom sandžaku, te je moglo biti u oba sandžaka 1489. godine oko 160.000 kršćana i oko 15 do 20 tisuća muslimana. U prvih 26 godina od pada Bosne (1463.-1489.) nije islamizirano više od 12-13,5 stanovništva..

„Turčin se do današnjega dana nije mogao pomiriti da ustupi ijedan taban zemljišta katolicima u čitavoj Hercegovini.[64] I tako bi, da se Hercegovci, grupica po grupica, pod imenom Dalmatinaca ili drugih naroda pojaviše i na koncu svi iziđoše iz svojih skrovišta - njih oko 4.000.“[65]

„Kada je fratar otkrio da su mu Turci za leđima i da ga žele uhvatiti i ubiti, trebalo je da se odmah povuče u brdske pećine. Tamo je po noći od katolika primao pokoji komad kruha, a isto je tako on išao po noći i pružao katolicima sakramente, koje je bilo moguće u tako kritičnim okolnostima podijeliti. Kada je nastao dan, oni na koje se vrebalo povlačili bi se u svoja skrovišta, a drugi bi se vraćali natrag na svoj seljački posao kao i prije.“[66]

„Treba napomenuti da je to vrijeme sakrivanja fratara po šumama moralo trajati dosta dugo.[67] I sada postoje na nekim teško pristupačnim mjestima gomile ruševina od bunara, zvane *fratarske čatrnje*, koje bez sumnje pokazuju da su na tim zabitnim mjestima kroz više godina morali stanovati franjevci-misionari, jer se ne može pretpostaviti da bi za kratko vrijeme pravili čatrnju.“[68]

„To je bio razlog da se današnja dubrovačka franjevačka provincija odijelila od fratara koji su bili podložni Turcima u Bosni i Hercegovini. Htjelo se dati do znanja kako se nema nikave veze s tim turskim neprijateljima, kako su ih smatrali. Neko su vrijeme fratri iz dalmatinskih samostana, koji sada sačinjavaju Provinciju Presvetog Otkupitelja, krišom proviđali ponekoj duhovnoj potrebi katolicima u Hercegovini.[69] Turci su saznali za taj način i postavljali zasjede.

---

[64] Katolicima nije ostavljeno ni pedalj zemlje, niti su imali ikakva prava. Usp. Andrija Nikić, Stanje u sjevernoj Makedoniji i Kosovu od 1860. do 1890. u svjeltu novih izvora***, Makedonija vo istočnata kriza (1875.-1881.),*** Izd. Makedonsak Akademija na naukite i umetnostite. Skopje 1978., str. 189.-213. /Vidi i ***Kačić***….

[65] Povratak prognanika je ipak bio simboličan.

[66] Hercegovački mučenici su našem narodu bili nadahnuće da ustraje, da bude postojan. Bez ustrajnosti bili bismo prošlost, bez postojanosti bili bismo nepostojeći. Postojanost je čvrsto sidro koje nas je držalo za dno ove zemlje, i sidro nade koje nas je s nebom vezalo. Zato se ovaj narod kroz povijest nije ugasio, već se je spasio postojanošću u vjernosti Bogu, te je bio i ostao njihova, franjevačka Crkva, u našem vremenu i društvu. To svjedoči gotovo svako naše pleme kroz svoju povijest.

[67] Biskup fra Rafo Barišić piše 1838. godine: „Drugi narodi običavaju svoje kuće graditi pokraj puta ili iz vlastite koristi, ili za zgodu putnika, što mi moramo izbjegavati, kao lupeška skloništa, i po najgušćim šumama po sakrivenim i močvarnim mjestima naše kolibe podizati, ako hoćemo, sačekavati išta našega. Svatko bi se imao groziti, ako nije izgubio sasvim svako čovječje čuvstvo, kad bi vidio mjesta, osobito u zapadnoj Bosni zvanoj Krajini, na kojima su sagrađene kršćanske kuće. Kad nas na putu susretnu, sjahivaju nas s konja, te ne dadu se ganuti niti našom starošću, niti se molbom ublažiti. Viču na nas, "sjahuj kaure!" inače nas tuku, šibaju, grde, a katkad i isprebijaju. Na sredini najžešće rijeke, na najgušćem blatu, sjahujemo dok oni prođu, koji se uz to ismjehivaju našoj umiljatosti. Žito, koje im dugujemo s obrađivanih polja, ili koju mu drago drugu stvar, što "na njih spada", puku prodaju pošto ih volja, pa makar i pokvarena bila. Ako nam pak što unajme, što često biva, tad nas sile, da im vratimo najbolje i najljepše. *Često im siječemo drva, kroz više mjeseci s našim vlastitim troškom, koja do rijeke dovozimo na našim v'oma (zapregama), koja onda oni prodaju van, na našu veliku štetu.* A što je još teže i nesnošljivije, kad su volovi umoreni, tada mi, prejasni Cesare, na mjesto volova na našim leđima zamijenimo ih, a šibom gonjeni. Ove teške napore mi obavljamo bez ikakove naše koristi."

[68] I danas postoje lokaliteti fratarska čatrnja u Ljubotićima….

[69] God. 1468. u augustinski samostan u Zaostrogu uselili su protjerani franjevci iz Ljubuškog s ponesenim svetinjama, dokumentima, rukopisima i slikama. Samostanske zgrade stradale su u Ciparskom ratu (1570.-1573.), te su franjevci obnovili i podigli dvije kule za obranu. Samostan je ponovno stradao za Kandijskog rata (1645., 1669.). Crkva sv. Marije uz samostan bila je oštećena u spomenutom ratu i popravljena već 1589. godine, o čemu svjedoči natpis na pragu glavnih vrata crkve pisan bosanicom. Nakon rata zaostroški samostan je popravljen ali je tek u početku 18. stoljeća proširen i izgrađen novi klaustar. Od 1468. franjevci su pastorizirali hercegovačke katolike u današnjem Ljubuškom kraju i Brotnju iz zaostroškog samostana. Josip Ante Soldo, Inventar arhiva Franjevačkog samostana u Zaostrogu, ***Arhivski vjesnik***, 16./1963., str. 177.-252. Karlo Jurišić, ***Franjevački samostan u Zaostrogu***, vodič, Zaostrog, 1981. Kad je porušen samostan Svete Marije blizu kasabe Mostar, nekoliko se franjevaca sklonilo u Makarsko primorje i smjestilo u selo Drašnice kod Crkve sv. Jure. Tjerani od bure i

Trebalo je prekinuti s tim milosrdnim dovitljivim radom i povući se upravo u hercegovačka skloništa."

Potom su fratri bili primorani pastorizirati katolike u Hercegovini iz Bosne. To je trajalo od 1700. do 1844. godine.

„Međutim, nastavlja Bakula, treba istaknuti da je u čitavom tom međuvremenu, zbog toga što nije bilo samostana u Hercegovini, jako teško bilo imati mladiće hercegovačkih roditelja i poslati ih u mjesto odgoja za redovnike u Bosnu. Zato je moja domovina bila jako siromašna i u oskudici s misionarima i uvijek u smrtnoj iznemoglosti, i da ukratko kažem, u tako nesretnom stanju nastavi hercegovačka misija do godine 1844., tj. od turske invazije do današnjih dana."

Bakula nastavlja: „Katolici u Hercegovini, koje su Turci već prije primili da obrađuju zemlju, napravili su ovdje-ondje po poljima svoje kućice[70] i primili od gospodara nekoliko domaćih životinja, gurali su nekako da si s mnogo znoja pribave najbjednijega sirčanoga kruha ili onoga od sirka metlaša, da ne umru od gladi, a sve ostale proizvode predavali su nemilosrdnim gospodarima.[71] I kako naš narod u to vrijeme morade početi živjeti tim bijednim životom, tako su isto misionari bili prisiljeni slijediti njihov način života sve do ovih godina, tj. do god 1850., bez ikakva poboljšanja."[72]

„I da si bolje predočimo sliku o hercegovačkom siromaštvu, navest ćemo primjer njihova pokućstva."

„U već poznatoj kući naših katolika nalazi se pokućstvo: jedna vrsta sanduka - *naćve* u kojima se mijesi sirčani kruh s već kipućom vodom, miješajući ga žlicom - *paljača*, željezni sač - *saksija* (i svi ga imaju) pod kojim se peče kruh,

---

posolice prebacili su se u Živogošće gdje su osnovali samostan. Crkva sv. Križa izgrađena je 1620. godine. Novosagrađeni samostan Turci su zapalili 1647. godine. Predviđajući opasnost fratri su se sklonili na otok Hravr u Sućurje. Kada su se vratili na zgarište, dobili su ferman Mehmeda IV. (1672.) te obnovili samostan. U samostanu je od početka bila osnovna i srednja škola. Godine 1733. uz crkvu je podignut zvonik na jedan kat. Na Gospinu oltaru je slika Bogorodice s Djetetom iz 1727. godine, koju je iz Budima donio fra Petar Karapandža, podrijetlom iz Goranaca kod Mostara. Iz ovog samostana fratri su pastorizirali širokobriješko područje. Karlo Jurišić, Fra Petar iz Živogošća i njegove tri 'Marije', ***Marija,*** 1969., br.6., str. 270.-271. S. Barjaktarević, Turski dokumenti samostana u Živogošću i Makarskoj, ***Zbornik Historijskog instituta*** JAZU, 4/1961. Iz samostana u Prološcu franjevci su 1623. pastorizirali područje od Klobuka, preko Tihaljine, Ružića, Drinovaca, Gorice, Gruda, Tribistova, Vinjana do Roškog Polja. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše***…, str. 28.-39.

[70] Kršćanima su muslimanske vlasti zabranile zidati kuće malterom, imati svoje škole, odijevati se na način koji ne odražava njihov ropski položaj, a nisu smjeli jahati na osedlanu konju već na samaru, nisu smjeli pjevati i igrati na javnim mjestima, pogotovu u blizini Turaka i poturica, morali su ustajati ako im prilazi musliman, a sjesti tek kada im on to dopusti; morali su sjahati s konja kada se susreću s Turčinom i tako dalje, da ne nabrajamo raznovrsne načine ponižavanja i terora koje su turski okupator i njegove pristalice vršili nad kršćanima. Jednom riječi, kršćani su se morali ponašati u svakodnevnom životu u skladu sa svojim ropskim položajem te se u svakom pogledu pokoravati turskim vlastodršcima. Tako je u narodu nastala izreka: „Veži konja gdje ti aga kaže!" – ako želiš izbjeći svakovrsno maltretiranje i kaznu. Usp. Andrija Nikić, *Pokušaji oslobadanja i islamizacija u Hercegovini u XVII. stoljeću prema rimskim izvorima*, **Nova et vetera**, 29./1979., sv. 1., str. 174. - 182.

[71] Talijanski diplomat Cesare Durando, napisao je 1868. osvrt o Hercegovini i objavio ga u časopisu *Bolletino Consolare,* Firenze, 1868., knjiga IV, str. 1213-1242., pod naslovom *Cenni commerciali ed economici sulla Erzegovina*. Uz kratki uvod tekst je bio objavljen u *Glasniku arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine,* XVIII-XIX., str. 339-363. na talijanskom jeziku. Prijevod sam najprije objavio u knjizi: **Franjevačka knjižnica,** Mostar, 1981., str. 69.-90. pod naslovom: *Trgovački i ekonomski osvrti o Hercegovini* (iz 1868. godine.) Odatle ga je Gospodarska komora Herceg-Bosne (Mostar) preuzela i objavila u listu: ***Gospodarski glasnik***, br. 2.-3., str. 30.-45.

[72] Zakon.

dva ili tri zemljana lonca - *kotluše*, jedna ili dvije drvene zdjele - *čanjak*, drvene kašike, okrugli stol - *sinija,* koji služi za jelo (blagovanje), jedna tikva vodenjača, gdje se drži sol, željezna tava za nešto ispržiti, burilo za nošenje vode i drveni bokal za piće vode - *bukara*, kakva posuda za kiseljenje kupusa ili za staviti žito ili brašno, te kod nekih stan za tkanje, kod jako rijetkih kantar i drugo ništa nema u tim kućama."

„A što se tiče seoskog oruđa, ima ih mnogo koji nemaju svoje sjekire, srpa, motike, tokmaka (teški čekić za razbijanje). Za plug treba lemiš, ralo i drugi manji željezni dijelovi i to košta sve do 4 skude. Ipak, ima sela u Hercegovini od 10 i 15 kuća i nemaju svi skupa spomenuti pribor za plug. Da plug može orati, treba ga vući šest do dvanaest volova, prema tvrdoći terena."[73]

„Ali, treba se vratiti misionarima, sada priznatim turskim podanicima. Trebamo vidjeti kako su pravili kuće[74], kojih je nestašicu oplakivala i himbena sažalnost turska, načine kako su Turci, i kao privatni, i oni u državnoj službi postupali prema novim gostima; kako su morali davati velike svote za podizanje kuće i za njezin oporavak i osim svih tih izdataka, treba spomenuti kako su se usred tolike bijede naroda i turskog pljačkanja snalazili ili kako se sada snalaze naši redovnici; kakve su ili kako se ostvaruju usluge koje naši misionari uslužuju narodu. Tako isto treba reći koju riječ i o drugim stvarima, koje se odnose na misionare i to ćemo učiniti u sljedećim paragrafima (poglavljima)."[75]

---

[73] Usp. Opširnije o fra Grgi Martiću vidi: Augustin Čičić, **Monografija o fra Grgi Martiću**, *24. 1. 1822. - 30. VIII. 1905.,* Zagreb, 1930.; Oton Knezović, **Fra Grgo Martić**, Sarajevo, 1931.; Boris Ćorić: *Bibliografija radova fra Grge Martića*, **Godišnjak Instituta za izučavanje jugoslovenske književnosti u Sarajevu**, Sarajevo, 1973, knjiga II., str. 217. - 269. i **Zbornik radova znanstvenog skupa Fra Grgo Martić i njegovo doba,** Zavičajni klub Posušje – Zagreb, Zagreb, 1996.

[74] Nastambe u kojima su kršćani živjeli, apostolski vikari nazivaju kolibe, kolibice, potleušice… Primjerice za vrijeme svog pohoda hercegovačkih župa, 31. svibnja 1768. biskup fra Marijan Bogdanović je iz Gorice stigao u Grude. „Tu ga je dočekao fra Ante Vrcić i ugostio Franjo Miloš u svoju kuću, gdje je prenoćio. 1. lipnja 1768. preč. g. biskup ispovijedao je i u toj istoj kolibici, pošto je postavljen oltar, održao misu; sakupljenom je puku rekao razlog svog dolaska, održao pobudni govor i više njih pričestio, a nekoliko ih krizmao. Istog dana, pošto je ručao, presv. gospodin je otišao u drugo selo zvano Ružići, dva sata udaljeno. Tu je bio lijepo primljen u kući braće Kreševskog samostana, u kojoj župnik redovno boravi, i tu je prenoćio. Dana 2. lipnja, na koji je pala svetkovina Tijelova , isti je presv. gospodin ispovjedio vrlo mnogo pokornika, a zatim održao misu brojnom puku ispred te kuće, pošto su podigli oltar pod orahovim stablom. Propovijedao je revno (o temi) „neka svatko ispita samog sebe" i više njih pričestio, a vrlo ih mnogo krizmao…Na cijelom području živjelo je 1423 katolika. Dana 3. lipnja gospodin biskup se zadržao na istom mjestu i ispovjedio nekoliko pokornika, održao misu pod istim stablom, puku preporučio mnogo stvari, a neke potvrdio svetim pomazanjem. Zatim je poslije ručka pregledao sveti pribor i u ovoj župi našao dva prijenosna oltara sa svim potrebnim za održavanje mise; nije našao ništa neprilična osim jedne misnice, za koju je rekao da se nabavi (nova). Zatim je kasno otišao u treće selo ove župe, udaljeno dva sata, zvano Tihaljina, gdje ga je primio Filip Rašić, katolik, u svoju kolibu i tu je prenoćio. Dana 4. lipnja je ispovjedio više pokornika pa je u polju, na oltaru podignutom pod orahovim stablom, održao misu. U propovijedi je preporučio da vode kršćanski život, vrlo mnogo njih je okrijepio svetom pričešću, a one koji su to tražili potvrdio svetom krizmom. Zatim je (sabranom) puku i cijeloj župi podijelio pastirski blagoslov i poslije ručka otišao u slijedeću župu." Usp. Andrija Nikić, ***Događajnica Bosne i Hercegovine od 614. do 1918***., Mostar, 2003.,, str. 212. i 324.-325.

[75] A koliko li je takvih potleušica bilo po Hercegbosni teško je rekonstruirati. Djelatnici iz Zemaljskog kuzeja u Sarajevu su obradili neka područja i pokušali restaurirati i nastambe. Usp. **Glasnike Zemaljskog muzeja,** posebice sveske označene *etnologija.*

2. 5. Fratarske kuće

Treće poglavlje govori o primitivnim misionarskim župnim kućama u Hercegovini[76] „Turci su, svjedoči Bakula, napola usta govorili kako fratri misionari nemaju nikakve vlastite kuće[77]. Na prvom mjestu Turci su se držali svoga načela, prema kojem nitko ne može biti svoj gospodar ako nije muhamedanac. Ako bi fratri sebi htjeli napraviti kuću, nisu bili sposobni, kao ni ostala raja, da si mogu kupiti zemljište. Teren (gradilište) je morao biti u vlasništvu Turčina s godišnjom naplatom (porezom), koja je bila tako pretjerana da je u nekim mjestima samo za jednu godinu bila kudikamo viša od jedne vrijednosti terena, koji se s pravom procjenjivao malo više nego ništa.“[78]

„Ako bi nestala koja daska s krova ili kamena ploča pa bi kuća prokapila, trebalo je bez daljnjega ići muselimu ili kadiji dobro platiti, te pribaviti dozvolu, a tek onda nadomjestiti nestalu dasku ili ploču. To izgleda nevjerojatno, ali je istinito.“ [79]

---

[76] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 47.- 50.

[77] Ne samo za popravak samostančića u Bosni, nego i za gradnju bilo kakva skloništa franjevci su, na temelju samostanskih Ljetopisa, češće bili izloženi novim stradanjima, patnjam i gubljenju života. Globe su bile obične pojave. Njih su franjevci ne samo očekivali, nego i pripremali tražeći načina kako da se iskupe. Na to se pripremio fra Mijo Čujić rodom iz Seonice. Usprkos njegovu ugledu i značaju, za neke muslimanske vlastodršce on nije značio ništa. Fra Miho (Mijo) je , dušobrižnik i slikar rođen 1750., a preminuo u Seonici 24. IV. 1809. Potječe iz poznate obitelji Čuić kod Duvna. U franjevački red je stupio 1772. Spominje se da je studirao u Italiji, gdje je učio slikarstvo, i da je neko vrijeme boravio u Grčkoj (Mazalić). Godine 1786. bio je u Veneciji vojni kapelan za Hrvate. Čini se da se u to vrijeme usavršio u slikarstvu. Nakon popravka crkve i samostana u Fojnici 1798., oslikao je crkveni strop i oltar. Kad je god 1884. stara fojnička crkva srušena da bi se na njezinu mjestu sagradila nova, uništene su i Čuićeve freske. God. 1806. bio je u rodnoj župi Seonica gdje je sagradio župni stan zbog čega je mnogo propatio i bio zlostavljan od vezira i Turaka. Fra Mijo je najznačajnije slikarsko ime među franjevcima svoga doba u Bosni i Hercegovini. Vjerojatno mu pripadaju slike sv. Ante Pustinjaka, portret fra Grge Ilijića i Bezgrešno začeće, koje se čuvaju u fojničkom samostanu. **Lit**., I. Kukuljević, **Slovnik umjetnikah jugoslovenskih**, Zagreb, 1858., str. 54. , V. M. Batinić, **Franjevački samostan u Fojnici od stoljeća XIV. -XX.** Zagreb 1913., str. 143.-146. , J. Jelenić, **Necrologium Bosnae Argentinae.** Sarajevo, 1917., str. 8., L. Čuturić, *Nešto više o slikaru fra Miji Čujiću***, Jugoslavenski list** (Sarajevo), 24. VIII. 1939., S. Tihić, *Stare slike i predmeti umjetnog obrta u franjevačkom samostanu u Fojnici,* **Naše starine,** 4 (1957.), 75.-96., Đ. Mazalić, **Slikarska umjetnost u Bosni i Hercegovini u tursko doba (1500.-1878.),** Sarajevo, 1965., 143.-146., Đ. Mazalić, **Leksikon umjetnika, slikara, vajara, graditelja, zlatara , kaligrafa i drugih koji su radili u Bosni i Hercegovini**, Sarajevo, 1967., 34., Z. Kajmaković, **Zidno slikarstvo u Bosni i Hercegovini**, Sarajevo, 1971., S. M. Džaja, **Katolici u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće,** Zagreb, 1971., 134. i 155.

[78] O šerijatskom zakonu i porezima usp. Srećko M. Džaja, ***Katolici u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće,*** Zagreb, 1971., str. 19.-33.

[79] Ivan Frano Jukić je u svojim djelima zasvjedočio razne zulume što su ih katolici, posebice u Bosni trpjeli. .I ne sami da je Jukić pamtio i napisao listu zuluma, nego je završio život kao patnik. Umro je 1857. u progonstvu u Beču nakon operacije bubrega franjevac Ivan Frano Jukić (1818. – 1857.), veliki rodoljub i plodan književnik, javni, kulturni, književni i društveni radnik, zaneseni pristaša ilirizma. Studirao je filozofiju u Zagrebu, a teologiju u Veszprimu u Mađarskoj. U Zagrebu se oduševio idejama ilirskog pokreta, pa se u istom duhu zalagao i za kulturno podizanje Bosne (tiskare, muzej, knjižnice, narodne čitaonice, književno društvo). Program društvenog-gospodarsko-političke i gospodarske preobrazbe Bosne izrazio je u promemoriji Želje i molbe kršćana Bosne i Hercegovine, koju je predao u Beču, dodavši joj svoje najopsežnije djelo Zemljopis i povijestica Bosne pod pseudonimom Slavoljub Bošnjak izdao ga je Gaj u Zagrebu 1851. Pisao je putopise i povijesnu prozu, skupljao narodne pjesme i starine Radio je na širenju prosvjete u Bosni, otvarajući škole, tzv. narodne učionice, i pišući udžbenike iz zemljopisa i povijesti. Pokrenuo je prvi bosanskohercegovački časopis na narodnom jeziku - Bosanski prijatelj (1850.). Bio je pristaša ilirskog pokreta i Strossmayerov štićenik. Suradnik Gajeve Danice i Vrazova Kola. Uz kulturnu preobrazbu, Jukić je nastojao ishoditi i političke promjene, pa ga je zbog toga Omer-paša Latas protjerao u Carigrad i trajno mu zabranio povratak u Bosnu. Među najvažnijim mu je djelima Zemljopis i povjestica Bosne i Hercegopvine. S fra Grgom Martićem skupljao je i objavio i narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Autor je i dvaju putopisa s putovanja (progonstva) iz Sarajeva u Carigrad. Da bi izbjegao pritiske, većinu je svojih djela potpisivao pseudonimima (Slavoljub Bošnjak, fra Filip Kunić). Njegovo memoarsko djelo Progonstvo iz Sarajeva u Carigrad objavljeno je tek 1931. u Zagrebu. Pokopan je u zajedničku raku na groblju za uboge Marxenfri-Edhof, bez imena i znaka, nekoliko metara od Mozartova groba. Rođen je u Banjoj Luci 8. srpnja 1818. godine. Dostojan je nasljedovanja. Njegove ideje su prihvatili fra Grgo Škarić i osmorica hercegovačkih klerika. AFS Livno, ***Livanjski nekrolog. Ad diem*** (8. V.). AFS Kreševo, ***Necrologion... , pro Conventu Krescheviensi... Anno Domini 1834. ad diem*** (20. V.) i AFS Fojnica, ***Necrologion... pro conventu S. Spiritus Fojniczae*** (1804.).

„Vraćajući se opet na uvjete pod kojim su se fratrima izdavale dozvole za pravljenje kuća, prvi je uvjet bio da su te kuće morale služiti kao svratišta, te prenoćišta i gostionice i uvijek otvorene svim Turcima koji bi došli bilo danju, bilo noću.[80] Te kuće su se, piše Bakula, morale zvati 'općine' i nije se smjelo tražiti nikakve plaće od gosta, pa makar potrošak bio i jako velik."[81]

2.6. Životarenje preživjelih

O gostoprimstvu koje su fratri u Hercegovini pružali Turcima u svojim župnim kućama[82]

„Mi fratri u Hercegovini bili smo izuzeti jednim posebnim fermanom[83] od *arača* (porez na mušku glavu)[84] i time se Turčin hvalio kako nam je dao jednu jako veliku povlasticu.[85] I, zaista, bilo bi tako da Turci nisu pronašli drugi put

---

[80] Usp. Ćiro Truhelka, Položaj kršćana u turskoj carevini, ***Obzor***, LXXII., br. 152. (Zagreb, 5.VII. 1931.), str. 2.-3.; Isti, Historična podloga agrarnog pitanja u Bosni, ***GZM***, XXVI. (1915.), str. 109.-218. i Isti, Tetoviranje katolika u Bosni i Hercegovini, ***GZM***, VI (1894.), str. 241.-257.

81 Biskup fra Rafo Barišić 1838. godine piše: *„Radi malo meda, izvrću košnice, pčele ubijaju, i tako nam neiskazanu štetu čine. S tolikim i takvim nepravdama nezadovoljni, prije nego li pođu iz kuće, iziskuju da im se dade novaca ili drugih darova, jer da su se mirno vladali za našim stolom, među našom djecom i ženama. Takvih žalosnih slučajeva kod nas biva svaki dan više, bez da nam preostaje ikakov lijek prava. - Nebesnici Božji gdje smo, na kojem li se dijelu zemlje nahodimo, da nema nikoga, da nam se smiluje, da se gane na naše nevolje! Kad bi ove lupeštine i silovite otimačine sudu prijavili, čekaju nas već spomenute neprilike. Da ovo nije nepoznato ni sucima, jer njihovi izaslanici i pouzdanici mnoga nam zla nanose."* A. Nikić, **Događajnica**…, str.

[82] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 50.- 66.

[83] Fra Petar Bakula ovdje misli na ahdnamu iz 1463. godine. Proučavao sam povijesni razvoj od turske okupacije (1463). do Berlinskog kongresa, ili od ahdname do njihova Ustava iz 1876. Pronašao sam mnoštvo prijepisa teksta spomenute ahdname i nisam naišao na dokument kojim se zaustavlja ruka i jednog muslimana da ne ubije kršćanina i franjevca kao slađi zalogaj. Ubijali su naše pređe da bi nas iskorijenili. A koliko su naših pređa pobili samo Bog zna. I nitko zato nije odgovarao.

[84] Naprotiv, postoje popisi muških osoba koje su plaćale arač. A. Nikić, ***Franjevački Arhiv u Mostaru***, 1856. godine. Za Ružiće, Rakitno…

[85] Sačuvani su prijepisi brojnih povlastica, ali one se u praksi nisu poštivale. Naprotiv većina političkih poglavara, a neki i obični muslimani su sebi prisvojili pravo da se vladaju prema kršćanima i franjevcima po vlastitom nahođenju. U pismohranama franjevačkih samostana u Fojnici, Kreševu, Sutjesci, Sarajevu, Mostaru, Makarskoj, Zaostrogu, Duborvniku… sačuvani su brojni originali i prijepisi turskih dokumenata čiji sadržaj u stvarnosti nije imao nikavu zaštitu.Godine 1784. Suret Stambolski najplemenitijeg fermana s' kojim se svi ostali potvrđuju. Originale iznosi se prid Vezire, stoi u Duduku : Od Sultan Selima. Za manastir Kreševo. - V. 866. (Ferman sultana Abdul Hamida I. (1773. – 1789.), pisan bosanskom valiji Alipaši, kojim se potvrđuju fojničkim, kreševskim i sutjeskim fratrima sve dosad izdane povlastice, poimence vjerska sloboda i oprost od poreza I drugih daća, te se nalaže, da ih valija u tim povlasticama štiti). (…) Kada ti ovaj moj visoki ferman dođe u ruke, neka ti je znano, da su mome carskom prijestolu podnijeli molbu svećenici manastira kreševskog, fojničkog i sutjeskog, u kojoj navađaju, od kako su Bosna, Hercegovina i zvornički sandžak osvojeni, da su oni glasom povelje pokojnog osvajača sultan Mehmed hana, od toga vremena oprošteni od sviju državnih poreza, te da se ta povelja u njihovim rukama nalazi, da je ista i od strane potonjih sultana sve do sada obnavljana pa su zbog toga 1171. godine (1757.), kada sam ja zasjeo na carski prijesto molili,da se ta povelja obnovi i ja sam godine 1173. (1759.) tu carsku povelju naročitom carskom zapovijedi obnovio i ta se zapovijed nalazi u njihovim rukama, te stoga oni sada mole, da se ista zapovijed obnovi. Pregledanjem poreskih računa i knjiga u mojoj carskoj blagajni doznalo se, da su kreševski, fojnički i sutjeski svećenici kao katolici od sviju poreza, kao i od crkvenih prireza i ostalih državnih daća oprošteni i slobodni te da ih niko ne smije uznemiravati i napadati, ali se oni žale da vilajetski kadije postupaju protiv ove povelje te ih i progone i zabranjuju im popravljati crkve, premda oni, osim pomenute povelje sultan Fatih Mehmedove, imaju u rukama i carske obnovljene naredbe od g. 1009. (1600.) i mnoge vezirske bujrultije, kao i dvije bujrultije bosanskog vezira Ali paše, bivšeg velikog vezira, izdane g. 1149. (1736.) i 1150. (1737.). Ali dotični kadije ne uvažavaju ove privilegije, tako i muteselimi, vojvode i ostali građani, nego vele, da su to neki stari dokumenti i da oni ne priznavaju, da su oni oslobođeni od svih poreza pa im zbog toga na nepravedan način oduzimlju novce, a osim toga obični građani ih s različnim ujdurmama proganjaju i dosađuju im te na račun njihovih kuhinja, podruma i gostiona pod izlikom pregledanja i opravaka istih, traže naplatu poreza, smetaju im na zborovima i propovijedanju i čitanju evanđelja i propovijedi, svraćaju se po selima u kuće, i u ime hrane uzimlju od naroda novce, izgovarajući se, da ni oni kao ni ostali kršteni narodi nijesu oprošteni od poreza, koji od njih zahtijevaju da plate; da se događa da u blizini manastira tu bude ubistava, da u zabitnim krajevima narod zatvaraju, biju i globe a zajimi i spahije da od svake ljudske glave traže po 10 i 16 akči; kada koji svećenik umre, da im za popis njihove ostavštine traže novce i najposlije da im pravoslavni patrika i vladika u njihovim vjerskim obredima prave smetnje: stoga mole kao i prije što su molili, da se oslobode od sviju poreza. Po izvješću reis ul kitaba Mehmeda Ragiba doznaje se, da je o ovom izdan ponovni ferman svršetkom mjeseca džemazul-ahira g. 1173. (1759.), a protiv ovoga nije izdan

kako da od nas naplate stoput više, nego da smo ostali u rangu poreza s ostalom rajom. Taj put bio je na prvom mjestu onaj kod pravljenja župne kuće i njezine opravke, kako smo vidjeli u prethodnom poglavlju. Na drugom mjestu, ovi gospodari zemljišta naših kuća, iako su od nas godišnje jako mnogo primali za njegovu uporabu, glasno su govorili kako to nije ništa.[86] Oni su, ne samo apsolutni gospodari samoga zemljišta, nego i kuća i nas samih dok se nalazimo na njihovom zemljištu i kako su kao gospodari uvijek slobodni doći kao u svoju kuću, kako i kada im se svidi, s kakvim hoće društvom i ostati koliko hoće.[87] Mi smo bili obvezani, bez daljnjega, gospodarski poslužiti ne samo njih, nego i njihove konje, sluge i lovačke pse i pokazati se jako zadovoljni i zahvalni zbog njihova dolaska, pa makar se to ponovilo deset ili petnaest puta godišnje."[88]

Evo i osobnog svjedočanstva: „Godine 1849., kad sam bio župnik u Brotnju, i sa sobom imao staroga misionara o. Miju (*Mihovila) Sliškovića,*[89] on je kroz tu godinu bilježio turske osobe, koje su dolazile u našu kuću i pronađe kako su te godine došle u našu kuću 583 osobe. To se računa u manji broj. Rekoh kako se to računa mali broj zbog toga jer je prije u svim našim župama, a osobito u Posušju, taj broj, po neki put, bio četverostruk. A što sve treba reći o onim, ne baš rijetkim slučajevima kada je turska vojska prolazila i o onim slučajevima kada su vodili nekome zaručnicu iz jednoga mjesta u drugo, po stotinu ljudi bi nas odjednom opkolili s namjerom da im pružimo potrebni smještaj u našim

---

nikakav drugi ferman, niti će se na isti način protiv ovoga drugi izdavati. Glasom mojega ručnog pisma ili im neko nešta poklonio ili im dao u nasljedstvo, neće se to upisati u zvanične spise, nego je naređeno fermanom od godine 1179. (1765.), da se ovakve stvari uvedu u majdanske protokole. Pošto su oni podanici moga velikog carstva te lijepo provode život, niti griješe protiv dužnostima podanstva, niti su išta poduzimali protiv vlasti, o čemu si me ti, moj veziru, bosanski valijo, izvijestio, da će se toga pravca života i dalje držati pa ih stoga treba uzimati u zaštitu, izdajem o tom ovaj moj veliki ferman i zapovijedam, kad stigne moja zapovijest, da se treba po njoj postupati i ravnati: spomenuti svećenici da su podanici mog velikog carstva, da se moraju vladati i živjeti prema starom velikom fermanu, t. j. da ih se ne zatekne ni u kakvom protivnom radu ni slučaju protiv dužnosti mojih podanika, pa će kao i prije biti u svome stanju slobodni i zaštićeni. Stoga vam naređujem, da svaki napadaj na njih od budi koje strane otklonite. Ovako znaj i pošto pročitaš ovaj moj carski ferman, da im ga uručiš, neka ga oni čuvaju. Stambol 15. dan zilkadeta 1198. napisano." Usp. Josip Matasović, *Fojnička regesta*, **Spomenik** SKA, Beograd 1932., br. 1207.

[86] Franjevci su 1741. godine poslali u Carigrad sarajevskoga trgovca Hadži Stipana Mandžukovića da donese carski ferman kojim se obnavljaju fratarske povlastice. Taj posao fratri su skupo platili (najprije I50 venecijanskih cekina, a onda Mandžuković nije htio dati fermana, pa ga je dobri kršćanin Ivan Nešković oliti Dimo, iz Sarajeva otkupio za sto cekina, te je ferman fratre stajao 250 cekina, ali trgovac još nije bio zadovoljan). N. Lašvanin, ***Ljetopis***, Sarajevo, 1981., str. 183.

[87] „Iz Kreševa i iz Sarajeva petnaest baša, piše fra Marijan Bogdanović, pođu u Neretvu da provedu jordanluk i svoj ugursuluzluk na jadnim i tužnim fratrima. Nije im dosta bilo tužne fratre mučit u Kreševu, nego odoše da im učine kver i zijan i u Neretvi, u selu Vrcim tako zvanom. Prid njima je bio barjektar, stari Ašlaković, rodom iz Kreševa, opake ćudi čovik, koji je na svaki način globio i patio fratre kreševske. Dođu baše u Neretvu, u selo Vrce, te obiju i oblukapju kuću fratarsku, koja je spadala u samostan. Što su našli u kući od jela i pitja, sve su potrošili, sudje kućno prodali su drugim, te su sve popili i profijucali." M. Bogdanović, **Ljetopis kreševskog samostana (1765.-1817.),** Sarajevo, 1984., str. 200.

[88] Pojava ugošćivanja muslimana postao je običaj od same okupacije. Tako se među turskim dokumentima nalaze rješenja franjevačkih pritužaba u kojima se muslimanima zabranjuje da nasilno ulaze u franjevačke samostanske i župne prostorije. Tako se 1617. dozvoljuje gradnja nove musafirhane 15 aršina duge, a 8 udaljena od samostana buduć (da) su bili (gosti) dosadni fratrin i turcin gledajuć u avlije." a. H. 1027. – **Acta Turcarum**, II. 149.; „Potom 1654. divan izdaje teskera po bujruntiji da musafiri i gosti u vrijeme pazara ne padaju na konak u manastir i da ne ganjaju fratre koji zatvorivši manastir idu na prošnju. -III. 313. Godine 1682. sultan izdaje ferman da fratrima na silu nitko nepada na konak i da se ne nagone načinit gostionu. III. 464. Godine 1682. kadija kreševski piše gvardianu i nalaže, da na vrata manastirska čuvara metne radi nepozvanih gostiju. a. H. 1093. - III. 471. Godine 1718. fratri su kupili bujruntija proti dosadnim gostima." IV. 571.I tako redom. Usp. Josip Matasović, **Fojnička regesta**, br. 258., 495., 676., 682., 818., 1207.

[89] Fra Mijo Slišković iz Mokrog je preminuo 24. srpnja 1851. na Širokom Brijegu u 63. godini života i 47. godini redovništva. Bio je definitor u provinciji Bosne Srebrene. Pokopan je na groblju Mekovac na Širokom Brijegu. A. Nikić, **Lučonoše**…, str. 396.

siromašnim kućama i u najbližim siromašnim katoličkim kućama. Tada je zlo bilo veliko."

Bakula nastavlja: „Lakše nam je bilo davati Turcima ono što smo imali nego gledati njihovo barbarsko ponašanje.

Međutim, jedan ili ako ima više pratitelja plemenitoga gospodara, fratru ne progovore ni jednu riječ, drže na svom licu izraz srditosti, a oni koji se pokazuju manji kao sluge velikih gospodara, ozbiljnim pogledom i odlučnim riječima, jasno i naglašeno pitaju:

- Fratre, gdje je naš smještaj?

A fratar, bez riječi, ide pred tim mandarinom i pokazuje mu njegovu sobu i sobu za njegove drugove, zatim po naređenju uklanja iz te sobe sve što bi moglo značiti nešto sveto: križeve[90], svete slike, knjige itd.

Fratar dobro treba paziti da večera ne zakasni, jer ako poslije prvog ili drugog poziva gospodara nije pripravna, fratar se mora nadati kako će ga stići neugodne stvari. Nikakav, pa ni najopravdaniji razlog ne smije biti da večera zakasni. Čut ćeš, dakle, kako netko iz one gomile reskim prijetećim i nestrpljivim glasom viče:

- Večera!

I tada ne treba biti gluh. Deset glasova odjednom odgovara:

- Gotova je, evo je nosimo!

Odmah je u pokretu čitava gomila čeljadi."

Potom nastavlja Bakula: **„**Fratar treba uvijek tu biti nazočan i na nogama. Ako u ruci ne drži svjetlo umjesto nekoga sluge, onda nije baš u milosti svojih gostiju. Uvijek živi u strahu da ne čuje, da je ovo ili ono jelo, slabo zgotovljeno. Tada prima strašne pogrde i sluša od tih životinjskih žderača ove riječi:

- Fratre, ovi naši noževi su žedni i hoće piti! Rakiju i vino ovamo!

---

[90] Godine 1516. objavljen je zakon o rušenju kršćanskih svetinja. U naredni, uz ostalo stoji: „Podignute su crkve u nekim mjestimna u kojima one nisu postojale od starog nevjerničkog vremena. Neka se takve novopodignute crkve dadu porušiti; a oni nevjernici i popovi koji, boraveći u njima, uhode stanje i dojavljuju u nevjerničke zemlje, neka se kazne strogo i neka se kazne teškim tjelesnim kaznama.Neka se poruše krstovi, koji su postavljeni na putovima i neka se ne dopušta da ih ubuduće postavljaju. A ako ih postave, neka se kazne tjelesnom kaznom, oni koji to urade. A onaj kadija u čijem se kadiluku to dogodi, pa to ne zabrani i ne srpiječi, to će biti razlog da se svrgne. Kako je u našim krajevima bilo puno kršćanskih znakova, naredbe su se ponavljale svakih desetak godina, dok samostane, crkve, pa čak i križeve nisu utjerali u zemlju." **Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvornički,kliški, crnogorski i skadarski sandžak.** Sarajevo, 1957., str. 31. i ss.: -- „Uslijedilo rušenje crkava i samostana. Godine 1524. razoren je samostan u Konjicu. *Ljetopis sutješkog samostana* navodi i povod zbog kojega su samostani porušeni, pa je tu zapisano: "…budući da starješine konjičkog samostan nisu dali na poklon novome konjičkome kadiji pijevca, ili ribe zvane glavatica, to ovaj kadija, sa titulom emira, koji je bio došao iz Carigrada kao turski misionar, javi turskom caru u Carigrad da se muslimanska vjera u Bosni neće nikada učvrstiti i ostati čista ako se gore navedeni samostani ne razruše"., Usp. Julijan Jelenić, *Ljetopis franjevačkog samostana u kreljevoj Sutjesci,* **GZMuzeja,** Sarajevo, 1929.- kod Nikole Mandića, **Konjic,** str. 562. I na početku trećeg kršćanskog tisućljeća križevi smetaju muslimanima, odnosno Bošnjacima. Ubojstva Den isa Mrnjavca (17 godina) dogodilo se u tramvaju zbog toga što je nosio križ na prsima u tramvaju prepunu putnika. Njega su Amedir Leović (18 godina) i Berin Talić (19) izudarali po tijelu, a Nermin Sikirić (17) ga je potom nožem ubo u trbuh i on je pred očima tolikih putnika izdahnuo. Čudnog li čuda. Zar ti putnici nisu pomislili da se tako nešto može dogoditi i njihovoj djeci! Pala je u Sarajevu još jedna mlada žrtva zbog toga što je nosio križ na prsima. Usp. *Optužene ubojice 17-godišnjeg mladića Denisa Mrnjavca,* **Dnevni list**, 24. travnja 2008., str. 22.

„Fratar odmah odlazi i ako družina nije brojna, vratit će se tim prokletnicima noseći vino i rakiju u pripremljenim vjedrima, bokalima i bocama. A, ako je broj pijanih brojniji, trebat će piće donijeti u mijehovima s posebnim bokalima (bukarama) iz kojih će piti, jer se oni nikada ne služe čašama.

Pričaju se nasilja, koja su izvršili nad katoličkim i pravoslavnim djevojkama i ženama i toliko drugih nepodobština, koje je bolje prešutjeti. Toliko su gadne i besramne da se ne može ni opisati. Na takve stvari fratar se mora prilagoditi i stajati na nogama, slušati i biti veseo i indiferentan. Ako treba, mora i potvrđivati na šale pijanih bezobraznika. Ako ne govore o svojim bezobraštinama, onda sigurno govore o svojim 'junaštvima', kako su zlostavljali nekoga katolika ili pravoslavca: kako su ih tukli, sakatili ili ubijali.

-*„Ovim svojim nožem* - čut će se kako govori jedan od njih - *odsjekao sam dvadeset katoličkih glava, ranio sam tko zna koliko; ali uza sve to, moj je nož još žedan: traži krv i ova moja ruka će je dati u izobilju. Ovaj moj nož siječe kosti onih pasa (kršćana) kao repu. Ovaj moj čelik (uzimajući nož i držeći rukama) ima takav kal da siječe željezo kao drvo.*[91]

I tako među njima nastaje svađa tko ima nož s najotpornijim kalom."

Bakula se prisjeća: „Treba spomenuti još jednu 'zabavu'. Kada se Turci nađu na gozbama u kršćanskim kućama, klade se ozbiljno za gađanje u metu. Kršćanin mora stajati na mjestu mete koja je obješena na stup ili na neko malo stablo koje oni nađu, a koje je nešto manje od čovjekovoga rasta. Meta je okrenuta prema onome koji gađa, a iza mete mora stajati kršćanin dok kugla ne pogodi ili ne promaši i u tom slučaju stoji tu satima. To izgleda nevjerojatno, ali je istina! I ako bude ranjen, što izgleda neizbježno, ili ubijen, riječima *nije se učinilo namjerno,* stvar je u redu.[92]

Možda bi se našao netko od fratara Talijana, Francuza ili Njemaca naviknuti misliti prema svojim prilikama, koji bi rekao:

- Zašto fratri nisu bili u stanju silom otjerati Turke? Zašto su trpjeli? Zašto su bili ludi i nisu reklamirali kod vlasti da se kazne takva razbojništva?[93]

---

[91] U mjesecu rujnu 1658. neki je bosanski paša udario na (imotske) fratre. Između njih je dvojicu odveo vezane lancima i zapovjedio da ih tuku štapima tako da su jednome ocu dali 400 udaraca po golim tabanima sve dok se cijelo meso nije raspadalo, a drugome 700 batina po tabanima. Sve je ovo bilo javno izvršeno. Ovaj, koji (je primio) 400 (udaraca), umro je poslije malo dana, a onaj pak, koji (je dobio) 700, još je u životu, (ali) jedva hoda od posljedica mučenja. I poslije ovoga mučeništva (braća fratri) su platila šest tisuća carskoga novca. Descriptio Provinciae Bosnae Argentinae anno 1678. Preživjeli je fra Filip Runović, a to je naredio zloglasni bosanski beglerbeg Seidi Ahmet-paša (1657.-1659.). Usp. K. Jurišić, ***Katolička crkva***…, str. 235. O mučenicima usp. str.231.-245.

[92] U Matici umrlih župe Brotnjo upisana je smrt sedmorice Brotnjaka koje su ubili Turci 1804. godine među kojima je i Jago (Augustin) Martinović (Vidović). Tekst glasi: *„Obisi Ajan Tomu Kordića godina 36; Miju Zelića godina 23; Luku Turudića godina 29; Grgu Sušića godina 30 i Jagu Vidovića godina 26. Osiče glavu Petru Dogandžiću godina 22 i Boži Pavloviću iz Zvirovića godina 34."* Veliki broj katolika je ubijen na pravdi Božjoj. Uništavanje povijesne dokumentacije je išlo za pranjem pamćenja. Njihov broj, bez ikakve sumnje je vrlo velik. O njima je sačuvano vrlo malo podataka. Međutim, ima mučenika koji su se sačuvali u narodnom pamćenju.

[93] Fratri su uz Božju pomoć preživljavali s vjerom i nadom u priželjkivanu slobodu. Dok sloboda nije svanula branili su svoje vjernike diplomatskim putevima. Naime, pismeno su se posredno preko kršćanskih predstavnika, obraćali zaštitnicima i pisali pritužbe protiv nasilja što su ih pojedini vlastodršci činili katolicima. Biskup fra Rafo Barišić 1855. piše u Rim Kongregaciji za širenje vjere i slijedeće: Što se tiče progonstava koja trpe katolici u ovim mjestima, koja dolaze od Turaka, u odnosu na

Upit je opravdan.

Samo, u Hercegovini ga ne treba postavljati. Jer, upravo ti, koji su nas maltretirali i zlostavljali i harali naše kuće, bili su državni službenici. Ako to i nisu bili, takvima su se predstavljali, pozivajući se prijetnjama na vlast kao neumoljivu osvetnicu, kako bi i zapravo i bilo u takvim prilikama.[94] Što bi koristili naši pokušaji!? Stekli bismo toliko otvorenih neprijatelja, koji, ako ih je bilo danas deset na deset pratitelja, sutra ih je bilo dvadeset i više. Ako su prvi put konačili jednu noć, poslije kakve pritužbe, ostali bi tri do četiri dana. Takav je život u našim krajevima i tako završava, i tako se čudimo spomenutom.[95]

Drugi će reći:

- Kada je tako, ja ne bih ni pravio nikada kuće i ne bih se dao nikada naći, pobjegao bih pod svaku cijenu i ne bih se dao podvrći tolikim jadima.[96]

Da! To zgodno izgleda reći: ne praviti kuću; ali je teško živjeti bez krova nad glavom. Osobito to vrijedi za jednoga redovnika, misionara, župnika - to je nemoguće. A što se tiče: pobjeći, sakriti se, ne dati se naći u kući, tim bi se lijekom jako rado poslužili i bez liječnika i bez recepta, ali je nezgoda u tome što su čekali Turci nas više nego mi možemo i pomisliti."[97]

Bakula se prisjeća i pojedinosti. „Godine 1849. oko Nove godine u Brotnju, ja i moja dva subrata, smo otišli u razna sela slaviti Misu za narod.[98] Kada smo se

---

svećenstvo, ona su manja. Škriplju zubima, ali tako drizovito i smrtonosno ne smiju ujedati. To je tako mnogo više iz političkih razloga, nego iz dobre volje. Znadu naime da je samo katolički kler sposoban javiti nepravde sultanu, i protiv nepravda i mučenja kojima su jadni kršćani podvrgnuti. Oni to čine neposredno ili posredno preko drugih katolika. Stoga oni ponešto opraštaju kleru i prave se kao da ne vide, da bi šutio i prestao moliti za progonjene kršćane. Što više, u ovo vrijeme kad su očekivali olakšice, to je vrijeme najtežih nameta koji su potvrđeni od gradskog savjeta zvanog Medžlis (br. 28.).

[94] Fratri su u svojim srcima čuvali plan obnove kršćanskih svetinja – svetišta, samostane i crkva. Taj viši cilj stajao je i iznad njihovih životnih zahtjeva. U dokumentima kojima se dopušta obnovu crkve i samostan na Širokom Brijegu priznaje se mirnoća turskih podanika – franjevaca i katolika. Nakon tog preduvjeta uslijedilo je odobrenje: Budući da su gore navedeni (franjevci) smjerno zamolili moju carsku milost da bi mogli obnoviti spomenutu crkvu u njezinu prvobitnom obliku skupa su dva krila soba za stanovanje redovnika, kako pod dnu tako po vrhu, a i potrebnu kuhinju; te budući da je u skladu s naredbom velikog vezira sudac propisno pregledao spomenutu crkvu, i jer su stručnjaci pronašli da je, s drugim potrebnim zgradama priključenim istoj crkv.", Franjevački arhiv, Acta Turcica, br. 950. Usp. Andrija Nikić, Ferman za gradnju crkve i samostana na Širokom Brigu, ***Kršni zavičaj***, br. 7. (1974.), str. 29.-40.

[95] Od svih fermana i ostalih turskih dokumenata bilo je malo koristi, jer su samovoljni zulumćari zulume izmišljali i sve češće ponavljali. To potvrđuju sačuvani dokumenti u franjevačkim samostanima. Usp. Arhiv ***Franjevačkog samostan u Zaostrogu***, AT, br. 229., 257 i 265.

[96] Fra Anđeo Kraljević je 1842. upozorio Portu: „I premda ih pritišće ničime obuzdana obijest vezira, nadstojnika, kadija i ostalih muslimanskih činovnika, te nebrojene nevolje, a osobito sada, u vrijeme kad se u Grčkoj i Srbiji dižu zastave ustanka, oni ipak slušaju riječi slavnoga Evanđelja i radije su spremni spokojno trpjeti sve nevolje negoli prokletom pobunom izazivati na se pravedan gnjev svojih careva i okaljati časno ime vjernih, neustrašivih i iskrenih podanika nepomućene odanosti, čime se katolička vjera uvijek isticala među svim drugim vjeroispovijestima. Ali jao, bez obzira na tu njihovu vjernost, Turci su sa zavišću gledali kako neki kršćani posjeduju nešto zemljišta, pa su oslobodili svoju razuzdanu pohlepu i bosanskom ih veziru 1812. lažno optužili da žele podići ustanak i da su se pokušali odcijepiti, i da su pristali uz pobunjenog vođu Muharem-agu Dadića. I tako su poslali golemu vojsku i strašno opustošili cijelu Hercegovinu, a vezir se nije smirio dok svaki kršćanin nije otkupio svoj život za četiri dukata. Ovo je dakle najžalosnije razdoblje za Hercegovinu i za kršćane koji u njoj žive: život se morao otkupljivati novcem. Turci su iskorištavali prilike da prošire svoje posjede, a kršćani davali u zakup zemlju kako bi zauzvrat dobili novac. Turci pak, pošto su dali novac, nisu čekali ugovoreno vrijeme, već su, vidjevši da se kršćani namjeravaju vratiti, tražili zemlju za sebe i proglašavali se ne više zakupnicima, već pravim gospodarima zemlje koju su zakupili od kršćana. Slijedom toga, u ovo vrijeme jedva svaki tisućiti kršćanin ima štogod svoje zemlje. Postali su pravo roblje Turcima, nesretniji i od samoga roblja po tome što ih stalno mori glad." Usp**. Čerigajski Anđeo**, str. 133.

[97] U više prigoda kršćanski puk je napuštao podneblje svoga rođenja i selio u nepoznato. Često je to bilo seljenje na područpje Mletačke Republike.

[98] Župni urED u Gradnićima, ***Matica krštenih*** je sačuvala popis fratara.

navečer vratili, našli smo kuću isprevrtanu, vrata odvaljena i bačena na zemlju, dvadeset kokošiju poklanih, a unutra Turci pripravljaju večeru na svoj način. Bilo je slučajeva da su Turci napravili lomaču od drva na vratima fratrove kuće, zapalili i tako otvorili vrata. Pitam vas: je li nakon toga postupanja bolje pobjeći ili ostati? Fratri su bježali i sakrivali se u blizini gotovo svake večeri do kasnih sati, pa ako bi bio slučaj da Turci nisu došli ili su bili neki od njih, koji su bili razumni, te otišli i ne bi vrata razbijali, bilo je dobro.[99] U protivnom slučaju fratar se, da bude manje zlo, morao pokazati, najponiznije se ispričavajući što nije bio u kući. Dakle, nije bilo lijeka za naše neprilike i morali smo dopustiti da nas nađu."[100]

2. 7. Pljačkanja

– U petom poglavlje Bakula govori o drugim raznim načinima na koje su Turci pljačkali misionare u Hercegovini[101]

Evo Bakulina opisa: „Međutim, treba znati da, ako bi Turci vidjeli kod fratara sat, kišnu kabanicu, putničke čizme, sedlo, običnog konja, zatražili bi ih i odmah uzeli. To je bilo jedno te isto. Te i slične stvari potrebne u našoj misionarskoj službi, kad su nam ih uzimali oni isti koji su držali uzde dobre uprave, trebali smo se pokazivati zaduženi zbog časti koja nam je učinjena, što su se tako 'odlična gospoda' udostojila uzeti naše sitnice. Ako bi se dogodilo da se nama fratrima neka parnica mora riješiti sudskom presudom, usprkos najočitijim dokazima, nije se nikada dogodilo da bi fratri dobili parnicu i dobili pravu presudu. Ako i nije kupljena jako skupom cijenom, često je bio četverostruko veći taj nepotrebni izdatak za kupljenu pravdu od vrijednosti onoga što je bilo u sporu. Ta je istina kod nas jasna kao dnevno sunce i kamo sreće da je istina a da se i sada tako ne radi!

Naši stari ajan muselim i kadija jednostavno bi poručili fratru da im pošalje mladu debelu kravu ili kravu za mlijeko, koji par debelih ovnova, kave, šećera itd. i ne bi trebalo čekati ponovnu poruku!

Državni desetinari, kada bi došli ubirati desetinu od grožđa u selima blizu naših župnih kuća prvi je i nepropustivi kompliment bio da su poslali nekoga k nama tražeći više ručaka i večera, koje bi mu morali donijeti na mjesto njihova smještaja. I ako bi dolazila jedna veća skupina, nijedan nas od tih ručaka nije koštao manje od 12 skuda. Osim toga rekli bi fratru:

---

[99] Fra Anđeo Kraljević 1842. upozorava da svi Turci nisu isti i veli:„Budući da pod svaku cijenu želimo biti vjerni istini, priznajemo da ima nekih Turaka koji nisu tako okrutni prema svojim kmetovima, već poštuju njihovo ljudsko dostojanstvo - međutim, jedva da se nađe jedan takav na tisuću." Usp**. Čerigajski Anđeo**, str. 134.

[100] Fra Anđeo Nuić i fra Dujo Ostojić su zapisali kako im je bilo živjeti po župama. Usp. Svaaštenjak fra Anđela Nuića i fra Duje Ostojića – Trideset dana izvan samostana.

[101] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 66.- 72.

- Ti trebaš pokupiti i nama platiti desetinu grožđa ovih okolnih mjesta.[102]

Događala se ponekad krađa u katoličkim selima: kakav palež, kakva svađa među katolicima, ozljeda, ubojstvo, utopljenje, davljenje, kakav nezakoniti porođaj i sl. Vlast je uvijek gledala da se za to okrivi siromašni fratar, navodeći, ako ništa drugo, onda:

- Tvoje su vjere, ti koji to počiniše i to je dovoljno da ti fratre to platiš. "[103]

„Godine 1847. u Brotnju bijaše župnik o. Ante Čutura.[104] Seljaci njegove župe u Čapljini napravili su jednu kamenu nišu (zavjetnu kapeličicu) u svom groblju, toliko veliku da je u nju mogao stati samo svećenik i njegov poslužitelj, da ne budu posve izloženi kada se slavi sveta Misa. Kažem da je upravo bila niša, bez vrata, bez rešetaka i bez išta po čemu bi se mogla zvati kapelicom. I sada: Afizpaša, sin sadašnjega hercegovačkoga vezira Alipaše, podiže proces protiv o. Čuture da je napravio crkvu bez fermana i bez vezirove bujruntije i prema tome da je zaslužio velike globe. Čapljinski su seljaci tvrdili kako župnik nema u tome nikakve krivnje i kako su oni sami krivi. Ali, ne, gospodine! Svjedočanstva se ne primaju. Turci hoće globiti fratra, bio krivac ili ne! I zaista, nakon što je stavio u neku vrstu zatvora o. Antu i njegova redovničkoga subrata i nakon što je o. Ante dao obilje napojnica poreznicima, Afiz-paša upravo za svoju vlastitu uporabu zatraži od o. Ante 400 funti kave, a tako isto i šećera i u svemu 2600 pjastra.

---

[102] P. Buconjić, **Un cenno semplice sulle cause principali dell'insurrezione delle popolazioni cristiane in Hercegovina, settembre,** Mostar 1875. *Glavni pregled pritužabah, glavnih povoda ustanakah kršćanskoga puka u Hercegovini,* Mostar 1875., ili *Kratak osvrt na glavne uzroke ustanka kršćanskih naroda u Hercegovini,* u rujnu 1875, preveo, popratio bilješkama i objavio: Andrija Nikić i objavio u časopisu **Croatica cristiana periodica***, V/1981., br.8., str. 67.-89.* i A. Nikić, *Hercegovački ustanak u svjetlu novih izvora,* **Posebna izdanja ANUBiH, Odjeljenje društvenih nauka***,* Sarajevo 1977, knj. 3//4, sv. 3, 315-332. Studija je prevedena i na njemački jezik pod naslovom: *Der Aufstand in der Herzegowina 1875/78, dargestellt auf Grund von Archivmaterial der Katholischen Kirche,* **Siidost-Forschungen,** XXXVII/1978, str. 69-91 Fra Žarko Ilić je studiju u skraćenom obliku objavio u *Kršnom zavičaju* br. 10, str. 28-35.

[103] Fra Anđeo Kraljević je 1842. nakon prikaza nevolja zamolio Portu za zaštitu katolika i franjevaca u Hercegvovini. Kraljević piše: „Sve smo to zajedno, Vaša Ekscelencijo, sažeto iznijeli, i ni u jednoj pojedinosti nismo povrijedili jasnoću i pravdu, ništa nismo dodali, ništa svojevoljno izmislili, ništa ustvrdili lažno ili bez utemeljenja; potpuno smo spremni sve dokazati, pod uvjetom da nam život ne dođe u opasnost. Sve to pak govorimo ne da se oslobodimo njegove tiranije, ne da uživamo ono blagostanje koje imaju podanici u drugim dijelovima Otomanskoga carstva; ne usuđujemo se tražiti da slobodno boravimo pod Božjim krovom, ne tražimo da jednom državni zakoni omoguće našim dalekim potomcima da se istrgnu iz tame sramotna neznanja. Tražimo jedino to, da živimo barem u onom miru u kojem smo živjeli prije njegova dolaska. Zato, Vaša Escelencijo, ili nam kod našega moćnog cara svojim autoritetom isposlujte bolju budućnost, ili nam se milostivo udostojte udijeliti neki kutak u krajevima pod vlašću Vašega preblagoga cara. Zar ćete, Vaša Ekscelencijo, mirno gledati kako četrdeset tisuća katolika, koje su veliki i po cijelom svijetu preslavni austrijski carevi i u puno težim prilikama od ovih, koje sada vladaju u europskoj politici, branili, štitili i čuvali, sada bezočno ponašanje jednoga jedinoga vezira rasipa po čitavome svijetu? U Vas poslije najboljega i najvećega Boga polažemo sve svoje nade. Vas sve ovo mnoštvo gleda i obožava kao drugoga Mojsija. Neka ovo potlačeno mnoštvo osjeti iz jame Vašu zaštitu, Vašu utjehu. Uklonite plač njegov, satrite oholost i odsijecite glavu toj lernejskoj Hidri, koja mu prijeti potpunim zatorom. Izbavite ga iz njezinih grabljivih kandži. I to će se pribrojiti Vašim besmrtnim djelima i čvrsto ostati u srcima praunučadi trajnije od mjedi, i naše će ljetopise ispuniti pripovijedanjem kako su nam Vaš trud i nastojanja omogućili da se podignemo iz robovanja u ljudsko dostojanstvo. Neka se izlije, molim Vas, ono čovjekoljublje koje obitava u Vašim grudima, i neka oslobodi naše vratove od preteških okova! Zar će Vaše nemjerljivo velikodušje dopustiti da propadnemo u plaču i jaucima, da od nevolja ljutoga ropstva, što svaki dan izlijeću kao iz otvorene Pandorine kutije, patimo, očajavamo i propadamo? Raskinite nam okove koji nas prečvrsto stišću. To vjerno iščekujemo od preplemenite krvi koja je iz Vaših predaka potekla u Vas, od one Vaše velike dobrostivosti zbog koje znate suosjećati s patnicima, od sjaja najizvrsnijih vrlina koje isijavate. Vaše muke i trud kojih se primite u našu obranu nastojat ćemo uzvratiti žarkim molitvama i vječnom zahvalnošću. Neka Vas Bog sačuva što duže na zemlji živoga i zdravoga i obdarenoga svim dobrima, da budete slast roda ljudskoga, ures carstva i utjeha naša, a na nebu neka Vam Bade daslavan i u sretnom društvu najblaženijih duhova vječno uživate krunu stečenu toliko brojnim i velikim zaslugama." Usp**. Čerigajski Anđeo**, str. 134.-136.

[104] A. Nikić, ***Lučonoše***…, str. 432.

Otac Ante tretiran tako nepravedno i prestrašen, u najljepšem cvijetu svojih godina, malo nakon toga preminu kao žrtva muslimanskog barbarstva."[105]

„Jedna druga činjenica: godine 1846. mi redovnici natjerani potrebom da sagradimo jedan samostan i jednu crkvu u našoj misiji, obratimo se veziru Ali-paši da od sultana izmoli potrebni ferman. Vezir zatraži pola sata vremena i jedan list papira da izloži našu molbu. Ali sada ćete vidjeti koliko nas je koštalo to pola sata vremena i list papira. Kada je molba bila poslana poštom u Carigrad i oslobođena od takse, riješena od Visoke porte, ferman je vraćen veziru da ga objavi, registrira i nama dostavi. Ferman, kako sam rekao, nije zahtijevao ni jedan obol za plaću, pače zabranjivao je ikakva primanja. Ali tako nije mislio naš vladalac Ali-paša, nego kao da bi to bila neznatna stvar, izričito nam naredi da mu moramo dati pet velikih mazga, a njegovu sinu Rustan-begu za kavu sitnicu od dvadeset kesa. Turčin nas je dobro uhvatio u zamku i ako smo htjeli imati ferman, moralo se dati ono što traži."

„Spomenutih pet mazga plaćene su svaka po 750 pjastara, zatim obligatne napojnice muselimu, vezirskoj posluzi, što sve premaši 40 kesa - nije bila izvanredna cifra, to je istina. Mi, pošto još nismo bili u prošnji u Italiji i nismo imali u rukama niti pet kesa, bili smo primorani, prema tome, uzeti tu svotu od jednog trgovca uz velike kamate. Razumjet ćete kakvu nam je štetu prouzročio i kako je za nas svota ipak bila velika..."

„Dozvolite, piše Bakula, da iznesem još jednu činjenicu s kojom ću, puštajući ostale, završiti ovaj paragraf.

Jako stari i trajni/drevni običaj u Hercegovini bio je da se godišnje zaduži sve naše župne kuće za stanoviti broj kokošiju i jaja.

Dana 13. siječnja 1849. godine vezir Alipaša zatraži od kuće u Brotnju 1500 jaja. Ja, koji sam bio župnik u tom mjestu, iako sam prošloga ljeta dva puta slao koliko se sada tražilo, ipak sam nastojao pribaviti jaja i konzervirati ih u lugu, nadajući se potražnji, kako je uistinu i došla, ali sa strogom prijetnjom da ni jedno jaje ne bude pokvareno. Tako sam se ja, Bog zna koji put, morao truditi da se to ne dogodi. U tu svrhu uzeo sam veliki čabar (drveni sud za pranje), napunio ga vodom i stavio jaja da ih isprobam.

Poslije petnaest dana vidio sam kako dolaze tri vezirska kavaza. Pitam zašto su došli i dobih odgovor kako ja istoga časa moram ići veziru. Pitam za razlog. Odgovore mi kako oni ne znaju, ali kako mora biti neka velika stvar. To je bila za mene jedna pilula, koja se nikako nije mogla zamijeniti šećerom, ali treba je progutati i odmah se uputiti s njima kao 'zločinac'. Kad sam priveden preda nj, čiji je samo jedan mig bio dosta da me pošalje u smrt, kako sam se osjećao?

---

[105] Nevolje katolika u Čapljini za turske uprave. ***Kršćanska obitelj***, XXI./ 1938., srpanj, broj 7., stranice 214.-216. Usp A. Beklić, Crtice iz prošlosti župe Čapljina…, ***Kršni zavičaj,*** sv. 9., str. 55.-60.

Mislite! Da sam barem znao zašto sam pozvan! Vezir, plamteći od srdžbe, upita me:

- Zašto si htio izrugati moje dostojanstvo i poslati mi sva jaja pokvarena? Cijenio si me kao jednoga svoga psa!

- Dršćući i kako sam bolje znao, ispričam mu kako sam probao jaja i kako su ona oprana stala više od petnaest dana pa su se morala pokvariti, a da su odmah upotrebljena kako sam ja računao, da ne bi našao nijedno pokvareno. I to svoje dokazivanje morao sam pravdati knjigama i svjedočanstvima iskusnih ljudi. Tada on reče:

- Kada je tako kako si dokazao i kako potvrđuju ovi Turci, bit ćeš pomilovan, ali ćeš za jaja dati još 200 cvancika.

Tako, priznaje Bakula, i moradoh učiniti i smatrati se jako sretnim što sam ostao u životu. I neka čitatelj svrati pozornost na to kako sam na neki način bio vezirov poznanik (prijatelj), jer sam više puta liječio njegova sina koji je imao neku fistulu, inače?! Na koncu, da ne duljim više pričanjem događaja, vidite kako nas nisu samo privatnici (pojedinci) *gulili do kostiju*, nego i oni koji su upravljali i plaćanjem za pravljenje kuće i za njezin popravak i stanovitim ugošćavanjem i doprinosom gospodarima zemljišta za kuće i pljačkama drugih ugošćenika i na koncu nametima upravitelja. Vi sad mislite je li bio malen naš harač kojega smo fermanom oslobođeni!“[106]

2. 8. Uzdržavanje

U šestom poglavlju je riječ o sredstvima za uzdržavanje o nama fratrima u Hercegovini i o većim izdacima[107]

„Naše uzdržavanje, piše Bakula, plaćanje posluge, pomaganje siromaha, potrebnu milostinju koja se svake godine šalje samostanu. Svota izdataka izlazi jako velika i penje se na duzine kesa, o tom nema sumnje. Osim toga treba znati kako mi župnici misionari u Hercegovini nismo nikada primili kakvu potporu od Kongregacije propagande, a isto tako niti kakvu određenu svotu od naroda. Od tog imamo od starine samo misni stipendij, jedna cvancika za Misu i, prema biskupskoj odredbi, od prije nekoliko godina primamo četiri cvancika prigodom vjenčanja, i to ne od siromašnih. Drugih prava štolarine u ovim krajevima nema.

Ima mnogo onih koji ne daju ništa, jer nemaju ništa, pače trebamo mi od skupljenoga dati nešto njima. Dobijemo 25-30 funti najviše. Ono što se ne potroši, što preostane u kući, zamjenjuje se za druge potrebne stvari koje ne primamo u prošnji.

---

[106] Ahdnama i praksa…. Pasha efendija…

[107] P. BAKULA, ***I martirii***…, str. 73.-79.

Neka misionar bude i revan/gorljiv i mlad i zdrav i što hoćete, uza sve to on ne će moći udovoljiti duhovnim potrebama naroda i kad bi taj bio i u gradu, a ne razbacan kao naš.“[108]

„Tako smo, dakle, i mi i narod, svjedoči Bakula, razapeti na dva teška križa: mi iscrpljujući se od neprestalna truda, a narod zato što ne može primiti usluge od jednog svećenika gdje bi trebalo možda i deset svećenika.

Danas nas je u samostanu jedanaest svećenika, devet zavjetovanih klerika i dvanaest dječaka za odgoj, dva brata laika zavjetovana i dvanaest samostanskih sluga: broj koji nije baš određen, ali koji bi se mogao povećati.“

„Dakle, zajednica nama svećenicima, zdravim i bolesnim, daje sve potrebno, osim osobnog odijela za koje nam samostan dodjeljule 22 talira godišnje, a koji stoje kod poglavara/superiora. Tako isto zavjetovanoj braći: laicima i klericima dodjeljuje po 10 talira. Sluge su plaćene najmanje 100, a najviše 200 cvancika godišnje. Svećenici, klerici i braća laici jutrom u zajednici imaju kavu, dječaci u odgoju sluge i imaju doručak.“[109]

„Kad umre neki klerik ili zavjetovani laik, svi svećenici misije trebaju reći jednu Misu za pokoj duše pokojnika i samostan jednu pjevanu Misu. Ako je obični svećenik, onda dvije Mise, zatim tri, pa četiri, ako je svećenik služio u misiji više od dvanaest godina ili je imao glavne službe u upravi Provincije ili Kustodije. Osim toga svake subote u godini, zajednica bez stipendija namjenjuje Misu za dobročinitelje i za potrebe ove redovničke obitelji.“[110]

„I ako se pretpostavi, završava navedenu temu fra Petar Bakula, da prestanu turske pljačke i uvede se moderna civilizacija - pljačke mode i luksuza, nadomjestit će dobro one turske, pljačkajući narod na svoj način, povećavajući potrebe i podržavajući siromaštvo. Tako moje nade ni tim putem nisu slobodne od slabosti “ – sve su citati Bakulina opisa.

2. 9. Promjene

U sedmom poglavlju fra Petar Bakula piše o vjerskim i političkim promjenama u Hercegovini od 1844. do danas[111]

---

[108] U Mostaru su bila trojica svećenika na usluzi katoličkim vjernicima.

[109] Fra Anđeo Nuić u Svaštenjaku opisuje ishranu dječaka.

[110] O franjevcima biskup fra Anđeo Kraljević 1867. godine piše: „Svećenika ima ukupno 57, a klerika je 16. Svi su ti redovnici na dobrom glasu, ne samo kod katolika, već i kod Turaka i pravoslavaca. Nemaju nikakvih posebnih ovlasti, osim onih što ih i inače Sveti zbor za raširenje vjere daje svim misionarima. Svi su redovnici u pitanjima dušobrižništva i podjeljivanja sakramenata podložni biskupovoj vlasti, a u pitanjima redovničke stege podložni su volji redovničkih poglavara. Svi se sakramenti dijele besplatno, i ne postoji običaj da se što daje pa ni svojevoljno…. Redovnici se uzdržavaju od prinosa koje vjernici daju slobodno i po svojoj volji. Prinosi se pak sastoje od svakovrsnih žitarica: pšenice, ječma, heljde, sirka, zatim jaja, pilića, koza, jaradi, ovaca, drva, sira, maslaca, vune, slame, sijena... Budući da je svakoj župi potrebno više konja kako bi se valjano obavile pastoralne dužnosti, nužda nas prisiljava da od vjernika tražimo namirnice za te životinje - sijeno i slamu.“ Usp. **Čerigajski…**

[111] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 80.- 97.

„Nastale vjerske promjene u Hercegovini prethode građanskim promjenama koje su se također zbile u istoj provinciji. Zbog toga ćemo razmotriti prije one (vjerske), a potom ove (građanske).“

„Budući da sam godine 1853. u dvije knjižice na talijanskom[112] i hrvatskom[113] objelodanio osnutak franjevačke misionarske Kustodije i Apostolskog Vikarijata Hercegovine, ali hoću samo reći kako je za njih *dulcis amor patriae – slatka ljubav domovine*, bila samo mrtva riječ u Hercegovinu, gdje nisu rođeni, kao što bi bila i za mene kad bih živio u Bosni - i tako dalje.“

„Početkom ovoga (19.) stoljeća, bio je slučaj (koji se nikada prije nije dogodio), da je u Bosni bilo oko dvadeset svećenika, koji su bili rođeni u Hercegovini.[114] Oni su u svojim razgovorima gotovo uvijek raspravljali o kritičnim prilikama svojih zemljaka katolika. Planirali su što bi trebalo poduzeti i svom su im dušom željeli pružiti kakvu pomoć. Međusobno su se tješili i praveći planove za poboljšanje svi su dolazili na istu Misao kako za njihovu domovinu Hercegovinu nema drugog lijeka nego sagraditi jedan mjesni samostan gdje bi se odgajali domaći misionari.[115] Takav lijek, jer je bio na neki način neprihvatljiv za bosansku provinciju, tajio se u srcu Hercegovaca i nitko se javno o njemu nije usudio riječ progovoriti, osim kako ćemo vidjeti, nakon mnogo godina. Međutim smrt, ta prekidateljica najboljih stvari, godine 1831. između živih diže izvrsnoga i revnog mons. apostolskog vikara Bosne fra Augustina Miletića.[116] Njega naslijedi odabrani fra Rafo Barišić[117], dok je provincijal bio p. Mihovil/Mijo Dujić. Kratko vrijeme nakon ustoličenja novoizabranog apostolskog vikara, između Provincijala i njega izbi neki nesporazum (svađa) oko redovnika koji su predloženi provincijalu, a također i apostolskom vikaru ukoliko su župnici također i misionarski pomoćnici. I ukoliko je bilo klera, u tim mjestima, drugog nije bilo.“[118]

„Suprotna mišljenja dvaju prelata nađoše također svoje zaštitnike/odvjetnike braneći sad jednu, sad drugu stranu. I tako među redovnicima nastade stranka. Oni iz Hercegovine dijelom su bili neutralni, a dijelom su naginjali monsinjorovu mišljenju. Međutim se o sporu raspravljalo bez prestanka.[119] U žustrini rasprave povrijeđen je način i tako se je stvar sve više zapetljavala.“

„Obratilo se na Rim zbog rješenja, ali odgovor nije bio zadovoljavajući. Bi poslan i vizitator/pohoditelj, zatim drugi, pa treći, ali uzalud. Stvar se ne

---

[112] Petar Bakula, ***Breve commpendio.***

[113] Petar Bakula, ***Kratka povijest.***

[114] U Tabuli se nalaze njihova imena. .

[115] Ideja o gradnji samostana u Hercegovini

[116] Monografija o fra A. Miletiću, A. Nikić, ***Lučonoše…***, str. 389.

[117] Rođen u Oceviji. Studirao, bio profesor u Italiji. Postavljen za aostolskog vikara u Bosni. A. Nikić, ***Lučonoše…***, str. 423.

[118] Bilo je nekoliko popova glagoljaša. Imena pokojnika Bakula je objavio u Šematizmu iz 1867.

[119] Acta Kongregacije…. Vizitalori…

razbistri, nego se sve više zamuti. I kako obično biva u sličnim prilikama s osporavanim pravima, da postaju sve manje vrijedna (uvjerljiva) u vrijeme kad se o njima više raspravlja, Hercegovci međutim otkriju svoju staru skrivenu stvar apostolskom nunciju u Beču mons. Altieriju. Ovaj, sklon navedenim razlozima hercegovačkog puka, posla molbu Sv. Stolici da se podigne jedan samostan manje braće franjevaca u Hercegovini. Molbu je Sv. Stolica primila i 14. siječnja 1844. iziđe dekret Sv. Stolice, kojim se ne samo dopuštalo, nego naređivalo da se traženi samostan u Hercegovini mora bez daljnjega podignuti. Tad hercegovački redovnici iz tjeskobne neizvjesnosti prijeđoše u najveću utjehu. I nisu mogli vjerovati da se primio takav jedan dekret, pa oni koji su se nalazili u Bosni, oprostivši se, odmah siđoše u domovinu da zagrle ostalu braću misionare.[120] Za to se doznalo, a i naš je narod bio toliko ushićen da se tome nešto slično nije moglo naći."

„Zatim se redovnici, u suglasnosti s mons. Barišićem, prihvatiše jednog jedinog sredstva (odakle su sagrađeni svi samostani i franjevačke crkve), tj. sabiranja pobožne milostinje. Ali, ta je zbog siromaštva puka u Hercegovini bila ništa ili jako mala. Zato bi odlučeno da se pošalje jedan otac u Italiju. Za to se nađe najprikladniji o. Filip Ćorić.[121] On, iako ometen previranjima od 1848. u Italiji, ipak skupi dosta milostinje i zasluga kod Boga. I dok se on bavio tim poslom ljubavi, njegova subraća pozajmljenim novcem platiše za ferman 35 borsa (kesa), a za zemljište na Širokom Brijegu 20 borsa (kesa). (Svaka borsa ima 25 skuda)."[122]

„Za dobivanje fermana i za kupovinu zemljišta od jednog Turčina, redovnici su morali svladavati neizmjerne poteškoće. Ipak, kao da su iz tolikih poteškoća i nezgoda crpili sve veću snagu i u srpnju 1846.[123], s blagoslovom monsinjora (fra Rafe Barišića), postavi se temeljni kamen crkve i samostana na Širokom Brijegu.[124] To bijaše kao da je upaljena živa vatra u svim Hercegovcima i vidiš ih gdje složno dolaze raditi dan i noć na započetom poslu. Narod pomaže u obliku milostinje u novcu, s ponekom životinjom, daju građu i pridonose radeći. Redovnici se odriču i najnužnijeg ne misleći na to i veseli u bijedi, čine sve što mogu da bi pridonijeli kakvu pomoć tako velikoj potrebi."

„Spomenuli smo papin dekret za gradnju samostana. Nama je upravljao biskup koji je postavljen pohoditeljem/vizitatorom. Dobro i to kad je glava Crkve tako odredila. Ali dosta naše subraće pomrije, oni u Bosni ostaše

[120] Fra Anđeo Kraljević s novacima……

[121] A. Nikić, ***Lučonoše…***, str. 290.

[122] O tome piše i fra Radoslav Glavaš u svojoj Spomenici.

[123] To je bilo 26. srpnja 1846. godine.

[124] To je bilo 23. srpnja 1846. godine.

odijeljeni,[125] a naš biskup nije imao vlasti za novicijat, mladići pripravljeni za Red već ostariše, a nisu bili obučeni. Narod uvjeren kako će ostati bez pastira, a samostan bez redovnika. Ta žalosna činjenica jako nas je boljela."

„Sultan, otac umrloga, a i ovoga sadašnjega turskog vladara, bio je poduzeo dobre mjere da bar djelomično svede svoj građanski i vojnički zakonik prema normama onoga europskih sila. Na tome je radio mnogo i učinio je što je mogao. Tako isto i njegov sin, kad ga je naslijedio, htio ga je naslijediti i u tom pothvatu, iako teškom i duhu muhamedanizma protivnom. U drugim krajevima svoga prostranog carstva, negdje više, negdje manje, spomenuta dva suverena ostvarili su svoje pokušaje, ali u Bosni i Hercegovini zaista ništa. Razuzdani duh domaćih Turaka nije htio čuti za reforme koje su sultani poduzimali. Štoviše, godine 1850. sastaše se turski prvaci Bosne i Hercegovine na tajni zavjerenički skup, pismeno se izjasniše protiv volje sultana i otvoreno mu se suprotstaviše."

„Tada sultan, skupivši svoje vojne snage na čelu sa Omer-pašom[126] pobijedi Bosance i krenu prema Hercegovini i u mjestu Vrbač navali na utvrđenja naših Turaka, zauze ih i siđe u Mostar progoneći one koji su u neredu bježali, zauze grad, zarobi vezira Hercegovine Ali-pašu i njegove sinove i glavne pobunjenike. Krenu s vojskom prema Krajini i bez milosti je kazni. Tu pogubi sa sobom dovedenog vezira Ali-pašu i istaknute turske moćnike Bosne i Hercegovine, a ostale s njihovim obiteljima protjera u doživotno progonstvo.[127] U srca domaćih Turaka utjera takav strah da su drhtali kao miševi pred mačkom."

2. 10. Dušobrižništvo

U osmom poglavlju Bakula piše o misionarskim službama u Hercegovini[128]

Evo što piše Bakula: „Na svakom mjestu i svaki župnik koji vrši svoju dužnost mora više – manje, imati truda i poteškoća. Tako, posve naravno, mora biti.

---

[125] Među njima je ostalo nekoliko franjevaca rodom iz Hercegovine, kao fra Grga Martić. Međutim, za razliku od drugih, fra Grga je obilazio svoj rodni kraj i posjećivao hercegovačke franjevce. Od 1845. godine pa do konca života češće je *„rado hrlio k nama da posjeti hercegovačke hridi, gdje bi sa svojim od davnih dana prienim prijateljem presv. G. otcem Paškalom Buconjićem snovao snove, te o vjerskim i narodnim potrebama sa mladenačkim žarom raspravljao".* Fra Grga je *„velikim žarom ljubio svoju dragu Hercegovinu, njome se ponosio i o njoj uviek s najvećim zanosom govorio"* - riječi su provincijala fra Andela Nuića.

[126] To je lički poturica Omer paša Latas. Fra Grga Martić je malo kasnije - 1867. spjevao ep *Osmanida.* U epu je opjevao bosanskog vezira Omer-pašu s dobrim i lošim osobinama. To djelo je propalo. Zatim je pokušao spjevati *Boj na Kosovu 1389.,* ali mu to nije uspjelo. Krajem pedesetih godina 19. stoljeća počeo je fra Grga raditi svoje životno djelo i to ciklus epskih pjesama sa zajedničkim naslovom *Osvetnici.* Na *Osvetnicima* je radio 20 godina i stvorio sedam knjiga. Kako je i sam istaknuo, on ne teži umjetničkoj vrijednosti ovih stihova nego povijesnoj istinitosti i vjerodostojnosti. *Osvetnici* su, ne samo kao književni, nego i kao propagandni tekst utjecali na ondašnje čitatelje. Dok u *Osvetnicima* govori o poznatim povijesnim događajima, u *Posvetnicima* Martić se želi odužiti vjeri, Crkvi, Franjevačkom redu i njegovom osnivaču sv. Franji. *Posvetnici* su tiskani u Sarajevu 1895., a sastoje se od više pjesama koje međusobno nisu povezane. Po književnoj kvaliteti zaostaju za *Osvetnicima.* U Martićevom književnom stvaralaštvu posebno mjesto zauzimaju putopisi. Važan je njegov putopis *Putovanje u Dubrovnik iz Kreševa 1882.*

[127] „Od novembra 1850. do juna 1853. Hercegovina prominu osam vladara, i to su: 1. Ali paša Rizvanbegović; 2. Mehemed Skenderbeg (grof Selimski), 3. Omer Paša; 4. Airedim paša; S. Ali paša (rečeni pijani saroš); 6. Ismail paša; 7. Mehemed Ćamil paša, 8. Abdi Mjustaj paša Skadranin." Franjevački arhiv u Mostaru, ***Kronika -1846.-1863.,*** str. 6.

[128] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 97.- 118.

Zbog toga o takvim poteškoćama ne namjeravam govoriti u ovom poglavlju. Govorit ću samo o nezgodama koje našu službu u ovoj misiji na poseban način čine nevoljnom:

a) Sjeverni dio misije je brdovit i po pet mjeseci izložen snijegu i zimskim vijavicama, hladan i zbog jakih sjevernih vjetrova, pa je čovjek u opasnosti da se smrzne i život izgubi, kako se često i događa iznenađenim putnicima. Događa se da su i svećenici, ukočeni od leda, umirali dok su išli kojemu umirućemu podijeliti sakramente. To se prije nekoliko godina dogodilo svećeniku o. Iliji Janjiću.[129]

Južni dio izuzet je od opasnosti smrzavanja, ali je zato ispresijecan rijekama bez mostova ili mostovima koji se jedva drže, a preko kojih pješak jedva sa strahom može prijeći.[130] Tu zatim ima bara, kaljuža, ravnica koje zimi postaju more vode, koje ponekad traju i ljeti. I kako se sela i župe nalaze s ove ili s one strane rijeka i poplavljenih ravnica koje svećenici često moraju prelaziti, često su u opasnosti da postanu žrtva vode.

b) Osim malih ravnica koje su, kako sam rekao, izložene poplavama, sav je ostali teritorij ove misije jako kamenit, sa strmim uzbrdicama, nizbrdicama i hridinama; ukratko, sa stalnim opasnostima. Ima mjesta, kao što je Drežnica i druga mjesta uz rijeku Neretvu, kamo se ne može ići osim verući se i hvatajući se po više sati hoda uzlazeći i na povratku silazeći.

Kuće hercegovačkih seljaka su više jazbine nego kuće. Seljaci, svaki posebno, iskopaju u zemlji široko i dugo koliko hoće, a dubinu kopaju koliko je visina čovjeka srednjeg rasta stojeći uspravno, tako da mu je glava u ravnini zemlje. Zatim uzmu neobrađeno kamenje, bez i najmanje obrade i od tog prave jako jadan zid, i to na suho, sa svih strana te udubine. Ostave ponajviše samo jedna vrata za ulaz koji, u skladu s planom kuće, treba izdaleka biti u razini zemlje. Na te zidine i na iskopanu zemlju okruženu gomilom (grudinom) stavljaju velike grede, čitava stabla, malo otesana sjekirama. Po gredama stave drveni pleter (lisu) po cijeloj duljini i širini kuće. Taj pleter s gornje strane dosta debelo namažu svježom goveđom balegom i lugom. Tu žbuku (namaz) poravnaju i to će poslije služiti da se tu suši žito. Kuća je pokrivena slamom (krovom) i donji kraj pokrova oslanja se na zemlju. Prozora nema. Vrata služe i za ulaz, za izlaz i za svjetlo. Na sredini kuće prostru ilovače (gline), izravnaju je i to je ognjište. Tu se peku veliki kruhovi, pod velikim ugrijanim željeznim sačem (pekom) koji se prekrije žeravicom. Tako napravljene kuće nakon nekog vremena kada se uhvati čađa, tako se napune dimom da se jedva može izdržati tu nekoliko

[129] A. Nikić, ***Lučonoše…***, str. 200.

[130] Mostovi na Ugrovači i Mladima su sagrađeni zahvaljujući suradnji talijanskog kapucina fra Matea Lorenzonia koji je došao i napravio planove za crkvu na Širokom Brijegu i mostove za Mlade i Ugrovaču. Na taj način je pomagao franjevačkoj misiji u Hercegovini.

sati. Osim ognjišta, kako sam rekao, sve ostalo podnožje kuće pokriveno je izdancima stijena, a kuće koje su popločane ili na neki drugi način poravnane mogao bih na prste izbrojiti. Takva je upravo jedna od tih kuća u kojoj se očekuje misionar na prenoćište."[131]

"I evo, on dolazi i svi iz te kuće su u velikom poslu tražeći blagoslov, primajući konja, skidajući s njega bisage misionarove i one u kojima je pomični – prijenosni oltar[132] itd. Neki od ukućana donosi malo slame ili sijena i s jedne strane ognjišta koju misionar odabere, prostre tu slamu do tri prsta debelo tako da tu može leći jedna osoba. Misionar sa sobom nosi gunj velik kao plahta koji se stavi po slami i taj se ležaj zove *krevet napravljen na misionarov način.* Tada misionara pozovu da uđe i da se odmori.[133] On ulazeći blagosliva kuću i ako nije pripazio ili bio upozoren, udarit će glavom u jednu od onih gredurina, jer je kuća niska i jako je malo takvih da bi čovjek mogao ući a da se ne sagne. Da se misionar bolje ogrije, gori jaka vatra. I dim se digne tako gust da ne možeš otvoriti oči. Misionar se odmara sjedeći na orijentalni način na toj postelji. Htio bi moliti božanski časoslov, ali od vatre s ognjišta ne vidi ništa. Svijeće ili uljnu svjetiljku uzaludno je tražiti. Bit će bogataški ako upale koji rovocjepak (luč) i posvijetle svjetlom koje miriše vlastitim dimom i koje svakoga časa treba podržavati. Ili tako na najbolji način ili će pak misionar morati napustiti časoslov, a molit će ružarje, kad okolnosti ne dopuštaju drugačije."

"U istu kuću, također možda blizu vatre nasuprot misionarima, taj siromašni narod morao je uvesti kakvo bolesno živinče i više stoke zbog istoga razloga, ili također janjce i kozliće kako ne bi bili udušeni s ovcama, ili jer je trebalo musti malo mlijeka, zatvorili su ih u istu kuću i oni ujedinjujući svoju vlastitu glazbu s glazbom djece,[134] čine misionaru ugodan odmor."

"Međutim, misionar govori kako je vrijeme za molitvu i da se pozovu i susjedne obitelji, ako ih ima. Dolaze, natrpavaju se da više ne može. Ne ostaje slobodna ni misionarova postelja i svi klečeći, sklopljenih ruku u najpobožnijem držanju mole razne molitve koje predmoli misionar."[135]

O prehrani Bakula piše: U korizmi nemamo drugo osim kiselog kupusa, začinjena s malo ulja i gotovo uvijek je sirov (nekuhan). Ako je kuhan, onda je to raskošna večera. Rijetko ima leće (sočivice) ili drugog povrća, kuhana u običnoj vodi. U rijetkim slučajevima možete se nadati komadu bakalara, nekoliko špinata u južnim krajevima i budite uvjereni kako drugo što i nema.

---

[131] Usp. Zapise fra Duje Ostojića o njegovom obilasku katolika po selima. Iako je fra Dujo to ispisivao četrdesetak godina kasnije, poboljšanje je, bez ikakve sumnje, postojalo, ipak su i oko 1900. godine hercegovački seljaci stanovali u bijednim kućicama.

[132] O prijenosnim oltarima……..

[133] Fra Dujo Ostojić je opisao svoje putovanje po župi i poteškoće na koje je naišao.

[134] Plač djece.

[135] O tome ima podatak u Dnevniku biskupa don Stjepana Blaškovića.

Prije nekoliko godina (1850.), morao sam otići u selo Hamziće,[136] župa Brotnjo, za tri uzastopna dana u korizmi. Nisam imao ništa drugo nego jako lošeg kruha i koju glavicu luka i soli kao prismok i dolikovalo je da se pokažem zadovoljan, a tako nam se često događa svima u ovoj misiji.[137]

O prehrani Bakula piše: "Godine 1847. ja sam s ocem fra Ivanom Crnjcom[138] za vrijeme korizme po raznim selima samostanske župe obilazio dvadeset pet dana zaredom, trudeći se, od jutra do kasne večeri da se više nije moglo. I kroz sve te dane samo su nam dva puta dali nešto bakalara, a ostalo je sve prošlo s kiselim kupusom i ujutro i uvečer. Tako sam vam po redu opisao večeru. Ručak je isto takav, jer osim imena ništa se drugo nije mijenjalo.

Misionar prvi liježe na postelju i tako obvezuje i ostale ukućane na šutnju i na počinak. I u tome su poslušni, te odmah lijegaju na zemlju oko vatre: netko s jedne, a netko s druge strane. I najprije prekriživši se svi lijegaju na svoja mjesta: muškarci, žene veliki, mali, ne tražeći ništa drugo nego vlastito odijelo."

Po volji Božjoj, kad se Misa završi i kad se izmoli djelo vjere[139] i ostale molitve, narod se razilazi. Misionar u jedan ili dva sata popodne sjedne za pripravljen stol s onim ukusom koji sam vam prije opisao. Pošto je blagovao/pojeo ili malo ili ništa, a da ne gubi vrijeme u razgovoru, treba krstiti novorođene i upisati ih u knjigu[140] i ako ima bolesnika da ih providi s potrebnim i treba ih poslužiti. Ako ima svađa među seljanima treba se izmiriti, ako se može bolje. Ali to nije dosta. Ima više od dvadesetak osoba koje traže određene blagoslove napisane na mnogo kartica zbog raznih bolesti ili životinja ili osoba."[141]

"Mi smo misionari svi potekli iz kuća i obitelji prije spomenutih. Ali, studijem i odgojem, te vjerski civilizirani, ne malo se brinemo da i naši zemljaci postanu dionici dobara kršćanske civilizacije.[142] Budite također uvjereni da je sve što je dobra postalo i što se god dobra podržava u našem narodu, sve je preko nas misionara. Da sam odlučio napisati čitavu povijest, to bi vam pružio kao opipljivo, a ovako ću se zadovoljiti da vam donesem dva-tri motiva zbog kojih naši poticaji, u smislu civiliziranja, imaju manji učinak nego bi trebalo. Ako bih za razlog tome naveo samo siromaštvo naroda, ne bih vam rekao istinu, jer u našoj domovini nije ni malo tih seljaka, koji s obzirom na njihov položaj, imaju dosta posjeda, a ipak što se tiče udobnosti kuće naći ćete malu

---

[136] Selo je dobilo ime po poturici Hamza begu. Danas to selo pripada župi Čerin.

[137] Zapisi fra Duje Ostojića.

[138] A. Nikić, ***Lučonoše…***, str. 348.

[139] Djelo vjere.

[140] **Maticu krštenih**. Usp. Andrija Nikić, *Povijest matičnih knjiga*, **Kršni zavičaj**, br. 30. str. 84.-86. Matice vjenčanih: Andrija Nikić, **Franjevački arhiv – Regesta Franjevačkog arhiva u Mostaru 1446.-1862.,** Mostar, 1984.

[141] Liječenje….

[142] Stoga su franjevci, kada su im političke okolnosti dopuštale otvarali škole u Hercegovini. Mostar…---------- Bavili se lječništvom i ljekarništvom. Nabavljali su Ljekarnu. Gradili dućane – primjerice, one na Širokom Brijegu tik do samostana. Usp. A. Nikić, Franjevci i širenje prosvjete u Herceglovini, ***Kačić***…….

ili nikakvu razliku između bogatih i siromašnih. Recite jednom od tih bolje stojećih: - *Kad ti je Bog blagoslovio tvoj trud i dao ti da možeš živjeti dostojno uživajući svoje bogatstvo, zašto želiš sakriti Božja dobročinstva i zadovoljavaš se tako oskudno i provodiš bijedan život kao da si prosjak?*

Na takve i slične poticaje čut ćete gdje vam taj prosti čovjek odgovara ozbiljna lica: *Oh! Što govorite, oče! Da ja sebi pribavim ugodnosti u zgradama ili u drugom. A ne znate kako bi moj gospodar (aga), kad bi vidio kako sam se u nečem sredio i iznad ostalih istakao, tražio sve moguće izgovore da me potjera iz te kuće i s imanja, ili ako bih tu ostao, da me globi kako i kada se njemu svidi. Tako ja ne bih mogao živjeti, nikada siguran hoću li biti izbačen, pa ma koliko mu plaćao. Pa zar vam izgleda razumno da se lišim i potrebnog samo zato da živim udobnije u kući? Ne, sigurno! I kad bi me potjerao, gdje bih svršio? A kad bi me globio, tko bi me sažalijevao u tom slučaju?*

Odgovor je seljaka potpuno ispravan i istinit i nije se samo tako radilo u prošlim vremenima, nego i danas Turci prakticiraju taj prokleti običaj - pljačkati svoje naseljenike (podanike) na svaki način, ako se izdignu nešto iznad prosjeka. I onda kakav ćete opravdani razlog donijeti i kako ćete privoliti tog seljaka? A on nadodaje: - *Zatim, oče, kad i ne bi bilo gramzljivosti moga gospodara, koja je uvijek spremna da me proždere, ja vidim kako gospoda s toliko udobnosti ipak živi gore od nas koji smo u tolikim nezgodama i ja, da ne bih živio gore i umro prije, želim živjeti sto deset godina ako se Bogu svidi uvijek ovako, koliko je živio i moj djed, pokoj mu duši. I svi su naši umirali jako stari.*

c) Mnogo muke imamo trudeći se iskorijeniti predrasude, čaranja, vračanja, koje naši poprimaju od Turaka, šizmatika i lutajućih Cigana. Trebamo uvijek biti budni da ne bi netko od naših postao šizmatikom/pravoslavcem ili se islamizirao - prešao na islam[143]. Ovdje nije da se o tome govori koliko nam to brige pripravlja, osim što zbog toga imamo mnoge izdatke i izloženi smo raznim pogiblima od Turaka.

Neposredni prethodnik sadašnjega apostolskog vikara, mons. apostolski vikar *Augustin Miletić* govorio je: - *Ako je s jedne strane podnošenje tegoba i*

---

[143] U ime islamizacije punili su se haremi muslimanskih vlastodržaca (aga, begova, malbaša, kadija, spahija, paša, vezira…, pa i balija), a, potom, i običnih muslimana prelijepim kršćanskim djevojkama. Muslimani iz Duvna, Vitine, Ljubuškog, Čapljine, Počitelja, Mostara…robili su djevojke iz zapadne Hercegovine, a oni iz Stoca, Bileće, Trebinja i ostalih varošica djevojke iz istočne Hercegovine. Njih su dovodili u hareme i na taj način uništavali kršćanski podmladak. Evo jednog svjedočanstva o odvođenju pravoslavnih djevojaka. Istovremeno su Turci iz Stoca učinili da prijeđu na islam Marija Raič(ević), austrijska državljanka Ana Gašparović, Marija Zovko, Marija Kuzman, Ana Kuzman, Marija, žena Đure Raič(evića), zvanog Kuljen, sve katolici. Osim ovih, četiri djevojke pravoslavne vjere, tj. kći Luke Kurilića, Marka Jokića Miće, sluge Amzabega (Hamzabega o. p.) Rizvanbegovića, a ova je bila jedinica i bila je u službi kod Isuff-age (Jusuf, o. p.) Šemića, a posljednja je bila kći Save Mitrinovića. Tri posljednje postale su muslimanke dana 26. travnja 1875., kada se Njegovo Veličanstvo, austrijski car, nalazio u Metkoviću, a Turci su iz zajedljivosti govorili uplakanim roditeljima, i drugima koji su sudjelovali u njihovoj boli: „Tužite se ćeli vašemu i nek vas on pomože! Zbog ove stvari patili su strašno stanovnici kršćanski, kako katolički tako i pravoslavni, i kako da sve to nije bilo dovoljno pa je u međuvremenu bilo ubijeno devet kršćana od Turaka, sedam katolika i dva pravoslavna: Križanović s Rječica, Marčinko iz Prenja, Marić iz Kamene, Marić s Donjeg Brštanika, Puljić s Bune, sve katolici župa Dubrave i Stolac. Od pravoslavnih, čuvar iz Žitomislića i Šakota iz Kozica, oba iz Dubrava, uz mnoge druge, prije i poslije ustanka. Zbog svega ovoga mjesne turske vlasti nisu davali ni najmanji spomen, nego su cinički ponavljali: jedan pas manje (Bir ciopek esik)." *Humski zbornik*, sv. IV., str. 175.

križeva bila jako teška stvar, s druge strane su polovinu tih tegoba i križeva donosile same ženidbe naših katolika.[144]

"Europska sloboda prodrla je i u Hercegovinu.[145] Naši jednostavni ljudi, su izvan sebe u nekom svetom entuzijazmu i u jednom stanju pobožne zavisti, kad su čuli kako ima carstava i kraljevstava katoličkih i kršćanskih, bili vjerujući kao dobri ljudi kako kršćanski narodi pod upravom kršćanskih kraljeva ne mogu biti ništa drugo nego pošteni, dobri i sveti. Takav pojam su gajili u sebi i naši Hercegovci o katoličkim kraljevstvima. Mislili su, siromasi, kako bi od nekoga koji bi k njima došao iz takvih zemalja mogli naučiti neko pravilo za ispravniji život.

Bakula završava ovo poglavlje poticajem: "Zato, draga subraćo misionari Hercegovine, neka vam ne bude dosadna riječ vašeg suradnika u vašem apostolskom trudu i budite budni, braćo! Neprijatelj je već jako blizu. Počeo je već napadati naše katoličke utvrde. Za nas ovo vrijeme nije vrijeme spavanja. Svaka i najmanja nebudnost i pospanost mogla bi biti ruševina za naš narod. S jedne strane, politika koja ne zna za katoličku razboritost, s druge strane civiliziranja koja čovjeka pravi nepokornim podrugljivcem Božjim, s druge opet progres koji vraća čovjeka u barbarizam brutalnih sila. Jao nama, braćo! Jao našim zemljacima ako se suobličimo ovome svijetu pokvarenosti koji, koliko manje izgleda okrutan, toliko je više uništavajući!" [146]

2. 11. Građevine

Fra Petar Bakula je u devetom poglavlju iznio projekte: **G**radnje, nabavke i popravci/poboljšanjakoje su izveli misionari u Hercegovini[147]

„Kad su se redovnici smirili uređenjem samostana, a dobrim dijelom sređenjem i građanskog života odahnuše više nego ikad prije, svi se dadoše na poboljšanje serafske misije.[148] Tako za potrebe obitelji i za narod napraviše

---

[144] Fra Augustin Miletić je bio apostolski vikar u Bosni i Hercegovini

[145] Fra Petar Bakula je živio u 19. stoljeću, u doba razmaha raznih materijalističkih filozofija i pozitivizma, nijekanja nadnaravnosti pa čak i povijesne istinitosti kršćanskih izvora (npr. kod Davida Straussa i nekih drugih), u vrijeme materijalističkog shvaćanja evolucije. Čovjeku koji se suočio sa svim tim trebalo je znatne filozofske sposobnosti i školovanja da se snađe u tom vrtlogu mišljenja i da mu vjera, kako tako, ostane na životu. Filozofi koje je Bakula čitao i koji su na njega ostavili dubok dojam bili su na jednoj strani Ed. von Hartmann i A. Schopenhauer, a na drugoj L. Bu'chner. Njihovi nazori o prirodi, čovjeku, prauzroku Svemira, bili su panteistički (tzv. »nesvjesno« kod Hartmanna i 'slijepa volja' Svemira kod Schopenhauera) i materijalistički (kod Buchnera). No tragovi stare vjere u njemu nisu se dali lako izbrisati. Iako nedosljedno, oni se miješaju s ovim novim, od filozofa preuzetim, elementima. I u novom razdoblju, on govori o »svevidnom Duhu«, koji s odobravanjem pozdravlja, na kraju razvoja, ljudsku misao kao nosioca napretka; taj „Duh", ako riječi imaju ovdje ikakvog smisla, može biti samo osobni Bog.

[146] Relikvije svećeničkih, franjevačkih i katoličkih, odnosno kršćanskih mučenika pohranjene su, ne samo po hercegovačkom kamenjaru, nego su njima posvećene i naše rijeke i jezera. Ta počivališta njihovih relikvija simboliziraju u određenom smislu trajnu i neraskidivu povezanost fratara s ovom zemljom, s ovim podnebljem, s Božjom i našom prirodom.

[147] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 118.- 126.

[148] U izvještaju iz 1855. (br. 35.) biskup fra Rafo Barišić piše:„Pređašnji biskupi u ovim mjestima, zbog turskoga zuluma nikada nisu bili na miru da bi mogli sagraditi stalnu rezidenciju niti vlastito sjemenište za odgoj klera, nego se služiti redovnicima iz reda sv. Franje već od početka reda ovdje su imali samostane (koji su porušeni). I biskupi su se njima služili za upravljanje župama. Dijelom su župnici bili svjetovni svećenici latinskog obreda, a ilirskog jezika. Pa kad je ovih nestalo sve je spalo na spomenute redovnike, koji odgajahu mladiće kao redovnike te nakon položenih redovničkih zavjeta njih su slali najviše u

dvije, a u samostanskom klaustru jednu jako veliku čatrnju,[149] dvije velike štale sa sjenicama za životinje koje su im bile potrebne, a i za korištenje stalnim gostima. Od jako lošeg terena stvoriše vrlo velik vrt, gotovo isključivo s minama i donoseći zemlju na to škrto kamenje. Od jedne strašne šumetine stvoriše dosta veliku i lijepu livadu ispod samog samostana. Ostatak šikare doveden je u bolje stanje, očišćen od trnja i suharaka, ponajviše vlastitim rukama.[150] Usprkos vrlo lošem terenu, ipak se sad plodonosna stabla i ostala stabla za obranu od vjetra učiniše jačim. Sve uokolo, što je označeno za samostan, u širinu od 1200 lakata (zidarski naš lakat ima točno četiri rimska lakta), ograđeno je zidom potrebne visine i potpada pod mjesto klauzure."[151]

Tu misao fra Petara Bakula završava riječima: „Ukratko, mjesto nekad pusto i grozno[152] (a bolje se u ono vrijeme i nije moglo dobiti) zahvaljujući fratarskom znoju danas pruža gospodi konzulima iz Mostara i drugoj gospodi strancima uživanje dostojno njihova interesa.[153] Što se tiče unutrašnjosti crkve i svete opreme u sakristiji kao i kora, korskih knjiga i tome slično: zbog oskudnosti milostinje nije se moglo učiniti nešto veličanstveno, bogato ni u velikim količinama. Ipak, potrebno i dolično imamo. I knjižnica nije posve bez knjiga."[154]

2. 12. Župne zgrade sagrađene prije 1844.

Bakula piše: „Pođemo li najprije pohoditi crkve i kuće koje su pripojene vjerskim redovničkim sirotištima naše misije, ostat ćete iznenađeni. Udovoljit ćemo svemu učinivši dva razmišljanja, tj. na ono što se učinilo i poboljšalo i tko je to učinio. Kako bi se čitatelj osvjedočio kako je ljubav prema domovini veliki podstrekač i kako se čini dobro samo ako nije riječ o tvrdom srcu,. pa

Italiju na više studije. Kako je više puta izbijala svađa i nesloga između apostolskog vikara i redovničkih starješina te provincije, radi rasporeda župnika, sveta Kongregacija je 1677. godine odredila, među ostalim, da spomenute starješine nastave predlagati župnike za pojedine župe apostolskom vikaru dok se drukčije ne odredi od Sv. Stolice. Kako je Hercegovina u to vrijeme pripadala Bosni, a sada je čuvodržava/kustodija toga reda isti taj zakon i ovdje slijedimo. U tomu smislu ove župe su predane tomu često spominjanim redovnicima. Redovnici, ako napuste župu kao župnici ili kao kapelani, svu svoju odjeću daju samostanu. Ono što pak steknu za župne kuće, to ostavljaju u njima."

[149] Čatrnja još i danas služi svojoj prvotnoj svrsi.

[150] Sad je to Bakamuša – parkiralište za autobuse i automobile za vrijeme velikih hodočašća.

[151] Usp. ***Spomenica…*** 2005.

[152] Biskup Barišić 1838. svjedoči:„Budući, da nemamo crkava, izim u posve malom broju (samo pet - op. A. N.), na službu Božju se svetkovinom sastajemo na polju, u šumi i skrovitim mjestima: oltare podižemo pod hrastom ili drugim stablom, sveti stol najgrubijom tkaninom i granama sa stabala pokrivamo; a mi na vedru nebu, na mokroj zemlji, pokrivenoj blatom ili snijegom klečeći pribivamo službi Božjoj. *Zvonima se služiti ne smijemo*, izim jedino u dvije crkve (Podmilačju i Varešu -op. A. N.), što nas opet zapada silu novaca, dočim u drugim samostanima zvoni se udarajući maljem u gvozdene table i tako se redovnici i vjernici pozivlju na službu Božju, pa i ovo teško trpe. Po drugim mjestima, gdje su vjernici raspršeni, tamo se u volujski rog pušući i dajući glas s uzdignutijih točaka, sazivaju vjernici; pa i ovaj način po mnogim je župama strogo i pod najtežim kaznama zabranjen."

[153] Župa u Mostaru dugačka je 12, a široka 5 sati; podijeljena je na grad i 25 sela; ima 424 obitelji s 2289 duša. Anđeo Kraljević, **Šematizam**… iz 1853.

[154] Fra Petar Bakula je kao isluženi generalni definitor i tajnik Generalnog kapitula 1862. predstavio franjevačkim provincijalima teško stanje Hercegovačke franjevačke kustodije. Na pitanje nazočnih provincijala i kustoda, kako vam možemo pomoći, Bakula je odgovorio: Darujte nam duplikate knjiga.

do našeg otcjepljenja od Bosne,[155] od svetih zgrada u čitavoj našoj misiji nije bila nego samo jedna mala kapelica u groblju u Gradnićima, ozidana krečom i pokrivena daskama, koju je napravio o. Mijo Slišković[156], naš zemljak, a bila je toliko velika, da se u njoj mogla Misa govoriti i ući nekoliko osoba (3).“[157]

Sve naše sakralne zgrade koje su nam ostale od prošlih stoljeća sastojale su se u toj jednoj kapelici. I kad je tako bilo na početku, odakle se moglo krenuti naprijed?

U župi *Čerigaj* - stara kuća koju je napravio o. Jakov Kraljević,[158] i nova, koju je napravio o. Nikola Kordić[159] - Hercegovci.

---

[155] Evo kako je to formulirano u Dekretu: „Oci podrijetlom iz Hercegovine, vođeni osjećajem iskrene kršćanske ljubavi, žalili su nesretnu sudbinu svoje braće katolika, promatrajući kako ih satire veliko neznanje i njegove neizbježne posljedice: bijeda i siromaštvo. Nekoliko odvažnijih među njima pokušali su 1840. na tajnom sastanku iznaći način na koji bi se moglo učiniti nešto što bi bilo na slavu Božju, na spas bližnjega i na diku i čast njihova bijedna zavičaja. Jednodušno su odlučili da prije svega valja zatražiti od Sv. Stolice, prema pravu postliminija, dopuštenje da podignu jednu crkvu sa samostanom. Priopćivši tu svoju odluku apostolskom vikaru, presvijetlom Rafi Barišiću, koji ju je svesrdno pohvalio i obećao im pomoć kod Svete kongregacije za raširenje vjere, obodreni time dali su se ozbiljno na ostvarenje te zamisli. Tako su 8. srpnja 1843. osmorica braće napisali molbu tadašnjem apostolskom nunciju u Austriji Lodoviku Altieriju, sada kardinalu Svete rimske crkve. U njemu su molili da se Sv. Stolica udostoji milostivo udovoljiti njihovim željama. Taj veoma časni muž odgovorio im je 23. kolovoza i 31. prosinca 1843. svojim pismima, koja čuvamo kao dragocjeno blago. Mislimo da će čitateljima biti drago ako ovdje prenesemo osobito ovo posljednje pismo, koje glasi:*Mnogopoštovani oče! - Prethodno pismo, koje sam od Vašeg mnogo poštovanog Očinstva primio u mjesecu srpnju ove godine, bez oklijevanja sam poslao na odluku Svetoj Kongregaciji za raširenje vjere, te sam nedavno od nje dobio obavijest za Vaše Očinstvo, u kojoj piše da ne samo da potpuno prihvaća molbu za podizanjem crkve i samostana kod vas, uz pozitivno mišljenje i mnp. oca generala, kao i presvijetlog biskupa azotskog i apostolskog vikara, već i da to podizanje, s obzirom na okolnosti, smatra vrlo korisnim i probitačnim. Stoga će se oci, koji idu iz Bosne u Hercegovinu, moći što prije slobodno dati na taj posao.- Ne znam što bih još ja mogao u ovoj stvari pripomoći, osobito ovdje pri carskom dvoru, kako Vaše Očinstvo, čini mi se, želi u spomenutom pismu. Mislim, naime, da uz to svakako pristaje i otomanski upravitelj (vezir), koji je Vaša Očinstva dobrostivo primio i nastavio štititi. Ipak, ako smatrate da još štogod mogu učiniti, molim Vas da mi naznačite, pa ću to, odmah, vrlo rado učiniti. Prije koji dan primio sam pismo Vašeg Očinstva od dana 8. o. m. i odmah ga poslao Svetoj kongregaciji za raširenje vjere. Bez ikakva odgađanja proslijedit ću Vam odgovor koji primim. Do tada ostajem u dubokom poštovanju Vašeg mnp. Očinstva, u Beču, dana 31. prosinca 1843.* najprivrženiji sluga Lodovico, nadbiskup efeški, vanjski apostolski nuncij. Malo kasnije objavljen je i Dekret za gradnju samostana: Odluka Svete kongregacije za raširenje vjere: *Braća Reda sv. Franje od Opsluženja, Kreševske kustodije u Bosanskoj provinciji, izložila su Svetoj kongregaciji za raširenje vjere da bi se vrlo dobro zadovoljilo potrebama vjernika, ako bi se sagradio novi samostan njihova Reda u Hercegovini, susjednom kraju, i gorljivo su molila da bi im se dalo dopuštenje da ga sagrade. Kad je Sveta kongregacija doznala da njihovu želju odobravaju poštovani otac gospodin Rafael Barišić, vikar apostolski, i poštovani otac Josip Marija iz Aleksandrije, general cijeloga Serafskog reda, nastojeći brinuti se za dobro misije, mislila je i odlučila zamoliti Svetoga Oca da se udostoji dati im traženo dopuštenje. Kad je ovu odluku Sv. kongregacije poštovani otac Giovanni Brunelli, tajnik, prenio presvetom ocu Grguru po Božjoj providnosti papi XIV. u audijenciji od 14. siječnja 1844., Presveti je blagohotno sve odobrio i zapovjedio da to izvede spomenuti vikar apostolski.- Dano u Rimu, u zgradi Svete kongregacije za raširenje vjere, 6. veljače 1844. Filippo kard. Fransoni, prefekt. Giovanni Brunelli, tajnik.*“ „Držeći već u rukama odluku Sv. Stolice, hercegovačka braća ostaviše redovničku obitelj kreševskog samostana i poletješe u zavičaj kako bi započeli gradnju crkve i samostana. I tako kupiše po visokoj cijeni (za 145 zlatnika) od nekog Turčina zemljište za gradnju nove crkve na prilično prostranom i malo povišenom brdu, pučki zvanom Široki Brijeg.“ Stvarno franjevci rodom iz Hercegovine su se pozdravili s onima iz Kreševa, odnosno provincije Bosne Srebrene 1844., a pravno 1852. godine.

[156] Fra Mijo je preminuo 24. srpnja 1851. na Širokom Brijegu u 63. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše..,*** str. 396.

[157] Biskup fra Rafo Barišić u svom izvještaju iz 1855. godine piše: „Kako je istina, rekao sam da ni jedna sveta katolička zgrada do današnjih novih nije postojala u čitavoj Hercegovini od turske okupacije pa nadalje. Šizmatici su pak zadržali mnoge crkve i mnogo samostana pa i u glavnom gradu Mostaru. Kakav bi se razlog mogao navesti toj suprotnoj razlici između katolika i šizmatika? Možda bi mogli biti u pitanju razni razlozi, ali ja mislim kako bi bio dosta ovaj što je postojao, šizmatički-pravoslavni patrijarha u Konstantinopolu i što su se sultanima davale velike svote, dok katolici sa svoje strane nisu toga ničeg imali. U tom me mišljenju utvrđuje i to što oko sto godina unazad katolički župnici nisu mogli nazočiti ženidbi svojih katolika kao ni pokopavati ih bez jednog *placet* (dozvole) vladike ili šizmatičkog župnika. (Jedna takva prevlast navodi nas da pomišljamo i na gore stvari nego je rušenje naših crkvica...). Takvo stanje je usporeno jednim fermanom (vjerojatno misli na ferman iz 1557. godine, A. N.), koji su naši fratri dobili, da se oslobode šizmatičkog uplitanja u sakramentalne poslove i drugo.“

[158] Fra Jakov je preminuo 22. ožujka 1809. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 277.

[159] Fra Nikola je preminuo 27. prosinca 1868. u 78. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 576.

U *Brotnju* - velika kuća i čatrnja/cisterna koje je napravio o. Franjo Kraljević,[160] restaurirana iz temelja od o. (fra Mijo) Sliškovića,[161] obojica domorodci.[162]

Tu je znatno popravljena kuća i pribavljen vinograd. Početa nova zgrada za školu i crkvica na kojoj je s radovima mnogo napredovao o. Petar Bakula. Zgradu dovršio s drugim dodacima o. Filip Ančić.[163]

U *Gabeli* - kuću gotovo k svršetku priveo o. Šimun (Šimo) Martinović, a pripravlja se i materijal za crkvu.[164] Za vrijeme gradnje ove nove kuće otac je morao stanovati u jednoj bijednoj seoskoj potleušici.

Na *Humcu* - kuću, crkvicu i sve što pripada,[165] sve iznova dobrim dijelom priveo kraju o. Jozo Cigić,[166] koji je pod kiriju morao stanovati u jednoj turskoj kućetini, prije nego je mogao ući pod vlastiti krov.

U *Ružićima* - kuću sagradi o. Bono Kraljević.[167] Znatno je popravio i nadodao nešto vinograda o. Filip Ćorić.[168] Zatim je čatrnju/cisternu napravio

---

[160] Fra Franjo je preminuo 23. veljače 1834. u 55. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 215.

[161] Fra Mijo je preminuo 24. srpnja 1851. u 63. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 396.

[162] Župa je skupa s Čerinom 1844. godine imala slijedeću statistiku: Župa Brotnjo. Prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. župa je imala 6181 katolika. Prema *Šematizmu iz 1853.* kapelanija je dugačka 8, a široka 7 sati; razdijeljena je na 40 sela; ima 934 obitelji sa 7265 duša.

[163] Fra Filip je preminuo 23. veljače 1869. u 60. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 215.

[164] U Putopisu iz 1859. godine fra Grga Martić za Gabelu piše: „U sredini velikih poljah, s lijeva turskih a s desna austrijanskih, na obali Neretve, svrh tronožna humca na pogled staroj gorostasnoj varoši Neretvi (Narona) ležahu njegda tri ljeposna i čvrsta gradića, usparelno od Mlečićah sagrađena kao tri društvena perivoja, a resijahu jih tri sjajne crkve sv. Marka, sv. Stjepana i sv. Ane kano tri zlatne jabuke, to je bila Gabela. Ma sada kakogod silni morski lav leži u prahu, tako i ovi bojni zidi survani valjaju se u turskom smetištu, a sveti svodovi u prpi čekaju uskrišenje. Al nu! Božjim danjem skorim će jedna od crkvah uskrsnuti. Jurve gradivo nabavlja pobožni njeki zavjetnik iz sela, da osveti nanovo zide sv. Stjepana; a vrsrni župnik fra Šimo Martinović. dogotavio je ugledni stan za potreboću duhovnika. Ter tako ta nova župa, sada od 280 kućah sastojeća, od broćanske odcijepljena, na ovom klasičkom, i na zgodi od rada i prometa mjestu, ako se sreća naroda poboljša, može umnažati broj puka, budući da s Jadranskoga mora brodovi brode rijekom tj. do pad gradske bedeme." Str. 206.-207. Fra Šimo je preminuo 9. studneog 1893. u 69. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 522.

[165] U svom *Putopisu* iz 1859. godine fra Grga Martić piše: „Na uzdignutijoj od poljske površine ravnici, a ači ponositoga grada Ljubuškoga, u kojem i danas duboka tavnica, mučilište kršćanah, Herceguša kobno ime i iza propasti svoga sagraditelja za žalosni spomen se uzdrža. Na svodu njekoga staroga rimskoga hrama sazida kršćanstvo žrtvenik Bogu onomu, koji hiljade onih jadnih božićah jednim glasom isti ne uništi, ter da vidiš uza nj i krasne kuće misničke, i naudiš se jednostavnoj zgodnosti vješta razmješćenja i uresnomu slogu tvrda gradiva ovoga dvorca, koji nadvisuje i um neuka osnovatelja i umjetnost domaćih gradilacah. (…) Lijepa zgrada mrskm susjedam u oči pada, pa skoro zbog dvijuh njeakih robinjah, koje iz bračnoga lanca žudeći kršćanske slobode prijeko uskočiše, zahalakali su se bili na ovu kuću misnikovu, koji im ništa kriv ne bi, zar da ni kamen na osnovu ne ostave; ali višnja ruka, skoja nad pravednimi bdije, i slabeća od njeke dabi ćut silničtva, uzvrati jih bez groznosti nazad. Uz ovaj i njeke prlične druge dagođaje, koje mi moj dobri njega učitelj, župnik veljački fra Anđeo Kraljević, i djetinstva mi drug fra Jozo Cigić, humskoga kraja upravitelj, pripovijedaše, nalađivat se je mogao oni, koji zna kako je prije bilo."

[166] Fra Jozo Cigić je preminuo 26. srpnja 1868. godine. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 399.

[167] U Ružićima je jedno vrijeme djelovao fra Jakov Kraljević, koji je preminuo 24. ožujka 1809. u Kreševu. Fra Bono je preminuo 21. ožujka 1842. u 52. godini života. Usp. A. Nikić, **Lučonoše,** str. 246.

[168] Fra Filip je preminuo 25. travnja 1876. u 66. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 290.

o. Andrija Šaravanja[169] i konačno uredio lijep vrt i pristojnu štalu sa sjenikom o. Petar Bakula.[170]

U *Gorici* smo još gotovo bez kuće, sa svim drugim stvarima u jako bijednom stanju. Ovu kuću po seljački napravio je o. Stjepan Karlović,[171] jedini Bosanac između do sada spomenutih. Ovdje imamo novu crkvu sv. Stjepana. Jako je lijepa. Duga četrdeset lakata, široka devetnaest, s velikim kipom Sveca, s oltarskim uresom, s priborom za svečanu Misu i zastavom za procesiju. Za čuvanje i uzdržavanje crkve utemeljeno je *Bratstvo* koje je imalo šezdeset članova. Imaju određena pravila i norme za dobro vladanje.[172] Crkvu je napravio za dvije i pol godine, od temelja do završetka, o. fra. Petar Bakula. Kupljeni su i milodari za tu svrhu, pa je i sami austrijski car Franjo Josip poslao 1500 forinti. Godinu dana poslije izgradnje crkve o. Petar Kordić nabavio je zvono.[173]

Na *Posušju* - (mom rodnom mjestu) kuću je napravio o. Jeronim (Jerko) Marojević.[174] Temeljito ju je popravio, napravio čatrnju, pribavio livadu i jednu šumu o. Ilija Skoko.[175]

U (*Mostarskom) Gracu* je malu kuću na turskom terenu napravio o. Nikola Ilić. To je drugi Bosanac koji je nešto napravio u Hercegovini.[176]

U *Veljacima* - kuću s javnim oratorijem napravio je o. Filip Ančić.

---

[169] Fra Andrija je preminuo 20. srpnja 1905. u 80. godini života. **Pustinjak,** [Pok.] + *O. Andrija Šaravanja*, K**ršćanska obitelj**, VI., br. 8., str. 129.-130. i A. Nikić, **Lučonoše,** str. 391.

[170] Župa je 1844. imala slijedeću statistiku katolika: Župa Ružići

Red. broj	Župa	Broj kuća	Broj odraslih	Broj djece
1.	Ruxichi	71	327	189
2.	Draghichina	27	125	65
3.	Vishnicza	10	67	40
4.	Pogana Vlaka	17	66	47
5.	Boraina	7	20	17
6.	Tialjina	94	345	206
7.	Drinovczi	104	392	320
8.	Blaxevichi	5	23	19
9.	Allagovacz	11	41	29
10.	Grude	84	324	244
	Ukupno : 2.906 osoba	**430**	**1.730**	**1.176**

Prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. župa je imala 2591 katolika.Prema *Šematizmu iz 1853.* dužina joj je 5, a širina 4 sata; ima 407 obitelji; podijeljena je na 17 sela; u svom krilu drži 2789 duša. Prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. župa je imala 2591 katolika. .

[171] Fra Stjepan Karlović je pripadao kreševskom samostanu. U Kreševo se vratio i gore preminuo.

[172] Bakula misli na Bratstvo, odnosno Društvo Sv. Stipana u Gorici. Prema *Šematizmu iz* 1853. župa je bila dugačka 3, a široka 1 sat; podijeljena je na 4 sela; ima 199 obitelji s 1414 duša.

[173] Zvono je nabavio 1857. godine Fra Petar je preminuo 12. rujna 1896. u 73. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 391.

[174] Drevna župa Posušje 1844. godine imala je: Župa Posušje. Posuška župa je prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. imala 2492 katolika (f. 436v-437r). Prema *Šematizmu iz 1853*. ista župa je dugačka 5, a široka 1 sat; podijeljena je na 10 sela; ima 347 obitelji s 2512 duše. Fra Jeronim je preminuo 28. veljače 1836. u 60. godini života. Usp. A. Nikić, **Lučonoše,** str. 220.

[175] Fra Ilija je preminuo 5. studenoga 1892. u 87. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 518.

[176] Drevna mostarska župa 1844. godine imala je slijedeću statistiku: Župa Mostar Ukupno sela s gradom: 29. Župa Gradac, nekoć Goranci prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. je imala 1950 katolika (f. 436v-437r). Prema *Šematizmu iz 1853.* župa je dugačka i široka 7 sati; podijeljena je na 16 sela; ima 322 obitelji s 2505 duša.

Župe koje su do sada spomenute sačinjavaju našu misiju u Hercegovini, prije nego smo se odijelili od samostana u Kreševu i prije nego se kod nas utemeljio novi Vikarijat.

2. 13. Župne zgrade sagrađene poslije 1844.

Poslije 1844. pripojene su nam sljedeće župe, koje se nalaze u gornjoj, hladnoj i brdovitoj Hercegovini:

U *Rakitnu*[177] - kuću sa svim ostalim sagradila je naša zajednica na Širokom Brijegu.

U *Grabovici* - kuću je sazidao jedan bosanski redovnik.[178] Crkvicu s ostalim poboljšanjima sagradio je naš o. Mate Ćorić.[179]

U *Županjcu* - je zaslugom i potrebnim nastojanjima o. Franje Primorca kuća pri završetku.[180]

U *Roškom Polju* - kuću je napravio jedan mjesni svećenik,[181] zatim crkvu o. Petar Kordić. Isti je napravio jednu crkvicu i u Vinici, selu koje pripada toj župi.[182]

U *Seonici* - (tursko zemljište) kuću su napravili oo. bosanci.[183]

---

[177] Statistika župe 1844. godine je bila: Mjesna kapelanija Rakitno prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. župa je imala 951 katolika. Prema *Šematizmu iz 1853.* kapelanija je dugačka 6, a široka 3 sata; razdijeljena je na 4 sela; ima 103 obitelji s 985 duša.

[178] Župa je 1844. godine imala slijedeću statistiku: Župa Grabovica je prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. imala 1252 katolika (f. 436v-437r). Prema *Šematizmu iz 1853.* župa je dugačka 5, a široka 4 sata; razdijeljena je na 11 sela; ima 162 obitelji s 1671 dušom.

[179] Fra Mate Ćorić- Beljo je preminuo 19. siječnja 1871. u 58. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 160.

[180] Župa je 1844. godine imala slijedeću statistiku: U cijeloj župi bilo je 249 kuća sa 1.869 osoba – 1.140 odraslih i 729 djece. U Mokronogama se nalazio nepomični, a u Kuku i Blažuju po jedan prijenosni oltar. Prema *Šematizmu iz 1853.* župa je dugačka 5, a široka 3 sata; podijeljena je na 18 sela; ima 252 obitelji s 2281 dušom. U Mokronogama je fra Franjo preminuo 27. svibnja 1862. u 36. godini života. Usp. A. Nikić, **Lučonoše,** str. 329. Župa Mokronoge prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. je imala 2059 katolika (f. 436v-437r).

[181] Misli na popa glagoljaša.

[182] Ova župa je 1844. godine imala slijedeću statistiku: Župa Roško Polje. U cijeloj župi je bilo ukupno 1.274 osobe. Župa je bila duga 5, a široka 3 sata hoda. Ova župa je prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. je imala 1115 katolika (f. 436v-437r). Prema *Šematizmu iz 1853.* ova planinska župa je dugačka 4, a široka 2 sata; razdijeljena je na 3 sela; ima 155 obitelji s 1216 katolika.

[183] O poteškoćama povezanim uz gradnju župne kuće u Seonici biskup fra Augustin Miletić 1815. piše: „Godine 1806. napravljena je prijava za gradnju kao i za lokaciju našega hospicija (kuće) u župi Duvno, jer je bio u vrlo lošem stanju. Tada odluči ondašnji pošt. o. župnik Mijo Ćuić, blage uspomene, rodom iz iste župe, da ne samo pravi spomenuti hospicij, nego da ga premjesti na zdravije mjesto i pod upravu jednoga blažeg gospodara Miralem bega, jednoga od saracenskih prvaka Skopja, koji mu zatim za pristojnu cijenu dade tu dozvolu da može prenijeti taj hospicij u seoce Seonicu, ali se kasnije nije držao pogodbe, nego ga kasnije na svoju ruku optereti s trostruko višom cijenom. Isto mu tako bi dana dozvola da postavi temelje od kamena, kojega je u blizini bilo izobilja i da sazida koji lakat zida po prilici koliko je čovjek visok ili nešto više i da ga prekrije drvenim daščicama propisavši mu dimenzije i odredivši mu jednoga od svojih ljudi kao nadglednika te velike građevine koja se je imala podići, a koja bi u drugim zemljama izgledala jedva kao poljska kućica. S takvim aparatom se poče građevina. Ali, što? Još se nije bilo ni na pola posla, kad evo našega redovnika, župnika iz Duvna, optužiše jednog od onih vražjih anonimnih cedulja kod dvorske prefekture u Travniku da je podigao (stvar uistinu dostojna svakoga čuđenja) ne hram ili samostan, kako su oni običavali karakterizirati svaku kakvu bilo građevinu koju su redovnici pravili, nego tvrđavu kakva je ona u Budimu. Rečeno učinjeno! Evo iz Travnika stiže čitava četa - hulja zvanih 'mubaširi' ili žandari. Bi učinjen običajni 'ćesif' - pregled te imaginarne i smiješne tvrđave. Svezaše župnika i druge redovnike, njegove drugove i odvedoše ih u Travnik, zatvoriše u zatvor i tu ih mučiše najrafiniranijim mukama i dovedoše ih gotovo do skončanja. Počeše pregovarati i dogovoriše nakon nekoliko dana da se mora uplatiti u kasu prefekture ništa manje nego 3.000 pjastara. To na kamate bi pozajmljeno i isplaćeno. Kada je to bilo učinjeno, dade im se 'bujruntija' da mogu nastaviti započeti hospicij. Kada su dobili tako svečanu dozvolu od prefekture, siromašni su redovnici mislili da su sigurni i s još višom pomnjom i zalaganjima nastaviše svoju građevinu. Ali,

U *Zaslivlju* - kuću je napravio o. Mijo Kobača[184] iz Kreševa, a popravio ju je o. Petar Knežević,[185] Bosanac koji je kod nas ostao i nakon otcjepljenja.[186]

U *Mostaru*, glavnom gradu Hercegovine, također je župa koja pripada samostanu na Širokom Brijegu. To je kćerka naše stare župe u Gracu, koju je držao jedan upravitelj naše braće,[187] u ime mons. apostolskog vikara. Monsinjor fra Rafo Barišić je morao uložiti mnogo truda i biti izložen smrtnim pogiblima dok je ustanovio ovu vikarijalnu rezidenciju prvih godina našeg odjeljenja, kad Turci još nisu bili napustili svoje uobičajene okrutnosti. Ta građevina je mali samostan s crkvom unutra i drugim potrebnim građevinama, vrtovima, vinogradima i njivama za oranje. U sveukupnim izdacima za taj lokal redovnici su malo sudjelovali pomoću milostinja. Tako je sve platio Monsignor dijelom milostinje koju je sam skupio, a najviše od redovitih primanja koja su dolazila od Propagande iz Liona.[188] Međutim, redovnici su podnijeli jako velike žrtve jer su oni počeli graditi zgradu pod upravom o. Petra Bakule,[189] a kraju ju je priveo o. Paško Kvesić.

Uz spomenutu rezidenciju imamo i školu koju drži jedan naš otac za to određen.[190]

Konačno, u *Blatu*[191] - (franjevačka) obitelj sa Širokog Brijega pribavila je dostatni teren da se tu napravi župna kuća.

U *Grudama* - je od Ćorluka o. Petar Bakula isto tako pribavio jako dostatno zemljište za novu redovničku kuću, a u ravnici slobodan teren da se napravi veliki vinograd ili oranica.[192]

---

sada tko bi vjerovao? Čim dođe novi upravitelj - vezir u Travnik, ponovi se ista tragična i žalosna scena, nimalo drugačija od prve i ponovi se ništa manje nego tri puta za susjednih upravitelja pokrajine, jer je isti nepoznati i bezbožni tužitelj odlučio da digne u zrak tu imaginarnu tvrđavu pomoću podzemnih mina svojih tajnih anonimnih tužba. Naši siromašni redovnici, umorni od tolikih pretrpljenih jada što su ih prouzrokovala tolika opterećenja siromašnim katolicima, dospjeli već u skrajnu bijedu zbog spomenutog hospicija, uz prethodnu saglasnost svojih starješina, odlučiše napustiti posve ne samo spomenuti hospicij, nego i župu. Videći to siromašni katolici toga kraja, gorko se ražalostiše i uteku se svojim saracenskim gospodarima, izjavljujući da će i oni ići za svojim vjerskim pastirima. I na taj se način završi spomenuta žalosna tragedija, sastavljena u tri čina. Treba, međutim, napomenuti da je spomenuti duvanjski hospicij smješten na otvorenom polju i na zabitnom i sa svake strane udaljenom mjestu do četiri sata hoda od svake saracenske kuće. Pa ipak, uza sve to, trebalo je pretrpjeti toliko jada i doživjeti toliko pljačke, koje su bar četiri do pet puta nadmašivale vrijednost samoga hospicija i terena na kojem je bio." Usp. A. Nikić, **Događajnica**……, **god. 1815., str.** ---Mlađi podatak, župa Duvno – Seonica prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. je imala 2190 katolika.

[184] Stariji fra Mijo je preminuo 27. travnja 1796. u 56. godini života, a mlađi 15. listopada 1843. u 62. godini života. Usp. A. Nikić, **Lučonoše,** str. 292. i 493.

[185] Fra Petar je preminuo 5. veljače 1877. u 61. godini života. Usp. A. Nikić, **Lučonoše,** str. 181.

[186] Zaslivlje, odnosno župa Konjic 1844. je imala slijedeću statistiku: Kapelanija Konjic – Zaslivlje:
Mjesna kapelanija s nazivom Konjic je prema izvještaju biskupa fra Rafe Barišića od 14. srpnja 1855. bila duga 14, a široka 15 sati hoda. Na tom području je živjelo 868 katolika u 128 obitelji (f. 436v-437r). Prema *Šematizmu iz 1853. (str. 72.)* kapelanija je dila dugačka 14, a široka 3 sata; ima 128 obitelji s 868 duša. Vjerojatno se radi o istoj statistici.

[187] To je bio fra Paško Kvesić, koji se bavio i lječništvom. Fra Paško je umro u Seonici 13. ožujka 1860. u 56. godini života. Usp. A. Nikić, ***Lučonoše,*** str. 238.

[188] Arhiv Biskupskog ordinarijata dokumenti…….. Oton Knezović, Povijest……

[189] Fra Petar Bakula je napravio plan za ovo velebno zdanje. Usp. Pisma sveto izkazana…..…….

[190] U školi su učili čak pojedini franjevci koji su djelovali u Rezidenciji. Oni su mijenjani. Usp. Tabulae –Promjene osoblja.

[191] To jest Ljutom Docu.

[192] Usp. Franjevački Arhiv, Nastanak Kustodije.

Sad, kad smo vidjeli glavne stvari koje su učinjene u Hercegovini i kad znamo tko je što učinio i pošto smo na početku ovog poglavlja napomenuli kako je u vrijeme našeg otcjepljenja samo kapelica u groblju u *Gradnićima* bila jedno jedino sveto mjesto u našoj misiji u Hercegovini,[193] izgleda kako je pravo da se nadoda nekoliko obavijesti o katoličkim grobljima i kapelicama, koje su u njima napravljene.

„Grobalja nije malo. Ima ih preko stotinu. Ako su prije i bila kao neka profana mjesta,[194] sada su ozidana zidom, opskrbljena rešetkama, ukrašena križevima; imaju vlastite kapelice, često dobro ozidane, pokrivene kamenom pločom. One su toliko lijepe i velike da se u njima može udobno slaviti sveta Misa i dijeliti sveta pričest. Rekao sam udobno, jer se tu ne kisne, ne pada kiša na glavu i vjetar ne nosi hostiju s oltara kao prije, a može ući i netko od naroda. Više-manje, sada se svaki naš župnik pobrinuo da u svojoj župi groblje dovede u stanje svete stvari i da ima kapeličicu - bar privremenu. I nemojte misliti da je to bilo lako, jer su se u početku tome protivili Turci[195]; bojalo se kako će se katolici prihvatiti posla; moralo se misliti i na sredstva. Nemojte misliti kako je misionare koštalo malo dok su groblja doveli u sadašnje stanje.“[196]

„Trebalo je žrtava i ne malih izdataka. Ja, koji sam u četiri župe: Grabovici, Gorici, Ružićima i Brotnju imao svetu i potrebnu dužnost voditi uređenje groblja, mogu vas uvjeriti i u prilog ostalih, kako su žrtve bile velike. Putovi prije i za konja neuporabivi, rijeke u stanovitim vremenima ili jako opasne ili uopće nemoguće za prijelaz; sad su putovi velikim dijelom uporabljivi za jahanje, a rijeke su premoštene mostovima, što je sve djelo i ponos domaćih misionara.“[197]

„Ne smijemo zaobići jednu drugu stvar, jako bitnu. Prije našega odvajanja,[198] (izuzevši četiri koje su pravili naši zemljaci: u *Brotnju, Čerigaju, Posušju i*

---

[193] U svom Putopisu iz 1859. fra Grga Martić o Gradnićima piše: „U njekoliko satih daljine od Ljubuškoga istočno-poldnevnim pravcem predjel i kršan i ravan napučava do blizu 1000 kućah katoličkih. Župa s brojem stanovnikah i plodnošću zemlje najznamenitija u biskupiji hercegovačkoj. Župnikov stan je u selu Gradnićih. K starim čvrsto opravljenim zgradam pridružio je sadanji župnik, puno zaslužni u tom izgledu domaradac fr. T. A. novu crkvi dolikujuću obilatu bogomoljnicu.“ O ulozi fra Grge Martića svoj sud je napisao i vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler. On, čestitajući fra Grgi zlatni jubilej misništva 1895. piše: „Vama duguje puno ova nadbiskupija, duguje Vam sva Bosna još više, a najviše Vam duguju sve zemlje, gdje se zbori naš milozvučni jezik hrvatski. Duguje Vam ova nadbiskupija, jer puno doprinesoste, da se ustroji i da zadrži svoj starodrevni naslov `Vrhbosanski'. Duguje Vam sva Bosna, jer Vi ste svojim dubokim znanjem pronicavim poznavanjem i uvažavanjem obćenitih i pojedinih obstojnosti u ovih zemljah kao i svojim možnim utjecajem na odlučujuće čimbenike, u čijih je rukuh bio udes Bosne i Hercegovine, te svojim posredovajem kod stranih država preko ovdašnih konzula učiniste usluga nebrojenih, ali i nezaboravnih ne samo katolikom, nego i inovjercem.“

[194] Turci nisu dopuštali katolicima da poštuju svoje pokojnike, nego su, prema zakonu o raji iz 1237., katolička groblja preoravali. To je razlog da između srednjovjekovnih nekropola sa stećcima kroz slijedeća stoljeća, uz neke izuzetke, nema katoličkih grobalja sve do početka 19. stoljeća.

[195] Stradanja fra Čuturića kad je gradio kjapelicu u Čapljini. ***Kršni zavičaj***…….

[196] Usp. ***Šematizam*** iz 1867… ili popise iz 1862.

[197] Most na Mladima kod Vitine projektirao je fra Mateo Lorenzoni, talijanski franjevac koji je došao pomagati hercegovčakim franjevcima obnovu civilizacije.

[198] Fra Petar Bakula misli na osnivanje Franjevačke Kustodije – Čuvodržave u Hercegovini 1852. godine. Naime, papa Pijo IX. odobrio je 15. kolovoza 1852. dekret - rješenje do kojeg su došli kroz pregovore uprava franjevačkog reda, prefekt Kongregacije za raširenje vjere i fra Petar Bakula. Dekret, izdan autoritetom Sv. Stolice, sastoji se od 14 članaka. U 3. članku nalaže se kustodu u službi da na kapitul i na sve međukapitularne sastanke koji se s blagovremenom dozvolom generalnog ministra održavaju,

Ružićima), naše kuće u Hercegovim bile su bijeda prava, a sada se sve nalaze opremljene potrebnim stvarima, i za redovnike koji tu stanuju i za goste.

Osim redovitim poslom, zaokupljeni također i neprestalnim radovima, jako nas je malo pisalo i tiskalo u ovo vrijeme. Ipak nadat je se kako će netko između nas htjeti napisati i ostaviti cjelokupnu vjersko-političku povijest naše domovine, da nas naši nasljednici ne bi okrivili za isti grijeh za koji smo mi smatrali krivcima našu pokojnu subraću ovih krajeva, iako s manje razloga nego sad."[199]

2. 14. Potrebe zajednice

U desetom poglavlju Bakula piše o većim potrebama hercegovačke misije /u Hercegovini i dobročinstvima austrijskog cara Josipa II.[200]

Bakulina opisuje šest potreba: „Na prvom mjestu neka dobre i pametne duše pomisle kako samo za održavanje zgrada, koje su dosad podignute treba ne mala svota, a ta će iz dana u dan, rasti ukoliko budemo prisiljeni graditi nove.

Na drugom mjestu su crkve, što smo ih dosada napravili, male (izuzev ona u Gorici) i malo ih je za žiteljstvo koje broji više od 50.000 duša razasutih po mnogim i udaljenim selima i činjenica je kako i danas najveći dio našeg naroda sudjeluje sv. Žrtvi i svetim obredima pod stablima.

---

pozove presvijetloga gospodina apostolskog vikara, kako bi se on udostojao svojom nazočnošću počastiti sabrane redovnike, i to da bi se bolje zajednički dogovorili glede rasporeda župnika i kapelana. Tu bi se ipak sačuvala nezavisnost u glasovanju, tako da isti apostolski vikar ima jedino pravo savjetodavnoga glasa pri izboru kustoda. U 4. članku novi je samostan Bl. D. Marije na nebo uznesene (na Širokom Brijegu) uređen prema boljem opsluživanju redovničkog pravila, te ga je Sveta kongregacija za raširenje vjere, uzevši u obzir vrijeme, mjesto i okolnosti, proglasila zasad novicijatom. Budući da se u njemu zasad ne može osnovati učilište filozofije i teologije, moći će se zavjetovani mladići, dobivši blagovremeno od generala odobrenje, slati kao i dosad na studije u Italiju, gdje će biti odgajani i obrazovani dok ne dospiju do svećeničkog ređenja. U međuvremenu će Sveta kongregacija prema mogućnostima davati sve što bude potrebno za odijevanje i za povratak u kustodiju. U 14. članku odredeno je sljedeće: Čim apostolski vikar ode primiti vječnu nagradu za svoj trud, otac kustod sazvat će svoje diskrete, generalnog vikara, sve župnike i dušobrižnike prema rasporedu bilo osobno bilo pisano, te će oni zrelim, ozbiljnim i savjesnim savjetovanjem putem tajnog glasovanja izabrati trojicu otaca dostojnih da naslijede pokojnoga apostolskog vikara. Tu će trojicu poslati Svetoj kongregaciji za raširenje vjere i generalu Reda, kako bi se on mogao pripremiti na svako pitanje i nalog o tom predmetu od Svete kongregacije. Ako se pak oci u roku od osam dana ne sastanu i izaberu trojicu, kustod je dužan obavijestiti Svetu kongregaciju i generala Reda, koji će nastojati donijeti što je moguće mudriju i razboritiju odluku o izboru tri najuglednije osobe Reda i predložiti ih Svetoj kongregaciji. A Sveta kongregacija pridržava sebi pravo ne samo da između te trojice izabere onoga kojega bude smatrala najprikladnijim, nego i nekoga drugoga. Kompletan dokument donose Bakula (Bakula: 1867., 40.-46.), Glavaš (Glavaš: 1897., 50.-56.) i Pandžić (Pandžić: 2001., 57.-61.). Usp. **Čerigajski Anđeo**… str..

[199] Treba istaći pisanje i objavljene knjige fra Rafe Barišića, fra Petra Bakule, fra Anđela Kraljevića, fra Franje Milićevića…. do 1878.

[200] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 127.- 139.

Treće, što se tiče pučkih škola,[201] dosad ih nemamo nego onu u Mostaru; djelomično ne postižu ništa i prema tome narod najvećim dijelom živi u neznanju koje je majka svake bijede.[202]

Četvrto, nemamo ni jedne bolnice za smještaj bolesnika kako ne bi bili osuđeni da se prepuste očajničkoj smrti.[203]

Peto, ako se mnogim potrebama, duhovnim i vremenitim hoće pomoći, bilo bi neophodno razdijeliti neke župe, praveći nove župne rezidencije.[204] U onoj samostanskoj trebale bi dvije nove rezidencije: u *Brotnju* barem jedna, u *Ružićima* s Drinovcima i Grudama dvije rezidencije, u *Posušju* jedna, u Vinici koja je od *Roškog Polja,* jedna rezidencija, u Šuici koja je od *Županjca,* jedna rezidencija, u Bogodolu ili Vrdima, koja su od *Graca,* jedna rezidencija, u Bijelom Polju koje je s *Mostarom,* jedna rezidencija. Ukupno bi trebalo napraviti deset rezidencija sa svim potrebnim. I neka zna čitatelj i bude potpuno siguran kako, kad bi se i povećale svih tih deset spomenutih rezidencija do jedne, sveta služba i školska nastava ni tad ne bi mogla lagano ići korakom, nego tek nekako.

Tko pozna mjesta i iskren je, a pozna župničku službu, ne može ne odobriti projekt. Župnik nije ni anđeo, ni ptica kako bi mogao letjeti po beskrajnim udaljenostima i pružiti potrebnu i hitnu pomoć narodu, kao što ni narod nije u stanju čitav dan putovati zato da ode sudjelovati svetoj misi. Ako tko misli kako se tako može ići, jer se išlo i u prošlosti, taj je - duševno bolestan… lud i zakleti neprijatelj svakog dobra katoličanstva.

---

[201] Biskup fra Rafo Barišić u svom izvještaju iz 1855. (br. 37.) piše: „U Hercegovini nije bilo ni pučkih škola pa prema tomu ni učitelja. Sada uz pomoć Božju i pobožnih dobročinitelja sagradio sam prostranu školu blizu biskupije, kako je već spomenuto, u kojoj se svjetovni mladići/učenici podučavaju. U samostanu na Širokom Brijegu postoji pučka škola. U drugim župama još nisu podignute škole, jer nedostaju sredstva i učitelji zbog manjka svećenika. Neki marljiviji župnici i kapelani poučavaju u kućama svjetovne mladiće pismenosti, kad im preostane vremena od drugih pastoralnih obaveza. Nakon osnivanja Čuvodržave u Hercegovini, piše isti biskup Barišić: Četiri svećenika iz Hercegovine nalaze se izvan ovoga vikarijata, a to su oo. Filip Bošnjak, Grgo Martić, Stjepan Ljubić i Ante Musa. Oni prebivaju u Bosni u Kreševskoj kustodiji gdje su i položili redovničke zavjete, prije, nego se je Hercegovina odijelila od Bosne. Nakon što je dobivena apostolska dozvola da se podigne samostan u Hercegovini u kojem već stanuje redovnička obitelj, redovnici tu polažu zavjete. To znači da po apostolskoj vlasti iz Kreševa dolaze u Domovinu. Po tomu se čini da je pravedno da se četvorica imenovanih redovnika pridruže svojoj braći i svojim zemljacima. No prva dvojica ni slučajno neće doći, a ni mi ne želimo da dođu, bojeći se da ne bi nastala svađa između klera i Ordinarija, koju bi oni izazvali. Isto tako da ne nastanu političke komplikacije s grčkim shizmaticima. Posljednju dvojicu koji živo žele doći u rodni kraj, pa su i pisali u Rim i ocu generalnom ministru da im dozvole povratak u Hercegovinu. Mi ih želimo i rado ih primamo. Izgleda da se tome protivi bosanski otac provincijal, da se vrate u Domovinu. Zato mi ponizno molimo svetu Kongregaciju da svjetuju generalnog ministra, da udovolji njihovim pravednim težnjama i u isto vrijeme ublaži nestašicu svećenstva kod nas."

[202] Kad su franjevci uspjeli sagraditi više školskih zgrada i kada su broj škola povećali oni su imenovali, ne samo učitelje nego i nadzornike, razmišljali su i o gradnji bolnice. Usp. A. Nikić, Kriterij za prosvjetne ustanove… ***Kršni zavičaj***, sv. 8.….Karitativne djelatnosti……..

[203] Ovdje se, čini se, programski prvi put spominje potreba gradnja bolnica u Hercegovini.

[204] Biskup fra Anđeo Kraljević to potvrđuje u svom prvom izvještaju iz 1867. godine. Da se uklone poroci nedjeljnog rada s konjima i bezbožna i ružna navada psovanja, osobito u župama uz granicu s Dalmacijom, potrebno je osnivati nove župe, jer mnogi rijetko vide svećenika. Vrlo rijetko prisustvuju javnim katehezama, zbog prevelike udaljenosti. Mnogi, naime, stanuju sedam i više sati hoda daleko od župnikove kuće. Bilo bi lako povećati broj župa, a ima i dosta svećenika, ali ne mogu se domisliti načinu kako bi se novi župnici mogli uzdržavati, jer je neimaština naroda nevjerojatna. Kraljević predlaže: Trebalo bi ustanoviti još deset župa.
Usp. **Čerigajski…**

Šesto, bez povećanja broja misionara bilo bi nekorisno povećavati redovnička župna skloništa.[205] Potrebno je odgajati pomladak.

U samostanu na Širokom Brijegu potrebno je još ustanoviti studij filozofije i teologije.[206] Studenti i novice ne mogu biti skupa.[207] Dakle potreban je drugi samostan za novicijat."[208]

Bakula predlaže osnivanje teološkog studija na Širokom Brijegu!

„Ali sad, kad je lijepa Italija izmučena s tisuću zala, sad kad je opstanak redovnika nesiguran i studiji gotovo prestali, a blizu su da prestanu, i kad je tako ohladilo dobročinstvo, za samo uzdržavanje redovnika mi smo se našli što se tiče studenata upravo na vrhuncu nezgoda, tj. bez mjesta gdje bi ih smjestili: bilo u Austriji, bilo u Italiji. U prvoj bi trebala potpuna plaća, također i za jelo, a u ovoj drugoj bar plaća za put, odijelo, knjige i za druge redovničke osobne potrebe. Mi nismo u stanju ni najmanje pridonijeti za potrebe i troškove za put u Italiju.

Nazivajući nas u Hercegovini samo *franjevcima*, kaže se samo pola, jer smo mi u isto vrijeme *franjevci-misionari*. Te dvije službe kod nas su tako naravne da se ne mogu rastaviti ni na kakav način. Istog momenta kad vršimo franjevačke zavjete na sv. Evanđelju dajemo prisegu kako ćemo biti i mjesni misionari i služiti toj Misi čitav život. (To se isto prakticira i u Bosni i ne znam je li negdje drugdje na svijetu)."[209]

2. 15. Budućnost

U jedanaestom poglavlju Bakula piše o nadi u poboljšanje misijskog stanja u Hercegovini.[210]

---

[205] Biskup fra Rafo Barišić u svom izvještaju iz 1855. (br. 36.) piše: „Kako mi trpimo od nestašice (manjka svećenika), tako razni župnici nemaju svećenika koji bi im pomogli u brizi za duše. Ima nekih prostranih župa s mnogobrojnim vjernicima u kojima bi trebalo da budu tri ili četiri svećenika i jedva bi mogli zadovoljiti pastoralnim potrebama, a služi ih jedan ili najviše dvojica svećenika. Govorim slobodno, ali istinito ova nestašica svećenika je zbog tad ograničenja ili zabrane, oblačenja i zavjetovanja redovničkog od 1846. do 1852. godine, kad je Hercegovina postala redovnička provincijalna kustodija. (Br. 38.). Svećenici posvuda u Hercegovini… svi su (rodom) iz Hercegovine i članovi reda manje braće observanata. (Br. 39.). Po tom je jasno koja im je domovina. Što se tiče njihova vladanja općenito su dobri, poslušni i dovoljno marljivi u onomu što zahtijeva pastoralna služba. Neke opominjemo da budu bolji i revniji i to želimo. Oni ne počinjaju javnih skanadala. Neki su luksuzni u narodnoj nošnji, a i u tomu da budu umjereni, oko toga nastoji redovnički starješina, a i ja. Njeguju međusobni mir i slogu, pa međusobne nesloge nema među klerom, a isto tako i u odnosu na ordinarijat i redovničkog starješinu. Iz navedenog lako se spoznaje potreba svećenika u ovom vikarijatu. Oni sami obavljaju sve što zahtijeva duhovna služba u ovoj apostolskoj misiji."

[206] Povratkom profesora fra Paškala Buconjića u Hercegovinu, i zbog političkih nereda u Italiji koji su spriječavali slanje klerika na daljnji studij na tamošnja učilišta, na Brijegu je otvorena prva visokoškolska ustanova – Franjevačka bogoslovija - Filozofsko-teološki fakultet u Hercegovini u novije vrijeme. Fra Paškal je, uz još nekoliko svećenika, predavao odgovarajuće predmete na Širokom Brijegu. O tome svjedoče Tabulae.

[207] Kasnije je sagrađen samostan u Mostaru i u njemu 1895. otvoren studij bogoslovije. Usp. A. Nikić……***30. godine Sveučilišta u Mostaru***, Mostar, 2007., str.

[208] Ovdje se nazire ideja o gradnji samostan na Humcu.

[209] Usp. ***Poviijest Bosne Srebrene***.

[210] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 139.- 147.

„Naš narod, upozorava Bakula, potpuno shvaća oskudicu, posebice stvari koje se tiču svetog bogoslužja u našoj misiji.[211] Tim više otkad su uvidjeli zgodu i korisnost svetih zgrada, koje su u ovo kratko vrijeme podignute. Razumni narod, dakle, razumije svoju nevolju u kojoj je morao čamiti kroz toliko vremena; a i ovu u kojoj i sad živi. Ne znajući drugog lijeka svojoj nevolji, narod pruža ruke i upravlja svoj žalosni pogled u misionare tražeći od njih pomoć i nadajući se kako će je od njih i dobiti. Stari i stalni dobročinitelji, jedini koje naš narod poznaje, jesu redovnici koji se brinu za njegovo dobro. samo se njima obraća i vjeruje da su jedino oni sposobni da mu pomognu.[212] I uistinu taj dobri narod, koji nas drži za tako ljubazne oce, našim srcem nije iznevjeren, ali njegove nade nisu opravdane ako se uzmu u obzir naša oskudna sredstva i naše mogućnosti. Mi smo rado činili i činit ćemo što je u našoj moći. Nećemo štedjeti ni znoja ni imanja, ali sve će to biti malo i gotovo ništa da zadovoljimo tolikim potrebama.

Brda milosrđa, nebrojena udruženja, kongregacije, redovi, bolnice, prihvatilišta, škole, hramovi... što znače, što pokazuju ako ne ljubav kojom katolici čine dobro čovjeku pomažući u potrebama svake vrste? I ako hoćemo još nešto o tom govoriti, također obzirom na misije, toliko se katolicizam brinuo i toliko se danas brine nadvisujući sva junaštva svijeta i za krunu koju heroizam drži običnom stvari.[213]

Mi smatramo dužnošću ne samo zabilježiti u samostanskim protkolima imena naših dobročinitelja i njihove darove s pomoću kojih smo izveli radove dosad spomenute, nego se smatramo dužnicima objaviti što prije jedno izvješće i ponoviti putem godišnjih anala, na slavu Božju, na čast dobročinitelja, zbog dužnoga opravdanja da smo milostinje kako treba utrošili.“

---

[211] Biskup fra Rafo Barišić u izvještaju od 1855. (br. 23.) piše o katolicima:„Oni su dobri ali među njima ima umiješanih i zlih. No uspoređujući ih s ostalim sektama koje borave u ovoj zemlji naši katolici su bolji od njih. Javni i veliki zločini češće se događaju kod grčkih shizmatika - pravoslavaca, a pogotovo kod turaka, nego kod katolika. Zato su skoro uvijek zatvori puni Grka, zbog krađe, ubojstva. Ubojstva se turcima lako opraštaju. Takve zločine čini uistinu malo katolika. Katolici su bolji što su više udaljeni od shizmatičkih Srba i Turaka i što se rjeđe s njima sastaju. Osim rečenih grijeha ima proklinjanja i psovke. Običavaju se, naime, stalno kleti, često se i krivo kunu Božjim imenom i izgovaraju Božje ime u ispraznost. To neki i od naših čine nasljedujući ih iako ne potpuno. Bolji su naši katolici oni koji stanuju u unutarnjosti, nego oni koji su na granici s Dalmacijom. Čvrsti su u vjeri i strpljivi. S jedne strane pritisnuti su strahovitim porezima od Turaka i mučeni raznim nestašicama. S druge strane mamljeni su čudnim vještinama da prijeđu na islam. Na osobiti način slabiji spol – ženske-djevojke, pokazujući im slobodu života i ugodnost. Ipak katolici u svim pogibeljima i životnim teškoćama, čvrsto se drže svoje vjere, i više vole podnositi patnje i nepravde, nego zemaljska uživanja. Katolici su dobro poučeni u kršćanskom nauku. U tomu, što župnici ne mogu učiniti zbog udaljenosti mjesta, to ih zamjenjuju roditelji kod svoje djece. Svoje pastire poštuju kao što dolikuje, a tako isto i ostale svećenike; sjećaju se svojih roditelja i svojih bližnjih koji su umrli pobožno u Gospodinu misnim žrtvama i drugim molitvama. Rijetko se događa da neka katolička djevojka (o drugima da se i ne govori) prijeđe na grčku shizmu ili da prijeđe u sramotnu muslimansku sektu. Pa tada, kada su ih već tako pokvarili, postaju sramotom pred katoličkim svijetom.“

[212] Franjevci su kroz povijest, posebice za četiri stogodišnje vladavine turskih zuluma, bili zaštitnici… dobrončinitelji.

[213] Popise dobročinitelja….

2. 16. Narav našeg puka

U dvanaestom poglavlju Bakula piše o karakteru Hercegovaca, o njihovoj vjeri u svete stvari, o poštovanjima koje imaju prema zakonima i nama svećenicima misionarima.[214]

Bakula prvi opisuje karakter hrvatskog puka u Hercegovini. „Hercegovci su po svom naravnom karakteru kolerici: smioni su, ratoborni, odmah zapaljivi, spremni na svađe, udaranja i odani piću. Ipak, nisu tvrdi i nesnošljivi. Srdžbu nose jako kratko vrijeme. Kad im se pristupi na lijep način i u zgodno vrijeme, poslušni su i blagi.

Skloni su jako mnogo poeziji. I usred tolike bijede, ipak izgledaju veseli. Svete pjesme, osobito povijesne, koje govore o vojničkim junaštvima, pa razni puhački i ručni instrumenti, to je sve kod nas vrlo rašireno. Ako putuju, ako rade, ako čuvaju stoku, i ljudi i žene se posvud čuju kako pjevaju. Pokazuju bistru pamet koja lako prima svaku znanstvenu i umjetničku kulturu. Srca su pak velikodušna, i vrlo su ljubazni u gostoprimstvu i davanju milostinje koliko je do njih. Ovo je dosad glavni karakter Hercegovaca u nižem dijelu Hercegovine, gdje vlada umjerena klima.

Hercegovačka nacionalna osjetljivost više ili manje je nazočna kod svakog naroda i zbog tog nigdje neće biti toliko koristno slati strane misionare, koliko odgajati rođene. Imati povjerenje i pristup u srcu naroda vrijedi toliko koliko svi dobri učinci misionarskog truda.[215]

U Hercegovini su katolici neizrecivo uvjereni u neizmjernu vrijednost misne žrtve. Kod njih je običajno reći:

- Jedna je Misa dosta da spasi čitav svijet. Jedna kap Isusove Krvi dostatna je izbaviti sve duše iz čistilišta. Bila bi dostatna ugasiti sav pakao, kad bi tamo pala.

Nakon tako dostojnog i dubokog uvjerenja oni se ni za što pod nebom tako ne brinu nego da si dadnu slaviti svetu Misu. I toliko ih taj sveti entuzijazam tjera, da ih je misionar, s obzirom na njihovo siromaštvo, primoran često suzdržavati (svoditi na pravu mjeru).

Ako izgube neku stvar oni daju slaviti svetu Misu da ju nađu. Ako im se razboli kakvo živinče, daju slaviti svetu Misu da ozdravi, a zatim traže i lijek. I da ne budemo previše dugi i dosadni, kakva god nevolja snađe Hercegovca ili njegovo imanje, kao prvu pomoć, daju najprije slaviti svetu Misu. Kad umre

---

[214] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 147.- 166.

[215] Na takav odgoj mogu se primijeniti Kraljevićeve riječi: Nije dovoljno poznavati metodu poučavanja, već je uz to potrebno znati i način na koji je učenike moguće zadržati u granicama čestitosti i pristojnosti - malo je njih, naime, tako sretno da ispravno djeluju vođeni samo ljubavlju prema kreposti. Mnogi, doista, zbog slabosti razuma često ne uočavaju iskvarenost osjeta i djela u vlastitu srcu, ne predviđaju ono što iz njih proizlazi, ili pak ne mare za ono čega su svjesni. Katkad je većina toliko iskvarena, da ne prihvaćaju nikakve plemenitije poticaje ili lijekove, nego im treba trenutan pritisak, koji brzo polučuje učinak. U tim i sličnim slučajevima učitelju pri ruci moraju biti druga sredstva, pomoću kojih će moći ići protiv volje učenika i suprotstavljati se snazi njihovih osjeta, sve dok učenik ne postane jači od drugih podstreka. Ta su sredstva prijetnje i kazne. Usp. **Čerigajski….**

netko iz njihove obitelji, koji je započeo 15. ili 16. godinu života, osim što odmah daju slaviti svete Mise, domalo će se opet pojaviti naručujući da se slavi 30 gregorijanskih Misa za duše pokojnika. Često se zadužuju i ne znaju kako će dug vratiti, ali tih 30 Misa hoće da se slave pod svaki način. [216]

Neki put nas misionare natjeraju na skrajne sažaljenje. Odrpani i u droncima, kao svaki prosjak po trgovima i putovima, iz dronjaka vade trideset cvancika da ih dadne za toliko Misa. Ja znam kako će taj isti morati sa svojom obitelji trpjeti krajnju glad jer hoće dati Mise za više pokojnih osoba iz kuće. Pokušati ga izravno odvratiti od te svete želje kod njega bi značilo postupiti kao nevjernik i bezbožac. Ne razumi ili se sablazni ako mu kažeš da će Gospodin za žrtvu primiti njegovu dobru volju jer je ne može ostvariti. Hoće Mise platiti i da se slave. Reknem li mu da ih ima previše plaćenih i da njegovih ne mogu reći tko zna dokle (kao što se uistinu i događa), on će nadodati:

- Oče, primi ih! Kad su kod vas, već su rečene, ako ostanu kod mene, potrošit ću novac, dat ću ga Turcima i ostat će neplaćene i tko bi onda bio kriv nego Vi, oče, jer ih niste htjeli primiti!"

Potom nastavlja: „Ako mu reknem da ih plaća malo po malo, on odbije i kaže:

- Oče, ostati u vatri još malo, to je dugo. A ako duša moga... moradne stati u čistilišnim mukama zbog tih Misa koje nisu zadovoljene, zar ja na svoju glavu ne bih navukao Božje prokletstvo.

Tako oni i ovaj treći način rijetko prihvaćaju kao razuman. Redovito govoreći, Mise treba primiti ako hoćemo izbjeći sablazni kod tog tako pobožnog svijeta s obzirom na tu stvar. Ali nisu oni tako brižni za svoje pokojne, nego također i za duše pokojnih u čistilištu uopće. Posebno na Dan mrtvih plaćaju mnogo svetih Misa.[217]

A što se pak tiče načina s kojim sudjeluju u svetoj Misi, taj proistječe iz preuzvišenog poimanja koje imaju o vrijednosti Mise. Potiču doista na saželjenje i na najvišu pobožnost kad ih se vidi kod svete Mise.

- Hvaljen Isus!, svi odgovore:

Uvijek hvaljen. Blagosivajte, oče.

Kad se svećenik obuče do manipula i misnice (planete), nedjeljama blagosivlje vodu i sol, naredivši narodu moliti tri Očenaša, Zdravomarije i Slava Ocu da se isprosi milost da se dostojno sudjeluje Misi. Škropi blagoslovljenom vodom po Rimskom obredniku, a zatim si stavi manipul i planetu. Pošto je obnovio nakanu i malo se pomolio, svećenik se okreće narodu koji sav kleči (s jedne strane samo ženske, a s druge muški), naređuje im visokim glasom molitve koje

[216] Gregorijanske mise.----------

[217] Taj običaj se drži i dan danas u većini franjevačkih župa u Hercegovini.

će potiho za vrijeme Mise moliti: npr. po toliko Očenaša, Zdravomarija, Slava Ocu na čast Bl. Djevice Marije, svetih apostola, sv. Josipa, itd., određujući odgovarajuće nakane prema potrebama.[218] I kad je umjereno naredio količinu molitava, podsjeti na kolektu milostinje preporučivši pozornost i pobožnost i okrenuvši se k oltaru počinje Misu svu na latinskom. Narod, do čitanja (ili pjevanja) evanđelja uvijek klečeći, očima uprtim na oltar moli naređene molitve.

Kad se došlo do posvećenja hostije i kad svećenik čini prvi poklon sav puk ljubi zemlju i udara se u prsa, a kad se hostija podigne i narod podigne obje ruke k nebu na način kao da je na križu, govoreći u isto vrijeme srednjim glasom:

- *Budi slavljen i hvaljen Presveti i Božanski Sakramenat!* (isto tako iz srca da upravo ushićuje).

Kad se položi hostija saginju se svi dolje na poklon dodirujući licem zemlju ljubeći je i mole za vrijeme posvete kaleža molitvu:

- *Dušo Isusova, posveti me* (sve na hrvatskom jeziku) i kad očuju zvono na poklicanju/genufleksiji, opet poljube zemlju i podižu se s rukama gore i prateći podizanje kaleža mole kao što i prije za podizanja svete hostije. Na poklonu opet poljube zemlju s udaranjem u prsa, podižu se na koljena i raširenih ruku po običaju mole šest Očenaša, Zdravomarija i Slava Ocu za oprost. Kad to dovrše nastavljaju moliti ono što nisu izmolili od naređenih molitava.[219]

Za čitavo to vrijeme i u svakom položaju narod kleči. Muškarci imaju posve ošišanu glavu, ostavivši samo jedan perčinčić na vrhu, a žene su pokrivene glave (ne samo u ovoj prilici, nego uvijek, jer se u protivnom smatra sramota). Ako je na polasku od kuće padala kiša ili prijetila da će padati, ponijeli su sa sobom nešto da se zaštite. Pa sad za vrijeme zime u gornjoj Hercegovini snijeg, led, bura i jako velika hladnoća, a u južnoj Hercegovini sjeverni vjetrovi i tu većinom prevladavaju, ali ljeti je vrućina kakvu nisam osjetio ni u Rimu. Ili studen, ili vrućina, ili snijeg ili kiša, bilo što bilo, isto je, moj narod na koljenima sluša Misu.

Klekao je na snijeg, vjetar jako udara; hladno je da ti kroz kosti prolazi; pada snijeg; vjetar tuče kišom: krupa pada, sijeva, grmi, a narod? Narod na tom otvorenom i golom brežuljku na drugo i ne misli, nego sluša Misu i moli na koljenima."

---

[218] Usp. Sjećanje fra Vinka Dragićevića u ***Kršnom zavičaju.***

[219] Stariji fratri su mi ispričali slijedeći doživljaj. Kad je oko 1937. zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac bio na Širokom Brijegu i predvodio misu, pa svojim očima vidio pobožnost brojnog puka za vrijeme Podizanja i čuo pjevanje Zdravo tijelo Isusovo, dao je oduška svom ushićenju i rekao: Ovako nešto još u životu nisam doživio! – ponavljali su mi stari fratri.

Svoj opis Bakula konkretizira: „Godine 1848. na drugi dan Božića,[220] kad sam bio župnik u *Grabovici,* morao sam taj dan otići nešto više od jednog sata daleko reći Misu na groblju u *Renićima.*[221] Između moje kuće i groblja bila je ravnica Buško Blato[222], toliko veliko koliko su udaljena ta dva mjesta. Ta ravnica je ujesen od kišnih pljuskova i rječica bila puna vode (obična pojava u tom mjestu) do jako velike visine i izgledala je kao veliki morski zaljev. Malo prije Božića došao je toliko velik suhi led da se voda smrznula. Led je bio tako debeo da je mogao izdržavati težinu teretnih kola, što su seljaci koristili dovlačeći svojim kućama terete koje su vukli i po dvanaest ili šesnaest najsnažnijih volova preko tog smrznutog mora,[223] a opasnosti da se led prolomi nije bilo. Ja sam ušteđivao sat vremena prelazeći prijeko, a konj je bio potkovan sa željezom za paranje leda. Na određeni dan, dva i po sata prije podne uzjahao sam na konja, zaštitio usta od hladnoće s jednim rupcem i pravom linijom prešao taj kristalm put. Kad sam došao na groblje čekalo me osam stotina Misara. Sjašio sam, skinuo rubac s usta koji je s vanjske strane sav bio u ledu. S mojih brkova visjele su kao dvije nataložene svijeće od smrznutog disanja. Netko mi od njih pomogne i oslobodi a da mi nije počupao brkove. Idem odmah u pripravljenu kapelicu početi Misu. Gonjen hladnoćom i samilošću prema tom siromašnom narodu potroših najkraći put da svršim službu, iako uz rizik pritužaba nekog iz naroda kako je propovijed bila kratka, da sam brzo završio Misu. I ostalo obavljam. Kad je sve završilo gledam na sat utrošio sam točno sat i četvrt od početka do svršetka."

O postu Bakula piše: „Što se tiče posta, Hercegovci, makar im se tumačilo i govorilo i ponavaljalo, nikako se ne mogu složiti/uvjeriti da se može postiti jedući jednom u 24 sata i masna jela. Pače, kad to čuju, drže nekom novom naukom sablažnjivom i po tursku, iako vide (s prezirom) kako se u susjednoj Dalmaciji meso jede i u korizmi. Godine 1844. oskudicom i glađu veoma smo bili pritisnuti. Mons. Barišić posla jako razuman proglas da narod (izmolivši stanovite molitve) može jesti bilo koju hranu do prve žetve žita. Kamo sreće da to nije učinio! Narod je to tako loše shvatio da je govorio:

- Dokle smo došli da nas i Presvijetli hoće poturčiti! Ja da jedem meso u korizmi!? Neka mi Bog prije dade smrt!?

Praktično njihov je post ovaj: ne jesti mliječne proizvode i meso, a ne misliti na količinu jela ili njegovo ponavljanje. Uprkos tome, mnogi običavaju, uglavnom u korizmi a žene i kroz godinu, post zvani *na suho sušiti,* a sastoji se u tom što se uzme samo malo kruha - jednom u 24 sata i ako je potreba

---

[220] Blagdan Svetog Stjepana prvomučenika.

[221] Drevno groblje.

[222] Koncem 20. stoljeća na tom području, da bi se raselilo hrvatsko stanovništvo, stvoreno je umjetno jezero.

[223] Danas je to umjetno jezero velikih dimenzija.

da se pije voda i ništa drugo. Za teške potrebe poste kroz 48 sati neprekidno - strogo naravni post. Zovu ga žežinjanje. Od redovitih postova, osim onih u petak i subotu, održavaju ih na čast Bl. Djevice Marije i tolikih drugih svetaca tako velik broj da je posnih dana više nego slobodnih. U tom su pogledu tako tvrdoglavi da nam na sto jada uspije nekog teškog bolesnika natjerati da uzme malo mlijeka ili juhe."[224]

Potom nastavlja: „U davanju milostinje nisam susreo ni kod jednog naroda toliko širokogrudnosti koja ide sve do ludosti. Čovjek na primjer u kući s desetero članova u obitelji, nema više od 20 libra žita i to bi trebalo biti za hranu za dva ili tri mjeseca, do žetve. Dođu prosjak ili dva, tri ili više (i domaćin ih obdari onim što ima).

Čitava divovska zgrada našeg stoljeća, osim morala i religije, počiva na temeljima koje su ostvarili naši očevi prošlih stoljeća. To je njihova besmrtna slava... Zbog toga vas naše očeve, vidimo kao modele, klasike i nedostižne uzore arhitekture, skulpture, slikarstva, lijepog pisanja, govorništva, izgrađivače solidnih znanastvenih principa, moralnih pravlla, religioznih poštovanja, začetnike civilizacije i odgoja. Vi ste nam, ukratko, ostavili u baštinu neizmjerna dobra svakog ljudskog zanimanja. Da, to je istina, kao i slava koja vam pripada. Bili ste veliki, bili ste nedostižni i takvima su vas poznavala stoljeća, obožavali vas sinovi i unuci i svi su se u vama klanjali uzvišenosti razuma i srca. Tako je bilo do našeg stoljeća. Svatko se u vas ugledao.

Što se pak tiče našeg naroda kojeg nije taknuo antikatolički moderni odgoj, zadovoljan sam ako nastavi nazivati svećenike zjenicom Kristovom, ljudima koji svaki dan imaju Boga u rukama, ljudima koji mogu poslati u raj i u pakao, nositeljima ključeva života i smrti, ljudima božanske moći, ljudima koji kad govore s olatara i u ispovjedaonici - govore istinu, kao da je Bog govori. I možete tisuću puta čuti gdje sa svetom snagom izričaja govore:

- Blaženi svećenici, blaženi vi, oče, koji posjedujete nauk Božji, koji znate živjeti s Bogom. Koji nam znate pokazati život spasa i kako ćete se vi sami spasiti. Da bi jedan fratar bio osuđen, Bože sačuvaj, moj oče, Bože nas od toga Sačuvaj nas Bože od toga da bi i jedan svećenik mogao biti osuđen... onda se od nas ne bi nitko spasio!

Pošto sam iznio principe intimnog uvjerenja našeg naroda, ostavljam vam da zaključite kako nas poštuje i kakva smo autoriteta kod našeg naroda.

I, ukratko:

Misionar je kod naših seljaka tako utjecajan da može učiniti toliko dobra i bez osobitih talenata. Tu ne treba drugo nego stalna svećenička marljiva revnost. I tu treba svećenik koji ne će ni s malim javnim pogreškama prouzročiti velike sablazni kod ovog, još iskrenog i jednostavnog katoličkog puka. Tu treba pastir koji će tražiti

[224] Usp. Svaštenjak fra Anđela Nuića.

da pase stado, a ne sam sebe, koji neće biti ni najamnik ni vuk, nego za svoje ovce spreman dati sve.

I svoj život."[225]

2. 17. Poticaj na razmišljanje

U dvanaestom poglavlju fra Petar Bakula piše završnu riječ.

„Kad je netko pročitao naslov moga djela *Mučeništva*, čitajući njegova kratka poglavlja, možda je pomislio kako sam preokupiran pisanjem zaboravio na naslov i donio čitateljima nešto posve drugo nego obećana mučeništva.[226]

Je li kome došla takva misao, ne znam. Ali kako nisam zaboravio na naslov i na glavni sadržaj svoje knjige, mislim kako sam u tom siguran, pače da u to mogu uvjeriti i druge, a koliko s pravom ili ne, o tom će suditi razboriti čitatelj, nakon što ukratko rekapituliramo knjigu. Da se moje shvaćanje jasnije upozna, ja poznajem dvije vrste mučeništva. Najprije u strogom, onda u širem smislu.

Mučeništvo u pravom smislu se smatra kako je, podneseno onda kad jedan katolik ili više njih, da ostane čvrst u svojoj vjeri, izgubi život kojeg mu drugi oduzme zbog vjere ili kad ostane na životu, ali primi toliko zlosilja zbog kojeg naravno mora umrijeti: npr. *sv. Ivan* u vrelu ulju, ili *tri mladića* u užarenoj peći.[227]

Mučeništvo u širem smislu podrazumijeva se kako podnijeti poteškoće onda kad smo ih prisiljeni podnositi ne naravno nemoguće, ali toliko teške da puno nadilaze ono što ljudi obično moraju trpjeti. Ako to dopustimo, pođimo na rekapituliranje: najprije života franjevaca u Hercegovini, i potom, kad tu nađemo obje vrste mučeništva, moj će naslov biti dobar i opravdan," završava fra Petar Bakula svoje djelo.[228]

---

[225] P. Bakula, ***I martirii***…, str. 166. Narodnu mudrost je usvojio hrvatski književnik Ivan Mažuranić i ispisao u dvostihu:

„Dobar pastir i što kaže inom,
I sam svojim potvrđujem činom!"

[226] Nasuprot turskoj tiraniji i tiraniji brojnih bosanskih i hercegovačkih muslimana, kojih su imena crnim slovima zapisana u kronikama bosansko-hercegovačkih franjevaca, stajao je patnički kršćanski narod progonjen, zanemaren, anoniman, dajući glas o sebi tek preko franjevaca i moleći pravdu Božju, da uništi tiranina, koji mu je krv isisao. To potvrđuju brojne spomenice-memorandumi sačuvani u rimskim i domaćim arhivima. Usp. ARHIV P., Spisi Kustodtje, sv. 2, ff. 62r-84v., 10., ff. 226r-227r i 232r. i ***Svaštenjak fra Anđela Nuića***. ARHIV Propagande u Rimu, ***Scritture riferite nei Congressi, Bosnia***, sv.16., ff. 454-468 čuva knjižicu fra Paškala Buconjića: Un cenno semplice... ***Erzegovina*** 1875. Ta knjižica opisuje i konkretizira zulume koji su bili uzrok Hercegovačkog ustanka 1875.

[227] To je posebno opisano u Starom zavjetu.

[228] Potrošiti se za druge, umjesto da dopustimo da nas troši nečovječni potrošački mentalitet, koji priječi da prepoznamo stvarno lice svoga bližnjega, njegovo neotuđivo dostojanstvo, vrijednosti obitelji, a isto tako čini da zaboravimo autentičnu vrijednost blagdana, napose nedjelje, zamračujući nadnaravno na našim obzorjima. Kako nas uče naši brojni mučenici, žrtva samoga sebe iz ljubavi prema Bogu i bližnjemu jedina je prava potrošnja koja se isplati. Štoviše, jedini je ulog kojim stječemo pravi život: onaj vječni.

3. Korištenje Bakulinih podataka

Prvi je korisito podatke iz ove knjige sam Bakula u svom Šematizmu iz 1867. godine. Potom se podaci o patnjama iz Bakulinih Mučeništava susreću kod fra Paškala Buconjića u njegovim *Uzrocima* hercegovačkog ustanka 1875. godine.

Knjigu fra Petra Bakule *I martirii…Mučeništva* čitali su i citirali pojedini naši fratri u svojim povijesnim djelima.

Tridesetih godina (1937.) u Srpskoj akademiji u Beogradu objavljena je knjiga *Zgon…* u kojoj su citirani podaci iz ove Bakuline knjige.

Uz njih bilo je i povjesničara koji su se oslanjali na Bakuline podatke.

Godine 1954. dr. Jovan Radulović u svojoj knjizi Slavno doba Mostara, ima dvojak sud o ovoj knjizi. Jedne podatke koristi kao pozitivne, a druge odbacuje kao negativne.[229]

O Mučeništvima piše dr. fra Ignacije Gavran da je to djelo pisano na talijanskom i izdano u Rimu 1862. Ono je namijenjeno stranim čitateljima, u prvom redu onima kojima se Bakula obraćao za pomoć. O prošlosti Hercegovine i njezinih franjevaca prije 19. stoljeća pisac govori malo. Navodi samo najglavnije događaje i razne vrste muka kojima su kršćani bili podvrgnuti. Navodi i neke pojedinačne slučajeve mučenja i pogibije franjevaca, a onda dodaje, nešto šire, zanimljivu pripovijest o smrti triju sestara Filipović. U drugom, znatno većem dijelu, kad govori o onome čemu je bio svjedok, Bakula je i zanimljiviji, pouzdaniji i neusporedivo vredniji. Prikazuje - uz ostalo - muke koje su franjevci podnosili primajući neželjene „goste", Turke, u svoju kuću. Pročitao sam dosta izvora o toj stvari, ističe fra Ignacije, ali nijedan nije ni upola tako opširan, rječit i uvjerljiv i tako potresan kao ovaj Bakulin, jer on govori iz vlastitog iskustva. Kad je bio župnikom u Brotnju, on je *samo g.* 1849. ugostio 583 Turčina! Pod tim gošćenjem, uz meso (janjetinu ili perad), moraju se nemilim gostima iznijeti goleme količine rakije i vina, kave, šećera i duhana, sira, kajmaka i meda, a njihovim konjima valja dati zob, čak i za put, kao što se - uostalom - i sami Turci obilno opskrbe za daljnji put hranom kod domaćina. Kroz čitavo vrijeme, dok oni piju i jedu, fratar mora stajati na usluzi i slušati njihove pogrde i zabadanja; po noći - on ide u staju, a „gosti" spavaju u kući. Navedene godine, kroz 22 dana zaredom, dolazili su oni, najmanje po dvojica a nekad i po 20 ili 30, i bančili po kući. U ovih nekoliko riječi nemoguće je, naravno, sažeti strahotu koju je pisac iznio na čitavih 16 stranica. Silnu snagu i, ujedno, vrijednost povijesnog svjedočanstva, ima i njegov opis seljačke kuće, bolje rečeno potleušiće ili kolibe i njezina neshvatljivog, nevjerojatnog

[229] Jovan Radulović , ***Slavno doba Mostara.*** Pretisak.

siromaštva: na deset kuća dolazi jedan plug, a mnoge nemaju ni sjekire, ni srpa, ni lopate, ni malja, iako se radi o darovitim i vrijednim, marljivim ljudima. Njegov opis podsjeća na Kneževićev iz *Krvave knjige*. Zanimljiv je također prikaz jedne njegove Mise na ledu i snijegu na groblju pored Buškog blata (I martirii, str. 155.-157..[230]

Bakulin književni spis *Mučeništva* uspjelo je povijesno pripovijedanje doživljene stvarnosti koja pokazuju kako je veoma cijenio i prijateljstvo i neovisnost te kako je, iako svjestan svoga mjesta u časnoj tradiciji, bio s pravom ponosan na svoja zapažanja.[231]

Bakula je svojim životom bio vođen jednom prevladavajućom težnjom - *težnjom za znanjem i naporom da svoj narod prosvijetli i učini sretnijim, ali da i suvremnike upozna sa svojim narodom.* Nije mislio da je jedini koji posjeduje takvu težnju; vjerovao je da svi ljudi teže znanju, jer svakoga od nas, pravo govoreći, valja poistovjetiti s njegovim umom. Njegova filozofija je, posve općenito, potraga za znanjem. Postavio je više svojim djelima nego riječima cilj da se moramo obesmrtniti i sve učiniti kako bismo živjeli u skladu s onim što je najizvrsnije u nama.

Natovaren knjigama Bakula se, s trudom, pretvara u čovjeka od pera nudeći podjarmljenoj raji ne samo vjersko-poučno štivo, nego djela što govore o njezinim korijenjima i važnim životnim pitanjima.

Mučeništva - *Hercegovački žrtvoslov* potpisao je punim imenom i prezimenom, a ep: *Hercegovina za devetnaest godinah vezirovanja Hali-pašina,* Beč, 1863. pod pseudonimom. To i obrazlaže:

„*Da me ne bi pogubili Turci,*
Razkinuli, kano janje vuci.
Primi moje, s plačom, jadne glase,
I izkazu tako istinitu,
Kako ono što očima smieraš,..."
(Uvod, stih. XXXV-XL).

Ep je spjevao „jedan Hercegovac" (fra Petar Bakula).

"A za ime ti ne pitaj mene.
Ili hoćeš? Nu da ti ga kažem:
***Hercegovac**, moje ime prvo,*
*drugo, **Sužanj**, više od tri v'jeka,*
*Treće, **Jadan**, bez dobra svakoga;*
Tako mi je ime i prezime.

---

[230] **Svjetlo riječi,** 1989., br. 74. i Ignacije Gavran, **Putovi i putokazi**, sv. 2., Sarajevo, 1996., str. 78.-83.

[231] Njegov književni opus 24 objavljenih djela + 19 u rukopisu (usp. ***Izabrana djela,*** sv. 1, str. 43-48.) svjedoči o golemoj energiji i marljivosti tog tihog pregaoca.

Tri imena ili prezimena,
Svalo za se, il zajedno znače
Niti više, niti štogod drugo,
Nego jadnu ***Kukavicu*** *crnu...*
Pa te molim moju kukavicu,
il'knjižicu koju tebi dajem
Uzmi, čitaj,metni u torbicu,
Pjevat će ti glasom kog'imade" (Predstavljanje, XL...-LV).

Čitajući Bakulina djela s tri zlatne distance – 50+50+50 = (150) godina – dolazi se do ljepote u nadgradnji do koje je Bakula majstorski uzašao. Fakti ga sapinju, a književna darovitost se razlijeva do svojih vrhunaca. Nakon svih otvaraja, isčitavanja i razmišljanja nad Bakulinim djelima Bakula, ipak ostaje i postaje tajnovit. O njemu nije izrečena ni napisana posljednja riječ.

Bakula nije profesionalni povjesničar, nego se, nažalost, poviješću prigodimice i usputno bavio, te pjesnik i književnik čiji svi rukopisi nisu ni sačuvani a kamoli objavljeni – što je on, bez ikakve sumnje želio i kanio! Svoje poglede ukomponirao je u kontekst vremena u kojem mu se odvijaju zbivanja i u kome su se kretale ličnosti o kojima je pisao. Suvremene događaje oblači u povijesno ruho.

Njemu nije drhtala ruka ni zapinjalo pero dok je pisao stvarnost kršćanske bespravnosti i izrabljivanja fratara od strane muslimana, te hercegovačke posebnosti i katoličke pravovjernosti. Hercegovinu je učinio subjektom istraživanja, upoznavanja a, kasnije i osvajanja.

Za hrvatsko nacionalno biće u Hercegovini Bakula je neprocjenljiv doprinos: iako nije imao dovoljno pisanih dokumenata na raspolaganju, on se kao pionir arheoloških istraživanja istaknuo među suvremenicima svojom učenošću, a poslije Lastrića bio je svakako najizrazitija osoba tadašnjeg kulturnog života u Herceg-Bosni, a možda i drugim hrvatskim pokrajinama. „*Da nije ništa napisao* - tvrdi dr. fra Leo Petrović - *nego samo Šematizam Kustodije 1867., dosta nas je zadužio, da mu budemo vječno zahvalni!"*

No Bakula nije tako mislio. Nije se samozadovoljno zaustavio na tom djelu nego je nastavio pisati s ciljem da mu sve bude objavljeno: „*Nije vriedno da mi ijednu slavu ovog svieta pribavi, niti sam ja na to igda mogo uzdignuti želje. Ja sam pako i na samo ovo, da moj - kakav takav trud - bude posvećen Bogu, koristan bratu izkrnjemu. I ovdi je sva svrha mojih Piesamah*."[232]

Bakulini *I martirii*, u prijevodu fra Čede Škrobe *Mučeništva…, s* Proslovom, *uvodom i popratnim bilješkama* rezultat su sretnoga istraživanja stanja katolika u

[232] Petar Bakula, **Pravo mudroznanje za svakog čovika.** Split 1867., str. IX.

19. stoljeću, te uz osnutak i prva desetljeća Franjevačke kustodije. Te okolnosti su učinile da mi je fra Petar Bakula bliži, razumljiviji i privlačniji.

Bakula ipak nije nikada zaboravljen i njegovo je djelo doživjelo nekoliko renesansi. Godine 1966. organizirao sam među franjevačkim bogoslovima u Visokom Akademiju posvećenu 150. obljetnici rođenja fra Petra Bakule. Pojavljivanje *Zavičajne knjižnice* s prijevodom Bakulina Šematizma iz 1867. pod nazivom **Hercegovina prije sto godina** (Mostar 1970.), te pojavljivanje njegovih **Izabranih djela (1995.)**, čini se, ipak najjače su oživljavanje Bakuline misli. Prof. Marko Dragić je uzeo Bakulinu *Hercegovinu prije sto godina* kao izvor za svoje studije i knjigu *Zakopano zvono,* Baška Voda, 1996. Kumovao sam da najbrojnija škola u Mostaru dobije njegovo ime, i u prostorijama *Bakuline škole* održali smo 20. siječnja 2000. *Okrugli stol.* Te večeri su podržane ideje o predstavljanju i upoznavanju fra Petra Bakule, donaći mediji, a njima se pridružio i Hrvatski radio iz Zagreba i *Slobodna Dalmacija.* Oni su zabilježili te događaje i podržali naše ideje.

Ovim Znanstvenim skupom, te navedenim akcijama Bakulina misao će, nadam se, biti prisutnija na stranicama povjesničara, teologa, filozofa, etnologa, pjesnika, dramsklih pisaca i drugih znanstvenika, ali i u rukama hrvatskog naroda, posebno u Mostaru i širem području. Struktura i sadržaj Bakuline misli utiskuju se u potomstvo. Pojmovi i terminologija njegovih djela na hrvatskom jeziku dali su medij unutar kojega se povijest, etnologija i etnografija ne samo razvija, nego pamti i prenosi.

Nedvojbeno je da Bakula ima utjecaja. No utjecaj i veličina nisu ista stvar te bismo ipak mogli postaviti pitanje što Bakulu čini izvorom i zašto ga vrijedi čitati. Njegovo najveće jedinstveno postignuće na povijesnom području sigurno su njegovi **Šematizmi, Mučeništva, Hercegovina za Hali pašina vezirovanja** i **Francusko-pruski rat...** U tim djelima postavio je sigurnu osnovu izvoru te mu u prijevodu otkrio vrijednost koja ga zadržala kao višestruki izvor. Malo je ljudi zasnovalo jednu znanost; Bakula je zasnovao arheologiju, povijest i etnologiju Hercegovine kao znanosti.

Konačno, Bakula pred nas postavlja, eksplicitno u svojim spisima, a implicitno u svojemu životu, ideal ljudske izvrsnosti. Bakulinski čovjek ne može biti puki uzor ili jedinstveni ideal, nego je on, sigurno, štovanja vrijedan primjer, oponašanje koje ne predstavlja malenu ambiciju.

Završit ću s jednim odlomkom iz knjige: *Mučeništva u hercegovačkoj franjevčkoj misiji* koji izražavaju nešto ponajupečatljivijega i najtrajnijega od bakulinskoga čovjeka. *"Ljubimo dakle moj mladiću, ljubimo otačbinu! Ma dok nju ljubimo srdčeno, ljubimo ju i pametno.*

Uzmite u svoje ruke i Bakuline knjige: *Mučeništva, Šematizme, Politiku,* listajte ih i čitajte. Potrudite se dovinuti do bogatstva izričaja hrvatskog jezika

u Hercegovini i leksičnog blaga što smo ga već zaboravili. Njegova djela na hrvatskom jeziku potiču na sastavljanje *Rječnika Bakulinih knjiga* što će uvelike obogatiti i posvijestiti zaboravljene riječi i pojmove. *Utinam!*[233]

Bakula još uvijek čeka na izdavanja njegovih Izabranih djela na hrvatskom jeziku.

Teško je izreći racionalan sud o razlozima zbog kojih je ovaj veliki istraživač, književnik i preporoditelj nacionalne povijesti ostao izvan okvira franjevačkih i hrvatskih strateških interesa. On bez svake sumnje zaslužuje našu mnogo veću harnost. Stoga bih umjesto zaključka iznio prijedlog sa željom da današnji nasljednici fra Petra Bakule, prema svojim mogućnostima, potpomognu proučavanju, oživljavanju i nasljednovanju našeg velikana.

Umjesto zaključka

Da se u Hercegovini nisu rađali ljudi Bakulina kova, da nisu pametno predvodili svoj narodi štitili ga od suvišnih žrtava, da nisu opominjali da se složno živi, mi smo davno mogli biti istrijebljeni na radost naših dušmana.

Orijaški lik fra Petra Bakule i sveukupno njegovo djelovanje još nije dovoljno istraženo i vrednovano. A taj hrvatski narodni velikan zaslužio je da se još tko god prihvati dubljega proučavanja njegova života i djelovanja. Stoga predlažem slijedeće:

1. Potrebno je ne samo prirediti *Znanstveni skup o fra Petru Bakuli* i njegovu djelu, nego objaviti i rezultate Skupa. Simpozij bi mogao povezati Mostar - Široki Brijeg - Gradniće – Goricu - Posušju –Grabovicu i dušobrižnicima i vjernim pukom.
2. Napisati *monografiju*. Mogla bi to biti doktorska disertacija. Dok se to ne učini, fra Petar neće imati dostojnoga i zasluženog mjesta u hrvatskoj kulturi.
3. Treba nastaviti s izdavanjem njegovih **Izabranih djela ('opera omnia'),** kao pretisak i prijevod s popratnom stručnom obradom, jer ona svjedoče Bakuliinu iznimnu erudiciju, ne samo u okviru biblijskih, patrističkih i povijesnih podataka nego i socijalno-gospodarskih.
4. Bakulinu baštinu treba uključiti u programe osmogodišnjih i srednjih škola te na studiju hrvatskog jezika na Pedagoškom fakultetu.

[233] Objavljivajem Mučeništava fra Petra Bakule, nadam se, da će čitateli dobiti u ruke jedno od najsvestranijih i najboljih Bakulinih djela. Na taj način knjige Mučeništva i Šematizmi će potaknuti novi istraživački interes kako bi netko što prije monografski prikazao Bakulin udio u arheološkom, povijensom, demografskom, patničkom, psihološkom, kulturnom, teološkom, filozofskom i političkom razvoju hrvatskog naroda u Hercegovini i na širem području. Njegova golema ostavština (usp. *Izabrana djela*, sv. 1, str. 43-56) ostala je gotovo zanemarena, a korespodencija je njegova primjer epistologije polovicom XIX. stoljeća s podatcima o njemu, o njegovim djelima, političkim prilikama i jedrini hrvatskog jezika.

5. Prirediti *Misli i poglede* ovog velikog hrvatskog književnika iz Hercegovine.
6. Kao konkretan prijedlog najavljujem:

6.1. Natječaj o najboljem književnom, pjesničkom i dramskom sastavu na temu: Fra Petar Bakula. Molim đake i nastavnike škola Fra Petra Bakule da svoje priloge pošalju na adresu Hrvatsko Kulturno Društvo «Napredak» Mostar do mjesec dana. Najbolji radovi bit će komisijski izabrani, proglašeni, nagrađeni i objavljeni.

6.2. A što mislite da fra Petru Bakuli podignemo spomenik, imenujemo trg i ulicu u Mostaru i Posušju? - Javio se Božo Šaravanja i prvi dao svoj prilog za ostvarenje tog programa. To je konkretna potvrda plana koji će, nadam se, pronaći i drugih dobročinitelja. Nadao sam se da ćemo već za 127. obljetnicu smrti fra Petra Bakule, 2. listopada 2000., gledati svojim očima spomenik fra Petru Bakuli, koji će postaviti čvrste temelje katoličkom i hrvatskom graditeljstvu u Mostaru i Hercegovini. Međutim, ne gubim nadu da će se ova ideja ostvariti.

Mostar je to dužan učiniti uz ostalo i zato što je on kao graditelj sagradio Biskupijsku rezidenciju, graditelj Crkve sv. Petra i Pavla, utemeljitelj tiskare – svega što, mutatis mutandis, i danas stoji nauzgor.

6.3. Bilo bi svake hvale vrijedno da priloge ovog Okruglog stola ukoričimo u knjigu: *Bakula, časopis za povijest, kulturu, umjetnost i socijalna pitanja.*

7. Tiskati markice s likom i djelima fra Petra Bakule koje će biti najrašireniji ambasadori njegove misli, poruke njegovih djela i dokazi njegova postojanje i naše zahvalnosti.

Mučeništva su povijesni izvor koja, uz ostalo, svjedoče da su brojni kršćani i cijele katoličke obitelji pod turskom okupacijom u Hercegovini patili i bibi pobijeni, premda nitko nije želio rat. Svjesan sam da ni jedan franjevac ni katolik, ni kršćanin ili vjerska skupina ne bi smjela nikada primijeniti silu i tlačenje. Međutim, ova knjiga bjelodano svjedoči, da su neki muslimani to činili. No, slušajući glas razuma i potaknut nadom u budućnost svih pridružujem se želji – priželjkujem - želimo za nas i budući naraštaj pronalazak snage za prevladavanje podjela iz prošlosti, jer istina će nas osloboditi!

Ovo kratko podsjećanje na povijesno razdoblje koja je omeđena životom i radom fra Petra Bakule je razdoblje između 1830. i 1862. završava objavljivanjem *Mučeništava*.

Iz te knjige teče krvava nit koja poručuje: *Lako je o Katoličkoj crkvi i Hercegovini govoriti, - teško je za Katoličku crkvu i Hercegovinu raditi, još teže je za Katoličku crkvu i Hercegovinu umrijeti, a najteže je za Katoličku crkvu i Hercegovinu patiti!*

Naši franjevci su za turskih zuluma sa svojim pukom živjeli u stvarnosti životne opasnosti, kad se svemoćni neprijatelj približava, a ti mu se ne možeš nikako oduprijeti. Oni su iz dana u dan bili kao janje koje koljač nemilice ščepava, obara na zemlju i kolje.[234]

Međutim, fra Petar Bakula nije tu stao. On sa svojim raznovrsnim pothvatima i ostvarenjima zorno pokazuje, kakvim su sve i stručnim i ljudskim neugodnostima bili izloženi pokojni franjevci i vjerni katolički puk.

Ponovimo da je fra Petar Bakula - pisac *Mučeništava* ili *Prvog žrtvoslova* – *„pun zasluga za narod, Red i Crkvu preminuo prije 139 godina (2. X. 1873.) u 57. godini života ostavivši svojim prijateljima bogatu knjižnicu, ali nada sve primjer tihog, radu odanog čovjeka, franjevca i svećenika kojeg su na ostvarenje djela poticali ljubav prema domovini i ljubav prema istini, a sve na slavu Bogu, Crkvi i Redu.“*

Kraće, sažetije i ljepše se o fra Petru Bakuli i njegovim podvizima i zaslugama nije moglo ni izreći. Bakula je stoljetne predaje i arheološke skrovitosti odjenuo u poruku, ispisao na papir, otisnuo na stranice i objavio. Tako je postao izvor povijesnih zbivanja. I to je dosta!

fra Andrija Nikić

[234] Nažalost, ta vremena nisu prestala s Berlinskim kongresom i pokušajem Austro-ugarske da uvede mir i red u Bosni i Hercegovini.

UČENIČKI POKUŠAJI

ANAMARIJA ČOLAK
Učenički radovi 279
ANTONIJA JURČIĆ
Pjesme.....283
ANICA ŠIMUNOVIĆ, VLATKA ARAMBAŠIĆ,
KARLA KORDIĆ, ANTONIJA JURČIĆ, BOŽANA ĆORLUKA
Leonardo da Vinci.....285

UČENIČKI RADOVI

Jedni drugima ponekad pružimo toliko sreće i ushita da se čini nevjerojatno kako bismo ikada mogli postati drugačiji, kako smo sposobni povrijediti jedni druge, a jesmo, itekako!
Znamo ponekad zadati preduboke rane ne razmišljajući.
Je li to sebičnost?
Samo puka nesmotrenost?
Ili čak dokaz zla koje postoji u nama?
Ne znam..
Znam samo da se bojim, i sebe, i njih, i zla koje je u nama.
A najviše svega onoga što jedni drugima često činimo,
bez trunke kajanja.
I imamo drskosti pored svega toga sebe nazivati
naprednim bićima?
Razumnim ljudima..
Ma ako je ovo razum, želim poludjeti što prije.

***

Svakog njegove briga isto more.. Tuge dobivamo po veličini naše duše, točno onolike kolike možemo podnijeti.. Ali svaki bol je jednak tuđem bolu.. Bol je ista, mi smo različiti. Ali svi, do jednog, jednako patimo. Savitljivije naravi dobivaju više teškoća, a one koje pucaju-manje.. Ali su to sve iste muke, pa nije ni važno. Ovdje plus, ondje minus na kraju je uvijek nula. Na kraju je uvijek red. Naše patnje imaju svrhu.

***

Mislim da je naša greška što ljubav shvaćamo tako trivijalno. Sve gledamo crno-bijelo, tražimo bajke i savršenstvo, ne uzimajući u obzir čovjeka pored nas, sa svim njegovim posebnostima, čudesnom jedinstvenošću i njegovom veličanstvenosti u svojoj nesavršenosti.. Čim nam se prva zapreka pojavi na putu, budimo se iz našeg sna, ni ne pokušavajući pronaći svjetlo u toj tami koja je nastala, zanemarimo svaku vrijednost tog odnosa i odlazimo.. Napuštajući sve naše nade i čežnje tek tako.. iz jednostavnog razloga što je postalo pomalo teško, pa zašto bismo se mi zamarali s nekim koga je tako lako zamijeniti s obzirom na tržište sličnih, ili čak boljih proizvoda ''ljudske vrste''.. Tipična djeca kapitalizma! A zanemarili smo u toj svojoj očekivanoj bajci jedan bitan dio-sredinu. U kojoj se pojavljuje zla vještica, koju prvo moramo savladati da bismo došli do sretnog kraja.. Lako bi bilo preći s prve na zadnju stranicu, jednostavno preskočiti onaj žalosni zaplet, ali zar bi tada priča uopće imala smisla? Zar nije vrijeme za osvješćivanje naših pomalo zaluđenih glavica, punih iskrivljenih paradigmi i dolaska do spoznaje da je i ljubav, kao najvažnija stvar u ljudskom životu, vrijedna borbe?

***

Nekad se pronađem u nekim patetičnim razmišljanjima, stanjima ogorčene želje za prošlim vremenima, razočaranosti u sadašnjost i nemogućnosti puštanja nekih nekada bitnih ljudi, nekih davno prekršenih obećanja i neispunjenih očekivanja, spoznaje da se rasplinulo nešto za što sam smatrala da je sigurno. Prisjećam se koliko sam nekada bila sretna. A onda, kao trenutak prosvjetljenja u mojoj svijesti dolazim do jednostavnog zaključka, zapravo činjenice, naučene još u osnovnoj školi. Bila, to je prošlo vrijeme. I sama ta činjenica olakšava mogućnost puštanja tog nekog ''bila'' koje ustvari jedino priječi današnju sreću. Svjesna toga mogu podignute glave ići u potragu za nekim boljim futurom, koji će zauvijek izbrisati ovaj perfekt.

***

Sve bi bilo lakše kada bi svatko gledao svoja posla.. Idealan svijet je onaj bez susjeda, prozora i tihih razgovora uz kavu punih ispraznih riječi koje nikada ne dolaze u lice, već redovno s leđa.. Uvijek me čudila ta ljudska potreba rovanja po tuđim životima, traženja neoprostivih grešaka kojima opravdavamo svoje promašaje, nesreću i bijedu srca. Teoretski gledano, kada bi svatko od nas, umjesto da silnu količinu energije potroši na svoju novinarsku karijeru u malom, trošio na pružanje ruke onomu tko je posrnuo, svijet bi sigurno bio bolje mjesto.

***

Svaki dan suočeni s nekim novim izazovima, drugačijim situacijama, obradovani novim iznenađenjima, nasmijani drugačijim šalama, očarani nekim novim ljudima, s druge strane razočarani u neke stare, pomičemo granice nemogućega, pronalazimo nova rješenja kao i nove probleme, rušimo zablude, predrasude i sve ispitujemo.Cinični i ironični, relativni. Mi smo djeca budućnosti, kojima su riječi nikad i zauvijek odavno izbačene iz vokabulara.

***

Tebe zamišljam kao neko čudo prirode, zalutali cvijet na vrhu planine.. Onu čudnu biljku koja se nekako, protiveći se zakonu prirode, uspjela izboriti za svoje mjesto među različitima.. I tako tu stoji sama, oko nje led i hladnoća.. A ona utoliko ljepša što je jedina, savršenstvo među ništavilom.. I sada me muči nedoumica, trebam li uništiti tvoju ljepotu kako bih te spasio? Trebam li zgaziti taj led, i tebe s njim i odnijeti te negdje gdje ćeš, uništena, živjeti? Ili te pak ostaviti da umreš u svoj veličanstvenosti svoje ljepote? Neke stvari možda ne treba dirati.

***

Odrastanje mi se uopće nije sviđalo.. Ili sam kaskala u razvoju? Dok su se ljudi oko mene mijenjali, postajali hladni i okrutni , prijatelji napuštali jedni druge, ljubavi prolazile, dok su mi najbliži ljudi postajali stranci ja sam kao nedonošče samo gledala, nesvjesna svega, ne shvaćajući i čudeći se.. zaplakavši tek eto, ponekad..

***

Svi smo mi ljudi i baš zato što smo ljudi patimo. Nema tu lijeka.. Nema podjele.. Siromah, bogataš, mladić, starac.. Svi svoje boli boluju i muče se i tuguju. Razlika je samo u tome što netko svoje rane drži na otvorenom, po danu, pred ljudima.. A neki zavoje skidaju tek duboko u noć. Ali bez sumnje, svi do jednog skota na ovoj planeti zemlji, patimo.

***

Iz naših ruševina ćemo izrasti bolji mi, iz kaosa se uvijek, s vremenom stvori savršenstvo. Dopustimo sebi to savršenstvo. Prigrlimo svoje tegobe, mane i poroke kao sastavni dio našeg bića i duše. Izliječit ih prihvaćanjem.

***

Iz naših ruševina ćemo izrasti bolji mi, iz kaosa se uvijek, s vremenom stvori savršenstvo. Dopustimo sebi to savršenstvo. Prigrlimo svoje tegobe, mane i poroke kao sastavni dio našeg bića i duše. Izliječimo ih prihvaćanjem. Pobijedimo ljubavlju. Okrenimo se ka svjetlu prihvaćajući tamu. U svojoj cjelovitosti dobrog i lošeg pronađimo smisao.

Anamarija Čolak, 3.a

PJESME

SMISAO

Rođen si. Živi.
Hodaj. Padni. Smiješi se.
Plači. Radi. Voli.

Ne dopusti guje
da te gaze.
Digni čelo, isprsi se.

Pa nek' ti se dive
nek' ih njihov
jad grize.

Zapamti: Čovjek si.
Vrijediš i možeš sve
samo jedno ne
biti besmrtan.

Zato putuj,
hodočasti zemljom.
Smiješi se.
Gazi ponosno
i neokreći se.

Ponosan ka Bogu dođi..

MOJOJ LJUBAVI

Nikada ti neću reći
da bez tebe mogu.
Jer ne mogu.
Za ljeta koja dolaze
ne strepim,anđele.
S rukom u ruci
godine i milje
za nas će biti
lagan san.
I svaki put kada
na trenutak odeš
ja ime ti šapućem.
Ta centimetar između nas
za mene je daleko.
Svoju ljubav ne mogu ti
izreći, niti naslikati
al' ona je tu
kao povjetarac.
Ne vidiš ga,
ali ga osjetiš.
I znaj,sa mojih usana
nikad nećeš čuti laž
i u mojim očima
nećeš vidjeti zlo.
Samo ću te voljeti
i čuvati.

Antonija Jurčić, 4.c

LEONARDO DA VINCI

Da Vincijevo zanimanje za biologiju i mehaniku je zaista impresivno. Izradio je brojne skice ratnih i letećih strojeva, crteže prirode, ljudskog tijela... U gotovo svakom njegovom djelu vidljiva je nesvakidašnja inovativnost i kreativnost. No, za razliku od većine, kao slikara preferiram Michelangela. Uspio je izgled tijela u pokretu dovesti do savršenstva, ostavljajući svet i anđeoski dojam. Njegova paleta boja je zadivljujuća. Bio je majstor slikarstva i svojim talentom zapanjuje ljude od renesanse do danas. U renesansnoj Firenci Michelangelo je pobijedio na kiparskom natjecanju koje je trebalo odgovoriti na pitanje tko je veći umjetnik - on ili Leonardo da Vinci. Pobijedio je, a ishod tog natjecanja obilježio je povijest umjetnosti. Neki mu tu pobjedu osporavaju, a ja smatram da su jednako veliki umjetnici. O ljudima ovisi čiji im se rad više sviđa, jer je ljepota prvenstveno u oku promatrača. A o ukusima nema smisla previše raspravljati. Jedno je sigurno - da nije bilo Leonarda i Michelangela, ne bi bilo ni predivnih djela koja su nastala po uzoru na njihova.

Anica Šimunović, 4.c

Najveći genij renesanse, bez sumnje, je Leonardo da Vinci. Leonardo je bio svestran čovjek, zanimao se za razne aspekte znanosti i umjetnosti. Njegovog suvremenika Michelangela, također, treba spomenuti kao inspirativnog i cijenjenog umjetnika.Ipak, da Vinci je taj koji privlači našu pažnju i izaziva zanimanje. Njegova Mona Lisa je jedan od najljepših portreta ikada naslikanih. Da Vinci nije bio samo pasivni promatrač, kao mnogi od nas, nego se trudio pridonijeti vremenu u kojem živi i olakšati budućim generacijama. Njegova važnost se jasno vidi iz toga što zanimanje za njegova djela nije splasnulo ni nakon 5 stoljeća. Trebamo ga cijeniti, a sve sljedeće generacije upoznati s njegovim izumima i djelima.

Vlatka Arambašić, 4.c

Što napisati o Leonardu da Vinciju? Svima nam je dobro poznat. O njemu se uvijek govori kao o najvećem geniju u povijesti čovječanstva, poznatom slikaru tajanstvene Mona Lise i Posljednje večere. On je ništavno ljudsko biće. Po mom mišljenju, to je njegova najveća odlika. Zašto tako mislim? Upoznati smo s prevrtljivom naravi životnog ciklusa – na svijet dolazimo nejaki i bespomoćni, tako ga i napuštamo. No, postavlja se pitanje: „Što u međuvremenu?" Dok jedni postaju hedonisti, drugi se trse ostaviti trag na ovom svijetu. Činjenica je da ponekad i ne uspiju, što većinu obeshrabri i natjera na predaju, a nekolicinu nagna na još veći trud. U tu nekolicinu ubrajam i Leonarda, zbog nevjerojatnog doprinosa, kako umjetnosti, tako i znanosti. Upravo nas time želi ponukati, natjerati na ostvarenje svih nasših mogućnosti, pokazuje nam kako nikad ne trebamo posustati, bez obzira na prepreke koje nam se nađu na putu. Dokaz je mogućnosti čovjeka da čini čuda, dapače, da je i sam čovjek čudo. Vjerujem da je to mislio, rekavši: „Odavno mi je postalo jasno da ljudi skloni postignućima ne sjede i ne čekaju da im se stvari dogode. Oni idu i događaju se stvarima:"

Karla Kordić, 4.c

Leonardo nije bio samo izumitelj, arhitekt, matematičar, inžinjer, glazbenik, mislilac nego i umjetnik za sva vremena. U svako svoje djelo unio je svu moguću maštu i trud. Leonardova djela održavaju duh znanstvenog istraživanja i mehaničke inventivnosti koja je bila stoljećima ispred svoga vremena. Njegova svestranost bila mu je duhovna snaga, koja je u njemu generirala neograničenu žudnju za znanjem i koja je vodila njegova razmišljanja i ponašanje.Svaki čovjek koji je posvetio malo pažnje na Leonardova djela sigurno je ostao bez riječi. Njega je teško nadmašiti, ta ipak je on bio čovjek nadprosječna uma. Njegov rad trebamo čuvati. Leonardo u svojim djelima nikad neće umrijeti, a netko kao on nikada se više neće roditi.

Antonija Jurčić, 4.c

Leonardo da Vinci je zasigurno jedan od najvećih genija svih vremena. Živio je u 15. st., a bio je daleko ispred svog vremena. Mnoga njegova djela ni danas ne razumiju najnapredniji znanstvenici. Većinu ljudi koji su bili ispred svog vremena proglašavali su luđacima i odbacivali iz društva. Veliku slavu dožive tek nakon smrti. Obični „mali“ ljudi ne shvaćaju takve individualce, ne znaju cijeniti njihov rad. Oni su posebni zbog mogućnosti gledanja u više različitih pravaca, nisu sputani društvenim okovima, na prvom mjestu im je znanost. Leonardo je uveo velike promjene u svijet u kojem je živio. Bavio se mnogim granama znanosti: anatomijom, fizikom, optikom… Jedini način da znanost napreduje je da današnjim znanstvenicima on bude uzor, da budu inovativni i kreativni, da gledaju svijet u novom svjetlu. Njegova djela svojom tajanstvenošću potiču maštu i bude želju za znanošću. Ona su vrhunac ljudskog stvaralaštva. Mnoge zanimljive činjenice negdje čekaju da budu otkrivene.

Božana Ćorluka, 4.c

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ
Kronika Matice hrvatske Ogranak Grude 291

KRONIKA MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE

Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići 2012.

Zbivalo se od 18. lipnja pa sve do 1. kolovoza 2012. godine.

Matica hrvatska Ogranak Grude sudjelovala je u organizaciji Kulturnog ljeta u župi Gorica-Sovići kojega tradicionalno organizira Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići.

Ovdje donosimo program Kulturnog ljeta:

-U četvrtak, 28. VI. 2012. u crkvi Sv. Petra i Pavla u Sovićima u 20.30 sati nastupio je mješoviti zbor Sion iz Mostara.

-U nedjelju, 15. VII. 2012. kod zvonika Sv. Ilije u Bobanovoj Dragi u 20.30 sati gostovao je Stipe Božić, hrvatski humanitarac i alpinist.

-U četvrtak, 26. VII. 2012. u Galeriji Bratovštine i župe Gorica-Sovići u Staroj kapeli u Gorici u 20.30 sati bilo je Otvaranje izložbe slika mr. Andrijane Mlinarević-Cvetković, tajnice Matice hrvatske Grude.

Izložba slika Andrijane Mlinarević Cvetković

-U nedjelju, 29. VII. 2012. u Staroj crkvi u Gorici u 20.30 sati bio je VI. susret klapa u Gorici.

-U srijedu, 1. VIII. 2012. Pod kostilama u Gorici pokraj Stare kapele u 20.30 sati zbilo se predstavljanje romana *Živa glava* autorice Julienne Eden Bušić. Matica hrvatska Ogranak Grude u ovoj prigodi pohvaljuje izuzetan rad Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i zahvalna je toj vrijednoj udruzi na suradnji.

49. Šimićevi susreti 2012.

-3. XI. 2012. (subota) u Osnovnoj školi u Drinovcima u 18 sati svečano Otvaranje 49. Šimićevih susreta 2012. godine.

Predstavljanje knjiga *Maskembal pod tuđom maskom, Dani od pijeska* i predstavljanje zbirke poezije *Krevet od kamena*, autora liječnika doc. dr. sc. Ivana Alerića iz Zagreba, rođenog u Drinovcima.

Sudjelovali su: spikerica hrvatskog radija Rosanda Tometić; književni kritičar, teoretičar književnosti i velikan hrvatske pisane riječi, pjesnik dr. sc. Branko Bošnjak; te autor doc. dr. sc. Ivan Alerić; u glazbenom dijelu programa sudjeluje Frama Drinovci

-7. XI. 2012. (srijeda) u kinodvorani u Grudama u 18 sati glazbeno-scensko-poetski kolaž Hercegovina (I. dio), gostovali su glumci HNK Mostar

-8. XI. 2012. (četvrtak) u kinodvorani u Grudama predstavljanje života i djela akademika Veselka Koromana. Prikazivanje dokumentarnog filma o akademiku Koromanu (sudjelovahu: autor filma Ivan Vukoja, prof. dr. Miroslav Palameta i akademik Veselko Koroman; u glazbenom dijelu programa nastupio je Drago Grgić - Godra)

49. Šimićevi susreti

-10. XI. 2012. (subota) u HNK u Osijeku -*Šimićevi susreti u Slavoniji*- predstavljanje nosača zvuka i knjige Grudsko pivanje i predavanje o A. B. Šimiću prof. DR. Gorana Rema iz Osijeka

-13. XI. 2012. (utorak) u Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu u 17 sati gostovanje je Galerije *Slavko Kopač* iz Vinkovaca i Otvaranje izložbe slika Katarine Žanić - Michieli, te predstavljanje knjige *Koja je boja tuge*, autorice Vinkovčanke Tatjane Kurolt

-16. XI. 2012. (petak) u Mostaru, Hrvatski dom herceg Stjepan Kosača (Mala dvorana) u 18 sati dodjela nagrade Antun Branko Šimić č. s. Mariji od Presvetog Srca Anki Petričević i predstavljanje Monografije o č. s. Anki Petričević

-18. XI. 2011. (nedjelja) u Drinovcima u 11 sati sveta misa za Antuna Branka i Stanislava Šimića

U 12.15 sati u dvorani Osnovne škole u Drinovcima svečana Akademija u čast Antuna Branka i Stanislava Šimića

U programu sudjelovahu:

Glazbeni program: Lucija Zovko i zbor Osnovne škole iz Drinovaca

Nagrađeni učenici - dodjela plaketa - *Šimićevi susreti*

Književnici

-22. XI. 2012. u Galeriji u Vinkovcima u 18 sati Otvaranje izložbe grafika pod naslovom *Seizmografski zapisi duše*, autora Darka Dugandžića, asistenta na ALU Široki Brijeg - Zatvaranje 49. Šimićevih susreta 2012.

Kao kruna Matičinih kulturnih događanja u 2012. bijahu:

VII. DANI MATICE HRVATSKE U GRUDAMA 2012. -BOŽIĆU USUSRET-

Donosimo redom kulturna zbivanja:

-23. XI. 2012. (petak) - u povodu blagdana sv. Kate zaštitnice Gruda u kinodvorani u Grudama u 19 sati bilo je predstavljanje knjige dr. sc. Damira Zorića *Etnografije hrvatskih misionara.*

-30. XI. 2012. (petak) - u dvorani župnog ureda u Ružićima u 17 sati zbio se *Okrugli stol o životu i djelu fra Martina Mikulića u povodu 100. obljetnice njegove smrti*(sudjelovali su svojim radovima: provincijal dr. fra Ivan Sesar, župnik župe Ružići fra Ivan Marić, prof. dr. fra Andrija Nikić, književnik fra Ante Marić, urednik Kršnog zavičaja fra Žarko Ilić, književnica dr. sc. Milka Tica, prof. dr. sc. Marinka Šimić i mr. sc. Mario Bušić)

-1. XII. 2012. (subota) bila je 13. obljetnica Bratovštine Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići;

U 18 sati u župnoj crkvi u Gorici slavljena je sveta misa koju je predvodio župnik fra Željko Grubišić. Poslije svete mise bio je koncert klape Bratovština, netom iza koncerta u Galeriji Bratovštine i župe Gorica-Sovići otvarili smo izložbu slika Vesne Ujević iz Imotskog i predstavili knjigu pjesama *Što je meni poezija?,* autora Marka Čuljka.

Promocija Abecede

-5. XII. 2012. (srijeda) - u Srednjoj školi A. B. Šimića u Grudama u 18 sati bilo je predstavljanje knjige: *Abeceda*, autorica Ive Nuić i Andrijane Mlinarević-Cvetković u nakladi Matice hrvatske Grude i Cvitka.

-22. XII. 2012. (subota) - U Staroj kapeli u Gorici u 18 sati zbilo se predstavljanje monografije *Ravlića pećina*, autora prof. dr. sc. Brunislava Marijanovića (nakladnici ove monografije su Hrvatska franjevačka arheološka zbirka sv. Stjepana Gorica

i Matica hrvatska Grude). Sudjelovali su kustos zbirke fra Vinko Mikulić, mr. sc. Mario Bušić, rektor Sveučilišta u Zadru prof. dr. sc. Ante Uglešić i autor monografije prof. dr. Bruno Marijanović.

-23. XII. 2012. (nedjelja) u župnoj crkvi na Ledincu u 18 sati - Božićni koncert župnih zborova i drugih glazbenih organizacija s područja općine

Grude *Sudjelovali su zborovi slijedećih župa i glazbenih organizacija iz općine Grude: Ledinac, Drinovci, Ružići, Gorica-Sovići, Tihaljina, OGŠ Grude, OŠ Grude, Frame općine Grude, klapa Bratovština i glazbenici Miro Tomić i Lucija Zovko.*

Nakon ovog tradicionalnog i jedinstvenoga koncerta VII. Dani Matice hrvatske Grude su svečano završili pošto ih je Načelnik općine Grude zatvorio prigodnim govorom.

Ovdje nabrajamo i knjige koje su izašle u nakladi Ogranka Matice hrvatske Grude u 2012. godini:

Susreti 6, *Godišnjak Matice hrvatske Grude 2012.; Zbornik, više autora;*

Ravlića pećina*, monografija, autor: prof. dr. Brunislav Marijanović u nakladi Hrvatske franjevačke arheološke zbireke sv. Stjepana Gorica i Matice hrvatske - Ogranak Grude;*

Tractatus in libros de anima*: autor: fra Antun Žderić, knjigu priredili: akademik prof. dr. dr. sc. Serafin Hrkać i mr. sc. Mario Bušić u nakladi Instituta za latinitet Sveučilišta u Mostaru i Matice hrvatske - Ogranak Grude;*

Abeceda*, autorice: Ive Nuić i Andrijana Mlinarević-Cvetković u nakladi Matice hrvatske - Ogranak Grude;*

Što je meni poezija?, *autor: Marko Čuljak u nakladi Matice hrvatske - Ogranak Grude;*

Katolozi slika mr. *Andrijane Mlinarević-Cvetković, fra Tihomira Bazine i Vesne Ujević.*

Matica je hrvatska u Grudama uradila što je mogla i umjela u 2012. godini, dragi podupiratelji i članovi naše najstarije hrvatske kulturne institucije. Prema ovomu izvješću sami zaključite gdje smo promašili, jesmo li mogli bolje?! Tu

smo za Vas i radi općega dobra. Na raspolaganju stojimo svima uvijek i u svako vrijeme kad je kulturna djelatnost u pitanju. Radujemo se ako smo pomogli u uzdizanju našega hrvatskoga duha na ovim prostorima, ako smo pak što krivo uradili, nemojte nam zamjeriti, bilo je sigurno nenamjerno. Naime, tko radi, taj griješi. Nastojat ćemo i ubuduće, ako dragi Bog dade, raditi za opće dobro svoga hrvatskoga katoličkoga naroda u našoj zajednici. Svima koji su nas na bilo koji način podržali i koji nas trajno podržavaju iskrena hvala za sve! – Zaželio je Mario Bušić, predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude.

-U poslijepodnevnim satima, u petak, 7. prosinca 2012. godine njegova ekselencija veleposlanik Republike Austrije u BiH dr. Donatus Koeck sa suprugom Marie Koeck Thoby i suradnicima posjetio je mjesto Goricu u općini Grude, i to Staru crkvu, Šamatorje, Hrvatsku franjevačku arheološku zbirku sv. Stjepana u Gorici i izložbu slika Vesne Ujević koja se nalazi u galeriji Bratovštine i župe Gorica-Sovići te prostorije Bratovštine u Gorici.

Proteklog ljeta, za vrijeme manifestacije Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići, Bratovština je pozvala veleposlanike Republike Austrije da posjeti drevnu župu sv. Stjepana i Bratovštinu svetog Stejepana Prvomučenika Gorica-Sovići, na što je veleposlanik Koeck odgovorio da će to učiniti jednog dana ispričavši se što je tada bio spriječen. I evo učinio je to ovoga petka. Domaćini kustos Goričke arheološke zbirke fra Vinko Mikulić Bajević, predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude Mario Bušić i u ime Bratovštine Mile Pejić pokazali su njegovoj ekselenciji dr. Donatusu Koecku znamenitosti Gorice koje su samoga veleposlanika oduševile. Počevši od arheoloških iskopina u Šamatorju, stare crkve, ranokršćanske krstionice, preko groblja i spomenika za sve poginule u ratovima, do muzeja, galerije i prostora Bratovštine, veleposlanika je zanimao svaki detalj. Domaćini su pokazali veleposlaniku i cestu Zavalu koja povezuje Goricu i Osoje (Posušje), a koju je gradila Austrija i koja je ostala sačuvana u donjem dijelu u originalu sve do dandanas. Dogovoreno je da će kod idućeg posjeta biti i obilazak Zavale.

Dogovorena je također i buduća suradnja na kulturnom i inim poljima, a veleposlanik je pozvao domaćine da kadgod uzvrate posjet u veleposlanstvo Republike Austrije u Sarajevo. Ovo je bio prvi posjet nj. e. dr. Donatusa Koecka općini Grude, ali ne i posljednji, zaključili su zajedno domaćini i veleposlanik Koeck.

-Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata HR Herceg-Bosne iz Gruda, Bratovština Sv. Stjepana Prvomučenika Gorica – Sovići i Matica hrvatska - Ogranak Grude pozvali su pučanstvo našeg podneblja, sve ljude dobre volje da se u sveto predbožićno vrijeme sjete hrvatskog uznika Daria Kordića i svih naših u Den Haagu!

Poziv je bio da se prisjetimo posebice Daria u svojim molitvama, u svojim srcima promislimo o ljudima koji su založili svoj život za svoju Domovinu i svoj hrvatski narod!

Dario Kordić kaznu izdržava u Grazu u Austriji i možete mu poslati Božićnu čestitku na adresu:

DARIO KORDIĆ, G-416
JUSTIZANSTALT KARLAU
HERRGOTTWIESGASSE 50
8020 GRAZ
AUSTRIA

BOŽIĆNA ČESTITKA

Mi članovi Matice hrvatske - Ogranak Grude svake godine nastojimo svojim čestitim radom i plemenitim nastojanjima u zdanje ove divne organizacije Hrvata ugraditi sebe i svoje djelovanje. To nam je na osobit način stalo u 170. obljetnici života Matice hrvatske. Znamo da su kroz ovo razdoblje tekle godine stradanja, tuge, boli, gladi, poniženja i nikada nismo mi matičari pred njima pokleknuli. Našim su članovima različiti režimi koji nisu voljeli Hrvatsku i Hrvate punili svoje kazamate, zabranjivali naš rad i postojanje. Sve smo to izdržali na ovoj svojoj grudi. Zato smo u ovoj obljetnici itekako ponosni. Za Božić ove godine želimo visoko dignuti čašu i svima Vam čestitati dan Isusova Rođenja: Na dobro Vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo. Želimo svim Hrvatima i svim ljudima dobre volje na ovom planetu Zemlja blagoslovljeno i čestito Novo 2013. Ljeto Gospodnje.

Vaša Matica hrvatska - Ogranak Grude
Mario Bušić, predsjednik

-**Srećko Mikulić je napisao slijedeće o Noći muzeja u Gorici**:

Bez ikakve nedoumice, bio je to kulturni događaj za pamćenje. Kada znamo kako je ovaj događaj jedini ove vrste u Bosni i Hercegovini u ovo vrijeme, događaj koji je službeno uvršten na kalendar Noći muzeja Republike Hrvatske, onda to sve skupa dobiva dodatno značenje. Svi elementi bili su složeni za jedan vrhunski kulturni događaj. Kao da su i mjesečina i hladna siječanjska noć željeli sudjelovati u svemu ovomu. Raduje i činjenica izuzetno velikog broja posjetitelja koji su bili nazočni ovom kulturnom događaju.

No, krenimo s događanjima. Večer je uspješno moderirala, kao i dosta puta do sada, Zorica Zorić. Počelo se u staroj crkvi svetog Stipana u goričkom Šamatorju. Nekoliko riječi o 2. Noći muzeja kazivao je mr. sc. Mario Bušić

predsjednik MH Ogranak Grude. On je rekao da su pored MH Ogranak Grude organizatori ovog događaja Župni ured Gorica-Sovići, Bratovština sv. Stipana i Franjevačka arheološka zbirka. Prigodnim riječi posjetitelje su pozdravili i fra Ante Marić, ministrica u Vladi Zapadnohercegovačke Županije Helena Lončar i načelnik općine Grude Ljubo Grizelj. Klapa Bratovština otpjevala je prigodnu pjesmu te su svoje stihove kazivali mladi pjesnici Mario Grizelj i Marko Čuljak. Nakon toga predstavio se svojim djelima Ilija Skočibušić, akademski kipar iz Tomislavgrada, asistent na ALU u kojemu mnogi predviđaju sjajnu kiparsku karijeru. O njegovim djelima govorio je fra Ante Marić pročitavši tekst fra Petra Krasića koji zbog snijega nije mogao doći iz Masne Luke (Blidinje). Dekan Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Mostaru na Širokom Brijegu Stipe Skoko sa stručne je strane govorio općenito i o Ilijinim djelima. Pošto je klapa Bratovština krasno otpjevala još jednu pjesmu, posjetitelji su mogli uživati u ljepotama izloženih skulptura kao i ljepotama crkve, arheoloških iskopina, ranokršćanske krstionice i svega drugog unutar stare crkve u Gorici.

Nastavak večeri bio je kojih stotinjak metara dalje, gdje je u Franjevačkoj arheološkoj zbirci kustos zbirke fra Vinko Mikulić govorio o značenju iste. Posjetitelji su sa zanimanjem razgledali postav. Zadnji dio, i ne manje važan, 2. Noći muzeja u Gorici bio je u Galeriji Bratovštine i župe Gorica-Sovići sv. Stipana gdje su otvorene izložbe slika akademske slikarice Kristine Ćavar kao i prva izložba Vjekoslava Pejića iz Sovića koji je prvi put pokazao svoje zanimljive radove izrađene u drvetu. O ovim izložbama prigodno slovo kazali su fra Nikola Spužević i mr. Mario Bušić. Sve nazočne na karaju službenog dijela programa s nekoliko riječi pozdravio je i Ante Pejić predsjednik Bratovštine sv. Stipana Gorica-Sovići.

U konačnici možemo kazati bijaše to doista bogat, zanimljiv i raznovrstan program koji je na sve ostavio ugodan dojam.

-**Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika** u petak 8. veljače 2013. na izbornom saboru dobila je novo vodstvo. Nakon uvodne molitve i zaziva Božjeg blagoslova, u skladu sa Statutom Bratovštine članovi ove Udruge izabrali su novo vodstvo koje će u iduće dvije godine voditi i usmjeravati Bratovštinu kroz njezine sekcije i u njezinu radu. Dosadašnji predsjednik Ante Pejić i tajnik Dario Šimić uspješno su vodili Bratovštinu punih sedam godina. Na tome su im zahvalili svi prisutni članovi Bratovštine. Predsjednik i tajnik su ukratko pročitali izvješće o radu u proteklom razdoblju koje su pljeskom poduprli nazočni članovi Bratovštine.

Potom se pristupilo izborima, te je za predsjednika jednoglasno izabran Mile Pejić, dopredsjednici su Dragan Prlić, Dario Šimić i Nevenko Grizelj Ćoba. Rizničar je Ante Pejić, a tajnik Ivan Jasak.

Također je zaključeno da će Bratovština ponovno aktivirati sve svoje sekcije koje su od prvog dana aktivno radile. To su Karitativna, Molitveno-liturgijska, Glazbena, Graditeljsko-ekološka te Umjetnička sekcija. Vodstvo sekcija bit će izabrano naknadno na jednom od idućih sastanaka. Ustaljene aktivnosti Bratovštine kao što su Noć muzeja, Korizmene tribine, Humanitarna korizmena akcija, obilazak siromašnih, starih i nemoćnih tri puta godišnje, Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići, obilježavanje godišnjice Bratovštine i koncerti klape, te izgradnja Puta križa uza Zavalu naglašeni su kao trajno dobro kojim se Bratovština već godinama bavi.

Duhovni voditelj i počasni član Bratovštine fra Vinko Mikulić Bajević na kraju je zadovoljno pohvalio rad Bratovštine. Napomenuo je da Bratovština treba samo nastaviti raditi, jer su do sada bili ne samo na ponos svoje župe i svoje općine nego i šire prepoznati po svojim dobrim djelima i zanimljivim hvalevrijednim aktivnostima.

Poruka s ovog sabora je također ta da treba učiniti sve da u Bratovštinu dođe što više mlađih članova. Pomlađivanjem će se doći do kvalitete rada i osvježenja u ovoj udruzi koja i danas broji preko 50 članova. Ove večeri su primljeni novi članovi Bratovštine i to: Dragan Bošnjak, Andrija Grizelj, Ivan Jasak, Josip Jasak i Zoran Vlašić.

Izabrana su i ostala tijela Bratovštine: nadzorni odbor kojeg čine Slobodan Bušić, Ivek Šimić i Željko Boban i sud časti kojeg čine Dragan Bošnjak, Ante Galić-Đonica i Zoran Vlašić.

Naglašeno je kako je klapa Bratovština dio ove udruge i za svaku je pohvalu njezin rad. Bratovština svoje sastanke ima svakoga petka u svojim prostorijama u Starom župnom dvoru u Gorici u 20.30 sati i svatko zainteresiran je dobro došao.

Slijedeći posao Bratovštine je organiziranje Korizmenih tribina 2013. i već ustaljena Korizmena humanitarna akcija za djecu u Majčinu Selu u Međugorju.

-**Predstavljanje knjige „Preživio sam Vukovar i Ovčaru"** i projekta „Put Vjere i Nade" u Grudama o čemu je Srećko Mikulić zapisao:

Nije jednostavno govoriti o predstavljanju jedne knjige kada to predstavljanje možete samo opisati kao emotivni doživljaj pun sjećanja i tužnih i tragičnih elemenata. Mi koji smo bili nazočni na predstavljanju, odslušali smo ga niti ne trepnuvši. Jer, kako je to napravio Srećko Karić, suautor knjige Vilima Karlovića PREŽIVIO SAM VUKOVAR I OVČARU doista predstavlja vrhunski doživljaj. To što su ti nesretni ljudi, hrvatski vojnici i civili, preživjeli tih nesretnih dana, naravno graniči s neljudskim, no ono što posebno fascinira je poruka oprosta kao vrhunske ljudske osobine koju prenose Srećko Karić i Vilim Karlović, koji nije bio na predstavljanju, jer je u zatvoru, no na predstavljanju je bio njegov najstariji sin Zvonimir. Autori naglašavaju kako i

među tim neljudskom srpskim vojnicima ima dobrih ljudi koji ne žele nevinu krv na svojim rukama. I tu dolazi vjera u Boga kao jedina vrhunska vrijednost koja preostaje.

Dakle, osnovna poruka iz knjige koju nam prenosi Vilim Karlović jest praštanje, otvoreno srce i beskonačna ljubav čovjeka prema čovjeku glavne su poruke ove misije. Poruka predstavljanja spomenute knjige je jasna jer samo kršćanskim oprostom nastavak života za ove ljude ima nekakva smisla, inače sve postaje prah i pepeo. Što posebno autori žele predstaviti kroz ovaj projekt jest govor o Vukovaru i njegovim patnjama mladim ljudima koji ne znaju puno o tome. Stoga ovaj projekt žele razvijati osobito prema školama, žele govoriti učenicima i to dobrim dijelom uspijevaju. I cijeli svoj projekt stoga su nazvali "Put Vjere i Nade". U petak, 8. veljače 2013. su se nakratko zaustavili u Grudama i ispričali nam svoju priču. Sa sigurnošću možemo pretpostaviti sjajan nastavak njihova posla jer, iako su proživjeli to što su preživjeli, ispred njih ide sveta svjetlost oprosta što im daje snagu za nastavak. Neka im je sretno! U organizaciji događaja sudjelovali su: Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata Grude Matica hrvatska - Ogranak Grude, Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica Sovići i Općina Grude.

-**Dan sjećanja na prof. Ivana Alilovića** zbio se 15 veljače 2013.

Profesor Ivan Alilović rodio se u Ružićima 25. veljače 1922. godine, a umro je u bolnici u Mostaru 11. veljače 2003. Autor je više knjiga i nekoliko desetaka članaka iz zavičajne baštine i hrvatske kulture s područja Hercegovine i šire. Bio je istaknuti član Matice hrvatske. Politički je progonjen i robijao je kao pravednik za Hrvatsku u doba komunizma. Napisao je neke životopise stradalnika hrvatskog naroda te je bio član i nekih drugih kulturnih i političkih udruga. U znak zahvalnosti pok. prof. Ivanu Aliloviću

U kinodvorani u Grudama u 19 sati toga dana bilo je predstavljanje romana Jesenje lišće, autora Frane Vukoje, novinara i kolumnista Večernjeg lista. Predstavili su ga prof. Jozo Marić i sam autor Frano Vukoja! U glazbenom dijelu programa nastupili su će učenici Osnovne glazbene škole Grude

-**28. veljače 2013. godine** s početkom u 19.00 sati u grudskoj kino-dvorani, u organizaciji Matice hrvatske-Ogranak Grude, održana je književna večer s poznatom argentinskom književnicom Carmen Verlichak (Karmen Vrljičak), inače hrvatskog podrijetla (iz Imotske krajine). O toj je večeri lijepo napisao Srećko Mikulić slijedeće:

Na početku večeri Zorica Zorić je govorila kratki životopis književnice, te u nastavku vodila program.

Poznata argentinska književnica, dobitnica mnogobrojnih cijenjenih književnih nagrada prešla je nekoliko kontinenata kako bi nam emotivno i iskreno govorila o svome književnom radu i životu u Argentini uopće. Gosti

na ovoj književnoj večeri,kojih je ovaj put bilo doista puno za grudske prilike, imali su što čuti i naučiti.

Književničin spektar zanimanja uglavnom su Hrvati u Argentini, za koje tvrdi da ih ima oko 300.000. Govorila je o tri vala useljavanja Hrvata u Argentinu, problemima s kojima su se ti ljudi susretali kao i na zbivanja kada je ponovo stvarana nova Hrvatska država devedestih godina i napori koje su argentinski Hrvati činili za pomoć domovini. Poseban naglasak dala je kako velika većina Argentinaca Hrvatsku prepoznaje uglavnom kroz uspjehe hrvatskih sportaša u svijetu.

Iz njenog kazivanja mogla se razumjeti velika ljubav za hrvatski narod i briga za njegovu budućnost. U svom govorenju nije zaboravila istaknuti veliki doprinos svećenika franjevaca koji su došli u Argentinu prije devedesetak godina, koji su puno radili na izobrazbi Hrvata u Argentini. Naravno bilo je govora i o političkom i gospodarskim problemima s kojima se suočavala a i sada se susreće moderna Argentina. Gosti na književnoj večeri Frano Vukoja, novinar i književnik, kao i Zdravko Kordić, književnik,uključili su se sa svojim zanimljivim pitanjima o športu i književnosti i tako večeri donijeli dodatnu zanimljivost.

Može se zaključiti potreba njegovanja dobrih i kvalitetnih odnosa između Hrvata ma gdje oni živjeli, jer se i iz ove zanimljive književne večeri može zaključiti kako su i dobre i loše stvari koje nam se događaju gotovo jednake ma gdje Hrvati živjeli, na bilo kojem mjestu zemaljske kugle. Nakon riječi zahvale gošći književnici uručeni su prigodni darovi.

-U organizaciji Bratovštine zbile su se korizmene tribine i ove godine, koje su obilovale kulturnim i duhovnim sadržajima, pa tako nabrajamo redom:

U petak, 22. II. 2013. u 20 sati u Staroj kapeli u Gorici bijaše tribina na temu: Aktivne laičke udruge u župama - bogatstvo crkve**.** Tribinu je održao fra Stipan Klarić, fratar na službi u Mostaru.

U petak, 1. III. 2013. u 20 sati u Staroj crkvi u Gorici bio jee Korizmeni koncert klasične i duhovne glazbe. Nastupili su: solistica Lucija Zovko; Anica Ištuk (violina); Tina Korać (flauta); Ivana Zrimšek Šaravanja (flauta); Ana Ćorić (glasovir) i Marija Pavlović (korepeticija).

U petak, 8. III. 2013. u 20 sati u Staroj kapeli u Gorici bila je tribina na temu: Način života i vjera. Tribinu je održao prof. dr. sc. fra Ante Toni Vučković, dekan KBF-a iz Splita

U petak, 15. III. 2013. u 20 sati u Staroj kapeli u Gorici zbio se Koncert korizmenih i duhovnih pjesama u izvedbi klape Bratovština. Poslije koncerta u Galeriji u staroj kapeli u Gorici bijaše Otvaranje izložbe fotografija Put križa na Veliki petak u župi Gorica-Sovići 1999.-2012., autora fotografa Jerke Grubišića iz Sovića (Bobanova Draga).

U petak, 22. III. 2013. u 20 sati u Staroj crkvi u Gorici bila je tradicionalna Molitva na temu Muke Isusove**.** Sudjelovali su zbor župe Gorica-Sovići, Frama i klapa Bratovština.

-U nedjelju, 17. III. 2013. u 19 sati u župnoj crkvi sv. Frane u Imotskom bilo je predstavljanje knjige *Fra Vjekin vijek*.

Knjiga je izašla u čast fra Vjeki Vrčiću (rođ. 28. II. 1914.). U povodu fra Vjekina ulaska u 100. godinu života, i toga velikoga jubileja, njegovi prijatelji i župljani na čelu s Vesnom Ujević pripremili su tu knjigu "Fra Vjekin Vijek" u kojoj je predstavljeno stotinjak odabranih tekstova koje je fra Vjeko objavio.

Izdavanje knjige provodi udruga "Ujević" uz potporu udruge Imota iz Zagreba ali i ostalih zavičajnih udruga svih župa u kojima je službovao Fra Vjeko.

Nastupila je i klapa Bratovština, a Mario Bušić je održao prigodno slovo koje ovdje donosimo:

Poštovani oče fra Vjeko!

Želimo Ti čestit 99. rođendan. Od te 1914. do ove 2013. mnogo se toga dogodilo na ovom Božjem planetu Zemlja, a još više, rekao bih na ovom njenom komadiću naše Domovine. Ko nejako dijete živio si dane Prvoga svjetskog rata, sa svima drugima proživio dane poraća koje je bilježila španjolka, bijeda, glad i jad. Htio si biti fratar i svećenik, te si pošao u škole i završio ih s najboljim uspjesima. Došao si na njivu Gospodnju, i tek što si zasukao rukave, eto Drugog svjetskog rata. Iz najbliže blizine gledao si sve strahote koje se događaju Tvome puku, Tvojoj Zemlji, Tvojoj Crkvi, Provinciji i Tebi i Tvojoj braći. Mnoge su Ti ubili. I iz Vaše i iz Tebi drage i mile Hercegovačke Provincije. Tiho si tužio za svojom braćom, a u svojoj duši još više učvrstio odluku da njih treba nadomjestiti. Da treba raditi i za one stotine koje su komunisti po kazamatima mučili. Bio si uvijek tu u blizini da možeš svako malo doći na kavu na Humac, u Goricu, u Veljake. Uvijek držao vezu.

Cijelog Te života mučila ta nepravedna povijest. S tugom si gledao napunjene mletačke i austrijske topove kako nemilosrdno udaraju domete granice i rastavljaju u dvoje jedan te isti narod, jednu te istu zemlju, jedno te isto nebo. S utvrda u Tvom i našem Imotskom, i s one u Tvom i našem Vrgorcu. Nisi priznavao krugove njihovih šestara na toj izmišljenoj karti. Uvijek si dobro znao: Isti nam je *Gospin plač*, isto nam je *Zdravo Tilo* i *Zdravo Krvi Isusova*, isti nam je uvijek bio knez i kralj, u istoj smo tamnici trpjeli, na istim stratištima izdisali. I kada bi Ti bilo najteže, a ti bi se sjetio i težih vremena i u njima tražio primjere koji će Te nadahnuti, koje ćeš umornom puku kao svjedoke navesti. Pa si im pričao i o tome pisao, da se ne zaboravi. Družio si se s fra Stipanom Vrljićem rođenom u Sovićima, graditeljem ovog dičnog samostana, i znao ga često upitati: A, kako bi Ti to?! A, on Ti je smirenog i ozbiljnog pogleda dao

savjet, i nikada nisi pogriješio. Ni onda kad su se veliki bjegovi ponavljali, kad si morao pržiti ognjišta stoljetna, da bi ih na nekom drugom mjestu, na Skalicama u Omišu, ponovno podigao.

I, eto! Prođe, dragi fra Vjeko, gotovo sto godina, ko dlanom o dlan. Hvala Ti za sve. Zahvaljuje Ti se i obljetnicu čestita jedna bratovština iz Tvoje stare Imote. Iz Gorice i Sovića u kojoj je stolovao *parochus sancti Stephani Protomartiri ad Imote*. Harni fra Stipan, koji zapisa davne godine što sve i tko podari sv. Stipanu da se opet obnovi. A original te listine Ti si u ovom samostanu sv. našega oca Franje sačuvao. I komade tropleta starohrvatskog sv. Stipana u Imoti u Gorici koji na rječit i jasan način govore o našoj ponosnoj i dostojanstvenoj povijesti. Neka nam Te dragi Bog poživi i dadne Ti dobro zdravlje. Neka fra Vjekin vijek potraje i neka s nama živiš do volje Božje. Blagoslovio Te Bog i čuvao. Živio!

-USKRSNA ČESTITKA MATICE HRVATSKE-OGRANAK GRUDE

S ranom se zorom prolomio usklik radosti. Uskrsne radosti. Krist je pobijedio smrt, uskrsnuo je. Uskrsna je zora divan završetak priče jednog veličanstvenog života. Života koji je prošao sve križne postaje, umro na Kalvariji na kojoj nije bila zadnja riječ. Uskrsno jutro zadnja je riječ ovoga Kristova života. Vjeru Uskrsa Matica hrvatska njeguje sva ova duga desetljeća i priča mnoge priče o Kalvarijama koje nisu bile ona zadnja riječ. Zadnja je riječ, tako veli vjera u Uskrsloga, ona na uskrsno jutro. Čestit i blagoslovljen Uskrs svim svojim prijateljima od srca želi

Matica hrvatska-Ogranak Grude

-**Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama je i ove 2013. godine** pružio bogat kulturni sadržaj.

Predstavljanjem knjige **Svjedočanstva o stradanjima Hrvata** čiji su autori (urednici) fra Mate Tadić, fratar iz Tomislavgrada i Želimir Crnogorac, diplomirani inženjer iz Posušja, počela je kulturna priredba Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama.

Pred oko pedesetak prijatelja i ljubitelja kulture u Grudama, knjigu su predstavili Petar Majić, prof. mr. sc. Marko Tokić, fra Mate Tadić i Želimir Crnogorac. Svaki od govornika je na lijep način prikazao sadržaj knjige, a osobito je dirljiv govor bio gosp. Želimira Crnogorca koji je slušateljima predočavao svoj životopis od gimnazije, do kraja odsluženja kazne na Golom Otoku. Mnogima je izmamio suze na lice, makar su većina prisutnih znali u dušu komunističku vlast i njezina zlotvorstva osobito među Hrvatima.

Jedan od sugovornika u knjizi i sam bijaše nazočan na ovom predstavljanju knjige. Radi se o Sovićkom uzniku Mati Vlašiću, kojega je sam fra Mate Tadić

srdačno pozdravio i zahvalio mu što je smogao snage svjedočiti u ovoj knjizi, jer neki nisu mogli iskazati svoje svjedočanstvo, jer su još uvijek u strahu.

Svi su se složili da je ova nadasve povijesna knjiga živa istina onih koji su u njoj svjedočili i o kojima govori. Stoga se svakomu preporučuje za čitanje.

Program je krasno vodila gđica Zorica Zorić, a atmosferu su milozvučnijom uljepšali dvoje glasovirskih virtuoza, učenika Osnovne glazbene škole iz Gruda Sara Miloš i Božidar Vlašić.

Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama je išao dalje s programom, zbilo se u četvrtak 11. travnja 2013. u 19 sati Prikazivanje dokumentarnog filma **Kosti smiraj traže.** Autor scenarija je Velimir Mabić, snimatelji su Marko Mandić, Tomislav Bubalo i Antonio Ćorić, a montažu potpisuju Marko Mandić i Jasminka Ljubić. U igranim scenama glumi Ana-Marija Prskalo.

Kao producenti filma potpisani su Pero Kožul i fra Miljenko Stojić, a StudioM je uradio filmske usluge u ovom projektu.

Konačno Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama je završio u Galeriji u Staroj kapeli u Gorici **izložbom slika velikoga Gustava Klimta**.

Veleposlanik Republike Austrije u BiH njegova ekselencija dr. Donatus Köck sa suprugom Marie Köck Thoby u petak 26. travnja 2013. godine posjetio je Goricu. Na poziv Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići austrijski veleposlanik je u ovoj prigodi predstavio izložbu austrijskog umjetničkog genija Gustava Klimta u Galeriji u Gorici.

Prije samog otvorenja izložbe domaćini su veleposlaniku pokazali neka zdanja koja potječu iz Austrougarske monarhije a nalaze se na ovom prostoru, to su stara škola i serpentina Zavala. Kroz staru školu, koja je danas vatrogasni dom DVD-a Gorica veleposlanika i njegovu suprugu proveo je Darko Paradžik-Brajo upoznavši ih s aktivnostima ovog veoma aktivnoga Dragovoljnog vatrogasnog društva. Nakon posjeta vatrogasnom domu veleposlanik je obišao i cestu Zavalu i zadivio se velebnom domišljatom zdanju čiji je projektant svojedobno bio Austrijanac.

Na otvaranju izložbe austrijskog veleposlanika je pozdravio na njemačkom jeziku Mario Bušić, iskazavši mu zahvalnost i dobrodošlicu:

Sehr geehrter Herr Dr. Donatus!

Es ist uns eine grosse Ehre, Sie und Ihre Gattin Marie Köck-Thoby, hier in unserem alten Pfarrhof zur Eröffnug der Ausstellung vom berühmten aus Österreich stammenden Künstler Gustav Klimat, begrüssen zu dürfen. Darüber hinaus freuen wir uns, dass Sie sich, neben all Ihren Verpflichtungen, die Sie als Botschafter der Republik Österreich in unserem Land Bosnien und Herzwgowina zu verrichten haben, Zeite genommen haben und zu uns gekommen sind. Sie

liefern damit ein ganz grosses Zeichen hoher Wertschätzung uns gegenüber. Wie Sie wissen, geschätzter Herr Dr. Donatus, Republik Österreich verbindet mit der Geschichte unseres Landes sehr viel und hier möchte ich uns allen ein paar Dinge in Erinnerung rufen, die durchaus für die Bevölkerung in diesem Teil von Bosnien und Herzegowina lebenswichtig waren: Ich denke an die Errichtung der Strasse Zavala, die in der Zeit der Monarchie erbaut wurde. Das jetzige Rüsthaus von unserer Freiwilligen Feuerwehr stammt genauso aus der Zeit der Österreichischen Monarchie. Damals vor sehr vielen Jahren hatte dieses Gebäude einen ganz anderen Zweck. Es war nämlich die Volkschule, wo die Kinder über Jahre hinweg die Schule besuchen konnten. Wie man sieht, das Haus ist in schlechtem Zustand und die finanziellen Mittel für dessen Umbau sind leider nicht vorhanden.

Ich würde Sie im Namen unser aller vom Herzen bitten, uns dabei zu helfen. Wir würden uns über Ihre Unterstützung sehr freuen, denn dadurch würde das Bewustssein bei unserer Bevölkerung von der Verbundenheit mit Ihnen persönlich und Ihrer Heimat Österreich gestärkt und wach gehalten werden.

Unsere Gemeinde mit ihren umliegenden Ortschaften liefert unzählige Beispiele über archeologische Ausgrabungen. Alte Kirche aus dem Frühchristentum ist diesbezüglich eine ganz bekannte Fundusstelle. Karl Patsch, Archeologe aus Österreich, erforschte hier kulturell-geschichtliche Gegenstände und nach ihm kamen einige Archeologen, die dazu beigetragen haben, dass wir heutzutage ein archeologisches Museum haben. Von meiner Seite her und im Namen aller hier anwesenden bedanke Ich mich bei Ihnen recht herzlich. Danke, dass Sie sich für uns die Zeit genommen haben und lade ich Sie herzlichst ein, unsere Gastfreundschaft zu geniessen und mit uns ein wenig zu verweilen. Im Namen des Herrn Obmannes vom Verein "Brüderschaft des Heiligen Stephanus" Mile Pejic herzlich wilkommen!

Predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude i voditelj Molitveno-liturgijske sekcije Bratovštine Mario Bušić je kazao:

Poštovani veleposlaniče Republike Austrije u BiH, Vaša ekselencijo, doktore Donatus!

Srdačno pozdravljam Vas i Vašu suprugu ovdje u Gorici u Staroj župnoj kući u kojoj se nalazi i ova galerija. U ovoj prigodi zahvaljujem Vam što ste opet došli u Goricu na poziv Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići u prigodi otvaranja izložbe slika velikog austrijskog slikara Gustava Klimta!

Kao što sam Vam već govorio, Austrija je nekoć u Gorici ostavila neka zdanja, prije svega cestu Zavalu iznad Gorice koja povezuje Posušje i Goricu, a koju je projektirao austrijski projektant za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. Ta je cesta i danas primjer dobre i domišljate gradnje. Također u Gorici se nalazi i stara škola

iz doba Austro-Ugarske koja je danas pretvorena u vatrogasni dom. Makar je škola u gotovo ruševnomu stanju, ipak se naši vatrogasci iz Dragovoljnog vatrogasnog društva Gorica trude da se potpuno ne sruši.

Poštovani veleposlaniče, možda će i Vaš boravak danas u Gorici pridonijeti tomu da se ova škola obnovi kao istim onim sredstvima kako je prvi put napravljena, a naši stari kazuju da je država Austrija uvelike sudjelovala u njezinoj izgradnji!

Bogatstvo kulturne baštine ovoga kraja osobito Gorice istraživao je i arheolog Austrijanac Karl Patsch. Njegovo su djelo nastavili i drugi arheolozi, tako da je ovo mjesto Gorica veoma poznato u svijetu arheologije. Ovdje u ovoj zgradi ima arheološki muzej, a u blizini stara crkva i okolo nje arheološke iskopine iz ranokršćanskog i starohrvatskog doba.

Kako vidite i danas naša generacija nastavlja njegovati kulturu na ovom prostoru pa je i ovaj Vaš posjet i ova izložba večeras dio te kulturne zbilje!

Hvala Vam što ste došli u Goricu, i osjećajte se ovdje kao kod svoje kuće. To Vam iskreno žele svi članovi Bratovštine sv. Stjepana, na čelu s predsjednikom Milom Pejićem, kao i svi prisutni ovdje večeras! Živjeli!

Kustos hrvatske franjevačke arheološke zbirke sv. Stjepana u Gorici fra Vinko Mikulić je kazao kako Austriju i hrvatski narod i ovu zemlju povezuje povijest i kultura, zaželjevši da tako bude i ubuduće.

Veleposlanik dr. Donatus Köck pozdravio je sve prisutne zahvalivši prije svega Bratovštini koja ga je po drugi put pozvala u Goricu i ugostila. Osobito je zahvalio Mariju Bušiću koji je bio čvrsta veza za ovu suradnju. Veleposlanik je najavio nastavak suradnje pohvalivši otvaranje izložbe slika Gustava Klimta u Gorici. Pozvao je pritom sve učenike i djecu iz općine Grude i Županije Zapadnohercegovačke da dođu pogledati ovu izložbu.

Izložbu je otvorio načelnik općine Grude Ljubo Grizelj, koji je zahvalio veleposlaniku za posjet općini Grude iskazavši želju da se suradnja Republike Austrije i općine Grude i u budućnosti nastavi. Načelnik Ljubo Grizelj je u ovoj prigodi darovao veleposlaniku umjetničku sliku.

Ovu kulturnu večer su u glazbenom smislu uveličali Božidar Vlašić iz Sovića koji je svirao na glasoviru te klapa Bratovština čije pjesme veleposlanik redovito sluša putem CD-a.

Program je lijepo vodila gđica Zorica Zorić. Između brojnih posjetitelja otvaranju izložbe su nazočili ministrica obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije ZH Helena Lončar, ministar branitelja iz Domovinskog rata Županije ZH Mladen Begić, ministar zdravstva, rada i socijalne skrbi Županije ZH dr. sc. Stjepan Bogut, zatim načelnik općine Posušje Branko Bago i ravnatelj Osnovne škole fra Stipana Vrljića iz Sovića Ante Krstanović.

U veselom ozračju nastavilo se družiti do u noć uživajući u domaćim delicijama koje su za ovu prigodu pripravile članice mjesnoga župnoga zbora

te Goričke i Sovićke domaćice. Ovim otvaranjem izložbe slika Gustava Klimta završila je tradicionalna kulturna manifestacija Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama.

50. Šimićevi susreti 2013.

13. V. 2013. (ponedjeljak) - Otvaranje 50. Šimićevih susreta u dvorani Osnovne škole u Drinovcima u 19 sati

Predavanje prof. Joze Marića 50. Šimićevi susreti 1964.-2013. i predstavljanje knjige dr. sc. Zdravka Kordića Pojavno i metafizičko u poeziji A. B. Šimića (Od Brijega do zvijezda)

14. V. 2013. (utorak) - U Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu u 17 sati gostovanje Galerije Slavko Kopač iz Vinkovaca

Otvaranje izložbe slika akademskog slikara Stjepana Jozića iz Vinkovaca i predstavljanje knjige pjesama Tatjane Kurolt

15. V. 2013. (srijeda) - U dvorani Osnovne škole u Drinovcima u 19 sati Glazbeno-scensko-poetski kolaž Hercegovina 2. dio u izvedbi HNK Mostar

16. V. 2013. (četvrtak) - u kinodvorani u Grudama u 19 sati kazališna predstava Lipa si Teno u izvedbi Sandre Lončarić glumice HNK Osijek i grupe tamburaša

17. V. 2013. (petak) - u 10 sati Susret književnika s učenicima u osnovnim i srednjoj školi općine Grude

U dvorani Osnovne škole Antuna Branka i Stanislava Šimića u Drinovcima u 19 sati Dodjela nagrade Antun Branko Šimić i susret s pjesnicima "Pjesnici su čuđenje u svijetu" Nastup operne pjevačice Ilijane Korać

Otvaranje izložbe slika učenika OŠ Drinovci i izborne sekcije učenika Srednje škole Grude

18. V. 2013. (subota) u Drinovcima u 18 sati Sveta misa za Antuna Branka i Stanislava Šimića. Misu slavi fra Vendelin Karačić

U 19 sati u dvorani Osnovne škole u Drinovcima Akademija u čast Antuna Branka i Stanislava Šimića Predavanje akademika Luka Paljetka

Dodjela nagrada mladim pjesnicima

Nastup operne pjevačice Ilijane Korać A. B. Šimiću u čast

50. Šimićevi susreti 2013.

Drinovci, 50. Šimicevi susreti, 17. 5. 2013.

Nekako od kada sam uspostavila prve veze s Hrvatskom imam u glavi jednu posebnu priču, o posebnom čovjeku. Radi se o muškarcu koji je rođen davno u ovom kraju. Tada je bila represija protiv njegova naroda, od okupatora i izdajnika koji su silom nametnuli veliku nepravdu. On to nije mogao podnijeti, jer je jednostavno bio takav tip, nije se pomirio s time, morao se boriti svim sredstvima dok ne dođe do željenog cilja: oslobođenja svoga naroda od stranih sila. Čim su okupatori shvatili sto je, skupa sa svojim sljedbenicima, namjerio, ganjali su ga nemilosrdno dok ga nisu strpali u zatvor.

Tijekom suđenja, ostavio je takav dojam na sud da je sudac zapisao da ga se ne smije smatrati silnikom jer je njega kruta sila odagnala od očinskog doma i zakona. Pred strahom od smrti otišao je u bezakonje. Da je odrastao u povoljnijim prilikama, bio bi pravi dobrotvor za čovječanstvo.

Nakon što je čovjek osuđen na doživotnu robiju, upućen je u zatvor. Svako malo tadašnji je tisak izvještavao što je s njim, kako mu je zdravlje i hoće li biti pomilovan. Jednog dana pronio se cijeli kraj da je pomilovan i da će uskoro stići. Za tri dana zasebice mnoštvo naroda na svaki sat i po danu i po noći čekalo da dođe. Po gradu se na sve strane govorilo "Dolazi"!

O njemu se pričalo tridesetak godina prije izlaska s robije, kada se našao na slobodi nakon vise od 30 godina tamnovanja. Postao je slavan u narodu. O njemu su čuli mnoge zanimljive priče iz života, koje su kolale okolo, posebno o njegovim junačkim pothvatima.

Bio je slavan u Dalmaciji, u dijelu Bosne i Hercegovine, ali i po cijelom svijetu, gdje su živjeli iseljenici rodom iz naših krajeva. Bio je veliki i u narodu omiljeni lik. I nakon tolikih godina provedenih u zatvoru, kad je izašao, postao je živom legendom. Priređen mu je veličanstven doček u svome kraju , dok je on po selima bio tretiran kao živa legenda, pričajući svoje priče do kraja života. O kome je riječ? Pa Andrijica Šimić, naravno. Jeste li drugačije mislili? Priznajem, ima dosta sličnosti s pričom o drugome Hajduku zvanom Zvonko Bušić, iako je on bio duže u zatvoru, pune 32 godina. Uglavnom, ovo je jedan Šimić o kojem sam davno čula nevjerojatne priče, iz usta supruga Zvonka kada smo se tek upoznali, davno. 69. godina.

A sada slijedi priča o drugom Šimiću. Pa nije samo Zvonko bio u zatvoru, bila sam i ja, a do njegove mučeničke smrti, dopisivala sam se stalno s još jednim Hajdukom harambašom, isto zvanom Bušićem, ali Bruno, ne Zvonko. Jako je volio i pisati i citati pjesme, pa bi odabrao za svako pismo cijeli niz pjesama

bas namijenjene meni u zatvoru, da bi me nadahnuo, usrećio, osvježio duh iza zatvorskih rešetaka. Sjećam se kao da je jučer bilo. Jedno njegovo pismo stiglo je bas u trenutku velike tuge. Ne sjećam se uopće zbog čega, ali kada sam otvorio pismo, nasla sam par pjesama od jednog Šimića, Antuna Branka. O njemu nisam ništa znala, vise sam priče čula o Andrijici, ali čitajući pjesme, shvatila sam odmah da u hrvatskoj povijesti ima dva velikih povijesnih Šimića, oboje nekako povezani s dva meni velikih Bušića.

Jedna je pjesma bila o brijegu:

Taj brijeg na kojem često miruje moj pogled
dok sjedim sam u sobi! Pust je: tu ne raste ništa
Tek kamenje se golo plavi.

Mi gledamo se nijemo. Brijeg i čovjek.
Ja nikad neću znati gdje se
sastaje naš različiti smisao

Pod brijegom voda teče. I ljudi se muče radom.
Brijeg stoji, plav i visok, susjed neba.

U noći ga ne vidim. Svi smo duboko u noći
Al znadem: on je tu! Ko ćutanje je težak.

Mi rastat ćemo se tuđi jedan drugom.
Ja umrijet ću. Brijeg se neće maći,
ta plava skamenjena vječnost.

Dugo sam razmislila o toj pjesmi, sjedajući u svojoj ćeliji, sama, osamljena, ne znajući sto mi budućnost nosi, hoću li ikada izaći, kada ... a onda shvatila kako je svejedno sto će se dogoditi, hoću li izaći, kada ... jer je sve pod kontrolom, dio nečeg višega. Kao brijeg, i ja se neću maci, kao brijeg sam i ja dio vječnosti, i nekako sam bila mirna sa svojom sudbinom, zahvaljujući tom drugom Šimiću.

Evo, zbog dva Šimića sam danas ovdje, i zbog dva Bušića, a sva četiri su nekako usko povezani ... kao i svi mi, u ovom trenutku, u ovim krajevima, na ovom svijetu ...

Za kraj, koji nije: Želim se svima u žiriji zahvaliti na nagradi A. B. Šimića, jer ste me time dali veliku čast. Posebno mi je drago zbog teme "Žive glave", silovanje i mučenje naših hrabrih Vukovarka i silovanje uopće, za vrijeme Domovinskog rata. Te žene su mi bile inspiracija za ovu knjigu, i bez njih knjiga

ne bi ni bila. Posebna hvala ide glavnom liku knjige, Snježana, koja je imala povjerenje u mene i podijelila svoju bolnu priču sa mnom. Hvala i suprugu Zvonka, mom osobnog Hajduku, koji je urednik ove knjige. Neizmjerno puno mi je pomogao svojim savjetima i prijedlozima. I Vama u publici, hvala na podršci sve te godine, dok sam čekala Zvonka, i nakon dolaska, kada nam je ta podrška bila još važnija. Hvala od srca!

Julienne Bušić

-**Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići** u organizaciji Bratovštine i ove je godine privuklo mnogo ljubitelja kulture koji su imali uživati u bogatu programu.

Tako je sve počelo u Bobanovoj Dragi kod zvonika sv. Ilije Proroka gdje je 14. VII. 2013. Predstavljena knjiga Frane Vukoje: Lopta je okrugla. Kao i svake godine Bobanjarke i Bobanjari su došli u velikom broju, a domaćinska ljubaznost i gostoprimstvo svake godine su sve to bolji. Poslije službenoga programa, fešta se nastavila duboko u noć. Trebalo je, naime, probati sve delicije Bobanjarki, i iskušati dobra vina Bobanjara. Hvala im na tome!

-28. VII. 3013. u staroj crkvi u Gorici bio je **7. susret klapa**. I to je znak da se bliži svetkovina sv. Stipana Prvomučenika zaštitnika ove drevne župe, koji se u Gorici od davnina slavi 3. kolovoza. Pjevale su klape iz srca: Hrvoje iz Mostara (mj.), Rusula iz Splita (ž.), Špirit iz Splita (ž.), Zvizdan iz Posušja (m.) i Bratovština iz župe Gorica-Sovići (m.). Nakon koncerta svi su osjetili dobrodošlicu i čarobnost krajolika na ranču Mire Milićevića Škice. Bratovština je doista ispunila zadatak u organizaciji ove manifestacije.

-1. VIII. 2013. godine bila su dva velika događaja: **Otvaranje izložbe slika akademskog slikara Svetislava Cvetkovića i XI. Međunarodna izložba „Privatno i javno“ 2013.**

U organizaciji Udruge likovnih umjetnika En Face i Bratovštine ove godine bila je otvorena XI. jednovečernja izložba „Privatno i javno“ u Gorici, ispod veličanstvenih kolstilau dvorištu stare kapele. Ova izložba međunarodnoga karaktera okuplja akademske slikare, kipare i grafičare iz BiH, Hrvatske, te susjednih zemalja, a svake se godine dodjeljuju i nagrade „Privatno i javno“ mladim umjetnicima koji su najzastupljeniji na izložbi.

Ove su godine sudjelovali 32 umjetnika, a stručni žiri za dodjelu nagrada činili su Inga Dragoje Mikulić - povjesničarka umjetnosti iz Mostara, Mirna Sišul - akademska slikarica iz Rijeke, Marko Vukša - akademski kipar iz Beograda, prof. Nikola Vučković - akademski kipar iz Metkovića i predsjednik ULU En Face, te Tomislav Ćavar - povjesničar umjetnosti iz Širokog Brijega.

Ovom se izložbom zapravo nastavlja tradicija jedinstvene kulturne jednovečernje manifestacije na otvorenom, nakon 8 izložbi u Širokom Brijegu,

Međunarodna izložba "Privatno i Javno"

Izložba slika Svetislava Cvetkovića

potom u Mostaru, Čapljini i prvi put u parku Stare kapele sv. Stjepana u Gorici. Bilo je krasno!

-27. kolovoza 2013. na uočnicu 20. obljetnice uspostave Hrvatske Republike Herceg-Bosne u Galeriji Staroj kapeli u Gorici upriličena su dva zanimljiva

kulturna događaja: **Otvaranje izložbe slika akademskog slikara Anđelka Mikulića iz Širokog Brijega i predstavljanje knjige pjesama *Uspinjanja* Mije Tokića iz Tomislavgrada**. U programu su sudjelovali: na gitari glazbenik iz Tomislavgrada Luka Krstanović, gorički župnik fra Stipe Marković, načelnik općine Tomislavgrad Ivan Vukadin, načelnik općine Grude Ljubo Grizelj, književnik fra Ante Marić, prof. Jozo Marić i sami autori. Program je izvrsno vodila Zorica Zorić. Ovaj večernji kulturni događaj je bio odlično posjećen.

-U nedjelju 1. rujna 2013. godine na ovome svijetu **napustio nas je Zvonko Bušić Taik**. Ta se tužna vijest brzo prolomila našim krajem i izmamila suze žalosnice i ponosnice za velikim domoljubom i žrtvenikom koji je od svojih 67 godina ovozemaljskih godina života 32 proveo u strogim američkim zatvorima za Hrvatsku. Zvonko je rođen u Gorici (općina Grude) 23. siječnja 1946. godine a umro u Rovanjskoj 1. rujna 2013. Zvonko je pokopan na Mirogoju, u Aleji hrvatskih branitelja, a grobno mu se mjesto nalazi između grobova hrvatskih velikana Gojka Šuška i Brune Bušića. Ispraćen je na vječni počinak u srijedu u podne 4. rujna 2013. godine uz pjesme: Bliže, o Bože moj, Hercegovina u srcu i Croatio iz duše te ljubim, koje je izvela klapa Bratovština iz Taikove rodne župe. Na pogrebu je bilo više od 10.000 duša, a iz Taikove rodne Gorice nije bilo obitelji da netko nije došao na ispraćaj. Sprovodne obrede je vodio fra Ante Marić, dugogodišnji župnik Taikove rodne župe uz koncelebraciju više desetaka svećenika. Zemlju iz Gorice od groba Taikovih roditelja na lijes je položio predsjednik Matice hrvatske - Ogranak Grude i član Bratovštine Mario Bušić. Sveta misa zadušnica je slavljena u crkvi Sv. Mati Slobode na Jarunu koju je također predslavio fra Ante Marić. Neka mu je laka hrvatska zemlja, počivao u miru Božjem.

-U petak 13. IX. 2013. godine u dvorani za sastanke općine Grude **vodstvo Matice hrvatske Ogranak Grude održalo je sastanak** na kojemu je definiran nadnevak održavanja izborne skupštine u OMH Grude i to 17. IX. 2013. godine. Također je odobren program 8. Dana Matice hrvatske u Grudama koji će biti od 22. XI. do 22. XII. 2013. godine s mnogo lijepih kulturnih sadržaja. Razgovaralo se također o tiskanju Godsišnjaka Matice hrvatske Grude SUSRETI 7.

-U petak 20. IX. 2013. godine u prepunoj župnoj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici **proslavljena je sveta misa zadušnica za pok. Zvonku Bušića**. Svetu je misu predvodio fra Stipe Marković, župnik. Na misi je pjevao župni zbor. Na kraju svete mise Zvonkinoj supruzi Julienne Bušić i obitelji mnogi su izrazili kršćansku sućut. Ova sveta misa dokaz je koliko je Zvonko Bušić Taik bio voljen i poštovan čovjek.

-U ovoj prigodi zahvaljujem najsrdačnije Anđelki Grizelj Seki koja besplatno od samoga početka uredno vodi knjigovodstvo Matice hrvatske - Ogranak

Grude. Također zahvaljujem svima koji su na bilo koji način pomogli da Matica hrvatska u Grudama uspješno djeluje. Svim medijima, našim članovima koje zovemo matičarima, posjetiteljima na našim kulturnim zbivanjima i simpatizerima Matice hrvatske od srca velika hvala.

Mario Bušić

IN MEMORIAM
ZVONKO BUŠIĆ TAIK 1946.-2013.

FRA ANTE MARIĆ
Sprovodni obred na Mirogoju - propovjed fra Ante Marića 321
Misa zadušnica za pokojnog Zvonku Bušića 323
FRA JOZO GRBEŠ
Zvonko Bušić - *Poslijednji hrvatski idealist* 325
MARIO BUŠIĆ
Zvonko Bušić Taik 328
NINO RASPUDIĆ
Zvonko Bušić Taik (1946.-2013.)
Velika priča za koju nije bilo sluha.....333
PETAR MAJIĆ
Taik.....336
STJEPAN GLAVAŠ, PETAR MAJIĆ
Pjesme o Zvonki Bušiću Taiku 338

SPROVODNI OBRED NA MIROGOJU – PROPOVIJED FRA ANTE MARIĆA

Poštovani i tužni zbore!

Poštovani obitelji Bušić

Poštovana Julienne!

Dragi Zvonko!

Čudnovati su putovi Gospodnji. I svakog od nas jedinstveni. Čudnovat je bio Tvoj put Zvonko. Od Tvoje Gorice i Donje Male, preko Imotskog i dalje bijeloga svijeta do Tvoje Rovanjske. Tu smo, evo nas na Mirogoju, pred Tobom Zvonko, da reknemo doviđenja. Ti si u vječnosti, pred nama svima ona još uvijek stoji kao upitnik, nastavak čudnovatosti ljudskog puta.

Kao međe stoje nadnevci i godine na Tvome Križu: Gorica, 23. siječnja 1946. - Rovanjska, 1. rujna 2013. Tih 67 godina bijaše Tvoj život. Kad si 2008. godine bio pušten iz zatvora u Americi i došao u Zagreb imao si 62 godine. Od toga si 32 godine bio u tamnici. Tvoja Te Julienne čekala sve te godine i borila se za Tvoju slobodu. Sve te godine su te čekali Tvoja braća i Tvoje sestre, Tvoji roditelji Petar i Iva. Tvoj je otac Peija umro 1996. s Tvojim imenom na usnama. Tvoja Kenduša 2005. Još si joj tada iz tamnice za njen ukop pisao:

„Bijaše to davno, draga majko, kad sam odletio iz našeg obiteljskog gnijezda. Od našeg rastanka protekla je čitava vječnost, i kroz sve te duge i teške godine ja sam tebe i našega dobrog Peru stalno u srcu nosio, i tako često sanjao i žarko čeznuo za povratkom kući. Dok su velike oluje po nemirnim svjetskim morima nosale moju životnu lađu, ja sam znao i uvik ćutio da me stalno prati tvoj blagoslov i da se ti usrdno Bogu moliš da me pazi i čuva. Isto tako znam da će se i u raju tvoja duša za me Bogu moliti. Da li čuješ, draga majko, i da li razumiš ove riči ucviljenoga sina nad tvojim otvorenim grobom.“

Dragi Zvonko, Ti si sada sa svojim Peijom i svojom Kendušom. I uvjeren sam da čujete naše riječi, da ćutite naše misli. Svi ćemo mi brzo k Vama. S vjerom u Isusa kojeg je životni put na ovoj zemlji bio trnovit i težak. Baš ljudski. On je onaj koji govori: „Dođite k meni vi umorni i opterećeni i ja ću vas odmoriti!“ On je Onaj koji je uvijek stajao uz čovjeka, koji ga je branio,

koji je za njega dao svoj život. Prošao tegobnu i mučeničku smrt da nas po njoj spasi. On je, Zvonko, Onaj, koji je čvrsto stajao na stajalištu: „Tko je od vas bez grijeha, neka se prvi baci kamenom!“ Neka prvi kamenuje i osuđuje.

Tko bi Ti, Zvonko, mogao izmjeriti dušu. Bog jedini! Ti mu stojiš sučelice i On te ima zapisanog na svom dlanu. O, Bože, hvala Ti! Hvala za ovoga čovjeka, hvala za njegov život. Hvala Ti za sve ono što je pred svima nama živio i zastupao. Milostiv budi, jer Ti to, Bože, jesi! Sam si nam po svom Sinu objavio: Ja sam milosrđe!

Julienne, iskrena Ti i duboka sućut u ime svih nas ovdje. Sve si ove godine kako Te znamo bila to što Ti jesi: Zvonkova supruga, naš prijatelj. Iskrena sućut braći Ivanu, Anti i Stipi i njihovim obiteljima, sestrama Zdravki i Mariji i obiteljima. Svoj rodbini i prijateljima.

Dragi Zvonko počivaj u miru Božjem. Neka Ti je laka zemlja Hrvatska koju si iznad svega volio. Pokoj vječni daruj mu, Gospodine.

fra Ante Marić

MISA ZADUŠNICA ZA POKOJNOG ZVONKU BUŠIĆA SVETA MATI SLOBODE, ZAGREB

Uvod

Ovih mi dana, od tužne vijesti o Zvonkinoj smrti, glavom prolaze riječi 55. psalma: „Srce mi je ustreptalo, i strah me smrtni spopade. Užas me i trepet hvata. O, da su mi krila golubinja, odletio bih da otpočinem … Potražio bih sklonište od bijesne oluje i vihora."

Ono što ovoga časa, na sv. misi za pokojnog Zvonku Bušića, možemo željeti i moliti jest: Bože, daj našem Zvonki mir za kojim je žudio, kojeg je tražio u svom životu. Istinski božanski mir začinjen pravdom, slobodom, iskrenošću. Neka sada, o Gospode, nakon „Bijesne oluje i vihora", muke u mnogim satima njegova života čuje riječ Tvoga Sina: „Dođi k meni, ti umorno i opterećeno dijete, ja ću Te odmoriti!" Pokajmo se za svoje grijehe!

Homilija

Skupile se jednom, veli jedna priča, ljudi, životinje i biljke. Svatko je trebao ispričati neku lijepu priču. I svi su se trudili. Došao je red na bajam, i bajam procvjeta. Bijaše to na kraju najljepša priča, iako bajam ni riječi nije izustio. Učinio je samo ono što treba.

A, to je u životu tako teško. Učiniti ono što treba. I tebi, i meni. Teško nam je činiti ono za što nas je Bog stvorio. Teško je ispričati tako divnu priču kako je to bajam učinio.

Isus, kojeg smo danas citirali, izrekao je divnu rečenicu. Evo smo je opet i na sv. misi čuli: ,,Dođite k meni svi izmoreni i opterećeni, ja ću vas odmoriti." Zvonki je došao Isus. Njemu je život bio težak. On to ne bi dao reći. No, mi to sudimo.

Dopustite mi biti malo osoban. Devet sam godina bio djelatan u njegovoj rodnoj župi. Jako sam dobro poznavao njegove roditelje, njegovu braću i sestre. I Julie. Zvonku sam znao tek kao malo dijete koje je dolazilo baki u Goricu. I, onda sam o Zvonki puno čuo. I, bio jako ponosan da ga znam. I, često sam molio za Zvonku. I peticije smo s Bratovštinom pisali, i s Julie bili na predstavljanjima njenih knjiga o njihovu životu.

No, ono, po čem ću te godine pamtiti bili su Zvonkini roditelji. Peija i Kenduša. Kako su željeli vidjeti svoga sina. Bože, kako su to samo željeli. Peija je to tek sramno i tiho izrekao. S Kendušom sam bio duže. I često smo pred njenom kućom ili u njenoj sobi pričali. Ona je uvijek pričala o svom Zvonki. S toliko ljubavi. Osjetio sam da je i Zvonku neizmjerno volio svoju majku.

Kad je Kenduša bila na kraju svojih dana ostala je živjeti u vjeri u susret sa svojim sinom. I, evo ih zajedno. Sretnih. Poput onoga čovjeka iz psalma kome je Bog dao krila golubinja da olujama umakne. Da nađe smiraj u njegovim prostranstvima. Tu su oni sada. Ja u to vjerujem. Mi smo ovdje danas u ovoj crkvi i na ovoj sv. misi jer u to vjerujemo.

Zato želim dragom Bogu, u ime svih nas kazati, hvala Ti. Hvala za Peiju, za Kendušu, za Zvonku, hvala Ti za Julie. Mene su, Bože, ovi ljudi obogatili. Ja sam od njih učio. Hvala Ti.

Bog i nama kaže, Julie, Zdravka, Marija, Ivane, Ante, Stjepane da moramo ispričati svoje životne priče. Nastojimo učiti od bajama. To su Pero, Iva i Zvonko već učinili. Oni su procvjetali.

Zamolio me moj provincijal fra Miljenko Šteko da Vam iskažem izraze iskrene i duboke sućuti. To činim i u ime gvardijana fra Ike Skoke, svih fratara našeg samostana u Mostaru i svih fratara iz naše Hercegovine. S Vama svima molim još jednom: Pokoj vječni daruj im Gospodine. Pokoj vječni daruj mu, Gospodine!

Fra Ante Marić

ZVONKO BUŠIĆ
POSLJEDNJI HRVATSKI IDEALIST

Čuli smo se prije desetak dana, zadnji put. 20. kolovoza. Teško mi je kao i Vama dragi prijatelji. I život Zvonkin: kao grčke tragedije, kao Sheakspearovi spisi. Upoznali smo se u okrutnom američkom zatvoru kada sam ga dolazio posjećivati. I danas se sjećam broja na njegovoj košulji 03941-158. Nikada, nikada u životu nisam stajao licem u lice s idealom, oči u oči. Nikada do tada. Shvatio sam da je drugačiji od SVIH ljudi. Da svih ljudi. Drugačiji od svih Hrvata. Da, svih Hrvata! Razgovori nam uvijek bijahu o bitku i vremenu, o klasicima koji svoje prebivanje pokazuju u našem vremenu i uvijek u njegovu govoru o svemu: Hrvatska. Zaljubljen u nju do beskrajnosti misli, ali ona nije bila njegov objekt, nego visina, ideal vrijedan posvetiti mu barem jedan ljudski, cijeli hod. O njoj je govorio ne kao mi, ne kao oni, ne kao bilo tko…I govor o njoj bijaše mu iznad svih.

Bijaše 19. lipnja 2008. kada se vidjesmo zadnji put iza rešetaka Terra Haute zatvora u američkoj Indiani u kojem se nalazio slobodan čovjek. Pozdrav zadnji nam bijaše "Nikad više ovdje, slijedeći put u Zagrebu". I bi tako. U Zagrebu se nađosmo na dan njegova dolaska u Hrvatsku, 24. srpnja. Ali prije toga, 30. lipnja, pamtim jedan telefonski poziv iz zatvora, drugačiji od svih: *"Jozo, dali su mi dozvolu nazvati jedan broj. Zovem te da ti kažem da će me konačno pustiti na slobodu 21. srpnja. Idem u Hrvatsku!"* Zastadoh u automobilu na autoputu. Trenutak i poziv bijahu vrijedni zaustavljanja životnih trčanja. I onda tako uvijek. Dolasci u Hrvatsku bijahu uvijek i vrijeme susreta s njim i Julie, najsnažnijom ženom koju upoznah. Stupom, stijenom, jer bez nje ni Zvonko ne bi bio ono što je postao! I da sjećam se… Sjećam se da drugi dan nakon dolaska u Hrvatsku, išli smo zajedno na Mirogoj. Julie je nosila ruže za grobove prijatelja. Stajao je kad svakoga, od Brune i Gojka, Vinka i Ivana, do Franje i… Senića…. I bijaše mu teško. I na jednom od grobova reče: "Ja sam trebao biti ubijen kada i on, isti dan, isti čas. Ne znam zašto nisam. Valjda sam trebao ostati živ i nastaviti misiju za Hrvatsku!" Suze su bile izraz zahvalnosti!

I onda Hrvatska. Život u njoj i s njom!

Poput Diogena tražio je svijećom čovjeka. Po danu. U danu svakom. Tražio čovjeka… I tražio…Naći bijaše teško jer već mnogi prodani bijahu. A u prodanim ne prebiva više čovjek, nego interes, ne ljubav, nego privid. I zato više nisu znali razaznati govore li to oni ili njihovi novi vlasnici.

Poput Platona, htio je da ljudi vide, bez zablude i privida, da im sjene ne postanu vjerovanje praznine.

Poput Krista, Istina je uvijek vrijedna žrtve jer ona jedina oslobađa iznutra i stvara stabilan svijet .

Poput Mandele, godine zatvora samo su jačale duh jer je znao da je njegova Pravda na temeljima Istine.

Poput mistika, bijahu mu dubine draže od svega blještavila površnosti jer dubine stvaraju za vječnost, a površine otkrivaju kopije. Kada sam mu naručivao knjige i slao u zatvor onda je literatura imala upravo takve naslove.

Bio je i ostao ideal koji nije mogao pomiriti stvarnost jada hrvatskoga s idealom koji je živio. Hrvatska ga nije dostojna bila! Hrvatska ga je svojim cinizmom, mržnjom, jadom, sitnišem ljudskih karaktera razočarala. Svojim ideologijama ponižavala! Svojim malim glavama i velikim pojedinačnim, sebičnim interesima živcirala! Svojim vođama bez pameti i ljubavi, bez ideala i smisla, bez bitka i puta, dovodila do pitanja zbilje same. Hvatanjem svojih sjena, trošili su uzaludne dane naroda kojem su stalno zapakirali laži umotane i obojene, a nisu nikada postavljali velika pitanja Istine i Pravde, Ideala i Ljubavi. I to svi, bez obzira na tzv. orijentacije opisane prometnim rječnikom. A on je samo volio Hrvatsku. On nije od nje odustao, nego ona od njega! Grijeh je to hrvatski. Veliki!

Bio je original. Drugo nije ni mogao biti jer cijeli život se borio protiv kopiranih duša. U mnogim razgovorima našim nikada ne čuh niti osjetih u njemu dijelić mržnje. Mržnja je bila suprotna njegovu životu ideala i ljubavi. Nije njoj dopuštao blizinu jer je znao njenu snagu razarajuću!

Sa Zvonkom Bušićem su otišli u povijest takvi ljudi! Šteta. Zadnji ideal hrvatski odlazi na Mirogoj gdje ideali čekaju da se netko konačno probudi iz sna hrvatske ludosti, cinizma, privida i shvati da su oni darovali ime svim čežnjama, oblikovali sve snove i vidjeli dalje od svih sjena, zidova i kratkih posljedica velikih misli. Takva ideal, takva ljubav nikada ne završi starošću. Ona sagori, izgori, daje se…nemirna je. Jer sve što duboko volimo postaje dio nas! Postajemo mi!

Smrt mu je bila prijatelj. S njom je često bio blizu. Nije joj dopušao da prijeđe granicu, crtu iznenađenja jer je htio čekati Hrvatsku! Tragično je što se čini da mu je na kraju ona postala veći prijatelj od Hrvatske. Kada su se konačno susreli, onda iako nam zvuči šokirajuće, čudno, nezamislivo, ali ipak

mora biti shvatljivo, jer tragičari idelizma ne ispisuju stranice povijesti samo jednim dijelim, a uživaju drugim, nego do kraja…Ideali i tragedije uvijek idu zajedno i tako ostavljaju najjače pečate.

Mnogi ga napadaše. I to je razumljivo, jer karakteristika je malih duhova da preziru ono što ne razumiju! Male duše brbljaju o ljudima koje ne poznaju i tako stvaraju priču bez časti koja bi samo na izvorima tražila istinu. Oni su poput osrednjih ljudi koji ispuniše Zvonkinu Hrvatsku, a pričaju samo o stvarima. I on ostade sam! Jer samo velike duše govore o idejama. Zvonko je savršeno potvdio istinitost izreke da je „život najbolje potrošiti na ono što je trajnije od života!“. Jer na koncu, ako prođemo ovim prašnjavostima zemaljskim i putima nama danim, a nikome ne postanemo inspiracija, uzalud putovasmo. Ako zbog nas nitko ne zastane, ne razmisli, ne čini dobro, ne iziđe iz svoje ograničenosti, onda smo uzalud hodali samo svojom stazom. Zvonko je bio inspriacija mnogima. Mladosti hrvatska, inspiracija stoji pred tobom. Pogledaj. Vidi. Stani. I onda kreni naprijed snažna, poput Zvonke, poput svih ovih tu, blizu njega, u dolini tišine.

Ali proći će i ovo vrijeme. I doći će vrijeme kada će ideali ponovno uskrsnuti. Ja u Uskrsnuće vjerujem, jer ono je i bitak besmrtnosti ideala. Na kraju uvijek ostaje samo ljubav, ako to nismo shvatili, ništa nismo shvatili! Žao mi je. Žalimo uvijek samo za dobrim ljudima!

Ali… on je slobodan. Konačno slobodan, moj prijatelj!

Fra Jozo Grbeš
Chicago, USA

P.S.
Zvonko u brojkama:
Život cijeli:
24,693 dana (67 godina, 7 mjeseci, 9 dana)
Vrijeme zatvora
11,639 dana (31 godina, 10 mjeseci, 13 dana)
Vrijeme “slobode” u Hrvatskoj:
1,866 dana (5 godina, 1 mjesec i 9 dana)

ZVONKO BUŠIĆ TAIK

Posebnu pažnju, dragi čitatelji, u ovomu uvodu našim sedmim Susretima, Godišnjaku Matice hrvatske Ogranak Grude, posvetio bih čovjeku koji je obilježio hrvatsku povijest i sadašnjost, a radi se o Zvonki Bušiću Taiku. U ovim Susretima između vrlo zanimljivih tekstova, pronaći ćete i nekoliko tekstova koji su o Zvonki Bušiću in memoriam.

Susret sa Zvonkom bio je tek iz priča mojih Goričana, pobliže sam ga upoznavao od 2003. godine kad smo u Grudama u organizaciji Bratovštine sv. Stipana priredili predstavljanje knjige Ljubavnici i luđaci, Zvonkove supruge Julienne Bušić. Otada se moj odnos prema Taiku, a mogu kazati i većine ljudi iz ovoga kraja, promijenio. Otada smo se počeli godišnje barem jedanput sastajati njemu u čast i zahvalnost, za žrtvu. Napomenut ću da je pokojni Zvonko Bušić Taik odležao u američkim strogim zatvorima malo manje od 32 godine svoga života. I 2008. godine, dok je još bio u zatvoru, u Staroj crkvi u Gorici za Uskrs bili smo se sastali da mu kažemo hvala i da nije sam. Tada bijaše Stara crkva sv. Stipana Prvomučenika u Gorici puna dobronamjernih i zahvalnih duša. Bila je s nama i Taikova Julienne, Meri Cetinić, Robert Pehar i klapa Bratovština, Zvonkini braća i sestre i mnogi prijatelji. U tomu trenutku, sjećam se dobro, kad je glumac Hrvatskog narodnog kazališta iz Mostara Robert Pehar uzviknuo: Zvonko Bušiću uza te smo!, prolomio se gromoglasan pljesak i dugo je trajao. Sve je zabilježila i kamera, pa smo po Julienne poslali DVD s toga skupa kako bi ga dala svomu voljenomu suprugu kojega je tada još čekala. O toj ženi bih napisao jedan esej, makar ona zaslužuje mnogo više. I ako mi Bog da zdravlja, napisat ću nešto za sljedeće Susrete, jer je Julie to zaslužila, i jedinstvenim primjerom pokazala današnjemu naraštaju kako treba živjeti.

Nisam mogao vjerovati kad me je dr. Tiho Bušić nazvao u srpnju 2008. godine da je Zvonko pušten iz zatvora i čeka put u dragu Hrvatsku. Pripomenuo mi je pri tome da još šutim o tome jer nikad se ne zna što se u međuvremenu može dogoditi. Zvonku su puštali puno puta pa ga vraćali natrag u tamnicu. Poslije mi je pričao da ga je to najviše slamalo. Reknu ti ideš doma, a onda te vrate i zadrže još godinu, dvije, tri itd. Slomilo bi to konja, a kamoli ne čovjeka.

I Bogu dragomu hvala, Taik je stigao u Hrvatsku, gledao sam na televiziji doček u zračnoj luci Pleso. Poskakivao sam od radosti, dijelio je s drugima smijući se i plačući istovremeno. Neopisiva radost i ushit! U Gorici sam zajedno s drugim Goričanima pripremao doček. Potrudili smo se da to bude nešto veličanstveno, a tako jednostavno. I bilo je tako. Budući da su Julienne i Zvonko prvi put kao bračni par dolazili u Goricu, zajedno na granici smo im iznijeli „bukliju“, (u nas je buklija bukara vina koja se iznosila mladencima kad bi se vjenčani vraćali mladoženjinoj kući. Ljudi iz susjedstva, rodbina i prijatelji su, dakle, iznosili pred mladence bukliju), bilo je to domaće vino u drvenoj bukari. Tatja Bušić i Damir Markić u narodnoj nošnji s nekoliko Goričana zaustavilo je mladence, Julienne i Zvonku i nazdravilo im dobrodošlicom. S njima su bili na granici i još neki ugledni Goričani. Svi drugi bijahu ispred osnovne škole u Gorici gdje je već bila postavljena pozornica za proslavu 85. godišnjice domaćeg HKUD-a Sloga Gorica. Mnoštvo ljudi je dočekalo Zvonku i Julienne u rodnoj Gorici. Veselo bijaše. Najavio sam dolazak Zvonke s pozornice. Pljesak nije prestajao. Suze i veselje su se pomiješali. Neopisivo peru, ali duši i srcu veoma shvatljivo i razumljivo! Razumljivo je to posebno ljudima koji su na svojoj vlastitoj koži osjetili patnju, a takvi su gotovo svi iz našega podneblja. Pozdravio sam Zvonku u ime sviju prisutnih, bilo je tu fratara, časnih sestara, novinara, starih ljudi, bivših zatvorenika… Onda je Zvonko uzeo riječ! To je bio govor bistra, pametna, načitana čovjeka, intelektualca. Jednostavan! Kazao je Zvonko:… Ni američke drobilice nisu mogle zdrobiti tvrdi hercegovački kamen. I evo on se dokotrljao opet svojoj kući!...“ Anđelka Seka Grizelj u ime Goričana i prijatelja darovala mu je zobnicu ćilimaricu da ima u čemu ponijeti rakiju u sopru, bila je tu i domaća Gorička loza. I darovala mu je također kutiju domaće škije. Zvonki je bilo drago. Tonćo Grubišić je unio novitet među ove starinske svadbene darove. Donio je šampanjac od 5 litara, star oko 15-ak godina. Julienne i Zvonko su tada nazdravili svima, ko pravi mladenci. Ostalo se tu još dugo jer je svatko htio stisnuti Taiku ruku i predstaviti se.

Nakon dočeka, Zvonko je pješke pošao do groba svojih roditelja. Pomolio se, pustio suzu i otišao svojoj kući. Zvali su me taj dan da dođem u Ivaća, Zvonkova brata, međutim smatrao sam da se čovjek treba odmoriti i ispričao sam se i nisam otišao.

Nekoliko dana nakon dolaska me Zvonko nazvao kazavši mi da je u Gorici, da nema auta i da bi volio malo proći kroz naš kraj. Jedva sam dočekao, skočio po nj i u vožnju! Oduška sam dao taj dan svojoj duši. Bio sam ko pero lak. Zvonko mi je pričao o zatvorskim danima. Priče su to kao iz filmova. Odveo sam ga na radio Grude gdje je u eteru sa Sanjom razgovarao. Zahvalio je svima koji su ga podržavali dok je bio u zatvoru. Radio Grudama je zahvalio, Bratovštini i mnogim drugim ljudima. Otišli smo preko Ledinca, Klobuka do Peć Mlina.

Sjećao se Zvonko dok je bio dječak kako je u Peć Mline u mlinicu na magaretu vozio žito obnoć. A u cik zore bi već bili natrag kod kuće. Svratili smo tada u jabučnjak Tihomira Ravlića i pojeli jabuka. Zdravka Ravlić je Zvonki dala da nabere punu gajbu i pozvala ga opet da dođe. Radosni su to bili susreti. Otišli smo i u Posušje. Bili smo kod časne sestre Kovač koja je dala Zvonki neke prirodne lijekove za cirkulaciju, a usput sam iskoristio i ja trenutak pa je i meni propisala neku tekućinu za liječenje kolesterola. Časna je bila iznenađena i ushićena, poljubila je Zvonku i zaželjela mu dobro zdravlje. I zahvalila mu je za žrtvu! Vratili smo se kasno navečer kući. Nikad neću zaboraviti taj dan! Sanjao sam navečer Taika. Nakon nekoliko dana smo opet išli na Kupres zajedno, on, njegov brat Ivać i ja. Kuprešaci su nas domaćinski dočekali, gostovao je Zvonko i na radio Kupresu. Govorio je o svom životu i savjetovao kako se danas treba živjeti i žrtvovati za svoju obitelj, svoju djecu, svoju Domovinu i svoj narod. Uvijek je spominjao ljudske kvalitete, moralne i duhovne vrijednosti pozivajući da im se vratimo, jer je to jedini izlaz iz ovih negativnih vremena.

Drago mu je bilo zapivati gange. Uživao je pivati! Njegov brat Ivan Ivać Bušić, Damir Markić i ja uvijek bismo se našli s njim kad je Zvonko dolazio u Goricu i u njegovoj staroj kući zaorili gangu.

Tomislav Marijan Bilosnić, hrvatski književnik iz Zadra je napisao knjigu *Zvonko Bušić. Povratak Zvonka Bušića u Domovinu.* Naš Ogranak Matice hrvatske Grude je nakladnik te knjige. Predstavili smo je u Grudama. Predstavili smo i Julienneine knjige *Tvoja krv i moja* i *Živa glava*u Gorici pred Stipanjdan. Često sam se čuo sa Zvonkom, razgovarali smo, sastajali se kad bismo bili blizu jedan drugoga. Početkom prosinca 2009., kad je Bratovština slavila 10 godina svog rada, Julienne i Zvonko su primljeni kao počasni članovi u Bratovštinu. Bilo je to dirljivo. Radostan i svečan trenutak za sve članove Bratovštine. Ante Pejić, tadašnji predsjednik Bratovštine uručio im je članske iskaznice. I Zvonko i Julienne su tada u Staroj crkvi pozdravili sve i zahvalili Bratovštini. Kazao je Zvonko da mu je to čast ali i obveza jer pripadati tako jednom dobrom društvu, izazov je danas. Članovi Bratovštine su bili ponosni! I danas su ponosni na Zvonku i Julienne.

Julienne je dobila nagradu za književnost, za roman *Živa glava*, na 50. Šimićevim susretima 2013. godine. U Drinovcima na Svečanoj akademiji nagradu joj je uručila predsjednica Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne prof. Marina Kljajo Radić. Bio je i Zvonko sa svojom Julienne. Uživali smo i tada družiti se s njima. Akademik Luko Paljetak i Zvonko i naravno Julie razgovarali su na engleskom jeziku, ali to nije bio bilo kakav razgovor nego su recitirali Shekspira, i druge engleske književnike. Godilo je uhu slušati ih!

Zvonko mi je tada kazivao kako ima namjeru ove 2013. godine tiskati svoje memoare. Rekao mi je da je već pri kraju i na jesen da bi mogli izaći iz

tiska. Kao i uvijek ponudio sam se za nakladništvo i predstavljanje memoara u Grudama i po Hercegovini. Govorio je da je rano još o tome točne nadnevke uglavljivati jer ima vremena. Bio sam sretan zbog toga da će napokon svima pokazati svoj životni put kroz priču .

Posljednji put sam Taika vidio za Stipanjdan u Gorici 3. kolovoza 2013. godine. Vidio sam ga također na tv-u na svetoj misi u Udbini zadnji dan u mjesecu kolovozu.

1.rujna 2013. godine tužna me je vijest zadesila rano ujutro dok sam bio doma. Nisam mogao provjeriti je li informacija koju sam dobio točna. Otišao sam u crkvi, moleći Boga da je ta vijest netočna i da nije istinita. Međutim nakon svete mise uslijedio je šok. Zvali su me sa svih strana, novinari, dobronamjerni ljudi, fratri, svatko je pitao u nedoumici je li to istina. Što se to dogodilo. Po glavi su mi cijele te nedjelje prolazile misli o Taiku, sve one godine kad smo za nj radili podršku. Pala mi je sto puta Julie na pamet. Suze su mi tekle, tražio sam po svojim stvarima sve što je bilo vezano za Zvonku. Žalostan je taj dan bio. Međutim i ponosan jer sam imao prigodu upoznati čovjeka koji nije znao što je krivo, što je zlo, što je pokvarenost, laž i prijevara, što je licemjerje i seb ičnost.

Zvonko je bio dobar čovjek, svjedok sam tomu iako sam malo vremena s njim proveo. Nikad se nije mirio s činjenicom da mogu uopće postojati ljudi koji danas govore jedno, a sutradan drugo; koji danas kažu dobru stvar, a sutra urade potpuno suprotno od onoga što su govorili.

Kazat ću za kraj još nešto što su mnogi mediji o Zvonki prešutjeli. **Prije nekoliko godina Zvonko Bušić Taik je odbio 740.000 kuna naknade koju mu je trebala isplatiti država Hrvatska, a na koju je imao pravo. Osim toga, državi je vratio novac koji je utrošila na troškove njegova odvjetnika u Americi.**

- Još dok sam bio u zatvoru, Vlada je dala 100.000 dolara za odvjetnike koji bi me zastupali u traženju da me se pusti na slobodu nakon 30 godina zatvora. To je tada bilo 500.000 kuna. Taj odvjetnik došao je na razgovor k meni u zatvor samo dva puta i potrošio 18.000 dolara. Tečaj dolara povećan je, tako da sam državi vratio 480.000 kuna. A imao sam nesporazuma s hrvatskom birokracijom oko načina vraćanja. Nije postojao način na koji se nepotrošeni novac mogao vratiti. Nitko nije znao koliko smo mi potrošili novca. Rekao sam Julienne: Onaj novac koji nije potrošen za ono čemu nije namijenjen, treba vratiti. Deset mjeseci trebalo mi je da vratim taj novac i dobijem potvrdu da sam ga vratio. Čudio mi se čovjek u Ministarstvu financija zašto vraćam novac – to je kazao Zvonko u izjavi za Večernji list prije nekoliko godina.

Dragi Zvonko, hvala Ti što si živio svim srcem i trpio za svoju Domovinu, za svoj narod hrvatski, laka Ti bila hrvatska zemlja, počivao u miru Božjem! Tvoju voljenu, i našu dragu Julienne nećemo ostaviti samu!

Mario Bušić

ZVONKO BUŠIĆ (1946.-2013.)
VELIKA PRIČA ZA KOJU NIJE BILO SLUHA

Falilo je sreće. Ili, točnije rečeno, dogodilo se previše nesreće, peha, zlokobnog prsta sudbine, nesporazuma. Kako bi skrenuo pozornost zapadne javnosti na hrvatsko pitanje u Jugoslaviji Zvonko Bušić je 10. rujna 1976. bio spreman inkomodirati osamdeset ljudi koji su sjeli u Boeing 727 na rutinskom letu od New Yorka do Chicaga, ukrasti im dan vremena, što mu oni, kada im je objasnio motive, nisu uzeli za zlo. Ali sigurno je da nije bio spreman žrtvovati ničiji život za promociju „hrvatske stvari", osim vlastitog, i stoga je jednostavno pisanje o njemu kao teroristu bez uzimanja u obzir konteksta, u najmanju ruku podlo. Uz prijetnju običnim loncem koji je glumio bombu u avionu, i jamstvo ozbiljnosti koje je davala prava bomba ostavljena u zaključanom pretincu s uputama na zemlji, Bušić je sa ženom Julie i još trojicom prijatelja, prisilio Amerikance baciti prohrvatske letke iznad Pariza i Londona. Šanse da će netko stradati bile su svedene na minimum. I baš taj promil najgore mogućnosti se ostvario. Da se nije dogodilo tako, da mladi policajac Brian Murray nije neovlašteno prčkao oko bombe koju su prethodno bez problema izvadili iz pretinca i odvezli na poligon za demontažu, sve bi bilo drugačije. Bila bi to elegantna akcija upozoravanja na totalitarni režim, a Bušić, koji je bio spreman preuzeti svu odgovornost na sebe, bi odležao nekoliko godina i kasnije vjerojatno nastavio obiteljski život sa svojom Julie. Osamdesetih bi ga naganjali ovi koje od njemačkog suda štiti današnja vlast, devedesetih bi sudjelovao u stvaranju neovisne Hrvatske, ako ne bi zaglavio kao neke druge hrvatske legende čije pogibije i dan danas izazivaju kontroverze. Proživio bi drugačiji život, bolji ili lošiji teško je znati, no sigurno lakši.

Promil rizika potreban da bi ih se shvatilo ozbiljno, pokazao se kobnim. I platili su skupo, svih petero. Ljudski život je izgubljen, a Bušić će u zatvoru provesti 32 godine, pet duže od Nelsona Mandele, i intimno samo on zna koliko propatiti zbog smrti policajca koju je indirektno skrivio.

Priča o hrabrosti, ludosti, obijesti i velikom pehu vremenom je dobila i dodatnu dimenziju koja je nadišla njen „politički" okvir. Pretvorit će se u jednu

od najjačih ljubavnih priča u hrvatskoj povijesti, opisanu u knjigama Julienne Bušić *Tvoja krv i moja* i *Ljubavnici i luđaci*, te u istoimenom dokumentarcu. Nakon trinaest godina robije, Julienne će po izlasku na slobodu, ostati uz Zvonku, čekajući ga još gotovo dva desetljeća. Robija ih je razdvojila kao mladi par, a zagrlili su se ponovo kao starci, stariji od roditelja onih ljubavnika i luđaka koji su 1976. oteli avion.

O stanju duha u Hrvatskoj u koju su se 2008. vratili svjedoči potpuna nezainteresiranost političkih neistomišljenika za njihovu priču i sudbinu. Mogu shvatiti da je dobrom dijelu danas dominante društvene klase svejedno živjeli u Jugoslaviji ili Hrvatskoj, nosili štafetu ili ispunjavali građansku dužnost na izborima. Mogu shvatiti i da je dijelu stanovništva bilo bolje u bivšem režimu i državi, i da se Bušić borio protiv onoga što je njima bilo sveto i unosno. Ali ne mogu shvatiti da takvi ne mogu učiniti minimum empatijskog napora i pokušati razumjeti što je to što čovjeku daje poriv i snagu da otme američki avion kako bi upoznao javnost sa stanjem u zavičaju, da izdrži 32 godine u zatvoru, kakva je to žena koja osjeti tu vatru, pridružio joj se i čeka dragog toliko godina, čime dokaže da se nije radilo o hiru i obijesti Amerikanke iz dobre kuće već o nečem puno većem i ozbiljnijem. Priča Zvonke i Julie Bušić ne tiče se samo jedne političke, državne, ideološke opcije. Trajnija je i od razloga koji su ih natjerali na akciju. U mitskom odnosu Odiseja i Penelope potpuno je nevažna interpretacija i vrednovanje trojanskog rata.

Većina Hrvata danas guta serije i dokumentarce o američkim zatvorima, dok im je pred nosom promaknuo čovjek koji je preživio trideset i dvije godine u najgorima od njih, gdje je postao neka vrsta legende, mudraca, očinske figura, oslonca i miritelja u sporovima drugih. Poželjno je u današnjoj Hrvatskoj pozivati kao zvijezdu osuđenog terorista Antonia Negria jer su Crvene Brigade sedamdesetih ubijale u ime klase, a Bušić im valjda nije subverzivan jer je oteo avion iz nacionalističkih pobuda. Palestinsko pitanje je cool, a hrvatska borba sedamdesetih bila je ognjištarenje, fašizam, primitivizam. O Ernestu Guevari ili bandi Baader-Meinhof da se i ne govori.

Bušića se po izlasku iz zatvora opisivalo kao nekakvog sanjara, naivčinu, Don Kihota. Nije on bio naivan, već je dolazio iz drugačijeg vremena. Iz vremena koje je Giambattista Vico utemeljitelj filozofije povijesti, nazivao „vrijeme heroja“, kojim dominira fantazija i koje prethodi „vremenu čovjeka“ koje obilježava razumska kalkulacija. Ako bismo to pokušali dočarati preko elemenata, Bušić je kao vatren i čist čovjek iz zatvora upao u hrvatsko vrijeme idealno za vodnjikave i ljigavce. Stoga mi je jasno da ga naši dežurni novinski mislioci ne razumiju, jer ne mogu pojmiti da ima motiva i mimo njegovih - biti dobar s ključnim ambasadama i što više i skuplje ubaciti i uliti u se.

Razlozi zbog kojih čovjek odluči okončati život su nedokučivi. Zvonki Bušiću je u jednom trenutku očito nestalo životnog „goriva“ i neumjesno je to svoditi samo na političku dimenziju. Otrcano je ponavljati - da li će sloboda umjeti da pjeva, ili - bilo je lakše voljeti te iz daljine, ili - sreća je lijepa samo dok se čeka... Kakav je to kobni kratki spoj, čudna ravnoteža motiva, straha od smrti i života, samoće, nade, znaju samo oni koji su došli do te crte. Nama tu ostaje šutnja.

Smrt Zvonke Bušića je gubitak za Hrvatsku, prije svega jer nije stigao u potpunosti prenijeti javnosti svoju priču i svoja iskustva, točnije nije bilo dovoljno sluha za to. Nekome je dano da proživi prozaičnu egzistenciju, pazi na sebe, kalkulantski živi i umre, a nekome zapadne da mora dići avion i podnijeti sve posljedice te obijesti kako bi druge podsjetio da mogu dići barem glavu ili glas. Svijet bi propao da nije i jednih i drugih.

Nino Raspudić

TAIK

Samo sam jednom imao priliku nasamo razgovarati s Taikom, i to vrlo kratko, vjerojatno ni desetak minuta pod krošnjama stoljetnih kostela u Gorici. Tema je bila, kao i prethodno predstavljanje Jullienine knjige o gnusnim srpskim silovanjima u Vukovaru, žrtva. Ja sam počeo s konstatacijom, kako te nesretne žene, svaka pojedinačno i osobno vjerojatno ničim bitnim nisu doprinijele, da ih iz mirnog života supruge, majke, domaćice snađe sudbina iz najgore noćne more, nastranosti i perverzije ljudskog uma. Fizički maltretirane, mučene, izgladnjivane, silovane, prisiljavane gledati mučenja i ubojstva i svojih najbližih a pojedine od njih prisiljene pod srcem nositi, svojom krvlju hraniti, roditi, odgajati, tajiti mu ili ga suočiti s istinom i voljeti neograničenom majčinskom ljubavlju plod ili posljedicu takvih silovanja – svoje dijete. Zvonko je najprije čestitao na mojim promotivnim riječima knjige a onda pomalo ganut dobacio kako mu njegova sudbina u usporedbi s sudbinom tih žena izgleda kao dječja igra.

Zajednički smo podijelili ogorčenje i razočarenje stavom ponašanjem i neučinkovitošću institucija hrvatske države u otkrivanju, procesuiranju i sankcioniranju svih zločina i zločinaca.

- Niti je ona onolika niti onakva kakvu smo željeli i sanjali, ali nema stajanja i žalovanja, samo je mi sami možemo učiniti i boljom i većom i pravednijom i prosperitetnijom. Evo ti, moj dragi prijatelju, reče da imaš četvero djece, odgoji ih kako „Bog zapovida“, nauči ih voljeti Domovinu i neka budu dobri ljudi. To je tvoja temeljna odgovornost i roditeljska zadaća, i ne sumnjaj i ne umišljaj da njih četvero neće biti u stanju postići puno više od tebe sama. Nek' samo budu dobri ljudi! A vidiš u određenom vremenu i u određenoj situaciji svatko od nas nosi u sebi određenu količinu spremnosti na žrtvu – govorio je kao da svituje, kao da se pravda ili pak drži mudro filozofsko predavanje.

- Jeste moj Zvonko, samo što u današnjoj zapadnoj civilizaciji i kulturi, koju Hrvati slijepo plagiraju, nestaje spremnost na dragovoljnu žrtvu. A, počesto je brkamo s pojmom dužnost i obveza, i to sve pravdamo slobodom odlučivanja, naprednim shvaćanjem, ekonomičnošću, krajnjom koristi, efektom, trendom,

sudbinom i bogzna čime još, - samo sam, i nehotice, proširio temu razgovora prije nego su nas drugi prekinuli, želeći se bar nakratko pozdraviti s Taikom.

Nismo nikada imali priliku nastaviti razgovor iako sam ga ja puno puta sam improvizirao u glavi, pomalo bruseći već započete teme i teze. I eto, čini se uzalud, jer njega više nema među živima, a rijetko tko drugi je uopće zainteresiran za te teme i takvu vrstu razgovora. Ma uistinu, u vremenu kad su osobni interes, komoditet, novac, hedonizam, provod i strast na vrhu ljestvice vrijednosti uspjeha u životu, onda je logično da je cijeli Taikov život i žrtva za ideale neshvaćena i neshvatljiva a svaki pokušaj razgovora ili razmišljanja na tu temu ostavlja dojam usiljenosti i asocira na farizejsku zatvorenost inicijatora razgovora i neprepoznavanje novog, modernog, boljeg, poštenijeg i pravednijeg svijeta. Svi oni vjekovni tradicionalni temelji: vjernost Bogu, odanost Katoličkoj crkvi, ljubav prema obitelji, Domovini i svom hrvatskom narodu, težnja za poštenim životom u slobodi i demokraciji, koji su bili zatirani i potiskivani Jugoslavenskom ateističkom komunističkom diktaturom, iz kojih je Zvonko ponikao i počeo svoje oslobodilačko djelovanje, danas perfidnim metodama prikrivenog rata dobivaju javnu etiketu zaostalosti, fobija, klerofašizma i dekadencije.

Teško je običnom čovjeku bilo razumjeti bilo što iz Taikova životopisa: od prvog gimnazijskog bunta, studentske usmjerenosti hrvatskom domoljublju, romanse i braka s Jullien, domoljubnih aktivnosti i akcija, strpljivosti i ustrajnosti izdržavanja tridesetdvogodišnje kazne, spremnosti na opraštanje i daljnju borbu za ideale - za bolju i veću Hrvatsku i njezin dostojanstven položaj u svijetu. Uistinu sve nam se činilo pomalo nestvarno, nerazumljivo i neobično, nedostižno veliko, pa čak i nadljudski, nešto što je kod nas izazivalo divljenje, poštovanje i suosjećanje ili pak zavist, strah i otpor kod onih drugih. Ne nitko ga nije mogao potpuno razumjeti, jer nitko nije mogao dosegnuti silinu i dubinu njegovih ideala, motiva i poteza u životu. Tim više su iluzornim, nespretnim i zlonamjernim izgledali brojni pokušaji tumačenja, razumijevanja i razrješenja njegove tragične smrti. Tako je kod svi velikih ljudi u povijesti. Usprkos svih svojih ljudskih mana, nedostataka, pogrešaka i propusta narastu veliki u svom vremenu, ostavljaju neizbrisiv trag, trajnu poruku i pouku. A Bog ionako sve zna i njegova je zadnja!

Hrvatskom narodu koji se, kad god iziđe na svijetlo slobode, nađe na vjetrometini velikih svjetskih povijesnih događanja treba Zvonko Bušić Taik. Vremenom i istinom očišćen od svih prizemnih stvari, zloba i zloća, kao i svi veliki ljudi drugih naroda, Taik nam treba za uzor, poticaj i ohrabrenje, ali i Taik kao jasna i snažna opomena. Ako bude imalo mudrosti takav Taik će hrvatskom narodu biti istinski, neugasivi svjetionik slobode

Petar Majić

PJESME O ZVONKI BUŠIĆU TAIKU

U SRCU

(Zvonki Bušiću)

Kako je velika Hrvatska bila
u srcu
gledana
iz nebeskog plavetnila
nad Parizom i Londonom

Kako je blizu Hrvatska bila
u srcu
gledana
iz američkih kazamata

Kako je velika bol bila
u srcu
kad si upoznao Hrvatsku
u lažne sjene zagledanu

Hoće li reski zvuk tvog posljednjeg
i jedinog hitca
probuditi
uspavane duše tvoga naroda
da hrabro pogledaju u
Svjetlo
Istine?!

Stjepan Glavaš

SVJETIONIK

(Zvonki Taiku Bušiću)

Slobodo!
Kad si nakon tisućljetne Odiseje
Zaplovila k mojoj Domovini
Kao vala tiha ispod crvenih planina
Ja sam te čekao
Ma, raširenih ruku svi smo te čekali
Htjeli te dodirnuti i okusiti
Htjeli biti tvoje uzglavlje i privezište tvoje
Da nam opet ne otploviš

Slobodo!
Davno prije on ti u susret pođe
Zagazi u more duboko zovući te glasno
Tukli ga vjetrovi i vali
Nemani mu morske vrebale nepažnju
A on se isprsi ko vitak svjetionik
Da svjetlom ti obasja put
Da podmukle ti pokaže hridi
Da kraj njega okovana ti proploviš sretno

Slobodo!
Zlonosnici s istoka kad su po te došli
Božju smo pomoć zazivali goloruki
Krunicom oko vrata strah odagnali
Živim tijelima dizali bedeme
I oplakali i opjevali mrtve svoje
Opijeni slavom pobjednika klicali ti radosno
Nad silom slomljenom

Slobodo!
Kako su se neprimjetno uvukli u naše utvrde
Počeli te svlačiti i razvlačiti
Da ti tijelo, da ti lice izobliče
Gole tebe brzo smo se zasitili
Počeli te svakom nutkati ko kurvu
Voljeli te koliko smo koristi imali od tebe

Sobom se zabavili
S crvenim povezom na očima
Zavedeni i posvađani uveli te u tešku crninu noći

Slobodo!
Doplovio je bez okova s bakljom u desnici
Razgrtao crne tmine uporno te tražeći
Čudio se našim strastima i nastranostima
Razbijao našu zlatnu telad i panično te zvao
Mi ga čuli nismo
Htjeli smo ga ismijati, svijeću mu ugasiti
Utamničiti mu dušu
Očajan ni kriknuo nije
Buktinjom bića i prkosa svoga
Zadnji put ti obasjao lice
Da te svi vide

O, hrvatska slobodo!
Mrtav te sape lancima ljubavi
Dovuče te ovdje na Mirogoj
Ne, da budeš pokopana s njime
Ni, da u suzi oka sagoriš za vječnost
Već da suzom zalijevano tu sunce izraste
Tvoje sunce!
Da nikada mu tama svjetlo ne nadvlada
I da tebi ovi mrtvi hrvatski heroji
Budu sidro preteško
Da ostaneš zauvijek

Slobodo!
Kad skupa krenemo ploviti u vječnost
Znam
Na opasnoj hridi nebeskog plavetnila
bdjet' će svjetionik!

Petar Majić

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

SUSRETI